CULTURĂ ŞI RELIGIE ÎN DIALOG

Emil Dumea

Iaşi 2014

Credinţa şi raţiunea sunt ca două aripi cu care spiritul uman se înalţă spre contemplarea adevărului (Ioan Paul al II-lea, *Fides et Ratio*, nr. 1)

In perioada comunistă nu găseam un numitor comun în dialogul cu propaganda de atunci și cu oamenii ei. Astăzi, în aceste pagini încerc să schițez conținuturi, teme de interes comun într-un posibil dialog dintre cultură și religie.
(Autorul)

Sigle şi abrevieri

1. Documentele Conciliului al II-lea din Vatican

SC Constituţia despre liturgie *Sacrosanctum concilium*

IM Decretul despre mijloacele de comunicare socială *Inter mirifica*

LG Constituţia dogmatică despre Biserică *Lumen gentium*

OE Decretul despre Bisericile orientale catolice *Orientalium ecclesiarum*

UR Decretul despre ecumenism *Unitatis redintegratio*

CD Decretul despre misiunea pastorală a episcopilor *Perfectae caritatis*

PC Decretul despre reînnoirea vieţii călugăreşti *Perfectae caritatis*

OT Decretul despre formarea preoţească *Optatam totius*

GE Declaraţia despre educaţia creştină *Gravissimum educationis*

NA Declaraţia despre relaţiile Bisericii cu religiile necreştine *Nostra aetate*

DV Constituţia dogmatică despre Revelaţia divină *Dei verbum*

AA Decretul despre apostolatul laicilor *Apostolicam Actuositatem*

DH Declaraţia despre libertatea religioasă *Dignitatis humanae*

AG Decretul despre activitatea misionară a Bisericii *Ad gentes*

PO Decretul despre slujirea şi viaţa preoţească *Presbyterorum ordinis*

GS Constituţia pastorală despre Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*

Bibliografie

BERGSON, H., *Cele două surse ale moralei şi religiei*, Institutul European, Iaşi 1993.
Biserică şi multiculturalitate în Europa sfîrşitului de mileniu (coordonator Ioan-Vasile Leb), Cluj-Napoca, 2001.
BOLGIANI, F., *Cristianesimo e culture: classica e altre*, Torino 1974.
CARRIER, H., *Vangelo e culture da Leone XIII a Giovanni Paolo II*, Vatican, 1987.
CARRIER, H., *Dizionario della cultura per l'analisi culturale e l'inculturazione*, Vatican, 1997.
CARTEA sinodală, Sapientia, Iaşi, 2006.
CHINDRIS, V., *Cultură şi societate în contextul Scolii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001.
CONCILIUL Ecumenic Vatican II, Nyiregyhaza, 1990.
COSTEA, O., *Dialog intercultural*, Editura Petrion, Bucureşti 2000.
Cultele şi Statul în România (coordonatori: Ioan-Vasile Leb şi Radu Preda), Cluj-Napoca, 2003.
DIZIONARIO comparato delle religioni monoteistiche. Ebraismo, Cristianesimo, Islam, Casale Monferrato, 1998[2].
DRIMBA, O., *Istoria culturii şi civilizaţiei*, 11 vol, Bucureşti, 2003.
FAVARO, G., *Il dialogo interreligioso*, Brescia, 2002.
FILORAMO, G., *Manual de istorie a religiilor*, Bucureşti, 2004.
FITZGERALD, M., *Dialogo interreligioso. Il punto di vista cattolico,* Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo 2007
IOAN Paul al II-lea, *Fides et Ratio (enciclica),* Editura Presa Bună, Iaşi, 1999.
JOURNAL for the study of religions and ideologies, nr 1-12, Cluj, 2002-2005.

LEB, I.V., *Biserică şi multiculturalitate*, Cluj-Napoca, 2001.
MARGA, A., *Filosofia unificării europene*, Cluj-Napoca, 2006.
MARGA, A., *Religia în era globalizării*, Cluj, 2003.
MARINO, A., *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale*, Iaşi, 1995.
MARROU, H. I., *Sfântul Augustin şi sfârşitul culturii antice*, Bucureşti, 1997.
MARTINETTI, G., *Stiinţă şi credinţă în Dumnezeu*, Bucureşti,1995.
MARTIAN, S.-MARTIAN, N., *Pour une pedagogie d'apprentissage dans l'enseignement religieux*, Napoca Star, Cluj-Napoca 2008.
MIHAILOVICI A., *Istoria culturii şi civilizaţiei creştine*, Bucureşti, 2001.
Nation, Church, Culture. *Essays on polish history*, Lublin 1990.
PAUL, J., *L'Eglise et la culture en Occident*, Paris 1986.
PONTIFICIO Consiglio per il dialogo interreligioso, *Camminare insieme*, Vatican, 1999.
PONTIFICIO Consiglio per il dialogo interreligioso, *Dialogo interreligioso nell'insegnamento religioso della Chiesa Cattolica dal Concilio Vaticano II a Giovanni Paolo II (1963-2005)*, Vatican, 2006.
RADU, G., *Cultură şi civilizaţie, repere istorice şi axiologice*, Bucureşti, 1999.
RICHÉ, P., *Education et culture dans l'Occident barbare*, Seuil, Paris 1962.
ROCCCUCCI, A., (editor), *Chiese e culture nell'Est europeo*, Paoline, Milano 2007.
SAMOVAR, L.-PORTER, R., *Intercultural communication*, Wadsworth 1991.
TAMAS, C., *Crize contemporane: Disoluţia sacrului*, Iaşi, 2002.
VASILESCU, E., *Istoria religiilor*, Bucureşti, 1982.

RATZINGER, J., *Europa. I suoi fondamenti oggi e domani*, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, 2005.
RATZINGER, J., *L'Europa di Benedetto nella crisi delle culture*, Edizioni Cantagalli, Roma, 2005.
SODANO, A., *Per una nuova Europa. Il contributo dei cristiani*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican, 2009.
STRAINESCU, I., *Bazele creaționismului științific*, Editura didactică și enciclopedică, București, 2005.
TOPOR, R., (coordonator), *Cultură; termeni și personalități; dicționar*, Editura Vivaldi, București, 2000.

I. CULTURĂ, CULT ŞI INTERCULTURALITATE. REPERE ISTORICE ŞI IDEOLOGICE EUROPENE CONTEMPORANE

1. Prezentare generală

Definirea conceptului de cultură nu este uşor de realizat, el implicând o mulţime de semnificaţii: nominale, structurale, funcţionale, istorice, psihologice, normative, etc[1]. În limba română cuvântul cultură s-a îndepărtat de conţinutul originar. S-a păstrat sensul iniţial latinesc atunci când se referă la „ştiinţa de a lucra pământul, de a îngriji plantele”[2]. Celelalte aspecte ale termenului de cultură ca „totalitatea valorilor materiale şi spirituale create de omenire şi a instituţiilor necesare pentru comunicarea acestor valori” şi „faptul de a poseda cunoştinţe variate în diverse domenii, totalitatea acestor cunoştinţe; nivel de dezvoltare intelectuală la care ajunge cineva”[3], relevă o îndepărtare de conţinutul originar al termenului latinesc, o secularizare, socializare a lui, ignorându-se semnificaţia lui soteriologică, de legătură strânsă între om şi Creator, ca şi a legăturii omului cu creaţia.

Valorile culturii nu mai ajută omul la eliberarea lui din păcat, nu mai sunt un mijloc de a accede spre cunoaşterea divinităţii, ci îşi găsesc finalitatea în ele însele, în bunăstarea materială a omului, sau într-o plăcere pur estetică.

---

[1]Cuvintele cult şi cultură au rădăcina comună în cuvântul latinesc cultus, -us, care se poate traduce prin îngrijire, cultivare, practicare, sau mod de viaţă: Cfr. G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1993, p. 113.

[2]*Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, 1996, p. 248.

[3]*Ibidem*, p. 248.

Trebuie precizat un aspect important şi anume faptul că noţiunea de cultură în înţelesul ei soteriologic şi pur cultural, a fost străină Antichităţii şi Evului Mediu, ea fiind prezentă doar în lumea modernă[4], lume în care secularizarea, laicizarea gândirii şi a vieţii erau deja în curs.

Se poate vorbi de o cultură de masă, o cultură a elitelor, o cultură religioasă, laică, antică, modernă, contemporană, politică, scolastică, universitară, etc.

De la început început constatăm dificultatea de a ajunge la o definiţie mulţumitoare a culturii. Ea cuprinde întreaga sferă de existenţă şi manifestare a omului la nivel mental, spiritual şi instituţional, organizativ. Ajungând în planurile instituţionale, organizative, asociative ale societăţii, cultura are ca şi rezultat intrinsec, civilizaţia. Aceasta din urmă reprezintă acţiunea concretă a spiritului uman asupra naturii înconjurătoare, ca şi asupra societăţii umane în ansamblul ei.

Civilizaţia satisface necesităţile materiale, ale trupului, pe când cultura satisface necesităţile spirituale, ale minţii, inimii, sufletului uman. Între cei doi poli trebuie căutată mereu o armonie, care să cuprindă omul în ansamblul său, şi să se evite orice formă de rivalitate, sau de impunere a uneia în detrimentul celeilalte.

Civilizaţia presupune o conviețuire a valorilor în sensul că valorile vechi permit înlocuirea cu altele noi (a diligenţei cu automobilul, a obiectului sursă de iluminare cu energia electrică).

Cultura însoţeşte întreaga istorie a omenirii, reprezentând un patrimoniu primit de la înaintaşi şi transmis celor ce sunt sau vor veni după noi. Cultura este o punte între trecut şi viitor, fiecărei generaţii revenindu-i un cumul deja existent şi mereu îmbogăţit de către

---

[4]H. I. Marrou, *Sfântul Augustin şi sfârşitul culturii antice*, Bucureşti, 1997, p. 437.

înaintaşi, de simboluri, obiceiuri, tradiţii, mentalităţi, coduri, modele, tipare, etc.

Discursul nostru despre cultură[5] şi interculturalitate porneşte de la om, ca fiinţă inteligentă, raţională şi capabilă de comunicare. Aceste note intrinseci ale fiinţei sale îl împing spre creativitatea de lucruri noi, idei şi valori care îl pun în legătură cu semenii săi, cu natura şi universul şi, mai presus de toate, cu Dumnezeu, de la care a venit şi spre care se îndreaptă. Ne putem întreba de unde vine această dominantă a naturii umane, creativitatea, inventivitatea? Cu siguranţă că şi din experienţă, din provocările şi impulsurile inteligenţei sau din cunoaşterea lumii în care omul trăieşte.

Însă inteligenţa şi voinţa umană nu sunt doar un rod al contingenţei istorice şi culturale, ci, credem noi, sunt în primul rând un reflex al originii divine a omului, creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu (*Gen* 1, 27), al unui Dumnezeu creator a toate.

Cultura reprezintă o a doua natură a omului, căci ea este matricea în care gândirea umană îşi toarnă formele. Într-o primă fază creaţia a fost reprezentată de modelele arhetipale, ulterior aceste modele au căpătat o mare diversitate în reconfigurarea lor, fapt ce atestă un travaliu început cu milenii în urmă, prelungit în veacuri dar inegal în esenţa lui.

Civilizaţia are în vedere întrepătrunderea culturii materiale cu cea spirituală, progresul acestora fiind determinat de legătura lor comună cu economia unei societăţi şi de succesiunea modurilor de producţie;

---

[5]Cultura ca şi realitate a unui spaţiu de timp şi a oamenilor acelui spaţiu, poate fi definită ca „ansamblu al structurilor sociale şi al manifestărilor religioase, artistice şi intelectuale care definesc un grup, o societate în raport cu alta”: Cfr. A. B. Mihailovici, *Istoria culturii şi civilizaţiei creştine*, Bucureşti 2001, p. 8.

totodată se referă la mijloacele necesare omului pentru a supune mediul pentru atingerea scopurilor sale.[6]

O privire generală în istoria culturii universale ne poartă spre realizările creative umane concretizate în nenumărate valori spirituale şi materiale, care îl pun pe om în concurenţă cu semenii săi, cu natura înconjurătoare, cu întregul univers sau chiar cu divinitatea. Concurenţa aceasta poate merge până la rivalitate, ca în cazul mitului lui Prometeu[7], când omul vrea să preia prerogativele zeilor.

Autodivinizarea sau dorinţa omului de a fi considerat de origine divină de către semenii săi vin tot din această legătură fiinţială pe care omul o are cu Creatorul său, doar că în aceste cazuri omul uită rolul său de creatură subordonată Creatorului.

Comparat cu întreaga realitate, omul se dovedeşte imediat superior oricărei alte fiinţe, iar viaţa sa este superioară oricărei alte forme de viaţă existente. Ca şi capodoperă a creaţiei, omul poartă în sine puterea şi dorinţa de a crea noi valori care se completează cu altele deja existente, iar dinamica evoluţiei valorilor duce la apariţia unor alte valori cu caracter de sinteză ce caracterizează o anumită perioadă istorică, datorită originalităţii şi unicităţii lor.

Omul este descoperitor şi creator în acelaşi timp de valori, care diferă în funcţie de persoană, de comunitatea în care trăieşte, ca şi de epoca istorică pe care o construieşte.

În contingentul istoriei, ne întrebăm: ce valori perene a construit omul? Perenitatea valorilor este

---

[6]În sfera civilizaţiei se circumscriu: tehnologia, industria, politica militară şi juridică, învăţământul, construcţiile publice. Civilizaţia reprezintă nivelul de dezvoltare a culturii materiale şi spirituale, fiind determinată de raporturi stabilite între oameni (raporturi sociale sau de muncă) ce marchează structuri sociale sau forme ale puterii.(n.a.)

[7]*http://ro.wikipedia.org/wiki/Prometeu*

afirmată în baza unor principii universal valabile şi acceptate? Sunt intrebări importante pe care ni le vom pune şi la care vom încerca să dăm un răspuns. Sunt apoi valori contingente, ce depind de un anumit context istoric şi cultural. Sunt criterii şi metode de evaluare a valorilor valabile doar pentru o anumită categorie socială, economică, politică, religioasă sau, pur şi simplu, de vârstă.

Amalgamul cultural al lumii este în continuă schimbare şi redefinire, iar în perioada actuală se pare că instabilitatea şi schimbarea rapidă au devenit dominante în faţa cărora mulţi factori decizionali asistă total neputincioşi. Destinele invididului şi ale naţiunilor se decid în foruri ce presupun compromiterea intereselor celor reprezentaţi de cei aflaţi la masa tratativelor în numele celor mulţi.

Ideile, sistemele ideologice şi politice, generatoare de convulsii sociale, sau provocate de acestea, pot deveni un instrument de nivelare al mulţimilor inculte, al forţelor brute care distrug valori, oameni şi chiar culturi întregi.

Din punct de vedere al valorilor, ceea ce este sigur şi imutabil e faptul că ele se împart în două categorii: spirituale şi materiale; reprezentînd cele două aspecte fundamentale ale naturii umane, formată din materie şi spirit.

Geneza valorii[8] se află în procesul muncii şi de umanizare a mediului. Lucrurilor cu calităţi primare (fizice, chimice, biologice, mecanice) li se adaugă creativitatea, rezultând astfel un cadru distinct, populat cu bunuri înnobilate cu însuşiri noi, purtătoare de valori.

Clasificarea valorilor reprezintă un mijloc de ierarhizare a bunurilor purtătoare de valori privite prin prisma subiectului percepător aflat fie pe o anumită treaptă a evoluţiei societăţii din care face parte, ca reprezentant al

[8]VIANU, T., *Estetica*, reproducere după ediţia a 3-a, Editura Orizonturi, Bucureşti, p. 150.

unei epoci ce preţuieşte un obiect material sau un stil artistic, sau ca produs al societăţii, când el se regăseşte sau nu (în funcţie de nivelul de educaţie, aspiraţiile sale guvernate de un scop finalist) la un anumit nivel al scării de valori acceptate de acea societate sau a grupului din care face parte.

Dintre multiplele clasificări ale valorilor utilizate în axiologie amintim:

1. Clasificarea după: **valabilitatea valorilor:** a. valori materiale - valori spirituale, b. valori relative (banii) - valori absolute (divinitatea); **calitatea valorilor**: a. valori ideale (ce anticipează o realizare) - valori reale (concretizări ale creaţiei), b. valori pozitive - valori negative (polare), c. valori mijloc (bazate pe dorinţa de a obtine ceva concret) - valori scop (permanente, de exemplu: adevăr, bine, frumos).

2. O altă clasificare a valorilor **după obiectul lor** şi care ne interesează în mod evident este următoarea: valori economice, valori juridice, valori politice, valori etice, valori istorice, valori estetice, valori religioase. Primele patru valori sunt valori determinate de funcţiunile constitutive şi de reglementare a vieţii sociale, iar ultimele trei valori sunt determinate de cadrul existenţial, real şi potenţial al societăţii pe care acestea o definesc.

Valorile etice reprezintă nucleul oricărei morale naţionale şi determină apariţia unui câmp al drepturilor şi obligaţiilor reciproce în cadrul unor grupuri sociale, generând coduri de comportament specifice. Un sistem moral este un dat contractual în cadrul unei comunităţi şi reprezintă un produs istoric al activităţii oamenilor ce trăiesc într-o societate şi nu un sistem intrinsec exersării universale a raţiunii.

Schimbările survenite în situaţia obiectivă a grupului, pot determina modificarea parţială a idealului etic, dar elementele de conţinut ale acestuia rămân neschimbate. Datorită particularităţilor moralei, sistemele

etice nu sunt concretizate in forme exacte şi nu reprezintă sisteme inchise.

O valoare etică concretizată la nivelul idealului etic reprezintă conţinutul generalizat al concepţiei umane despre sensul şi scopul vieţii. Astfel, idealurile sociale se reflectă sub forma unor idealuri morale. Această interacţiune se manifestă şi în funcţia normativă specifică a idealurilor sociale. Prin natura lor, idealurile etice nu au caracter de regulă, nu formează oprelişti, nu conţin prescripţii dar au o funcţie normativă, în sensul că servesc drept etalon în evaluarea individuală şi socială a acţiunii.

Un ideal etic este cuprins în principii fundamentale ce formulează îndatoririle grupurilor sociale, stabilindu-le direcţia de comportament. Spiritul uman urmăreşte concomitent, de veacuri, două valori fundamentale **libertatea** şi **dreptatea**, ambele realizabile doar prin corelarea valorilor etice cu cele de drept într-o lume a democraţiei. Actele de valorizare se constituie la nivelul conştiintei sociale şi au prioritate faţă de actele de preferinţă ce au loc la nivelul conştiintei individuale, deşi se realizează numai prin acestea. Valorile etice au o pronunţată legătură cu viaţa practică, atitudinea concret-istorică a oamenilor în societate presupune funcţionarea concomitentă a unor valori morale perene, fără a căror respectare nu este posibilă nici o formă de convieţuire socială. Crearea de valori noi presupune întotdeauna depăşirea prezentului, intuirea sensului de dezvoltare a unor domenii ale vieţii sociale. Acest fapt face ca uneori o valoare să nu fie recunoscută în momentul apariţiei sale dacă e judecată după criterii prestabilite.

Actul producerii şi transmiterii unei valori marchează împlinirea forţelor demiurgice ale omului şi realizarea posibilităţilor de stăpânire şi transformare a naturii şi de umanizare a mediului înconjurator. Valoarea fiind condiţionată de prezenţa concomitentă a obiectului (cu suma însuşirilor ce-i aparţin) şi a subiectului (capabil să-l preţuiască) e evident că nu există în sine nici pentru

sine, ci fiinţează ca simbioză a ceva preţuit de cineva apt s-o poată aprecia. Valoarea reprezintă o sinteză a calităţilor şi însuşirilor subiectului uman răsfrânte asupra lucrurilor cu care se află în raporturi permanente.

Valorile religioase[9] sunt şi ele dintre cele mai vechi în ordinea apariţiei lor, raportarea la ele fiind esenţială pentru înţelegerea genezei valorilor morale, juridice şi politice. Manifestările religioase au comună şi definitorie valoarea sacrului. Sacralizarea este legată şi de perpetua aspiraţie de autodepăşire şi împlinire umană, orientată spre o proiecţie ideală, absolută, transcedentă şi supranaturală. Pentru omul religios se instituie spaţii sacre, un timp şi o natură sacră. Valorile religioase sunt prin natura lor spirituale. Purtătorii lor sunt omul şi conştiinţa sa, comunitatea umană şi spiritualitatea colectivă. Valorile religioase, ca toate valorile spirituale sunt valori scop. Se bazează pe credinţă şi revelaţie, pe sentiment şi trăire şi au ca origine nu omul, ci Divinitatea.

Iubirea faţă de aproapele, speranţa şi credinţa în mântuirea sufletului sunt cele trei valori ce ocupă un loc central în religia creştină. Viaţa spiritului, harul divin, capacitatea creatoare, inefabilul naturii umane, toate acestea sunt purtate într-un vas de lut (2 *Cor* 4, 7), iar pe parcursul istoriei prevalează elementul laic, uman, sau cel sacru, spiritual, într-o dialectică ce în trecut a favorizat creştinismul, iar în timpurile moderne şi contemporane favorizează lumea laică.

Laicizarea crescândă a lumii contemporane, relativismul, hedonismul şi pesimismul ei pun însă în criză conceptul biblic al creaţiei omului, ca fiinţă ce se

---

[9]Despre promovarea valorilor pe baza principiilor umane universal acceptate şi a celor creştine, vezi şi poziția oficială a Bisericii Catolice, exprimată de Consiliul Pontifical pentru Cultură: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/cultr/index_it.htm.

automodelează continuu, într-o permanentă tendinţă spre absolutul concretizat în fiinţa lui Dumnezeu. Aceste premise deloc îmbucurătoare pentru lumea creştină fac loc îndoielilor şi speculaţiilor referitoare la perenitatea omului ca şi fiinţă creată după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu.

După prima izgonire din rai, există constatarea că omul contemporan a fost aruncat afară şi din acest rai, atât cât este, al Bisericii, ca imagine a adevăratului paradis, şi s-a trezit într-un spaţiu anonim al comunicării globale şi globalizante, în care vocea lui Dumnezeu nu mai are nici amprenta propriului spaţiu moştenit din străbuni, nici amprenta unui alt spaţiu stabil, clar, sigur, în care să se simtă el însuşi. Separarea Bisericii de Stat, mai ales separarea ostilă, a aruncat omul într-o criză din care nu şi-a revenit încă, un exemplu evident în acest sens fiind Franţa, sau în spațiul est-european, Rusia. Precizăm însă că realitatea socio-religioasă a celor două țări în perioada dinaintea revoluțiilor era mult diferită a uneia față de cealaltă.

În prezent, omul încearcă o nouă comunicare cu Absolutul, nostalgic fiind după linişte şi fericire interioară, el interacţionează cu o rapiditate uimitoare cu semenii săi, plăsmuind noi realităţi culturale, culegând frânturi ale ethosului din care provine, în încercarea de se afirma.

Dilema începe însă din acest punct precis: Ca ce se afirmă omul? Cine este el? De unde vine şi mai ales încotro se îndreaptă? Sunt întrebări neliniştitoare pe care fiinţa umană şi le-a pus dintotdeauna, iar astăzi se pare că şi le pune într-o manieră mai acută. Cunoaşterea culturii contemporane ne ajută să înţelegem mai bine unde şi cum se plasează omul contemporan în viaţa lui particulară, ca şi în cea publică şi socială.

Cultura are două semnificaţii fundamentale:

- În sens subiectiv şi sub aspectul ei dinamic, înţelegem prin cultură activitatea creatoare şi asimilatoare de valori, la care adăugăm, ca

funcţie secundară, pe aceea de propagare a valorilor, sau, cu alte cuvinte, exercitarea însuşirilor trupeşti şi sufleteşti în vederea perfecţiunii şi fericirii omului, adică a mântuirii.

- În sens obiectiv şi sub aspectul ei static, cultura este suma tuturor acestor valori sau, altfel spus, gradul de perfecţiune şi fericire a omului şi de desăvârşire a lumii din afară, ca realizare a activităţii omului, activitate combinată cu aceea a societăţii şi, în sens creştin, cu acţiunea harului divin şi a revelaţiei creştine"[10]

Culturii îi corespunde un anumit *modus vivendi* caracteristic epocii ce o însoţeşte, caracterizează o anumită societate şi se materializează într-o mişcare ce presupune transformări la nivelul formei şi conţinutului dintr-un domeniu artistic, dar, poate include atitudinile unei societăţi, reflectate şi la nivelul credinţelor şi practicilor religioase.

Cultura se caracterizează prin acumulări de cunoştinte din domenii ştiinţifice sau creaţii artistice reprezentate de opere de artă. Totodată putem afirma că nu are un domeniu predilect de activitate, preluând doar ce e mai semnificativ şi reprezentativ din toate domeniile, fiind astfel un corolar al realizărilor omeneşti de înaltă performanţă.

2. Cultul în lumea contemporană

Traducerea cuvântului românesc cult din latinescul *cultus* păstrează sensul originar, însemnând practicarea unor ritualuri religioase şi cultivarea unui anumit mod de viaţă care favorizează legătura cu Dumnezeu.

Din dorinţa omului de a ajunge la desăvârşire, reântorcându-se la modelul primar, la izvorul existenţei, s-

[10] P. Constantin, *Tragedia omului în cultura modernă*, Bucureşti, 1997, p. 40.

a născut în istorie şi cultul şi cultura, ambele cuvinte având o origine comună, nu numai lingvistică, dar şi un conţinut semantic şi existenţial chiar comun.

În pofida laicizării gândirii şi vieţii din lumea contemporană, afirmăm cu toată convingerea că o cultură fără un cult adus lui Dumnezeu este rece şi fără suflet, iar un cult în absenţa valorilor culturale reprezintă o schilodire a capacităţilor creative ale omului, şi, în consecinţă, o ofensă adusă lui Dumnezeu, Creatorul omului.

Un cult fără implicarea culturii înseamnă, de exemplu, celebrarea Euharistiei în aer liber, într-o manieră simplă, redusă la esenţialul liturgic, cu abandonarea totală a lăcaşurilor de cult, a muzicii, a artei sacre, a oricărei forme de oratorie, ba chiar şi renunţarea la cărţile liturgice, la potir, patenă, etc., căci şi acestea sunt realităţi culturale.

În consecinţă vom constata că este imposibilă celebrarea cultului fără aportul culturii. Geniile cele mai profunde ale culturii umaniste sau religioase ale lumii au scrutat adâncimile spiritului, încercând să pătrundă în misterul dialogului omului cu Dumnezeu. Asimilările informaţionale, culturale dobândite de către aceştia relevă un cult spiritual cu profunzimi nebănuite. În paginile multor cărţi de spiritualitate, se ascund valori inestimabile ale omului în dialog cu divinitatea, iar aceste cărţi ar trebui să facă parte din patrimoniul universal al culturii mai mult decât alte lucrări de referinţă din domeniul ştiinţelor exacte, de exemplu.

Spiritul divin în dialog cu geniul uman, iată modalitatea ideală de fuziune între cultură şi religie[11]. Cultul reprezintă totalitatea riturilor unei religii, în dorinţa omului de a reface legătura cu divinitatea, iar cultura înseamnă tendinţa de restabilire a legăturilor cu semenii şi cu natura înconjurătoare, aşa cum era la început, când

[11]CRAINIC, N., *Nostalgia Paradisului*, Editura Moldova, 1996, p. 64-65.

păcatul nu denaturase faţa omului şi a acestei lumi. Păcatul a adus cu sine o alterare, o pervertire a căilor de comunicare ale oamenilor între ei şi cu Dumnezeul lor.

Cultul şi cultura reprezintă modalităţile prin care omul încearcă să iasă din izolare şi să comunice cu semenii şi cu divinitatea în modalităţi mereu noi, mereu altele.

Clişeele, şabloanele, stereotipurile, acţiunile mecanice desensibilizează omul, lipsindu-l de trăire afectivă şi ca atare, acestea trebuie evitate cu orice preţ. Omul este superior oricărei realităţi terestre, şi nimic nu-l poate încătuşa, nici măcar gândurile sale şi elanurile cele mai înalte. Totdeauna el va avea aspiraţii şi scopuri finaliste, iar ultimul obstacol de învins va fi moartea, când, eliberat de orice povară şi îmbogăţit cu tot ceea ce a dorit şi creat bun şi frumos în această viaţă, se va întoarce la Creatorul său. Iată destinul omului, destin pe care orice cultură autentică, ce vrea binele real al omului, trebuie să îl slujească.

Lumea post-modernă în care trăim este caracterizată de o separare uneori chiar ostilă între valorile cultural-spirituale şi cele materiale. Multe valori din prima categorie (cultural-spirituale) sunt împinse în interiorul zidurilor bisericii sau al muzeelor, sau al altor instituţii de cultură, iar mass media promovează cu ostentaţie o cultură a banului, a plăcerii, a succesului imediat, a folosirii bunurilor şi debarasarea de acestea, imediat după golirea lor de conţinut.

Omul este stimulat să consume cât mai multe bunuri, să producă oricât de mulţi bani, în vederea achiziţionării ultimelor apariţii dictate în imperiul publicitar prin mesaje subliminale şi de uniformizare a gândirii, ceea ce face ca bunăstarea şi consumul în continuă creştere să reprezinte indicatorii unei efemere vieţi fericite şi de succes.

Aşa cum realizările personale trebuiesc raportate la standardele impuse de societate, şi consumul este dictat de

interesele pecuniare ale firmelor ce finanţează campaniile publicitare finalizate cu impunerea unui produs acceptat ca fiind în vogă, nu pentru că este cel mai bun, ci pentru că este cel mai mediatizat.

Astfel, acumulările spiritului devin facultative şi ocazionale, ele suscită din ce în ce mai puţin interesul individului şi aşa sufocat de avalanşa informaţională prefabricată, cu rol de substitut spiritual.

Procedând astfel, se constată însă o reală criză de socializare şi de identificare a eului uman şi asistăm la o comunicare iluzorie, şi la o căutare a Absolutului acolo unde nu există. Asistăm, în concluzie, la o alienare a omului, la o profundă eroare antropologică de care vorbea papa Ioan Paul al II-lea. Cultura are menirea şi datoria de a-l ajuta pe om să se exprime liber, integral, autonom şi purtător al transcendenţei: „Pentru a crea cultura, era nevoie să se considere, până la ultimele sale consecinţe şi în mod integral, omul ca o valoare particulară şi autonomă, ca subiect purtător al transcendenţei de care dispune ca persoană. Trebuie afirmat omul pentru sine însuşi şi nu pentru alt motiv sau raţiune: doar pentru sine însuşi!”[12].

Norma socială[13]. În termeni formali, socializarea este procesul prin care individul îşi interiorizează normele grupului în care trăieşte.

Fiecare cultură determină un set de influenţe care variază foarte mult de la o societate la alta. Pentru ca o societate să funcţioneze eficient, membrii săi trebuie să-şi

---

[12]Declaraţia papei Ioan Paul al II-lea la UNESCO, Paris, 2 iunie 1980: Vezi http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1980/june/documents/hf_jp-ii_spe_19800602_unesco_it.html.

[13]DOBRINESCU, I., *Dreptatea şi valorile culturii*, Editura Academiei Române, Bucureşti 1992, p. 30-31.

însuşească acelaşi model cultural. Oamenii sunt controlaţi în special prin socializare, astfel încât aceştia să-şi joace rolul conform modelului impus prin habitudini şi preferinţe. Fiecare persoană trebuie să înveţe să îndeplinească anumite roluri în societate în conformitate cu statutul pe care îl are.

Acest proces de socializare începe din copilărie, când se formează o anumită atitudine faţă de rolurile şi status-urile aferente. În procesul de socializare, fiecare individ se raportează la mediul social, la sistemul normativ al societăţii şi, în cursul dezvoltării sale ontogenetice prin mai multe etape ale cunoaşterii, interiorizării şi transformării în motivaţii ale propriului comportament, a cerinţelor practicii sociale, a regulilor de conduită, precum şi a diferitelor valori sociale.

Procesul de formare şi de afirmare socială a individului este caracterizat prin raportarea personalităţii sale la societate, la sistemul normativ şi valoric al acesteia.

Apariţia fiinţei raţionale presupune plasarea sa într-un raport multiplu: raportul cu natura, raportul cu ceilalţi (raportul social), raportul cu sinele (raportul omului cu sine însuşi), raportul cu propriile sale creaţii materiale şi spirituale, raportul cu propria istorie personală şi socială, raportul cu divinitatea.

Pentru fiecare fiinţă umană aceste raporturi rezultate dintr-o privire analitică asupra vieţii, constituie un singur “pachet” problematic, fiecare tip de raport având o pondere mai mare sau mai mică faţă de întregul “pachet”.

Potrivit bilanţului de până acum al istoriei, călăuzit de raţiune, omul a dovedit că se poate situa deasupra ”înţelepciunii naturii” tocmai pentru că şi-a făurit un statut uman. În perimetrul acestui statut au apărut însă şi absurdităţile comportamentului uman. Din acest motiv, pentru a menţine raporturile interumane în echilibru, omenirea a fost obligată să adopte reglementări şi norme de comportament cărora să li se subordoneze ea însăşi.

Dacă echilibrele din lumea naturală se realizează în mod spontan, fără intenţii şi fără scopuri prestabilite, echilibrele din lumea umană se realizează pe baza unor reglementări ai căror autori sunt oamenii înşişi. Toate aceste reglementări poartă sigiliul umanului, atât in bine, cât şi în opusul binelui. Reglementările amintite compun sfera normei sociale, conaturale raţiunii umane. Este vorba de tot ceea ce ţine de moralitate, culturalitate, într-un cuvânt de civilizaţia umană[14].

Societatea umană, mă refer la cea democratică de ieri si de astăzi, este structurată esenţialmente tocmai pe normele sociale unanim recunoscute de toţi oamenii, având un caracter de universalitate[15]. Dar pentru a aplica normele sociale, a fost nevoie în decursul timpului, de realizarea unui instrument necesar reglementării raporturilor dintre individ şi societate. Normele sociale nu se situează în afara timpului. Ele depind de parametrii care determină şi configurează colectivităţile umane din punct de vedere cultural, economic, al structurilor sociale, etnice, religiose, demografice, al contactelor cu alte comunităţi, al organizării administrative, al puterii militare, al modului în care o comunitate sau alta priveşte problemele libertăţii, din punct de vedere al ponderii diferitelor generaţii în structura comunităţii etc.

În concret, toate articulaţiile, de orice gen, ale societăţii sunt implicate în profilul ei social şi toate aceste

---

[14]Pornind de la ”Republica” lui Platon, continuând cu ”Cetatea lui Dumnezeu” a sfântului Augustin, ”Utopia” lui Tomas Morus, ”Cetatea Soarelui” a lui Campanella, și până la ”societatea socialistă multilateral dezvoltată”, și aceasta de domeniul trecutului, oamenii au proiectat mereu modele de societate și civilizație, însă niciunul perfect.

[15]O temă destul de anevoioasă de analiză este cea a confruntării persoanelor de religie islamică sau animistă cu lumea creștină europeană sau americană. Dincolo de declarațiile sau atitudinile de intoleranță de o parte și de alta, și pe care le speculează adesea mass media, credem că trebuie văzută, cunoscută persoana umană cu propriul bagaj, cu propria zestre culturală și religioasă.

articulaţii sunt mobile istoric, trec prin prefaceri mai mult sau mai puţin lente, îşi modifică implicările reciproce şi, ca rezultat final, influenţează conţinutul şi dimensiunile problemelor etice ale comunităţii.

O adevarată forţă de presiune asupra persoanei sunt mediul şi ”modelele” sale îndreptate spre o bună formare morală dezirabilă social sau spre una negativă, antisocială. Numărul acestor modele este extrem de mare şi se revarsă ca un adevarat torent asupra fiinţei umane.

3. Interculturalitatea

În lumea contemporană, şi mai precis în spaţiul Uniunii Europene, caracterizată de o lume multiformă etnic, confesional şi lingvistic, este absolută nevoie de înţelegerea culturii celorlalţi, pentru a evita conflictele dintre culturi şi civilizaţii diferite existente în acelaşi spaţiu geografic. Din principiu trebuie admis faptul că în spaţiul UE există culturi bogate şi culturi mai sărace, europenii de vest revendicându-şi culturile bogate, iar cele sărace aparţinând noilor veniţi, extracomunitarilor din ţările sau continentele mai sărace. In noul context de după 1989, se evită folosirea sintagmelor culturi bogate-culturi sărace, sau culturi superioare-culturi inferioare, pentru a nu leza demnitatea celor ”inferiori” sau ”săraci” cultural. Poate că mai potrivit ar fi să se admită valoarea fiecărei culturi, aşa cum este ea, ”demnitatea” ei, indiferent dacă aparţine unui trib african sau gentlemenului de pe podul Londrei, deşi, cu obiectivitate şi decenţă trebuie admis faptul că universitatea din Oxford nu poate fi pusă pe acelaşi plan cu o grădiniţă sau şcoală elementară improvizată dintr-un deşert al unei ţări africane.

Există apoi culturi ale majorităţilor şi culturi ale minorităţilor, fie ele etnice, lingvistice sau confesionale. Interculturalitatea înseamnă interacţiunea sau comunicarea dintre două sau mai multe culturi. Această comunicare se încadrează în realitatea unei lumi globale în care mass

media, şi mai ales internetul contribuie la transmiterea cu viteze uluitoare a oricărui gen de informaţii pe toate continentele planetei. Nu trebuie ignorat însă faptul că internetul este în primul rând un mijloc, o tehnică de comunicare, pe când conţinutul comunicării, bogaţia lui de noţiuni, idei, sentimente, atitudini nu se realizează pe calea biţilor, ci prin contactul direct, interpersonal al oamenilor concreţi. Comunicarea dintre culturi nu este o noutate a timpurilor noastre. Dintotdeauna oameni aparţinând diferitelor rase, religii şi zone geografice au comunicat între dânşii în pofida limitării posibilităţilor impuse de mijloacele tehnice ale vremii sau de diferite şi variate interese sociale, politice, economice, militare, etc.

Constituirea imperiilor însă, a favorizat o comunicare mai profundă între popoarele cucerite şi înglobate în graniţele lor. Aşa au fost imperiul macedonian, imperiul roman, imperiul german, imperiul austro-ungar, imperiul spaniol sau cel englez. În aceste imperii, cultura cuceritorilor a fost impusă supuşilor o dată cu impunerea puterii lor politice şi militare, ca şi a religiei lor; sau o cultură superioară a asimilat culturile inferioare, precum este cazul imperiului roman. De la Constantin cel Mare, şi continuând cu formarea regatelor şi statelor europene medievale, creştinismul devine religie de stat, pe care într-un mod sau altul, toţi trebuie să o adopte. La fel au procedat şi imperiile coloniale, mai ales cel spaniol şi cel portughez, cu popoarele latino-americane pe care le-au cucerit, deşi nu trebuie confundată politica colonială cu munca de evanghelizare a bisericii catolice.

Sau, având mentalităţi intolerante, anumite forţe imperiale sau regale au luptat împotriva culturilor minorităţilor, aşa cum s-a întâmplat în războaiele religioase din Europa vestică. Mentalităţi intolerante între creştini, chiar dacă nu au generat războaie religioase, au existat şi încă mai există şi în spaţiile Europei de est. Paradoxal, în aceste părţi, mă refer la cele supuse dominaţiei otomane, violenţele dintre creştinii aparţinând

unor confesiuni diferite nu au fost posibile datorită politicii unei puteri necreştine, adică cea otomană, care nu permitea revolte sau intoleranţe religioase de niciun fel; la fel cum adesea nu permiteau astfel de manifestări nici conducătorii laici, în pofida intoleranţelor existente în mentalitatea religioasă, mai ales a călugărilor şi a clericilor în general. Autorităţile religioase îşi revendicau pentru propria confesiune deţinerea integrală a adevărului religios, a dreptei credinţe, considerându-i şi tratându-i pe cei de altă confesiune drept eretici şi schismatici, şi refuzând în consecinţă să comunice cu ei, sau obstrucţionându-i în diferite feluri. Ciocnirea culturilor sau a civilizaţiilor a generat deseori tensiuni sau chiar războaie, sau a favorizat fenomene precum xenofobia, intoleranţa etnică sau religioasă, antisemitismul sau şovinismul.

Cultura nu este un fenomen exterior omului, ci face parte integrantă din modul său de a fi, de a gândi şi acţiona, fiind o componentă a individului şi a societăţii din care face parte. Pentru a dialoga cu semenii este, aşadar, absolut necesar să le cunoşti mediul lor cultural, iar afirmaţia este valabilă şi la nivelul culturilor unor popoare sau arii geografice arabe. În state confederative, precum Elveţia sau Statele Unite ale Americii, se poate observa mai uşor interculturalitatea, în care populaţii diferite se cunosc, îşi împărtăşesc conform principiului reciprocităţii tot ce au mai important în istoria lor culturală.

Interesant de urmărit şi cunoscut este modelul american unde, pe considerente mai mult geo-politice şi financiare, s-a creat un stat în care persoane de etnii cu totul diferite au reuşit şi reuşesc să coabiteze paşnic timp de sute de ani, dacă excludem războiul de secesiune, căci cel de independenţă reprezintă mai mult dorinţa de autonomie politică a unei confederaţii faţă de puterea imperială britanică, decât un război al unei civilizaţii împotriva alteia.

Exemplul american este urmat astăzi de Uniunea Europeană[16], care, pe considerente preponderent economice, a creat o comunitate a unor state europene care au deja o tradiţie culturală mult mai veche şi mai complexă decât cea a populaţiilor asimilate pe continentul nord american.

Dialogul intercultural în spaţiul european înseamnă nu omogenizarea sau aplatizarea culturilor respectivelor state, ci cunoaşterea lor din partea ţărilor membre şi găsirea unor puncte comune de dialog între cetăţenii acestui spaţiu geografic ce se întinde de la Atlantic până la Carpaţi. Consolidarea acestei Uniuni este destul de anevoioasă, şi va necesita parcurgerea unui drum lung şi cu multe necunoscute.

Cele 27 de state membre au o tradiţie istorică şi culturală lungă, unele de două milenii, şi va fi greu să se ajungă la o adevărată unitate în diversitate în aceste spaţii culturale atît de diferite. Învăţând din lecţiile istoriei, europenii ar putea deduce cu uşurinţă din erorile trecutului ceea ce trebuie neapărat să evite astăzi pentru a favoriza consolidarea acestei uniuni. Trebuie evitată orice marginalizare a unor culturi minoritare, ca şi impunerea unei puteri economice, precum cea a Germaniei, în detrimentul altor state mai slabe economic. Nu trebuie apoi considerată întreaga strategie a uniunii pe considerente prevalent economice sau de rivalitate cu puterea americană, de peste ocean.

Mult timp, factorul principal de coeziune spirituală a Europei a fost factorul creştin, prevalent catolic. Când religia sau Biserica însăşi, ca apărătoare şi purtătoare oficială a mesajului religios nu au mai fost considerate ca elementele de bază ale societăţii, prevalând naţionalismele sau orgoliile unor regi sau împăraţi, de atunci unitatea europeană a început să slăbească, minând din interior „creştinătatea” proiectată în gândirea şi operele unuia

[16] http://europa.eu/index_ro.htm

dintre cei mai mari teologi şi teoreticieni ai ei, Sfântul Augustin.[17]

Revoluţia franceză a propus în forme violente drepturile fundamentale ale omului şi cetăţeanului, inclusiv dreptul la libertatea religioasă, însă paradoxal, această ţară cu concepţii avangardiste în apărarea şi promovarea drepturilor fundamentale este cea care a menţinut şi menţine o atitudine ostilă faţă de Biserică. Franţa laică încă nu s-a reconciliat cu Franţa catolică. Există în mentalitatea franceză un fundamentalism politico-religios imitat astăzi de grupările de musulmani, de exemplu, atât în spaţiul european, cât şi la nivel mondial. Nu este însă intenţia noastră să abordăm aici acest ultim aspect.

Europa reprezintă o arie geografică şi multiculturală a planetei unde s-au întâlnit trei mari culturi: *anglo-saxonă, latină şi slavă.*[18] Toate trei au fost

---

[17] Vezi mai ales opera *Despre cetatea lui Dumnezeu*.

[18] Europa este configurată teritorial în sens geografic în Grecia Antică. În sens politic, conceptul (europenismul) apare la sfârşitul Evului mediu, fiind atribuit credincioşilor catolici tutelaţi de Roma papală. Dacă până în sec. al XVIII-lea, Europa se suprapunea cu Occidentul, de la sfârşitul acestui secol, Rusia „intră" în Europa, semn că aceasta a devenit o realitate politică vie. Europa modernă a naţiunilor este rodul Revoluţiei Franceze datorită aspiraţiilor revoluţionarilor cât şi a consecinţelor politice survenite ulterior.
Prima revoluţie cu adevărat „europeană", cea de la 1848, a confirmat solidaritatea revoluţionarilor şi a stimulat schiţarea unor planuri federative. Primele instituţii europene reale se nasc în 1957 când intră în vigoare tratatele de la Roma cu privire la utilizarea energiei atomului (EURATOM), iar din 1968 se formează Comisia Economică Europeană (CEE) pentru unificare vamală.
În 1992 Tratatul de la Maastricht marchează începuturile unei Europe unite din punct de vedere politic; până atunci, ne referim la perioada postbelică, exista o unitate europeană doar în ceea ce priveşte Piaţa Comună şi cuprindea doar statele occidentale: Cfr. O. Pecican.,

apoi profund influenţate de culturile antice greacă şi latină, imprimând în modul de gândire şi în comportamentul acestor popoare anumite standarde, tipologii şi sisteme logice prezente chiar şi în forme subconştiente în toată istoria acestor popoare.

Spaţiul european, deşi este marcat profund de gândirea aristotelică sau cea platoniciană, sau de creştinismul catolic diferit de cel ortodox, din păcate, a îndurat şi mai îndură încă urmările unor imperii care au pus în conflict popoare, culturi şi civilizaţii.

Putem aminti, ca titlu informativ, imperiul austro-ungar, imperiul ţarist sau cel otoman. Populaţiile care au suportat în trecut oprimarea imperialismului stau acum la masa comună a tratativelor de la Bruxelles sau Strassbourg, stabilind criterii şi priorităţi ale aderării lor la casa comună europeană. Este surprinzător să constatăm cum interesele şi obiectivele UE sunt prevalent economice, comerciale şi mai puţin idelogice, culturale şi prea puţin religioase. Unul din marii pionieri şi ideologi ai UE, economistul francez Jean Monnet (1888-1979), a afirmat că acest proiect de unitate a popoarelor europene, ar trebui început cu promovarea şi respectarea valorilor culturale; ceea ce însă se constată mai puţin în dezbaterile europarlamentarilor sau în dezideratele popoarelor intrate în Uniune.

Europa este marcată şi de mari decalaje culturale şi economice datorate unor conjuncturi istorice în care imperii, precum cel otoman, austro-ungar şi ţarist, au opus popoare contra altor popoare, toate creştine, generând sentimente naţionaliste fundamentaliste ce au stat la baza primelor două Războaie Mondiale care au decimat zeci de milioane de oameni, iar în al Doilea Război Mondial au căzut victime inocente şi câteva milioane de evrei şi rromi.

Europa, o idee în mers, Editura Universităţii Babeş Bolyai, Cluj Napoca 2004, p. 5.

Pentru a evita aceste tragedii ale trecutului recent, personalităţi ale vieţii publice, politice, economice ce au responsabilităţi în cadrul UE, trebuie să ţină cont neapărat de cauzele care au generat un trecut atât de tragic, pentru a-l putea evita.

O unitate europeană[19] bazată doar pe criterii economice va genera neîncredere, frică şi complexe şi o concurenţă în care statele mai slabe vor rămâne mereu în urma celor puternic dezvoltate, aşa cum au fost, de fapt, tot timpul în istoria bimilenară a acestui continent. Fiecare popor şi-a revendicat dreptul la autonomie, la respectarea propriilor valori culturale religioase sau laice. Este pentru prima dată în istoria acestui continent când toate cele 27 de ţări sunt invitate să-şi prezinte într-un cadru comun propriile produse, bunuri şi servicii. Se simte însă prea puternic sentimentul apartenenţei la o etnie, la o religie proprie, şi este prea firavă conştiinţa apartenenţei la o uniune în care primează drepturile individuale şi colective, multiculturalitatea şi respectarea diversităţii.

Cel puţin, pentru estul Europei, aceste accente naţionaliste, ale unei suveranităţi politico-ideologice, dar superfluă în conţinut cultural, sunt destul de evidente, deşi în această parte de lume se practică reverenţele în faţa

---

[19]Din punct de vedere spaţial, unificarea europeană se realizează dinspre Occident spre Răsărit, prin parteneriate de pace ca prim pas prealabil al aderării statului respectiv la structurile de securitate euroatlantice. Din punct de vedere economic, unificarea vizează instaurarea unei economii de piaţă în Răsărit şi atingerea unui grad de competitivitate ridicat. În general, unificarea se face pe domenii, statele candidate la intrarea în UE fiind sfătuite să-şi armonizeze legislaţiile interne cu cele ale Uniunii, în ceea ce priveşte învăţământul, sănătatea, legislaţia economică, etc. Domeniul în care rezultatele unificării sunt cele mai evidente sunt cel vamal şi monetar. Vezi: GYEMANT, L., *Istoria Europei*, Editura Universităţii Babeş Bolyai, Cluj Napoca 2004, pp. 17-19. PECICAN, O., *o.c*., p. 21.

„imperialismului pozitiv occidental” caracterizat de bunăstare economică şi de mirajul eurodivinităţii atotcuceritoare.

În convulsiile prezentului, marcate de imigrare, schimbări profunde economice, instabilitatea multor cetăţeni, destrămarea familiei, permisivismul legal ce ignoră nu numai Evanghelia, dar şi principii ale eticii naturale, Europa este în căutarea unui set de valori comune, apărate de legi şi instituţii comune, compatibile care să permită *unirea celor doi plămâni* ai continentului (cel de Vest şi cel de Est), într-un singur corp unic în diversitate. Dacă se face o investigaţie în rândul multelor milioane de emigranți în statele UE, se poate constata cu ușurință că prima și principala lor problemă este cea financiară, materială, banul devenind adesea nu un mijloc pentru realizarea unor scopuri civice și culturale, ci un scop al vieții lor. De fapt, acești mulți imigranți, în fața celor ce le oferă de muncă, nu sunt considerați sub aspectul lor etnic, cultural, religios, ci sunt simple ”obiecte” ce muncesc. Si, în acest context, și firavele lor dorințe de afirmare culturală sau etnică, se estompează aproape până la anihilarea lor.

Credem că în momentul actual Biserica Catolică ar trebui să reflecteze cu mai multă seriozitate şi inteligenţă la mesajul, *kairos-ul* prezentului, iar celelalte Biserici, atât ale Occidentului, cât şi ale Orientului european, ar trebui să-şi readucă aminte de timpurile când erau una în unica Biserică a lui Cristos, pentru a sta ca mărturie valabilă şi validă timpurilor prezente şi viitoare. Nu putem însă să nu apreciem eforturile inteligente şi conjugate (clerici cu laici împreună) pe care le depun instituţiile Bisericii Catolice, atât la nivel central, cât şi naţional, sau diecezan, pentru a actualiza într-un mod eficace conţinutul mesajului creştin. Ar fi suficientă doar o privire sumară asupra structurilor şi

activităţilor catolice pentru a ne convinge de acest lucru[20]. Si totuşi, nu trebuie ignorat faptul că orice reformă înseamnă în primul rând nu modificarea, anularea unor structuri sau crearea altora, ci înseamnă mai ales o reformă a minţii şi comportamentului după modelul şi învăţătura lui Cristos, Calea, Adevărul şi Viaţa, Alfa şi Omega al istoriei; aceasta în cazul în care Europa vrea să se mai denumească creştină.

Învăţând din lecţiile trecutului, Bisericile trebuie să ştie clar că orice compromis politico-doctrinar nu dă roade pe termen lung. Renunţarea apoi, la orice orgoliu uman şi ambiţie de a sluji prevalent o anumită structură bisericească, precum şi ascultarea umilă şi fidelă faţă de Cristos, sunt condiţii *sine qua non* atât ale păstrării autenticităţii creştine, cât şi ale promovării reale a unei uniuni de popoare zămislite de creştinism.

Visul papei Silvestru al II-lea şi al împăratului Otto al III-lea de la începutul mileniului al doilea de a constitui o familie creştină occidentală, punând în comun patrimoniul pur religios alături de cel laic, statal, ar trebui să devină un model cu valoare de simbol atât pentru europarlamentari cât şi pentru întregul cler al Europei, indiferent de apartenenţa lui confesională.[21]

---

[20] Vezi, de exemplu, site-ul Vaticanului: www.vatican.va, sau site-ul Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi: www.ercis.ro.

[21] Dintre proiectele de unificare europeană, amintim:

A. cele patru proiecte prezentate de istoricul francez Jean-Baptiste Duroselle:

1. unificarea după principiu (fidelitatea faţă de Biserica Catolică).
2. unitate în diversitate (utilizat în cadrul imperiilor habsburgic şi rusesc, dar în lipsa consensului sau urmărirea căilor paşnice).
3. unitate prin forţă (Napoleon, Hitler).
4. unitate prin acord reciproc.

B. Existenţa unor idei culturale ce pot fi asimilate principiului unificator în diferite momente ale istoriei şi care nu au produs efecte politice.

Laicizarea progresivă a gândirii şi vieţii omului european dacă, pe de o parte favorizează o mai bună cunoaştere şi respectare a drepturilor individului şi cetăţeanului, pe de altă parte îl îndepărtează mereu mai mult de Creator, în care toţi ar trebui să se regăsească fraţi.

Imnul Uniunii Europene, adică *Oda bucuriei* din Simfonia a IX-a a lui Beethoven, pe versurile lui Schiller[22], face referire la o stea curată ca punct de reper şi

---

1. Umanismul ce substituie omul preocupărilor teocratice până în sec al XVI-lea.

2. Renaşterea, ce a reunit minţile Europei în „Republica literelor", patria cosmopolită ce avea o pătură intelectual-culturală de cetăţeni europeni.

3. Barocul.

4. Romantismul ce a fost marcat de curentul „sturm und drang" care a stimulat frenezia creatorilor vremii, influenţaţi de liberalism şi ulterior de naţionalism.

5. Amintim şi „La belle epoque" a unei Europe filistine din punct de vedere artistic, idee ce a străbătut curentele novatoare ale epocii, de la dadaism, futurism, până la suprarealism. De remarcat este faptul că în perioada avangardei, nu au existat conducători politici precum în Renaştere şi Iluminism care să vizualizeze o „comunitate", în virtutea modei ce impunea o idee. Vezi: PECICAN, O., *o.c*., p. 8.

[22] Slavă ţie, stea curată,
Voie bună pe pamânt!
Astăzi te simţim aproape,
Sol din rai, cu soare sfânt;
Vraja ta aduce iarăşi
Pe popor lângă popor;
Toţi pe lume fraţi noi suntem
Când apari uşoară-n zbor.

Cine a avut norocul
De prieteni buni să dea,
Cine ştie ce-i iubirea
Lângă noi cântând să stea.

motiv al bucuriei popoarelor înfrăţite. Rămâne însă de identificat conţinutul şi mesajul acestei stele.

Dialogul european adevărat este un dialog al culturii, ca fundament al oricărei alte valori de durată, nu de tranziţie. Poposind puţin asupra acestei afirmaţii pe care o considerăm deosebit de importantă, ne surprinde lejeritatea şi graba cu care a fost abordată problema reformei şi a uniformizării legislaţiei europene în domeniul învăţământului universitar care, de la o formă de învăţământ ce are rolul de a pregăti elitele culturale, s-a transformat într-un sistem al unui învăţământ populist, în care statul nu este dispus să investească precum odinioară. Sau, avem impresia că în politica statală europeană se dorește mai mult ca generațiile tinere să fie slab pregătite cultural, pentru a putea fi manipulate cu ușurință de guverne și de forțele politice și economice, așa cum cu doar două decenii în urmă tinerii şi nu numai erau obiectul predilect al ideologiilor comuniste de partid.

Pe termen lung, reforma învăţământului superior, cu multe aspecte discutabile, dacă nu clar, evident negative, propusă de Declaraţia de la Bologna din 19 iunie 1999 loveşte în valoarea ştiinţei în sine, ca ideal şi bază a adevăratului progres uman. Învăţământul populist, atragerea cu orice preţ a cât mai mulţi studenţi în universitate nu face decât să degradeze valori consacrate, să anihileze reputaţia universitară şi să banalizeze ştiinţa.

Recunoaştem importanţa procesului Bologna în cele trei mari scopuri, pozitive, ce şi le propune, şi anume inteligibilitatea titlurilor, sistemul creditelor transferabile şi mobilitatea studenţilor.[23] Pe de altă parte, însă, se

---

Fericit un suflet drag
Te poate face pe pământ;
Cine n-a simţit iubirea
Plece dintre noi plângând!

[23] http://www.cnfis.ro/fd/bologna/documente.html.

constată cu durere degradarea culturală a tinerelor generaţii, relativizarea oricărui principiu sau valoare, absolutizarea eului individual şi negarea oricărei autorităţi, fie ea laică sau religioasă, pur politică, economică sau eminent culturală.

După lunga iarnă a comunismului, acum se culeg roadele unei inerţii culturale, ale unei politicizări a culturii, ale unei lipse grave de sensibilitate faţă de importanţa vitală a patrimoniului cultural al trecutului ca fundament şi liant al prezentului. Iar individul care în comunism era văzut ca un simplu număr într-un proces dialectic al unei economii falimentare, acum se pierde tot ca un număr în anonimatul globalizării, al mondializării informaţionale. Credem aşadar că actuala criză este în primul rând una identitară umană. Recesiunea economico-financiară poate fi uşor depăşită, comparativ cu recuperarea identităţii omului, cetăţeanului şi creştinului european.

Deasupra noţiunii de stat, a etniei, a ideologiilor politice sau economice trebuie să stea omul, în toată splendoarea şi identitatea sa de fiu al lui Dumnezeu şi cetăţean al unui spaţiu cultural, în care legile statale naţionale sau europene trebuie să-i slujească lui, şi indirect lui Dumnezeu, Creatorul său, şi izvorul oricărei ordini şi puteri în lume.

Nu pledăm pentru o reîntoarcere la teocraţia medievală, conştienţi fiind de importanţa vitală a separării Statului de Biserică. Credem însă că cele două instituţii, autonome dar nu rivale, sunt chemate să colaboreze la refacerea chipului integral al omului. Drumul spre Dumnezeu este un drum pe care păşeşte omul, creatura lui predilectă, iar Biserica are menirea de a spune cine este Dumnezeu şi cine este omul, creat după chipul şi asemănarea sa. Dintr-o simplă deserventă a cultului, cum adesea și greșit este privită mai ales în spațiul creștin ortodox, biserica trebuie considerată în dimensiunea ei

transcendentală, dar şi de slujitoare a omului în existenţa lui concretă şi completă, trup şi suflet.

Toate celelalte ştiinţe apoi, care au legătură cu omul în esenţa sa, sau scrutează direct în profunzimea minţii si a identităţii umane, sunt chemate să colaboreze cu Biserica în descoperirea şi afirmarea unui adevăr comun şi unic, izvor din care îşi trag seva atât raţiunea cât şi credinţa. Această idee de fond credem că ar trebui să fie prezentă în iniţiativele de reformă a învăţământului la orice nivel, mai ales în disciplinele din zona socio-umanistă.

Trebuie să înţelegem, să raţionăm pentru a crede, şi trebuie în acelaşi timp să credem pentru a înţelege corect atât pe Dumnezeu, cât şi omul şi lumea. Enciclica *Fides et Ratio* a papei Ioan Paul al II-lea din 1998[24] nu face altceva decât să întărească această convingere că pentru o adevărată înţelegere şi promovare culturală a omului în spaţiul în care el trăieşte, este nevoie de cele două „arme**",** raţiunea şi credinţa**.**

Pentru a respecta acest adevăr, această necesitate, discursul nostru merge în două direcţii distincte, dar complementare în finalitatea lui: *dialog intercultural şi interreligios*. Cine va poseda cunoaşterea propriei identităţi culturale, va avea şi forţa de consolidare a securităţii individuale şi colective în spaţiul european.

Dialogul intercultural şi interreligios devine imperios, presant în Uniunea Europeană. Tensiunile dintre etnii şi religii sunt rezultatul necunoaşterii şi neînţelegerii dintre indivizi şi popoare. Cunoaşterea reciprocă la nivel cultural laic şi religios va scoate în evidenţă platforma comună doctrinală şi morală a creştinismului ca şi liant al Europei. Însă în noul context european, cu zeci de milioane de necreştini, catolicii sunt îndemnaţi să recunoască şi să contribuie la progresul valorilor spirituale, morale şi socio-culturale care se găsesc în alte

[24]http://www.vatican.va/edocs/ENG0216/_INDEX.HTM.

religii[25]. Moştenitori ai unui trecut plin de neînţelegeri, conflicte şi războaie, creştinii de astăzi trebuie să facă lumină asupra trecutului şi să ierte greşelile grave ale înaintaşilor, încercând să se cunoască reciproc, şi împreună să construiască dreptatea socială, apărând valorile morale, pacea şi libertăţile tuturor[26].

Istoric vorbind însă, Europa s-a cristalizat în formă latină, catolică, iar estul continentului într-o formă tot creştină, dar greco-bizantină, adică ortodoxă. În istorie divergenţele etnice, strategiile geopolitice şi ambiţiile personale au avut efectul nefast de a rupe cămaşa necusută a Bisericii lui Cristos, sfâşiind şi trupul european. Iar în Evul Mediu târziu a mai intervenit o sciziune în trupul Europei, o schismă occidentală în care rivalităţile etnice, naţionaliste, sau, tot la fel, ambiţiile personale, au scindat creştinătatea occidentală.

Cronologic vorbind, creştinismul bimilenar european a creat disensiuni grave de două ori în istorie, o dată la interesecţia dintre cele două milenii şi a doua oară în Evul Mediu tîrziu. Va fi oare capabil astăzi creştinismul să-şi repare erorile trecutului, dar care îndurerează atât pe Dumnezeu, cât şi pe oamenii de bună credinţă? Papa de pie memorie, profet al unor timpuri noi, Ioan Paul al II-lea, în primăvara anului jubiliar 2000 a cerut Bisericii şi lumii iertare pentru greşelile pe care în trecut sau în prezent le-au săvârşit unii oameni ai Bisericii[27], contribuind astfel şi la divizarea creştinătăţii sau împiedicând refacerea unităţii ei. Lecţia dată de acest papă profetic trebuie să ne îndemne la evitarea oricărei forme de intoleranţă religioasă sau de respingere culturală. Este

---

[25]Declarația despre relațiile Bisericii cu religiile necreştine, *Noastra aetate*, nr. 2, în Enchiridion Vaticanum, vol. 1, Vatican 1979, nr. 2, p. 479.

[26]Ibidem, nr. 3, p. 481.

[27]http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20000307_memory-reconc-itc_en.html.

nevoie astăzi de valori spirituale pe baza cărora să se poată proiecta o ”casă comună”. Soluționarea gravelor dificultăți naționale sau internaționale nu reprezintă doar o problemă de natură economică sau de organizare juridică sau socială, dar recere valori precise etice și religioase[28]. Profundele diviziuni politice și sociale provocate de ideologii trecute sau prezente pot fi anulate de o platformă comună spirituală și culturală. Religiile trebuie să pună în comun patrimoniul lor referitor la om și la demnitatea lui de creatură a unicului Dumnezeu. Pe lângă pastrarea propriei fizionomii confesionale, fiecare religie sau confesiune creștină trebuie să-și dea aportul, în colaborare cu toate celelate, la un bine comun, al omului concret care, dacă adesea devine un simplu obiect de muncă al statului sau patronilor, cu atât mai mult trebuie să devină centrul de interes al instituțiilor religioase.

[28]IOAN PAUL al II-lea, Enciclica socială *Centesimus annus* (01.05.1991), nr 60, în Enciclice, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice București, București 2008, p. 492-493.

II. NOUA EUROPĂ.
REFLECŢII CULTURAL-RELIGIOASE

Astăzi, se vorbeşte mult de noua faţă a Europei. Dacă există aşa ceva, ne punem întrebarea în ce constă această noutate? Iar pentru a remarca noutatea, este logic că trebuie să avem o cunoaştere suficientă a vechiului ei chip. Un autor american, Hamilton Fish, crede că în decursul istoriei, europenii nu au făcut altceva decât să rivalizeze, să încheie tot felul de alianţe, să le încalce şi să se lupte între ei[29]. Chiar dacă afirmaţia este unilaterală, nu putem să nu remarcăm şi partea ei de adevăr. Şi monarhii s-au luptat între ei în epoca feudală, şi republicile au fost rivale în epoca modernă şi contemporană, iar rivalităţile economice, politice, diviziunile religioase au fost şi rămân o constantă a continentului nostru.

Dacă aceste rivalităţi şi conflicte au marcat şi marchează Europa, ne întrebăm care sunt factorii, elementele de unitate care actualmente, de exemplu, îi permit unui român din Moldova să circule nestingherit şi cu plăcere până la Atlantic, sau în extemitatea nordică a continentului, sau pe malurile turceşti ale Mediteranei? Credem că tocmai spiritul de concurenţă, de rivalitate condus de nişte legi ale fair play-ului permit oamenilor din bătrânul continent să circule oriunde. Chiar dacă ajungând în Turcia, un creştin trebuie să respecte cultura şi religia islamică, fără a face vreo aluzie ironică la modul cum sunt îmbrăcate femeile musulmane, el se simte totuşi în siguranţă şi îi place să constate bunăstarea şi frumuseţea locurilor şi a oamenilor, elementele marcante de civilizaţie, în toate domeniile. Acelaşi lucru îl poate constata un musulman într-o ţară ortodoxă precum Grecia, sau într-una catolică, precum Italia, care, pe lângă multe

[29] FISH, H., *Pearl Harbor, Yalta şi trădarea Europei,* Editura Venus, Bucureşti 1993, p. 8.

alte particularităţi, este şi un muzeu în aer liber. Aşadar, putem înţelege uşor că Europa este foarte diferită în bogăţiile ei culturale şi religioase, este apoi rivală economic şi politic, dar are un element fondant, dominant de-a lungul timpurilor, şi acesta se numeşte civilizaţie; Europa reprezintă în acest sens o comunitate a civilizaţiei[30], o civilizaţie comună ce a fost posibilă datorită unui element comun, fundamental, creştinismul. De altfel, până în timpurile recente, acest spaţiu a fost denumit ”creştinătatea”. Considerăm ca absolut necesară în orice demers de cunoaştere a Europei, investigarea în identitatea creştină a continentului nostru. Acest continent s-a format ca o comunitate creştină a popoarelor occidentale şi orientale. Dogma creştină, papalitatea şi instituţiile Bisericii, imperiile occidentale şi cele orientale, toate au un rol determinant în formarea ”creştinătăţii”. Unitatea ei structurală şi dogmatică este însă pusă la grea încercare de orgolii personale sau naţionale, de reformele protestante, ca şi de gândirea laică, începând de la sfârşitul Evului Mediu. Astăzi, confesional şi cultural, creştinătatea europeană este scindată în trei mari blocuri: catolicism, protestantism şi ortodoxism[31]. Ce au în comun aceste trei blocuri? Toate trei sunt creştine, deci au o definiţie comună a persoanei umane, definiţie îmbogăţită de conceptul grec al individualităţii şi de cel roman al justiţiei şi cetăţeanului[32]. Constatăm aşadar că identitatea Europei reprezintă de fapt definirea identităţii omului.

Mai mult decât un spaţiu geografic, despărţit de Asia, Africa şi America, Europa reprezintă un spaţiu cultural creştin, care mai ales din perioada Renaşterii

---

[30] Cf. CARTON, L., *L'Union européenne*, Dalloz, Paris 1994, pp. 8-30.

[31] Vezi articolul *christianity* în Enciclopedia Britannica, vol. 5, Chicago 1970, pp. 693-700.

[32] PHILIP, A., *For a European Policy, în The Absent Countries of Europe*, Schriftenreihe der Osteuropa, Strasbourg, 1958, p. 258.

începe să gândească laic, şi îşi îndepărtează acţiunile de principiile etice sau morale creştine. La începutul secolului al XVI-lea, opera lui Niccolo Machiavelli ”Principele”[33] prevestea deja această criză a conştiinţei unităţii europene. Criza aceasta a marcat însă şi începutul unei creşteri, a unei maturizări care şi-a arătat roadele în plan economic, social şi politic, Europa începând să domine scena lumii, până la apariţia altor superputeri rivale în timpurile noastre[34].

Astăzi, din mersul general al lucrurilor, constatăm în Europa tendinţele unei unificări monetare, administrative şi juridice. Ne întrebăm însă cum vor fi posibile acestea, din moment ce este în criză gravă identitatea cultural-religioasă a bătrânului continent. Elementul fondant al identităţii europene îl va da tot definiţia despre om, despre natura şi vocaţia lui la a construi nu numai o cetate aici, pământească, ci şi de a contribui la instaurarea Împărăţiei lui Dumnezeu pe acest pământ. In esenţă, definiţia despre Dumnezeu nu a modificat-o nimeni, chiar dacă în cadrul întâlnirii mondiale a tinerilor de la Köln din luna august 2005, papa Benedict al XVI-lea şi-a exprimat dezacordul faţă de atitudinea multor creştini care din religie şi implicit din Dumnezeu îşi creează un model, un chip conform cu propriile interese sau fantezii[35], aşa cum copii îşi construiesc propriile chipuri în munca individuală a traforajului.

Andrei Marga crede că identitatea europeană gravitează în jurul unor concepte de bază: cunoaşterea,

---

[33] MACHIAVELLI, N., *Principele*, Editura Mondero, Bucureşti, 2005.

[34] Este foarte interesant de studiat tema istoriei Europei în paralel cu cea a unei conştiinţe europene. Vezi: DUTU, A., *Ideea de Europa şi evoluţia conştiinţei europene*, Editura All Educational, Bucureşti, 1999.

[35] http://www.ratzingerbenedettoxvi.com/omeliamarienfeld.htm.

raţionalitatea, dreptul, individualismul, persoana umană, adevărul şi sfera publică[36]. Credem că Marga are dreptate în afirmaţiile sale, însă va mai trece timp până când să se ajungă la o conştiinţă comună a unui set şi sistem de valori şi principii acceptate de toţi, conştienţi de importanţa lor vitală. Deocamdată, spaţiul est european este încă în reconstrucţie din toate punctele de vedere, după lunga iarnă a comunismului, iar Vestul se zbate în propria neputinţă a unor generaţii îmbătrânite, prea puţin interesate de propriile rădăcini culturale şi prea slabe în a purta un dialog eficace cu zecile de milioane de noi veniţi, creştini, musulmani sau de alte religii.

Este nevoie astăzi de un nou cetăţean european, conştient de propriile valori şi de apartenenţa la o anumită cultură, având un sistem unitar de valori şi legi care să-l promoveze şi să-l apere. Din păcate, adesea conştiinţa unei unităţi europene a fost promovată doar de elite intelectuale, sau de mari diplomaţi sau alte persoane luminate. Astăzi, masele largi de populaţie au în comun doar moneda unică sau dorinţa de a o avea. Sentimentul larg al apartenenţei la un spaţiu cultural care îţi conferă o anumită identitate şi demnitate rămâne mai mult un deziderat decât o împlinire. Este nevoie ca forţele şi instituţiile culturale, politice, religioase să-şi dea mâna pentru realizarea unei case comune, a unui bine comun, care nu anihilează identitatea naţională, dar o priveşte ca o parte a unui mare întreg.

Uniunea Europeană și problema religioasă

Bazându-ne pe reflecțiile științelor politice și ale sociologiei religioase, observăm că prima dificultate în raportul dintre instituțiile civile europene și religiile și instituțiile religioase din spațiul european vine din faptul că însăși UE este un organism în devenire. Contururile ei

[36] MARGA, A., *Filosofia unificării europene*, Cluj, 1995.

sunt în lucru, pe toate planurile. In acest spațiu identitățile religioase își revendică mereu prezența, iar în același timp este evidentă necesitatea unui dialog interreligios, a unui ecumenism nu doar de suprafață, care să se încadreze în ceea ce am putea numi în contextul general ca un ”dialog al civilizațiilor”, ceea ce recere o vizibilitate a religiosului în spațiul public, ca și condiție absolut necesară a dialogului stat-biserică. În același timp, nu trebuie uitat faptul că în fiecare țară relația stat-biserică are particularitățile ei, iar schițarea unui model european al raporturilor dintre cele două instituții este greu de realizat.

Din acest punct de vedere, UE reprezintă mai mult un ”laborator” în care experimentele sunt în curs. Se experimentează și se înnoiește pe multiple planuri în relațiile religiilor cu structurile UE. Aceste relații sunt dinamice și fără a afecta ecleziologia magisterială catolică, de exemplu, țin cont de diversitățile religioase ale națiunilor. Apariția și stabilirea în spațiul european a tot mai multe persoane de religii diferite a făcut necesară înființarea la Bruxelles nu numai a Secretariatului general al Comisiei Episcopatelor Catolice (COMECE), dar și al reprezentanțelor bisericilor ortodoxe, în primul rând a celei rusești. UE, care inițial era gândită mai mult pentru probleme economice și tehnice, se vede confruntată în prezent cu multe probleme etice, sociale și politice. In acest context, politicile europene acordă o atenție deosebită valorilor etice și religioase care construiesc o comunitate. Căderea zidului Berlinului cu toată semnificația și lecțiile pe care le oferă lumii contemporane, a făcut ca oamenii și instituțiile de răspundere să ceară bisericilor punctul lor de vedere asupra sensului construcției europene.

Pe de altă parte, în fiecare stat al UE, raportul Biserică-Stat are istoria și particularitățile sale. De exemplu, din punct de vedere al învățământului confesional în instituțiile statale, România majoritar ortodoxă, spre deosebire de state vestice în care

majoritatea populației este de confesiune catolică, are facultăți de teologie în universitățile statale, pe când în state majoritar catolice, astfel de facultăți există doar în rețeaua învățământului privat. Este în curs de clarificare participarea la viața socială publică a grupurilor religioase, încercându-se o precizare a rolului acestora în spațiul public, dar și al independenței lor în același timp față de structurile publice laice. Bisericile creștine, celelalte confesiuni religioase, ca și grupările etice filosofice agnostice, simt nevoia să se organizeze, să se informeze reciproc în vederea unei eventuale decizii comunitare. In afara faptului că fiecare confesiune sau grupare are deja un statut public în statele membre, se simte nevoia unei reflecții teologice sau simplu etice, sau filosofice asupra unor teme de interes general, precum bioetica, contribuția la dezvoltarea societății, imigrarea, și altele. Pe de altă parte, este evident faptul că bisericile tradiționale ale Europei, sunt încă strâns legate de propriul spațiu geografic în care s-au organizat și au funcționat secole de-a rândul, iar în cadrul unui proiect european comun, contribuția lor este încă în curs de a fi clarificată. În acest sens, mai greu de clarificat este rolul comunităților și religiilor necreștine, apărute și stabilite recent pe solul european.

Factorul religios este foarte important în construcția europeană, dar cum, în ce mod contribuie el la zidirea unui edificiu mulțumitor pentru toți, rămâne încă în ceață. Pe ruinele Uniunii Sovietice și ale statelor sale satelit, naționalismul religios ortodox este evident. El își manifestă puterea în raport cu autoritățile statale naționale și cere drepturi în fața instanțelor europene, condamnând în același timp decadența civilizatoare, culturală și religioasă catolică sau protestantă occidentală. La granițele europene, conflictul israelo-palestinian reprezintă o zonă nevralgică. Iar în afara Europei, atentatele din 11 septembrie 2001 de la New York, sau altele mai mici în Europa, ridică serioase semne de întrebare și neliniștesc și

instituțiile europene. Creștinismul este în conflict cu islamismul, la nivel de civilizații. Este nevoie de o stabilire a unei politici externe și de securitate, în care factorul religios este analizat și văzut în multiplele lui roluri în construcția europeană. In ochii multor sociologi, însă, se vede cum Europa este într-un continuu declin al simțului sacrului și al unei creșteri continui a secularizării gândirii și vieții cotidiene, mai ales a celei creștine, ceea ce nu se poate afirma despre religia islamistă, de exemplu.

In rândul lumii creștine, agnosticismul sau indiferența religioasă este în continuă creștere, dar este interesant faptul că în același timp, apartenența oficială religioasă a majorității celor care nu practică religia se păstrează. Si spre diferență de situația juridică din Statele Unite, în UE relațiile bisericilor istorice cu statul sunt instituționalizate, prezente și garantate de constituții. Dar, deși există această instituționalizare a religiilor și bisericilor, oamenii politici nu se folosesc în deciziile politice de religie și preceptele ei. Așadar, în modernitatea în care ne aflăm, raporturile între religios și politic sunt în curs de clarificare, căci pare un paradox pentru un stat de a statua, legifera religia și instituțiile care o slujesc, iar pe de altă parte, oamenii statului să ignore în deciziile lor publice ceea ce spun religiile și bisericile pe care le recunosc și le garantează libera exprimare în spațiul public. Statul laic recunoaște religia și bisericile, ca și rolul lor pozitiv în construcția UE, dar simultan le ignoră în multe decizii publice pe care le ia. La fel cum, la nivel individual, persoanei umane îi sunt garantate de lege toate libertățile și drepturile ei, dar în practică, aceeași persoana umană se găsește neputincioasă în a-și afirma și fructifica aceste drepturi și libertăți, trăind într-o dependență adesea umilitoare față de arbitrarul persoanelor influente politic sau economic. Si din acest punct de vedere, construcția europeană are nevoie de multe clarificări pentru a favoriza cu adevărat progresul integral al persoanelor. Iar în această

zonă a afirmării persoanei umane, bisericile și religiile sunt chemate să aibă un rol mai activ.

Se constată în gestiunea problemelor europene nu doar o complexitate greu de înțeles și gestionat, dar și o hegemonie în folosul unora și a unor anumite structuri, ceea ce crează o separare între instituții și cetățeni, inclusiv între instituțiile religioase și credincioșii aparținători oficial acestor instituții. Diversitatea europeană există așadar, nu doar la nivel cultural și religios, ci și politic și economic; și nu există doar diversitate, dar și contraste și contradicții ideologice și legislative, economice și sociale profunde și greu de conciliat. Unitatea în diversitate este o maximă și un crez european, care definește UE și credem că ea are și cultura și mijloacele necesare creării acestei unități. Ca într-un mare tablou în care clasicismul stă alături de baroc, tehnica de avangardă și cibernetica alături de munca manuală pe câmp sau într-un atelier artizanal cu iz medieval, UE cultivă o cultură a compromisului și a pragmatismului în care Estul și Vestul, ortodox și catolic sau protestant, sunt chemate la masa dialogului. Iar un alt partener religios, Islamul, își spune și el cuvântul, alături de multe alte confesiuni religioase și grupări etice și filosofice. Deocamdată o melodie unică polifonică nu s-a scris, nu s-a cântat, dar imnul lui Beethoven pe versurile lui Schiller îi încurajează pe toți să viseze la fraternitatea universală.

Spațiul european este caracterizat de o modernitate ajunsă la liman, care corespunde în același timp cu începutul postmodernității, iar în acest spațiu realitățile sunt marcate de globalizare în care statul-națiune slăbește iar pluralismul religios este în creștere, ca și globalizarea politică, care favorizează acest pluralism. In acest sens, Bruxelles reprezintă o intersecție ale diferențelor naționale, culturale și religioase europene. Persoanele laice sau religioase devin din ce în ce mai transnaționale, se internaționalizează mereu mai mult, iar rolul statului și

al bisericilor din interiorul acestora este în scădere, iar din aceste motive construcţia europeană este atipică în comparaţie cu structurile altor state din afara UE. Atipică, însă, în UE este Franţa, ducând cu sine sau suportând consecinţele revoluţiei sale.

In contextul globalizării, UE reprezintă un exemplu edificator. Bruxelles este centrul unui laborator în care se întâlnesc, se confruntă şi se cunosc reciproc diferite culturi şi religii ale continentului, cu scopul realizării unei însănătoşiri a memoriilor istoriei şi a realizării unui compromis acceptat de către toţi. UE vrea să reprezinte o uniune în diversitate[37]. In Carta drepturilor fundamentale, articolul 22 afirmă clar: "Uniunea respectă diversitatea culturală, religioasă şi lingvistică". Instituţiile centrale europene lucrează pe mai multe nivele în care sunt prezente elemente europene, internaţionale, naţionale şi locale, regionale, iar raporturile între toate acestea sunt destul de complexe. In baza principiului subsidiarităţii, problemele religioase sunt încredinţate spre soluţionare statelor membre, favorizându-se în acelaşi timp un dialog între instituţiile europene şi biserici, religii şi umanismul secular sau laic[38]. Acesta din urmă trezeşte nedumeriri sau îngrijorări în mintea multor clerici mai ales care văd tutelată în UE un fel de religie laică numită umanismul secular. Prin umanism laic se înţeleg totalitatea mişcărilor laice din sudul Europei, mişcările umaniste din nordul continentului şi francmasoneria adogmatică, căci există şi o ramură a francmasoneriei care se raportează la un Dumnezeu arhitect al Universului.

Papalitatea şi în general bisericile creştine consideră că UE este definită de elementul creştin, iar

---

[37]http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:RO:PDF

[38]Vezi anexa 11 a Tratatului de la Amsterdam: http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_24.pdf

frontierele ei geografice ar trebui să fie aceleași cu ale statelor creștine. Ioan Paul al II-lea folosea pentru Europa (nu doar pentru UE) imaginea trupului, care de la Atlantic până la Urali respiră cu cei doi plămâni, de vest si de est. Insă această identitate creștină susținută de biserici este contestată și negată de autoritățile laice care nu au admis în Preambulul Tratatului constituțional menționarea ”rădăcinilor creștine ale Europei”, afirmându-se încă odată cu aceasta laicitatea construcției europene.

UE este o realitate multinațională, căci fiecare cultură din interiorul națiunilor este tutelată, respectată. In același timp, este transnațională, și aceasta se observă ușor în instituțiile ei, mai ales în Comisia europeană[39]. Este greu de definit UE. Poate se aseamănă mai mult cu o federație a statelor naționale, federație în devenire, în care relațiile dintre instituțiile statale și biserici sunt marcate profund de globalizare.

In istoria ei, Europa este marcată de migrații din Asia, de războaie fratricide, de imperii și regate, de mari descoperiri geografice și de colonizări la scară planetară, de descoperiri științifice, de luptă a profanului împotriva sacrului și a instituțiilor care îl gestionează. In același timp, Europa este deschisă la dialog și vibrează de un profund sentiment de fraternitate la scară planetară. Iar această fraternitate își are originile și puterea în creștinism, care în esența lui este deschis spre universalitate. O putere cu care UE se privește ca în oglindă este reprezentată de SUA, care își exercită un fel de supremație la scara planetară, depășind Europa, care a pierdut supremația mondială pe care o avea când reprezenta suprema putere colonială. Pierzând țările coloniale, a pierdut și supremația, lăsând loc tinerei țări nord-americane.

Penetrarea în spațiul european a numeroși necreștini a accentuat și mai mult fenomenul globalizării religioase. Aceasta, de fapt, nu reprezintă o noutate.

[39]http://ec.europa.eu

Imperii multiconfesionale şi multinaţionale au existat atât în Europa, cât şi în general, pe glob. Globalizarea actuală, însă, este diferită de cea tutelată de mari puteri ale lumii trecute. Astăzi, religiile se intersectează şi dialoghează în mod liber, libertate care le este garantată tocmai de statul laic sau de autorităţile UE, imparţiale în faţa tuturor religiilor. Dialogul interreligios este favorizat de dimensiunile transnaţionale ale construcţiei europene, iar statele din interiorul UE nu pot să decidă ele singure politica lor religioasă. In plus, elementul important venit de pe alte continente şi intrat recent, cel puţin din punct de vedere cantitativ, islamul, favorizează o politică religioasă transnaţională ale cărei coordonate sunt încă neclare, în devenire.

In Europa există două mari zone, de est si de vest, fiecare cu propriile particularităţi. In partea estică, majoritar de religie ortodoxă, raporturile Stat-Biserică sunt diferite de cele din zona vestică, marcată de o laicitate mai profundă decât partea estică. Religiile au un rol în stabilirea frontierelor, în afirmările identitare naţionale, în relaţiile interumane, în progresul cultural şi civilizator al etniilor şi popoarelor. Relaţiile juridice ale statelor cu religiile şi bisericile variază, aşadar, de la o zonă la alta. In aceste relaţii, dată fiind scurta perioadă de timp de la marile transformări ale anului 1989, predomină un caracter fragmentar, zonal şi de pionierat. Spre diferenţă de celelalte competenţe ale organismelor sale, faţă de religii şi biserici, UE nu are o politică, o orientare unitară. Aceasta, datorită specificului domeniului în cauză; religiosul, sub toate formele sale, nici nu este de competenţa statului laic, iar dată fiind marea diversitate religioasă a Europei, ar fi imposibil pentru instituţiile centrale ale UE să aibă o orientare unică faţă de religiile prezente în spaţiul ei. Putem afirma că legislaţia stat-biserică are mai ales un prevalent caracter naţional, în interiorul fiecărui stat, decât internaţional. La acest nivel, se observă o creştere a pluralismului religios şi a

cantonării din ce în ce mai mult în spațiul privat a actului de a crede. Modelul francez, al unei laicități foarte pronunțate, atrage pe mulți și inspiră gândirea și deciziile instituțiilor centrale ale Uniunii, dar întrucât aceasta nu este un stat care să ceară tuturor respectarea unor reglementări unice, rezultă de aici faptul că rolul statelor membre este destul de puternic în ceea ce privește relațiile lor cu bisericile din interiorul propriilor granițe.

In țările estice, bisericile ortodoxe mențin în societate un spirit mai religios decât există în vestul continentului, și, ca atare și legislația despre relațiile stat-biserici, ca și statutul religiei în societate sunt diferite față de ceea ce există în vestul continentului. In partea estică, ortodoxismul își afirmă rolul în societate și ca o replică dată catolicismului din vest, care prin părinții fondatori ai UE, Schuman, Adenauer și Gasperi, a avut deja de la început și are și astăzi un rol important în formarea și mersul înainte al UE[40]. Spre diferență de catolicism, mai deschis spre formarea UE, protestantismul a rămas mai rezervat, temându-se de, să o numim, vaticanizarea acesteia, temeri care pe parcursul anilor s-a dovedit a fi nefondată.

Comisia europeană are în interiorul ei Biroul consilierilor politicii europene (BEPA)[41], biroul care stabilește legăturile dintre Comisia europeană și lumea intelectuală, universități, grupuri de reflecție, societatea civilă, Biserici și comunități care au anumite convingeri etice și filosofice. Relațiile comisiei cu toate aceste instituții sunt marcate de o notă comună a Europei contemporane, și anume ignorarea rădăcinilor și a tradițiilor pe care s-a clădit, rădăcini și tradiții care sunt profund creștine. Cumva, este de înțeles această ignorare, prin faptul că Europa actuală promovează laicitatea în toate organismele statale, ca și în gândire și în organizarea

[40]http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_36.pdf
[41]http://ec.europa.eu/bepa/index_fr.htm

societății. In plus, un număr destul de mare de cetățeni ai UE aparțin religiei islamice, iar dumnezeul lor Allah pare ireconciliabil cu Dumnezeul creștinilor.

Dată fiind complexitatea realităților religioase europene, relațiile stat-biserică sunt marcate, cum am mai afirmat deja, de un compromis care recere renunțări sau acceptări de ambele părți, stabiliri și modificări ale regulilor în funcție de evoluția situațiilor din acest laborator unde totul este în devenire, sinteza fiind încă departe. Ceea ce dogmatic este neschimbător în religii, trebuie codificat și transpus în spațiul civil public, care este laic, misiune deloc ușoară. In sensul acesta, religiile trebuie să se încultureze în jocul comunitar care, din fericire pentru ele și pentru biserici, nu este un joc totalitar precum cel comunist sau nazist, când religia și credincioșii au fost puși la grea încercare.

Gestiunea europeană a religiosului este ca un ansamblu care cuprinde diferite tradiții naționale de gestionare a religiei și bisericilor în spațiul public, încercându-se realizarea unei compatibilități a celor două sfere, nu atât în planul doctrinar, cât mai mult în cel funcțional, extern. In acest sens, ne putem întreba dacă pentru Comisia europeană există o politică religioasă. Dacă există, aceasta are un caracter parțial și comisia nu reglementează problemele religioase, ci mai mult mediază raporturile religioase și ale bisericilor cu spațiul civil, laic. Dar de la aceste aspecte tehnice, discursul poate fi dus mult mai în profunzime, pentru a reflecta asupra relațiilor dintre religios și socio-politic într-o lume postmodernă, pentru a înțelege mai bine rolul religiosului într-o Europă pluralistă și laicizată. Chiar dacă există orientarea ca religia și trăirea ei să fie trimise cât mai mult în sfera privată, nu poate fi ignorat faptul că religia se prezintă totuși ca o problemă publică, iar credinciosul este simultan membru al comunității politice și membru al unei biserici, iar între gândirea și convingerile lui religioase și deciziile publice trebuie să fie o armonie, o simbioză. Fără a lupta

contra laicității, bisericile cer instituțiilor publice statale naționale sau europene colaborarea pentru realizarea unui bine cât mai complet al creștinului sau credinciosului-cetățean. O astfel de orientare este greu de conceput în Franța laică, de o laicitate cu aspecte aproape agresive, iar primatul și centralitatea statului sunt puternic afirmate pe toate planurile.

Se poate realiza o mai mare unitate în diversitate? In UE și mai precis în fața Comisiei europene, bisericile catolică și protestantă au ajuns la niște compromisuri cu aceasta în ceea ce privește europenizarea pe de o parte și păstrarea propriei culturi ecleziologice pe de altă parte; o cultură supranațională pentru catolicism și profund națională pentru protestantism. Deși este prezentă în multe organisme internaționale, Biserica Catolică a fost rezervată în a fi prezentă în structurile UE cu o structura specific europeană. Biserica și-a oferit sprijinul în construcția europeană încă de la începuturile ei. In anul 1959 papa Pius al XII-lea a elogiat declarația lui Schuman, iar în anul 1957, a considerat semnarea Tratatului de la Roma ca pe cel mai important și semnificativ eveniment din istoria modernă a Cetății Eterne. In anul 1980, cu aprobarea Sfântului Scaun, un colegiu al episcopilor a creat COMECE pentru a urmări și a acorda asistență politicii UE. Urmând spiritul celui de-al doilea conciliu ecumenic din Vatican și principiul supranaționalismului, ajutat de nunțiul apostolic din Bruxelles și de alte organizații catolice, secretariatul noii instituții a început să reflecteze asupra realităților europene, pentru a actualiza și mai mult misiunea pastorală a Bisericii. A fost stabilită o primă formă de dialog cu Comisia Europeană, iar o amplificare a activităților comisiei episcopilor are loc după anul 1990, în urma schimbărilor majore care au avut loc atunci în Europa.

Structurile protestante au o anumită temere ca nu cumva rolul Vaticanului să devină prea puternic în UE; aceeași temere, cum am menționat deja, o au și bisericile

ortodoxe. Datorită caracterului lor național, ele încearcă un fel de compromis în relațiile lor inter-ecleziale și o orientare comună în relațiile cu UE. O analiză globală a relațiilor dintre bisericile catolică și protestantă și UE arată faptul că atitudinile și reacțiile acestor biserici depind de circumstanțe și situații politice ca și de partenerii cu care relaționează; este o atitudine care fluctuează și cu un caracter provizoriu, de compromis în limite rezonabile pentru ambele părți. In ultimele decenii se observă din partea EECCS (Comisia Ecumenică Europeană pentru Biserică și Societate) o atenție mai mare față de așteptările Comisiei europene; bisericile protestante răspund, se angajează diferit, în funcție de statele în care sunt prezente; biserica catolică are o voce unitară, aceasta grație și colaborării strânse dintre nunțiatura apostolică din Bruxelles, COMECE[42] și OCIPE (Oficiul Iezuit European).

Datorită organizării sale interne ierarhice unitare și poziției papei, vocea catolică este mult mai eficace în dezbaterile publice europene, atât la Bruxelles, cât și în oricare alt loc. Relațiile acesteia cu Comisia europeană au devenit mereu mai strânse. Acestea sunt marcate și de cine conduce această comisie. Sunt de remarcat președintele Jacques Delors (1985-1995), urmat de Jacques Santer (1995-1999), Romano Prodi (1999-2004) și Jose Manuel Barosso. Precizăm și faptul că toți acești președinți au fost de religie romano-catolică, ceea ce nu înseamnă că au favorizat această biserică în detrimentul altora. In drumul spre unitate al UE, diversitatea bisericilor protestante a cauzat fuziunea EECCS în CEC[43] (Conferința Bisericilor Europene). Aceasta reprezintă o uniune paneuropeană a bisericilor protestante, anglicană și ortodoxe. Atât juridic, cât și mediatic, biserica catolică se întărește, în timp ce cele peste o sută de biserici reprezentate în CEC nu

[42]http://www.comece.org
[43]http://www.ceceurope.org/

reușesc să ajungă la un numitor comun în raport cu cerințele de unitate în vederi și acțiune ale UE și comisiei sale. Parteneri ai dialogului european sunt și evreii, musulmani și umaniștii, ceea ce face ca diversitatea relațiilor pe care le gestionează Comisia europeană să fie și mai vastă și mai complicată. Fiecare religie și biserică sau confesiune religioasă vine cu propriul bagaj doctrinar și organizatoric-disciplinar și cu propria istorie care nu totdeauna și nu în întregime aparține Europei sau UE. Globalizarea joacă un rol important în tot acest context, iar pentru a menține un echilibru mulțumitor tuturor partenerilor, dialogul continuu și compromisul sunt absolut indispensabili. Relațiile Biserică-Stat variază în Europa, așa cum am afirmat deja. Aceleași relații sunt diferite și pe alte principii în lumea extraeuropeană de unde provin mulți noi cetățeni ai UE.

Inculturarea noilor veniți în spațiul european este un proces abia incipient, și dacă pe plan administrativ laic, legislația europeană este valabilă în egală măsură pentru toți cetățenii ei, pe plan cultural și religios mai ales, fiecare etnie și religie reprezintă un caz în sine care trebuie analizat în profunzime în el însuși și găsite pârghiile unei integrări juste în jocul european. Identitatea tuturor trebuie cunoscută și respectată, însă și respectivele etnii sau grupuri religioase trebuie să învețe bine regulile dialogului ecumenic, ca și cele ale integrării benefice în viața Europei, care nu-și poate găsi forța dacă nu este unită, așa cum este deviza ei, de fapt, unitate în diversitate. Se pare însă că în actuala fază istorică, mai puternice sunt vocile identitare (ale non europenilor și necreștinilor), adică ale diversității, decât ale unității. Aceste voci identitare se întreabă mai mult ce le poate da lor Europa și UE decât ce pot da ei acestui continent și acestei uniuni.

In perspectivă, relațiile cu noile etnii, religii și culturi vor fi marcate de aceeași politică și orientare pe care Comisia europeană o are față de religiile și popoarele din UE, și anume aceea a respectării identității lor. De

exemplu, legislația privind relațiile dintre biserică și stat variază de la țară la țară, iar forurile centrale ale UE respectă această legislație și nu încearcă nicidecum să sugereze introducerea unui șablon unic pentru toți. In politica sa de gestionare a domeniului religios, Comisia europeană se ghidează după niște principii care pot fi sintetizate astfel: subsidiaritate (nu rezolvă ea ceea ce trebuie să rezolve statele membre), rolul pozitiv al religiilor în construcția europeană, recunoașterea identității oricărei religii în raport cu structurile civile, neutralitate pozitivă, recunoașterea pluralismului confesional și cea a grupurilor umaniste și filosofice. Comisia nu discriminează pe nimeni pentru motive religioase, iar în baza principiului subsidiarității, rolul principal în gestiunea problemelor cultelor revine statelor membre în relațiile acestora cu proprii cetățeni-credincioși.

Acest principiu este stabilit clar în nr 11 al Tratatului de la Amsterdam din anul 1997 și care modifică Tratatul Uniunii Europene. În acest număr care este o declarație referitoare la statutul bisericilor și al organizațiilor non-confesionale, se afirmă că UE respectă și nu prejudiciază statutul de care beneficiază, în baza dreptului național, Bisericile și asociațiile sau comunitățile religioase din Statele membre. In egală măsură, UE respectă și statutul organizațiilor filosofice și a celor non-confesionale. Aceleași idei sunt reluate în articolul I-52 al Tratatului constituțional.[44] Tinând cont de respectarea statutelor din fiecare țară membră privind relațiile Biserică-Stat, putem presupune că Comisia europeană nu urmărește o reglementare a acestor relații, cât mai mult are un rol de mediator. Ea dorește, așa cum afirma adesea Jacques Delors, ca religiile să aducă un ”supliment de suflet” în UE. Așa cum pe piață sunt livrate și puse în

[44]Vezi întreaga legislație pe site-ul UE, versiunea în limba română: http://ec.europa.eu/index_ro.htm

folosul cetățenilor tot felul de bunuri, la fel, fiecare religie este invitată să-și prezinte propria ofertă în folosul propriilor credincioși, dar și al societății în ansamblul ei. In această viziune, Comisia europeană consideră instituțiile religioase ca niște organizații neguvernamentale și juridic le tratează ca atare.

Secularizarea societății actuale ar putea fi interpretată ca o orientare din partea autorităților laice de a privatiza religiosul și de a-l exclude din sfera publică. Poate că este în act mai mult o recompunere a elementelor societății, în care religia este privită pozitiv în oferta pe care ea o pune la dispoziția binelui comun public. Bisericile nu sunt privite ca instituții care să contribuie la sacralizarea societății, la instaurarea unei teocrații în baza unui cod suprem de învățături (de exemplu, Biblia sau Coranul), dar ca niște organizații alături de altele din societatea civilă. Asistăm la o nouă viziune socială a sacrului, religiosului și a rolului său în societate. In această optică sunt incluse toate bisericile, comunitățile religioase ca și grupările etice și filosofice. UE apare ca un sistem politic nou, care nu este de orientare nici liberală, nici conservatoare, nici socialistă sau comunistă și nici capitalistă. Statele europene s-au constituit pe baza națiunii iar politica lor a urmat diferite curente și ideologii. UE reprezintă o compoziție de state, fiecare cu particularitățile sale, ceea ce face ca soliditatea ei să fie destul de fragilă, dacă ar fi să o considerăm ca o unitate. La nivel european, dorința de a forma partide transnaționale este confuză și șubredă, la fel cum este fragil și dialogul social; și nu numai fragilă, dar chiar absentă este o constituție a acestei uniuni. Tinând cont de toate aceste aspecte, este de înțeles și aspectul provizoriu și fluctuant al Comisiei europene vis-a-vis de religii și biserici.

Filosofic și religios, societatea actuală este mai mult imanentă, fără a combate transcendentul, iar statul, neutru față de problemele religioase, privește la religii ca

la niște purtătoare de sens în societate. Slaba percepție a elementului spiritual, sacru din partea instituțiilor laice se explică și prin secularizarea care afectează însăși religiile și membrii lor. In acest sens, modul de gândire și acțiune al creștinilor europeni este afectat de secularism iar crezul lor religios are o relevanță slabă în acțiunile publice. Societatea este organizată pe principii laice și pluraliste. Ca atare, autoritatea laică se declară neutră față de adevărul pe care una sau alta dintre religii declară că-l încarnează și îl reprezintă și promovează în sfera publică. Societatea civilă nu afirmă că vreo religie este mai adevărată decât alta și le invită pe toate la ecumenism și dialog în folosul propriu și cel public, comun tuturor. Istoria și tradiția bisericilor și religiilor sunt considerate ca un patrimoniu cultural, ca niște valori alături de alte valori, în fața cărora însă, toți cetățenii au drepturi egale. Religia este considerată o valoare culturală și nu este percepută ca purtătoare a unui mesaj soteriologic, mântuitor al sufletului omului. Religiile și bisericile astăzi nu sunt în conflict deschis cu societatea civilă, ci într-un compromis globalizant care are cauze multiple; ele sunt într-un proces mediatic cu lumea care comunică în mod rațional într-un fel de piață comună (curte a neamurilor, expresie lansată de papa Benedict al XVI-lea) în care fiecare își pledează propria cauză.

III. ROMÂNIA ÎN NOUL CONTEXT POLITIC ŞI CULTURAL EUROPEAN

Problema interculturalităţii în România trebuie plasată atât în contextul larg european, cât şi în cel local, privită din perspectiva istorică a unirilor din 1859 şi 1918, două etape fundamentale în constituirea statului unitar român, plurietnic, pluricultural şi multiconfesional. În acest stat, consecinţele dominaţiei otomane sau austro-ungare sunt evidente, mai ales în Transilvania, unde avem un mozaic de etnii, culturi şi religii diferite. Peste populaţiile tradiţionale română şi maghiară, s-au suprapus ori s-au adăugat germanii, colonizaţi cu ajutorul coroanei catolice habsburgice sau, ulterior, al imperiului austro-ungar în cadrul unei politici de coexistenţă paşnică cu celelalte naţiuni. Sunt apoi minorităţi ale cehilor, slovacilor, armenilor, evreilor, rromilor, etc., care toate împreună, alături de naţionalităţile mai sus menţionate formează un mozaic în care au funcţionat toleranţa şi înţelegerea, chiar dacă fiecare etnie a preferat să meargă înainte închisă mai mult în limitele propriei istorii şi tradiţii culturale şi religioase.

Când însă, dintr-un motiv sau altul, o etnie sau o grupare religioasă a trebuit să intre în dialog sau să se confrunte cu o alta, atunci atât toleranţa cât şi înţelegerea, spiritul de reconciliere sau de simplu respect al drepturilor celuilalt la autodeterminare, nu au mai funcţionat cum trebuie. Un caz clasic este cel al românilor ortodocşi care, în conjunctura favorabilă catolicismului de la începutul secolului al XVIII-lea, au decis să adere la unirea cu Biserica Romei. De atunci şi până în prezent acest fapt nu a fost acceptat de către Biserica Ortodoxă Română, ceea ce face să continue tensiunile dintre catolici şi ortodocşi,

iar autorităţile statale româneşti au continuat să ducă o politică favorabilă Bisericii Ortodoxe majoritare.[45]

La nivelul general al culturii europene, România are de recuperat un mare handicap în raport cu valorile culturale europene, handicap generat de politica comunistă care a ţinut închis acest popor în propriile graniţe iar ideile le-a blocat dincolo de frontiere, aşa cum a afirmat preşedintele american John F Kennedy în vizita făcută în Republica Democrată Germania în luna iunie a anului 1963, referindu-se însă la contextul general creat de scindarea Europei în cele două blocuri politice, militare şi ideologice.

România se plasează în zona central estică a continentului european, în zona munţilor Carpaţi ce se unesc apoi cu Balcanii, făcând din ţara noastră o ţară balcanică, geografic dar şi cultural vorbind. Spaţiul acesta geografic muntos, ondulat dar şi de câmpie, divizat de munţi în zonele estică şi vestică, orientală şi occidentală, la care se adaugă zona dobrogeană, maritimă, dă o coloratură particulară mentalităţilor şi culturilor locale care însă, toate împreună, mai puţin Transilvania, privesc spre lumea occidentală ca spre o „străinătate".

Lungile decenii de izolare comunistă, de iarnă rece a unei lumi ţinută după cortina de fier, au favorizat în societatea românească, mai ales în cea rurală, menţinerea unui sentiment tradiţionalist, conservator şi defensiv al unor valori folclorice populare şi culte proprii pervertite însă de ideologia atee comunistă.

---

[45]Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă şi regimul general al cultelor, la articolul 27 recunoaşte şi aprobă confiscarea abuzivă a bunurilor Bisericii Greco-Catolice de către regimul comunist în anul 1948, bunuri primite în acei ani şi rămase pînă astăzi în proprietatea Bisericii Ortodoxe Române: Cfr. http://www.cultura.ro/Files/GenericFiles/LegeaCultelor-Nr489-2006.pdf

Această cultură populară, pusă în valoare şi promovată de genii literare precum Coşbuc sau Creangă, n-a fost prea agreată de ideologia comunistă care a dezvoltat mai mult cultura muncitorului proletar şi a lumii noi purtând stindarde roşii şi elogiind marii ei conducători şi partidul unic.

Încorsetată în propriile iluzii otrăvitoare de neam şi religie, ideologia comunistă a creat un mit, o enormă eroare antropologică, un mare castel pe nisip, un colos cu picioare de lut ce s-au dărâmat jalnic după 1989, lăsând însă în urmă o pustietate culturală, ideologică, religioasă din care România încă nu şi-a revenit.

Actualmente, pericolul mare în care deja a intrat omul din această ţară îl reprezintă fascinaţia şi goana după bani şi bunăstare materială, uitând sau chiar abandonând totul: părinţi, familie, locuri natale, ba chiar şi religia şi principiile după care şi-au călăuzit viaţa în timp, un întreg şir de generaţii anterioare.

Este adevărat că o promovare umană implică atât bunăstarea intelectuală, spirituală cât şi cea materială. Cultura şi civilizaţia merg strâns unite şi contribuie la dezvoltarea integrală a omului. După 1989, ca un popor de înfometaţi, deposedaţi de pământ, animale, utilaje agricole, ţăranul şi muncitorul român s-au năpustit spre magazinele occidentale, vrăjiţi de vitrinele aranjate pe baza analizelor de marketing, de galantarele pline cu alimente, prestând absolut orice muncă pentru a-şi umple buzunarele sau conturile cu „euroi”, şi au ignorat faptul că Occidentul are şi atâtea universităţi şi instituţii de cultură, că are muzee, parcuri, monumente în aer liber etc.

Din sistemul aproape militarizat în care trăia, românul emigrant acum a ajuns într-o libertate pe care nu o înţelege şi în care nu se regăseşte. Deşi simte nostalgia locurilor natale, nu vrea să se întoarcă la ele. Politica partinică şi învrăjbitoare de spirite, corupţia şi haosul din economie, din politică şi din societate în general, îi determină pe cei plecaţi să nu revină aici decât în

concediu, iar pe cei rămaşi aici să privească cu nostalgie şi insatisfacţie spre locurile unde, în concepţia lor, ar curge lapte şi miere.

Există deja un anume complex al românului generat de starea mizeră din ţară şi bunăstarea din exterior, complex care ia diferite forme, de la cel politic, naţionalist, radical, trecând spre cel de masă, generator de resemnare fatalistă, sau de promovare perimată a unor valori şi principii de viaţă tradiţională românească.

La această răscruce a istoriei sub toate aspectele ei, Biserica este chemată să apere şi să promoveze adevărata cauză a lui Dumnezeu şi a credinţei al cărei garant şi interpret este sau ar trebui să fie, apărând identitatea omului, creat după chipul si asemanarea lui Dumnezeu.

Problemele puse Bisericii de societate şi de individ sunt multiple, iar constituţia pastorală a Conciliului Ecumenic Vatican II, *Gaudium et spes*[46] creionează bine un portret al situaţiei Bisericii în lumea contemporană, deşi globalizarea şi ritmul accelerat în care se succed schimbările în prezent necesită un efort suplimentar din partea Bisericii pentru a ţine pasul cu lumea actuală. La nivel local, Biserica Catolică din Moldova a dezbătut întreaga problematică a catolicismului în raport cu societatea şi lumea prezentului.[47]

Întorcându-ne la cadrul larg al României, credem că dialogul sau asimilarea valorilor europene se face aici mai mult la nivel individual, sau al unor iniţiative particulare, izolate, care tind fie spre o cunoaştere a unor valori şi nu a unui sistem, fie spre promovarea „ţărişoarei" noastre mai mult la nivel de folclor sau tradiţii locale, sau insistând asupra unor personalităţi culturale formate tot sub influxul Occidentului. Suntem încă departe de integrarea la nivel naţional într-un sistem de valori europene. Motivele sunt multiple: efectele dezastruoase

---

[46] *Conciliul Ecumenic Vatican II*, Nyiregyhaza, 1990, pp. 325-396.
[47] *Cartea sinodală*, Sapientia, Iaşi, 2006.

ale comunismului ateu şi dezumanizant, politica egoistă şi coruptă, educaţia scolastică în degringoladă şi parcă abandonată cel puţin la nivel de salarizare, societatea civilă care nu are o conştiinţă a propriei demnităţi şi meniri culturale, Bisericile creştine slabe şi divizate. Adăugăm apoi contrastul ce s-a accentuat continuu după cel de-al Doilea Război Mondial între societatea occidentală în continuă dezvoltare şi cea est europeană ce îşi clădea propriul sistem politic, ideologic şi militar; două lumi divizate nu doar simbolic de zidul Berlinului.

Bazându-se pe moştenirea istorică a statului naţional unitar, voit în secolul al XIX-lea şi realizat la 1 decembrie 1918, statul comunist a construit un stat absolutist, totalitar, cu o politică centralizatoare, autoritară şi represivă a oricăror tendinţe de afirmare regională. Clasa politică actuală doreşte o legislaţie centrală care nu favorizează prea mult drepturile minorităţilor, nu agreează descentralizarea administrativă locală, venind în contradicţie cu forurile europene pe care încearcă deseori să le păcălească prin simulări sau măsuri interne de faţadă. Fiind obişnuiţi cu relaţii superficiale, autorităţile române încearcă să adere la cât mai multe instituţii europene, fără a avea calitatea pretinsă în cerinţele formulate de acestea şi fără o cunoaştere clară a scopurilor pentru care aderă.

Europa vestică este văzută apoi ca o sursă inepuizabilă de fonduri şi credite pentru a menţine o economie falimentară, pentru a umple golurile bugetare, şi, eventual, pentru ca o bună parte a acestor fonduri să ajungă în posesia persoanelor private care, folosindu-se de instituţiile statului, îşi urmăresc realizarea propriilor interese.

Alături de o modificare privind legislaţia referitoare la modul de funcţionare a instituţiilor statului, se impune mai ales o modificare a modului de gândire a cetăţeanului, ce poate dobândi atât drepturi, fără a fi constrâns în acest sens, dar şi responsabilităţi şi obligaţii imperative prevăzute în normele legale. Statul, prin legile şi politica

pe care o adoptă, trebuie să-i garanteze cetăţeanului român libertăţile fundamentale stipulate în atâtea documente elaborate mai ales după al doilea razboi mondial, şi demnitatea de cetăţean, om liber şi creştin autentic în acelaşi timp.

Reflectând asupra tuturor acestor aspecte, deducem uşor că drumul României spre şi în cadrul Uniunii Europene este lung şi anevoios, însă nu imposibil. Oare va fi capabilă această ţară să se integreze în Europa, sau va fi mai mult târâtă în acest spaţiu în care pretinde că are drepturi depline de a se regăsi în cadrul marii familii a popoarelor europene? O analiză succintă ne arată că data de 1 ianuarie 2007 a reprezentat mai mult un punct de plecare pe un drum cu multe necunoscute, decât unul de sosire, de împlinire.

Din cultura occidentală a timpurilor trecute există două direcţii păstrate în cultura românească. Prima o reprezintă „enciclopedismul", adică acea necesitate, acea tendinţă a intelectualului român de a cunoaşte, de a „absorbi" cât mai mult şi cât mai multe din cultura vestică sau din cea universală în general. Acest fenomen se explică prin întârzierea noastră culturală care naşte implicit dorinţa de a recupera şi acumula în grabă tot felul de informaţii despre o lume care este mereu cu un pas înainte. Enciclopedismul românesc se poate constata cu uşurinţă în toate domeniile cunoaşterii, dar mai ales în cel al ştiinţelor umanistice, precum literatura şi muzica.

A doua direcţie prezentă în preocupările românilor o reprezintă sinteza, în filozofie, artă, literatură, etc. Ambele direcţii sprijină tendinţele actuale de globalizare culturală susţinute de mass media, mai ales de internet.

Din vasta panoramă a culturii occidentale, preluăm ceea ce ne bucură ochiul sau auzul, sau aduce un plus de confort în existenţa cotidiană. Simţul critic al selectării valorilor este însă în criză. Referindu-ne la domeniul teologie, conţinutul dogmatic, doctrinar rămâne mereu prezent în temele lui fundamentale, promovat fiind de

magisteriul Bisericii, însă interesul pentru latura etică, morală a creştinismului, cel puţin la nivelul tinerelor generaţii are accente noi, imprevizibile în raport cu acel patrimoniu păstrat şi propus în mod oficial de Biserică.

Cu multe confuzii, în lumea contemporană este propus un model uman bazat pe o filozofie personală, pe un proiect de viaţă propriu, care nu seamănă prea mult cu modelul anterior, din perioada comunistă, de exemplu, în care *creştinul* se definea într-un raport de defensivă faţă de sistemul ateu, deşi, în rândul laicilor se ajunsese îngrijorător de mult la un compromis pe toate planurile cu ideologia comunistă.

Modelul uman actual este dominat de dorinţa de a avea mult, totul chiar şi imediat, pentru ca într-un viitor apropiat opţiunile să se schimbe în funcţie de noile tentaţii şi noile oferte ale pieţei, şi această dorinţă de schimbare, de ceva mereu nou, surprinde atât în ceea ce priveşte modul de reflectare a personalităţii prin îmbrăcăminte, divertisment, cât şi în domeniul vieţii private animate de parteneri grăbiţi în a stabili mereu alte „valenţe” lipsite de credibilitate.

Proiectele de lungă durată nu îl caracterizează pe omul contemporan, iar românul excelează prin improvizaţie şi superficialitate, lipsă de profunzime şi adaptarea superficială la orice sistem politic, ideologic sau cultural. Fiind om al momentului, nu lasă în urma lui mai nimic, iar memoria sa istorică nu merge mai departe de generaţia bunicilor. Omul de la sat se simţea profund legat de pământ, existenţa lui fiindu-i determinată de ciclicitatea anotimpurilor şi de rodnicia solului, sau de formele de relief, fiindcă erau diferenţe notabile între modul de a gândi şi a se comporta al omului de la câmpie în raport cu cel de la munte. Astăzi, însă, legăturile cu pământul străbun se fărămiţează sau chiar dispar cu totul, generaţiile tinere găsindu-şi un rost, o împlinire acolo unde bunăstarea materială sau mirajul ei le atrage cu o forţă căreia nici măcar nu i se mai opune rezistenţă. Este greu,

aşadar, să putem vorbi de cultură sau de dorinţa de cultură la o generaţie lipsită de perspectiva cunoaşterii profunde, de dreptul de a alege în cunoştinţă de cauză calea de urmat în viaţă, fiind astfel uşor de ademenit spre câştiguri materiale şi imediate.

În afară de eforturile uneori supraomeneşti pe care mai toţi emigranţii le depun pentru a-şi găsi un loc de muncă, pentru a câştiga bani, este greu de crezut ca românii plecaţi peste graniţe să-şi fi pus problema unei cunoaşteri a istoriei şi culturii ţărilor unde au poposit. Şi aceasta şi pentru faptul că nici istoria sau cultura ţării de unde au plecat nu i-au interesat vreodată în afară de ceea ce în mod obligatoriu au asimilat la şcoală.

Alături de această superficialitate şi dezinteres faţă de istorie şi cultură în general, un alt obstacol în calea integrării culturale în spaţiul european îl reprezintă spiritul ortodox fundamentalist, naţionalist, antieuropean[48]. Ortodoxismul naţionalist generează obtuzitate culturală, izolare şi decadenţă. Este de apreciat şi de susţinut oricând o ortodoxie a credinţei, dar ea nu are nici o legătură cu o etnie, sau cu o ţară. Aceasta nu înseamnă că valorile naţionale culturale trebuie neglijate iar biserica trebuie să se îndepărteze de ele, să le ignore sau să le uite. Dimpotrivă, biserica se încarnează, se îmbracă în ele şi fac parte din identitatea ei, dar nu cea esenţială, ci doar sunt un simplu veşmânt care poate fi înlocuit cu un altul. Greşeala fundamentalistă constă în ignorarea esenţialului, care este de natură pur spirituală, harică şi aparţine lui Dumnezeu şi Sfintei Scripturi, şi fixarea pe tradiţii care, în

[48]S-a observat cu uşurinţă în dezbaterile mediatizate legate de alegerea noului patriarh Daniel o orientare naţionalist religioasă ortodoxă, contrară ecumenismului şi deschiderii spre Europa occidentală şi spre Catolicism. Această orientare s-ar polariza în jurul candidatului la scaunul patriarhal, Mitropolitul Teofan al Olteniei, căruia i s-ar opune progresistul şi ecumenistul mitropolit Daniel al Moldovei si Bucovinei.

fond, aparţin oamenilor şi istoriei, iar acestea pot fi reformate oricând, pentru a sluji mai bine cauzei supranaturale (mântuirea omului), care este fundamentală pentru biserică.

Sintagma „a fi ortodox înseamnă a fi român" (vezi tezele lui Nae Ionescu[49] sau ale lui Nechifor Crainic[50]), vrea să îmbine două elemente antiistorice şi anticreştine şi colorează prea mult în culorile tricolorului sau ale ethosului popular esenţialul mesajului creştin. Această naţionalizare religioasă înseamnă o falsificare şi o îndepărtare a creştinismului de la menirea lui universală,

---

[49]Profesor la Universitatea din Bucureşti, Nae Ionescu (1890-1940), prin prelegerile şi cursurile susţinute, a avut o mare influenţă asupra tinerei generaţii, determinînd mulţi intelectuali ai vremii să se îndrepte, vremelnic, spre extrema dreaptă. A fost profesor universitar al lui Mircea Eliade, Constantin Noica, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu, C. Floru. Cel mai cunoscut logician român, Nae Ionescu a condus ziarul "*Cuvântul*" în care au scris numeroşi membri ai generaţiei de aur interbelice a literaturii şi gândirii româneşti (Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Mihail Sebastian, Emil Cioran etc.). A fost întemniţat la Miercurea Ciuc împreună cu alţi discipoli ai săi, datorită vederilor politice de extremă dreapta, el fiind unul din ideologii principali ai legionarismului interbelic şi un apologet al fascismului românesc. Moare în 1940 la Bucureşti. În timpul vieţii i-a apărut o singură carte,"Roza vânturilor" pe care a şi prefaţat-o. După moartea sa, elevii săi au publicat folosindu-şi notiţele de curs un Curs de metafizică şi un curs de Istoria logicii.

[50]Nechifor Crainic (1889-1972) a studiat teologia la Bucureşti şi a obţinut doctoratul în teologie la Viena. Creatorul curentului gândirist axat pe autohtonism. Poet, publicist, editor, redactor, pedagog, teolog, Secretar General al Ministerului Cultelor. Ministru al propagandei în perioada dictaturii militare a lui Ion Antonescu. Închis pentru actiuni politice, atât în România interbelică dar şi în perioada comunistă. Deţinut politic sub regimul comunist între anii 1947-1962.

de înfrăţire a omenirii, creată de acelaşi şi unic Dumnezeu, care nu are nici un colorit naţional.

În secolul al XVIII-lea, o parte a românilor din Transilvania s-a unit cu Roma, trezind conştiinţa apartenenţei noastre etnice la lumea şi cultura latină, deşi în ritul religios şi în tradiţii au păstrat o profundă legătură cu lumea bizantină, grecească. Deşi au devenit catolici, greco-catolicii nu au încetat să rămână şi buni români, chiar dacă mulţi dintre confraţii lor ortodocşi i-au considerat şi încă îi mai consideră trădători de neam şi religie[51].

Ancorarea în naţionalismul religios o considerăm o atitudine antievanghelică şi anticreştină şi o mare piedică în integrarea românilor în contextul cultural european. Pe de altă parte trebuie evitată atitudinea contrară, de ignorare a propriului patrimoniu cultural şi a propriilor rădăcini istorice. Echilibrul între universalismul creştin şi particularismul naţional, etnic, cultural reprezintă un

---

[51]„ Petru Maior, Gheorghe Şincai, Samuil Micu Klein şi tovarăşii lor au săvârşit minunea resurecţiunii poporului român şi a imprimat direcţia în care aveau să se dezvolte spiritul public în tot cursul deceniilor următoare. Ei spuneau în definitiv, acelaşi lucru pe care îl mai spuseseră odată, cu un veac în urmă, cronicarii.

Dar îl prezentau altfel, îl propovăduiau cu puterea sufletului lor convinşi că spun un lucru important, şi-l descopereau unor ascultători capabili să simtă fiorii mândriei naţionale la singura rostire a cuvântului Traian. Oricât de exagerată a fost direcţia aceasta latinistă, faptul în sine că prin ea a luat fiinţă sentimentul nostru naţional şi naţionalizarea tuturor aspiraţiilor, a culturii şi a literaturii noastre, dovedeşte că prin ea s-a atins o coardă existentă, şi cea mai puternică, a sufletului nostru, firea noastră romanică. Tot ce e romanic în sângele nostru, tot ce ne leagă de fraţii nostri din vestul Europei fusese înnăbuşit în noi în curs de veacuri, legăturile care ne-ar fi fost fireşti fuseseră tăiate şi capetele lor înnodate cu orientul străin nouă prin sânge şi aspiraţiuni (...)“: PUSCARIU, S., *Istoria literaturii române*, Sibiu, 1922, I, pp. 1-2.

deziderat, un vis spre care ar trebui să tindă orice naţiune prezentă în drapelul albastru al Uniunii Europene.

Credem că Bisericile ortodoxe ar trebui să facă un efort în plus în a înţelege şi accepta raportarea lumii catolice la un centru spiritual supranaţional, raportare care nu înseamnă elogierea unei naţiuni (şi nici nu există o naţiune vaticană), şi doar o gravitare în jurul unui centru devenit din ce în ce mai mult **caput mundi** al lumii catolice.

De fapt, lumea catolică nu se regăseşte atât de mult într-un papă sau altul, sau în splendoarea unui stat minuscul şi cu destule probleme financiare, ci în acel universalism religios profund evanghelic şi în acel climat mondial al înfrăţirii creştine, care au dat şi dau forţă catolicismului.

Teza bunului român ortodox este falsă şi pentru că se opune, atacă libertatea de conştiinţă şi cea religioasă. Poţi să fii bun român şi fără să fii ortodox, catolic sau de altă religie. Putem afirma în acest sens că mai buni români au fost toţi acei liberali în gândire şi în raport cu religia, precum domnitorul Cuza sau ministrul său Kogălniceanu, care au adus mai multe şi mai mari servicii acestui popor decât mulţi din înalţii ierarhi ortodocşi ai timpului care s-au opus unirii sau măsurilor de modernizare a ţării. Acelaşi lucru se poate afirma şi despre regii României. Nu putem înţelege apoi ce fel de buni români au fost toţi acei ierarhi sau stareţi de mănăstiri ce au deţinut terenuri imense pe care au muncit nenumărate familii de ţărani săraci, iar stăpânii lor monahi i-au ţinut secole de-a rândul în întunericul neştiinţei sau departe de civilizaţie şi cultură.

Legătura nefastă dintre interesele materiale, politice sau economice şi cele religioase se poate constata în egală măsură şi în cadrul lumii occidentale, unde marile puteri coloniale catolice sau protestante, alături de marile servicii aduse naţiunilor de peste ocean, au produs şi daune materiale precum şi prejudicii fizice şi morale, unele

nevindecate până astăzi. Se verifică aşadar, la scară planetară, necesitatea unei separări a factorului religios de cel politic, social sau economic. Orice aservire a religiei de către politică sau puterea laică, sau invers, orice dominare a lumii laice de către cea religioasă nu pot produce decât efecte grave, foarte grave pentru binele integral al omului şi al omenirii. Dominarea bisericilor de către statul ateu românesc a atras cu sine desfigurarea chipului unei ţări. Iar, pe de altă parte, toate campaniile mistice, toate manifestările religioase zgomotoase, tot fumul de tămâie de prin pieţe sau din instituţiile publice de după anul 1989 au atras cu sine şi un sentiment de respingere a sacrului şi a instituţiilor religioase.

Nu trebuie uitat faptul că adevărata vocaţie creştină, identitatea creştină este în esenţa ei nepublicitară, interiorizată, discretă. Ceea ce nu înseamnă că religia trebuie să fie doar o pură problemă personală, intimă a individului. Religia îl marchează pe om, ca individ, membru al societăţii, cetăţean responsabil, şi ca atare acţiunile, opţiunile lui fundamentale individuale şi comunitare, publice, trebuie să fie coerente cu propriul crez religios. De aici rezultă că statul şi instituţiile publice trebuie să garanteze şi să apere, să promoveze ceea ce individul, cetăţeanul, creştinul consideră că e valoros în inima şi în conştiinţa sa, adică credinţa lui religioasă.

Considerăm ca profund nocivă şi dăunătoare omului, indiferent de credinţa lui religioasă sau de crezul său etic, orice ignorare din partea statului sau a instituţiilor publice a dimensiunii religioase a fiinţei umane, atât în ea însăşi cât şi în formele de manifestare publică, de agregare socială, culturală sau de altă natură. Precizăm faptul că dimensiunea religioasă a fiinţei umane nu este un accesoriu, nici doar o simplă moştenire culturală tradiţională, nici doar o simplă sumă de cunoştinţe şi practici rituale, ci face parte din esenţa însăşi a omului, fiind o componentă fundamentală a naturii umane.

Ajunşi la acest punct, este extrem de important ce consideră filosofia şi ce afirmă religiile despre om. Cunoscând şi valorificând ambele izvoare, credinţa şi raţiunea[52], vom ajunge la o viziune echilibrată şi corectă despre om, despre menirea şi destinul său supranatural[53]. Este foarte importantă în acest sens viziunea asupra religiei în învăţământul statal şi în societate în general. Dacă religia este considerată doar ca o simplă disciplină şi instrument pentru a moraliza masele şi a le ajuta să devină cetăţeni buni şi loiali statului, atunci este greu de presupus un dialog profund, matur între filozofie şi ştiinţele socio-umanistice în general şi teologie, iar rezultatul l-ar reprezenta o religiozitate de suprafaţă cu aspecte tradiţionaliste cu o valoare îndoielnică îmbinate sau completate, eventual, cu elemente de noutate împrumutate din spaţiile ecumenice ale lumii creştine sau chiar necreştine.

Sincretismul religios este o realitate evidentă în Occident, aşa cum în spaţiul românesc religiozitatea adevărată se îmbină cu tot felul de obiceiuri şi mentalităţi tradiţionaliste laice, sau, mai rău, cu superstiţii promovate uneori chiar de preoţi.

În faţa schimbărilor şi noutăţilor de tot felul, deseori clerul din parohii se ancorează în tradiţionalism, şi într-o fidelitate doar verbală faţă de ierarhie şi tradiţia autentică creştină. În felul acesta, speră să salveze religia de degradare, contaminare, tânjind după timpurile dinainte, sau dezvoltând chiar curente spirituale de

---

[52]Ioan Paul al II-lea, *Fides et Ratio (enciclica),* Editura Presa Bună, Iaşi, 1999.

[53]Este interesant de ştiut ce gândesc facultăţile de teologie ortodoxă, unde se formează viitorii preoţi, despre rolul şi importanţa ştiinţelor filosofice în definirea omului şi a raportului său cu semenii şi cu Dumnezeu. Aceeaşi întrebare poate fi pusă instituţiilor de învăţământ ce pregătesc pastorii protestanţi şi neoprotestanţi.

extremă dreapta, precum stiliştii din Biserica Ortodoxă, sau mişcarea „Sf. Pius al V-lea” din Biserica Catolică.

Satul românesc este văzut adesea ca spaţiul de salvare a sacrului, iar plecarea la oraş reprezintă momentul începutului dezrădăcinării din spaţiul valoric şi aruncarea, pierderea în spaţiul anonim, laic şi laicizant al oraşului, perceput adesea ca loc plin de pericole, de decadenţă morală şi religioasă.[54]

---

[54] Nostalgia semănătoristă a lui O. Goga din poezia „Bătrîni”, exprimă foarte bine o stare de spirit devenită gen literar şi apoi curent ideologic şi politic de extremă dreapta:

“ De ce m-aţi dus de lângă voi,
De ce m-aţi dus de-acasă?
Să fi rămas fecior la plug,
Să fi rămas la coasă.

Atunci eu nu mai rătăceam
Pe-atâtea căi răzleţe,
Şi-aveaţi şi voi în curte-acum
Un stâlp la bătrâneţe.

M-aş fi-nsurat când isprăveam
Cu slujba la-mpăratul,
Mi-ar fi azi casa-n rând cu toţi...
Cum m-ar cinsti azi satul...

Câţi ai avea azi dumneata
Nepoţi, să-ţi zică: "Moşu..."
Le-ai spune spuză de poveşti...
Cu Împăratul Roşu...

. . . . . .

Aşa... vă treceţi, bieţi bătrâni,

Aşa cum satul mai reprezintă spaţiul de salvare a valorilor, aşa, la scară mai largă, România, şi în general spaţiul ortodox, este văzută în viziunea Bisericii Ortodoxe ca ţara care păstrează dreapta credinţă şi morala creştină, în comparaţie cu o Europă vestică decadentă şi cauză a relelor ce s-au abătut peste țară.

În scrierile teologului Dumitru Stăniloaie, cât şi în cele ale multor părinţi ai spiritualităţii româneşti, se observă cu uşurinţă această mentalitate, ideologie izolaţionistă antioccidentală şi nu rareori anticatolică. Naţional-comunismul ultimului secol a lăsat urme adânci în modul de a gândi, ca şi în comportamentul şi modul de funcţionare a instituţiilor statale şi bisericeşti. Spiritul de reformă şi transparenţă politică declanşat de M. Gorbaciov, care periclita stabilitatea regimului politic represiv românesc a trezit reacţia promptă a regimului de la Bucureşti care s-a coalizat, scoţându-l din scenă pe N. Ceauşescu şi preluând imediat puterea, şi acuzând apoi iluzorii puteri si agenturi străine de interese duşmănoase faţă de România, înveşmântându-se într-un fals patriotism şi naţionalism, dispus să apere independenţa ţării cu orice sacrificiu, să nu vândă ţara niciunui străin.

În ordinea cronologică a secolului XX, aceasta este teza semănătoristă, naţionalistă sau legionară adaptată noului context, şi pe care masele largi au crezut-o până la fanatism. În prezent, clasa politică de la Bucureşti, neliniştită profund de schimbările pe care le aduce intrarea în UE, se bucură încă de roadele nefaste ale guvernării comuniste şi cripto-comuniste, neavând nici o concurenţă în interior, deoarece lipseşte pătura mijlocie, singura capabilă să impună o concurenţă cu regimul centralizat totalitar, oligarhic, corupt, antiuman şi anticreştin de la Bucureşti.

Cu rugi la Preacurata,
Şi plânge mama pe ceaslov,
Şi-n barbă plânge tata...”

Astfel stând lucrurile în interior, este greu de sperat într-o renaştere culturală importantă condusă sau măcar favorizată de instituţiile centrale româneşti, ca şi într-un dialog eficace, solid şi matur cu instituţiile culturale ale Occidentului.

În România guvernează haotic o clasă de nomenclaturişti sau noi ciocoi peste o masă enormă de muncitori săraci şi ţărani şi mai săraci. Iar clasa intelectualităţii este grav penalizată şi umilită, pierzându-şi elanul şi nemaicrezând în valoarea vocaţiei de dascăl, de unde şi neîncrederea tinerilor în şcoală şi în importanţa ei pentru viaţă.

Clasa politică de la Bucureşti, moştenitoare încă a modelului sovietic care a distrus cultura, instituţiile economiei private, a decapitat intelectualitatea, etc., râvneşte la banii Occidentului, dar este indiferentă faţă de cultura lui, faţă de valorile lui democratice, şi fiindcă nu vrea să recunoască acest lucru şi nici nu e capabilă şi nici măcar dornică de un dialog real cu această lume, se limitează la a condamna mai mult sau mai puţin făţiş această lume, ajutată fiind de clerul şi ierarhia ortodoxă, care, într-o fidelitate făţarnică faţă de tradiţiile vechi, curate ale ortodoxismului doctrinar şi moral, continuă să condamne Apusul cultural sau religios, catolic sau protestant, fără a accepta faptul că, din punct de vedere moral, lumea din România este tot la fel de păcătoasă ca şi lumea vestică.

Din fericire, mass media are şi un rol pozitiv în a schimba radical şi rapid mentalităţi şi moduri de viaţă considerate acum două decenii ca şi imutabile, însă e greu de ştiut ce va fi mâine. Bisericile şi instituţiile de învăţământ şi cultură ar trebui să fie mult mai atente la schimbările rapide din societatea de azi, căci este posibil ca în viitorul apropiat Biserica, de exemplu, să se trezească în faţa unor surprize mai mari şi mai neplăcute decât s-a trezit în timpul şi după Revoluţia franceză, sau la începuturile perioadei comuniste.

În promovarea integrării în cultura europeană, ar trebui, credem, să se acorde o mare importanţă lumii de la oraşe în primul rând. Omul citadin este mai european decât cel de la sat, prin multe aspecte importante: spiritul întreprinzător şi concurenţial; are acces mai rapid la informaţii şi este interesat mai mult de evenimentele naţionale şi internaţionale; cunoaşte mai bine o limbă internaţională şi este mai dispus să călătorească în alte ţări; este mai competitiv şi are o capacitate mai mare de adaptabilitate la schimbări, la a accepta noul, etc.

Acest cetăţean al oraşului românesc poate deveni mult mai uşor decât un ţăran membru al oraşului şi al lumii europene, contribuind astfel şi la modificarea structurilor statale autoritare, care vor trebui să se mai democratizeze, să se mai umanizeze, constrânse de schimbările de masă, care sunt deja în curs şi în societatea românească.

IV. GLOBALIZARE ŞI IDENTITATE

1. Introducere

Această temă pune problema menţinerii identităţii personale, comunitare şi naţionale, dintr-o perspectivă postmodernă[55]. Important de reţinut, este faptul că tendinţele de reafirmare a problemelor identitare peste tot in lume, sunt de fapt tendinţe specifice procesului de globalizare.

Termenul de „globalizare”[56] nu a putut fi cuprins în cadrul unei definiţii suficiente, complexe şi elaborate. În general, globalizarea se referă la dezvoltarea universală a legăturii, integrării şi interdependenţei sferelor economice, sociale, tehnologice, culturale, politice şi ecologice. Ne putem întreba dacă şi religia intră în acest proces de integrare şi interdependenţă.

Teoria socială a ultimelor decenii, ce aduce în primul rând în discuţie problema schimbării sociale, numeşte acest proces globalizare. Pentru o mai bună înţelegere, se poate spune că este un proces unitar, ce cuprinde mai multe sub-procese (cum ar fi procesul economic de interdependenţă, creşterea influenţelor culturale, viteza de informaţie dată de tehnologie, noile guvernări şi provocările geopolitice) ce au ca scop apropierea oamenilor, unindu-i într-un singur sistem

---

[55]Ca reacţie la monoliticul şi universalul modernism, postmodernismul susţine fragmentarea, multiplicitatea, fluiditatea, ba chiar darâmarea a ceea ce a construit modernismul.

[56]Termenul de globalizare este folosit pentru prima dată de Theodore Levitt, în lucrarea *Globalization and Market,* Harvard Business Review, May-June 1983. Francezii preferă termenul *mondializare*.

global. Deţinând toate aceste sub procese, globalizarea a reuşit să afecteze întreaga omenire sub mai multe aspecte:
Industrial – dezvoltarea unei pieţe mondiale de producţie, cât şi importul produselor pentru companii şi consumatori;
Financiar – dezvoltarea pieţei financiare în toată lumea şi uşurarea accesului finanţării externe către corporaţii naţionale şi multinaţionale;
Economic – realizarea unei pieţe globale comune, bazată pe schimbul de bunuri şi de capital;
Politic – globalizarea politică înseamnă crearea unui guvern al întregii lumi, care reglează relaţiile dintre naţiuni şi garantează drepturile născute din globalizarea social-economică; de exemplu, putem vorbi despre imperiile în oglindă, american şi rusesc, care dirijează viaţa unei bune parţi a oamenilor planetei noastre[57];
Informaţional – dezvoltarea mijloacelor de informare dintre locaţii geografice diferite; mass media şi mai ales internetul contribuie în manieră decisivă la informarea aproape instantanee a unei bune părţi a populaţiei globului despre orice se întîmplă, în orice colţ al planetei unde este permis un acces liber la informaţie;
Cultural – dezvoltarea comunicării culturale pe tot cuprinsul planetei, capabilă de a da naştere unei noi conştiinţe şi identităţi globale – prin dorinţa de a consuma şi de a avea acces la produse şi idei străine, adoptarea de noi tehnologii şi practici, şi participând la o cultură a lumilor;
Ecologic – protejarea mediului înconjurător global, lucru ce nu poate fi posibil fără sprijinul, intervenţia şi colaborarea corporaţiilor internaţionale; schimbarea climatului, poluarea, creşterea nivelului apelor, interzicerea pescuitului în oceane şi înmulţirea speciilor de peşti răpitori, sunt numai câteva exemple în acest sens;

---

[57]CHAUDET, D., *Imperiul în oglindă. Strategii de mare putere în Statele Unite şi Rusia*, Cartier, Chişinău 2008

Social – libera circulaţie a oamenilor pe teritoriile altor naţiuni;

Marele avantaj al schimbului cultural: apariţia multiculturalismului şi accesul individual la diversitatea culturală (ex : prin exportul filmelor de la Hollywood şi Bollywood); oricum, cultura importată poate cu uşurinţă înlocui cultura locală, cauzând reducerea diversităţii prin hibridizare sau chiar asimilare; turismul internaţional; emigraţiile (inclusiv emigraţiile ilegale); promovarea produselor de consum locale (alimentele, de exemplu) în alte ţări; cultura de web si cultura pop: Pokemon, Idol Series, YouTube, MySpace şi Facebook; evenimentele sportive din întrega lume, ca spre exemplu FIFA World Cup sau Jocurile Olimpice; dezvoltarea infrastructurii telecomunicaţiei globale, ce foloseşte tehnologii precum internetul, comunicarea prin sateliţi, telefoanele mobile (wireless), cabluri cu fibră optică;

Prezentarea acestei teme este împărţită în patru părţi.

În prima parte se va urmări evidenţierea caracterului dialectic al procesului de globalizare, înţeles ca extindere a societăţii la scară globală, ceea ce favorizează revirimentul tendinţelor etnonaţionaliste şi fundamentaliste.

În acest context încercăm să arătăm că dinamica interioară a procesului, este dată de o logică multicauzală, uneori chiar contradictorie. Pentru înţelegerea modului discontinuu şi inegal în care operează globalizarea, vom aduce în atenţie ideea globalizării active. Aceasta se referă la relaţiile biunivoce, dintre state sau grupuri de state, ce deţin acceaşi putere economică, politică sau culturală. Bineînţeles că influenţa economică a unui anumit stat, poate fi contrabalansată de influenţa culturală sau politică a altui stat. Pe de altă parte, vom vorbi despre globalizarea pasivă. În termenii generali este tipul de globalizare ce defineşte existenţa unor relaţii univoce, între state sau grupuri de state, cu mari discrepanţe economice, politice

sau culturale. De aici şi apariţia unor noi tipuri de state: state ce emit valori şi state care receptează valori. Cele din urmă sunt statele cele mai permisive la renaşterea tendinţelor naţionaliste sau fundamentaliste.

Cea de-a doua parte, pătrunde mai adânc în dinamica internă a procesului globalizării, ce cuprinde o serie întreagă de *diade* opozabile, precum unitate şi diversitate, integrare şi fragmentare, universalism şi particularism, convergenţă şi divergenţă. Aceste dezvoltări intra-globalizante oferă condiţiile dezvoltării acestui proces complex, al cărui punct de plecare se află în tensiunea iniţială dintre eterogenitatea etatică şi omogenitatea internaţională.

În a treia parte, vom încerca să demonstrăm cum datorită fragilităţii construcţiei unei culturi globale, precum şi lipsa unui fundament istoric pentru aceasta, o cultură globală este greu, daca nu imposibil de realizat. Deşi globalizarea economică este o realitate care nu mai poate fi pusă sub semnul întrebării, datorită existenţei deja a unei pieţe comune, ce are la bază libertatea schimbului de capital şi a schimbului de mărfuri şi libera circulaţie a persoanelor şi serviciilor, aceasta nu impune şi o cultură globală. Tendinţelor universaliste ale acesteia, li se opun tendinţele fragmentare, datorită logicii multicauzale ce caracterizează procesul de globalizare.

Ultima parte a temei noastre se concentrează asupra problematicii trasate de globalizarea politică, şi care nu se află în relaţii de interdependenţă necesară cu globalizarea economică. Fiind un proces dezvoltat pe logica universalismului şi a particularismului, globalizarea impune existenţa a două lumi ale politicii mondiale: *lumea etatocentrică şi lumea multicentrică***.** Acestor două lumi li se asociază cele două tipuri de globalizare amintite, pasivă şi activă. Cum rezistă statele-naţiune în faţa avansării globalizării politice? Prin două mecanisme orientate din interior: un anumit sens al suveranităţii şi renaşterea naţionalismului, deci prin reafirmarea identităţii

comunitare.

Înţelegerea procesului globalizării, cu toate consecinţele pe care le implică în plan local, regional sau global, nu presupune tratarea sa într-o manieră fundamentalistă. Investigaţia noastră nu îşi propune să demonstreze că globalizarea are consecinţe bune sau rele. Interesul a fost de a descrie mecanismele de rezistenţă ale identităţii personale şi comunitare, în condiţiile unei lumi postmoderne care pare să impună condiţia umană globală. La finalul acestei teme vom aborda problema identităţii persoanei umane, pusă la încercare de mecanismele globalizării.

2. Logica multicauzală a globalizării

Ultima decadă a secolului al XX-lea aduce în atenţie problema schimbării sociale şi a teoriilor socio-istorice. Având la bază aceaşi structură, procesele specifice postmodernităţii au loc pe aceleaşi paliere: economic, politic şi socio-cultural. Situate încă într-un spaţiu contemporan, ele definesc globalizarea. Un nou concept se impune astfel, începând cu anii ’90, pentru a circumscrie un proces amplu.

Forţa istorică ce determină această transformare este dată de noua eră tehnologică. Un bun cunoscător al relaţiilor internaţionale, americanul Robert Gilpin se concentrează asupra unor fenomene specifice politicii internaţionale. În loc să se raporteze la stat ca entitate supremă, conştiinţa individuală îşi găseşte sistem de referinţă în modelele supranaţionale. Contemporaneitatea dă noi sensuri noţiunilor de: capital, oameni, ştiinţă, mass media, internet, comunicaţii, criminalitate, delincvenţă, cultură, poluare, narcotice, trend sau modă, terorism - care nu mai ţin cont de barierele interstatale. Toate acestea reiterează ideea unui spaţiu universal al umanităţii, dezvoltat pe nivelurile economic, politic şi socio-cultural.

Trei mari idei devin fundamentale în acest context:

cea a *liberalizării în economie,*[58] aceea a *democratizării în politică* şi cea a *universalizării în cultură***.** E firesc să începem a crede că, în acest spaţiu universal, graniţele au căzut.

Dar globalizarea economiei implică alte două domenii: politic şi cultural, luate, de asemenea, în sens global. Prin intermediul globalizării economice ar fi promovată de fapt o sincronizare culturală, ce presupune că un tip particular de dezvoltare, dintr-o ţară-metropolă, să fie transmis persuasiv, către ţările receptoare. „Sincronizarea culturală" implică traficul de produse culturale, ce urmează o singură direcţie şi are la bază un

---

[58]Organizaţia Naţiunilor Unite are azi peste 170 de ţări membre. Fiecare stat naţional are o economie ce reprezintă un univers unic. Datorită însă procesului de mondializare al economiei, apar o serie de particularităţi, entităţi autonome ce creează în cadrul statului o reţea de interdependenţe şi activităţi multiple. În opinia specialiştilor, cei mai relevanţi parametri pentru evaluarea unei economii naţionale sunt: nivelul de dezvoltare, abordarea raportului intern-extern, forţa financiară a statului respectiv, natura proprietăţii, sau dominanta acesteia, specificul formelor de conducere şi organizare. O clasificare a economiilor din lume la această dată ar fi următoarea:

Economiile de subzistenţă: Sunt acele economii rudimentare, arhaice din punct de vedere organizatoric, tehnologic şi funcţional. Sunt de regulă supuse influenţelor factorilor naturali.

Economiile de tip subextensiv caracteristice societăţilor de tip agrar ce utilizează o tehnică de la începuturile revoluţiei industriale şi care oferă un standard modest de viaţă.

Economiile de tip mixt caracterizate printr-un ritm crescut de schimbări la nivelul gândirii de tip economic, fiind adesea prezente în structuri ce avansează cu rapiditate de la viaţa arhaică la cea de tip informatic.

Economiile de tip intesiv caracterizează ţările ce au trecut prin revoluţia industrială încă de la începuturi şi care posedă o structură diversificată de producţie şi servicii.

Economii de vârf. Doar câteva în lume, sunt sofisticate şi complexe.

mod sincronic.

Dar are globalizarea, într-adevăr, un sens univoc? Presupune procesul globalizării o nouă formă de imperialism? Aşa cum arată Roland Robertson în scrierile sale[59], procesul globalizării începe printr-o fază germinală, localizată în Europa secolului al XV-lea, în timpul Imperiului Mongol, când a avut loc marea integrare de-a lungul Drumului de Mătase. Integrarea globală a continuat apoi, de-a lungul expansiunii comerciale europene, din secolele XVI-XVII când imperiile portughez şi spaniol au reuşit să se răspândească în toate colţurile lumii. In epoca modernă, efectele industrializării europene sunt notabile. De exemplu: Austria s-a concentrat pe evaluarea şi industrializarea aurului şi oieritului, iar argintul se putea găsi la preţuri foarte mici în coloniile spaniole. Globalizarea s-a transformat într-un fenomen al bussines-ului, odată cu apariţia primei companii multinaţionale din Olanda secolului al XVII-lea – *Dutsch East India Company*. A fost prima companie din lume care a folosit sistemul de acţiuni, ce poate fi considerat un important drum către globalizare.

Globalizarea ca fenomen, continuă cu faza incipientă, ce ţine până la 1870. Trece apoi printr-o fază în care are loc formalizarea internaţională şi implementarea în spaţiul social a ideilor noi despre umanitate (1870-1920). Urmează etapa liberalizării, supranumită şi „prima eră a globalizării", o perioadă caracterizată prin creşterea rapidă a investiţiilor internaţionale, dintre puterea imperiilor europene, coloniilor sale, şi Statele Unite. „Prima eră a globalizării" a încetat să mai funcţioneze o dată cu începutul Primului Război Mondial, prăbuşindu-se complet în timpul crizelor de la sfârşitul anilor 1920 şi începutul anilor 1930.

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial

[59]*Globalization: Critical Concepts in Sociology,* vol. 1-4, London - New York, 2001-2004.

globalizarea a continuat cu evoluţia tehnologică, al cărei aport s-a manifestat prin reducerea taxelor comerciale, şi a negocierilor comerciale globale, aflate la origine sub auspiciile GATT (General Agreement on Tariffs and Trade). Perioada postbelică este caracterizată de lupta pentru hegemonie, la scară planetară luptîndu-se puterea americană şi cea sovietică. După părerea noastră, din punct de vedere cultural şi social în general, globalizarea trebuie privită ca o tendinţă de reordonare a lumii cu scopul de a se depăşi limitele vechii ordini. Ca proces ce are loc în prezent, fenomenul globalizării trebuie înţeles şi explicat ca atare. Vom propune în studiul de faţă două înţelesuri:

1. Globalizarea activă - presupune relaţii ce se stabilesc în mod biunivoc între state sau grupuri de state, care deţin relativ aceeaşi putere economică, politică ori culturală. Bineînţeles că influenţa economică a unui stat poate fi contrabalansată de influenţa culturală sau politică a altui stat. Din această perspectivă, se poate vorbi şi despre:

2. Globalizarea pasivă - înseamnă existenţa unor relaţii univoce între state sau grupuri de state, între care există vizibile diferenţe de natură economică, politică sau culturală. Apare astfel discrepanţa între statele ce emit valori, emitente, şi cele care receptează aceste valori, receptoare. Cele din urmă sunt statele cele mai permisive la renaşterea tendinţelor etnonaţionaliste sau fundamentaliste. Ne gândim la lumea est-europeană rusească, care mai ales la confluenţa cu lumea vestică a împrumutat atâtea valori culturale occidentale, dar care, din punct de vedere politic şi militar se consideră încă o forţă de renume mondial.

Considerăm că această distincţie ne ajută să evităm înţelegerea interdependenţelor globale în termenii imperialismului, fie acesta economic, politic ori socio-cultural. Din acest punct de vedere, globalizarea este prezentă şi în China, care îşi deschide – pe măsură ce piaţa

globală avansează – palierul economic; globalizarea este prezentă şi în Cuba, o ţară în care valorile religiei catolice şi-au păstrat universalitatea. Si este interesant de remarcat faptul că în ţări majoritar catolice, precum revoluţionara Cuba, valorile universalismului catolic o păstrează într-o orbită culturală mondială, în care se va afirma cu siguranţă în anii în care dictatura lui Fidel Castro nu se va mai simţi atât de pregnant, cum s-a simţit până în timpurile prezente. Fratele său, Raul, care i-a urmat la putere în luna februarie 2008, a anunţat deja iniţierea unor reforme economice majore şi schimbări structurale.

3. Eterogenitate etatică şi omogenitate internaţională

Aşa cum sugerează faza sa postmodernă, originalitatea acestui proces istoric se remarcă prin faptul ca poate fi înţeles ca o „cupolă" ce închide în sine o serie de fenomene. Avem în vedere dezvoltările interne, dezvoltările intra-globalizante, care sugerează sinteza opoziţiilor binare din centrul globalizării: unitate şi diversitate, integrare şi fragmentare, universalizare şi particularizare, convergenţă şi divergenţă.

Este vorba despre omogenitatea internaţională. Deşi acest proces se desfăşoară între naţiuni ce împărtăşesc tradiţii şi sisteme de valori similare, nu se poate spune că este un proces complet, aşa cum nu putem vorbi despre omogenitate absolută.

Conform noii sociologii a globalizării, istoria are misiunea de a finaliza tensiunea dintre eterogenitate şi omogenitate. În momentul în care individul uman devine conştient că nu aparţine unui spaţiu limitat politic (ex: statul-naţiune), ci dimpotrivă, este un „cetăţean al lumii", se orientează conştient înspre lume ca un întreg. Tensiunea iniţială se obiectivează în acest moment la nivel istoric. Deşi noua sociologie a globalizării riscă teoretizarea procesului în termeni istoriceşti, ultimii douăzeci de ani

par să confirme această dezvoltare, datorită expansiunii societăţii la scară globală şi a interdependenţelor economice, politice şi culturale dintre state.

Pe de altă parte, statul-naţiune[60], dincolo de pretenţiile sale politice precum suveranitatea naţională, de exemplu, pare să fie împins într-un con de umbră al istoriei.

4. Cultura globală şi identitatea naţională

Considerat a fi contemporan cu modernitatea, procesul globalizării implică, mai întâi, o sistematizare economică, iar mai apoi relaţii internaţionale între state, pe plan politic si, nu în ultimul rând, emergenţa unei culturi sau conştiinţe globale. Putem vorbi însă, într-o epocă a diversităţii şi a pluralismului axiologic,[61] de o cultură proprie unei lumi văzute ca un spaţiu unic? O cultură globală ar presupune cel puţin diminuarea importanţei culturilor particulare şi implicit a identităţii comunitare a diferitelor naţiuni. În alţi termeni, la nivel global, relaţiile economice nu se mai înscriu în cadrul

---

[60]Statul se implică în economia modernă într-o triplă perspectivă economică: consumator de bunuri şi servicii, proprietar şi intreprinzător; dacă adaugăm şi perspectiva juridică a reglementării cadrului de evoluţie al economiei şi culturii, concluzionăm ca rolul statului este încă important în economia, cultura şi societatea contemporană.

[61]**Axiologia** (gr. *axia „valoare" şi logos „cuvânt"*) este disciplina filozofică ce studiază geneza, structura, interacţiunea, ierarhizarea şi funcţia valorilor în viaţa socială. Axiologia clarifică esenţa valorilor ca atare, născute fiind din raportul obiect înnobilat cu valoare şi subiect percepător care să-l valorizeze. În practica social-istorică valoarea se constituie prin interacţiunea dintre trebuinţe (necesităţi) şi calitatea obiectului creat şi introdus de om într-un context socio-cultural determinat, astfel obiectul capătă semnificaţie umană, având capacitatea de a răspunde unor idealuri.

internaţionalismului, ci în contextul transnaţionalismului.

Luând în considerare faptul că între globalizarea economică, politică şi culturală există interconexiuni reciproce, se pune întrebarea: există, totuşi, în afara globalizării economice, o globalizare politică şi una culturală? Cu alte cuvinte, înseamnă apariţia unei pieţe globale şi a relaţiilor economice multi şi transnaţionale transcenderea statului-naţiune şi, mai mult decât atât, emergenţa unei culturi globale? Sunt întrebări la care vom încerca să răspundem în cele ce urmează.

Ne vom concentra, aşadar, asupra ideii de cultură globală, subînscrisă procesului de globalizare culturală, întrucât credem că acest din urmă proces sugerează o interconectare cu cel al globalizării economice, dată fiind sintagma de cultură globală consumeristă. Dar este posibilă emergenţa unei astfel de culturi la nivel global?

5. Scurt istoric al globalizării culturale

Sistemul mondial dinainte de 1945, avea ca unitate de bază statul-naţiune, iar ideea de cultură naţională părea sa fie scopul final al umanităţii. Perioada postbelică este una în care ia naştere imperialismul cultural, orientat către două blocuri de putere şi în două câmpuri ideologice diferite: cel capitalist, de factură americană, şi cel sovietic. Între acestea, europenismul se dorea a fi o „a treia cale". Ceea ce, cu obstinaţie, încercau să rezolve ambele tipuri de imperialism, era de fapt problema unei alternative la cultura naţională.

Dacă ar fi să facem o paralelă între Vestul şi Estul european, în privinţa rezistenţei, mai mult sau mai puţin reuşită, a ideii de cultură naţională în faţa imperialismului de ambele tipuri, am putea susţine următoarele:

- culturile naţionale ale Europei occidentale au rezistat imperialismului american, tocmai datorită faptului că ideea statului-naţiune e o componentă forte a europenismului; de exemplu, filmele şi muzica din

perioada postbelică promovează valorile tradiţionale culturale ale popoarelor occidentale.

- în Europa „sovietizată" rezistenţa culturilor naţionale suportă cel puţin două argumente:

1. Din perspectivă istorică, rezistenţa la rusificarea forţată impusă de Moscova, a dus la păstrarea credinţelor, memoriei şi valorilor comune şi a identităţii, prin resurgenţa naţionalismului ca ideologie comunitară (sub influenţa comunismelor locale); de exemplu, Nicolae Ceauşescu se considera în istoria contemporană a României, ca urmaşul ilustru al marilor săi înaintaşi, Decebal, Ştefan cel Mare, sau Mihai Viteazul.

2. Confesional (religios) – urmăreşte ideea rezistenţei culturii naţionale, sprijinite de religie. Ţările de religie ortodoxă, înglobate sistemului comunist coordonat de Moscova, şi-au menţinut identitatea naţională în faţa imperialismului sovietic, datorită principiului unităţii în diversitate specific acestei confesiuni. Conform acestui principiu, celebrarea liturgică trebuie să se adapteze specificului naţional, în cadrul căruia un loc privilegiat îl deţine limba. Limbile slave şi greaca au constituit multe secole liantul unui commonwealth ortodox, aşa cum limba latină a constituit liantul catolicismului nu numai european, dar chiar la scară mondială. In perioada comunistă, apoi, Europa este plină de exemple de ierarhi bisericeşti cu valoare simbolică naţională, atât în lumea catolică, cât şi în cea ortodoxă, în jurul cărora au gravitat interesele religioase şi identitatea cultural-religioasă a multor popoare. Pentru spaţiul catolic, menţionăm câteva nume importante: Alois Stepinać din Croaţia[62], József Mindszenthy din Ungaria, Stefan Wyszynski, cardinalul primat al Poloniei, Cardinalul Miloslav Vlk, arhiepiscop

[62]SUTTNER, E., *Der zagreber Erzbischof Alois Stepinać im Trubel der Zeit*, în Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica, 2006, vol. 4, pp. 89-102. MATTEI, G., *Il cardinale Alojzije Stepinac*, Città del Vaticano, 1999.

de Praga, Marton Aron din Transilvania, şi alţii. Constatăm aşadar în trecut, dar şi în prezent, faptul că religia şi exponenţi principali ai ei au fost şi rămân exemple vii de globalizare, şi chiar dacă ierarhic, administrativ, ortodoxismul este autocefal, în doctrină depăşeşte graniţele naţiunilor, confirmând universalitatea creştinismului pe care îl reprezintă în varietatea multicoloră a patrimoniului cultural al naţiunilor.

Un rol important în constituirea acestui nivel al culturii globale îl deţine aspectul etnic al procesului globalizării, ce presupune transmutarea diferitelor valori culturale naţionale dintr-o parte în alta a globului. In acest sens, găsim comunităţi puternice ale popoarelor europene în celelalte continente ale globului, şi invers, comunităţi ale Extremului Orient, de exemplu, în ţări europene, fiecare păstrându-şi propriul specific cultural.

Dezvoltarea reţelelor globale de comunicare, dar şi sistemele globale de producţie şi schimb, specifice procesului de globalizare economică, diminuează importanţa circumstanţelor locale asupra vieţii unei comunităţi.

Comprimarea spaţio-temporală are o conotaţie geografică mult mai accentuată, fără a-şi pierde, însă, coloratura socio-istorică. Procesul globalizării impune o presiune temporală asupra spaţialităţii, iar acest lucru se realizează tot prin intermediul sistemelor globale de comunicare, astfel încât oameni aparţinând unor ţări diferite ajung să împărtăşească anumite valori şi să trăiască în comun anumite evenimente. De exemplu, grupurile de discuţii din internet sau programul de discuţii online, yahoo messenger, antreneaza zilnic zeci de milioane de persoane într-un dialog la scară planetară.

Deşi deţine vocaţie universală, cultura globală este una difuză în spaţiu, după cum este lipsită de un trecut puternic înrădăcinat. Vorbim, de fapt, despre o construcţie culturală care nu poate defini nici un tip de identitate. Numele de inregistrare şi pictogramele emoţionale folosite

de nenumărate persoane în internet, reprezintă un exemplu al lipsei de identitate cu care se înconjoară persoanele din spaţiul cibernetic. În esenţă, ceea ce am putea numi astăzi cultură globală, transmisibilă în timp, este acea cultură ce oferă soluţii tehnice, la problemele generate de procesul globalizării. Ca atare, caracteristicile unei astfel de culturi ar fi următoarele: eclectism, universalism, atemporalitate (în sensul lipsei de istorie), tehnicism.

Spre deosebire de cultura globală, cultura naţională se caracterizează prin particularism, temporalitate şi expresivitate. Aceste valori surprind sensul continuităţii unei comunităţi umane, a memoriilor sale împărtăşite, precum şi a destinului său comun. Se pare însă că noile generaţii sunt mai captivate de imaginile tehnice, anonime ale internetului sau filmelor sf decît de iile şi costumele naţionale scoase spre a fi vîndute pe lîngă zidurile mănăstirilor sau la marginea şoselelor. Este doar un exemplu ilustrativ asupra căruia credem că se poate reflecta.

Globalizarea implică, totuşi, interdependenţă şi deteritorializare. La aceste tendinţe globalizante sunt posibile cel puţin două „răspunsuri" din partea culturilor naţionale:

1. Translarea - reprezintă grupurile etnice ce-şi asumă mai mult decât o singură identitate, în încercarea de a dezvolta noi forme de expresie în întregime separate de originile lor; în acest sens, avem de exemplu generaţiile de italieni emigraţi pe continentul american, şi care păstrează atât tradiţiile culturale napoletane, dar sunt şi admiratori şi promotori ai muzicii populare americane sau, alături de pizza consuma coca cola şi hot dog.

2. Tradiţia - presupune resurgenţa naţionalismului, dar şi a unei forme mai violente a acestuia, fundamentalismul etnic. În esenţă, este o încercare de a redescoperi originile uitate, proprii istoriei sale. Dupa disgregarea politică a Europei de Est, am asistat la renaşterea multor fundamentalisme în fostele state satelit ale Uniunii Sovietice.

Prima tendinţă este prezentă mai ales în statele aflate într-un proces de globalizare activă din punct de vedere economic şi politic. Cea de-a doua tendinţă, pe de altă parte, este una opusă globalizării culturale, fiind specifică acelor state sau grupuri de state care sunt integrate într-un proces de globalizare pasivă. Se pare că, într-adevăr, cultura globală îşi poate găsi resurse de dezvoltare doar în mod artificial, întrucât culturile naţionale, ca şi istoria respectivelor naţiuni, pot fi ignorate, dar nu distruse, ele fiind parte constitutivă, esenţială în memoria popoarelor şi tot ele formează identitatea lor.

6. Globalizarea politică şi statul-naţiune

Globalizarea economică, aşa cum am arătat, nu impune cu necesitate şi o cultură globală, deşi globalizarea culturală este în plin avans. Între aceasta şi cea politică nu există relaţii de interdependenţă, ci de interconexiune. Întrebarea care se ridică în continuare este următoarea: poate globalizarea economică, în vreun fel, să influenţeze principiile care conferă statului-naţiune[63] calitatea de unitate politică primară în cadrul relaţiilor internaţionale?

În acest context, pentru a încerca un răspuns, vom reitera teza anunţată anterior: între globalizarea economică, pe de o parte, şi globalizarea culturală şi

---

[63]Orice stat indeplineşte prin intermediul guvernului o seamă de funcţii cu impact economic şi social:
Funcţia de control (aplicarea regulilor într-un domeniu şi controlul eficienţei aplicării**).** ***Funcţia de stabilizator al vieţii economice*** (necesară pentru ca cererea şi oferta agreate pe piaţă să nu poată fi controlate de la un anumit nivel decât de către stat*).* ***Statul ca producător de bunuri şi servicii*** (se ştie din numeroase experienţe că statul este un manager limitat în ceea ce priveşte aptitudinile de a produce sau a presta în raport cu sectorul privat. De aceea şi azi ca şi în trecut, domeniile predilecte ale statului sunt: apărarea, educaţia, cercetarea, infrastructura, protecţia socială, etc.)

politică, pe de altă parte, se interpun doar relaţii de interconexiune. Toate aceste fenomene reprezintă aspecte ale procesului globalizării. Interconexiunea dintre globalizarea economică şi cea politică relevă, totuşi, o erodare a statutului de unitate politică primară, a statului-naţiune. Însă atâta vreme cât statul-naţiune îşi poate menţine, prin mecanisme specifice, identitatea şi cultura naţională, dincolo de orice tendinţă de deteritorializare globală, rămânem cel puţin în termenii celor două lumi ale sistemului politic mondial: o lume etatocentrică, în cadrul căreia actorii naţionali îndeplinesc rolul primar, şi o lume multicentrică, alcătuită din actori diverşi şi relativ egali.

Interdependenţele dintre aceste două lumi sunt generate reciproc, în cadrul procesului de globalizare politică. Ca proces specific postmodernităţii, îşi află un obstacol în creaţiile modernităţii. O astfel de creaţie este şi statul-naţiune.[64] Combinaţia care se realizează între lumea etatocentrică şi cea multicentrică oferă imaginea unui sistem mondial în esenţă non-centric. Ceea ce decurge de aici este că lumea multicentrică este o lume a globalizării politice, în contextul căreia actorii săi au depăşit probleme precum suveranitatea.

Unei astfel de lumi i se „opune", mutual, lumea etatocentrică, în care deciziile, în cadrul relaţiilor internaţionale, revin statelor, şi în care principiul suveranităţii, cel puţin teoretic, deţine încă un rol

---

[64]**Statul** reprezintă forma instituţionalizată a puterii politice exprimată într-un anumit teritoriu delimitat de graniţele sale. Statul are trei caracteristici, constante ce se circumscriu existenţei acestuia: **1. puterea publică**-formă oficială a puterii politice**; 2. teritoriul** (terestru, aerian, acvatic) ce poate fi unitar, fracţionat sau enclavizat şi **3. populaţia** denumită: a ***)" societate*"**sugerând aspectul relaţional şi instituţionalizat al acesteia cu un anumit teritoriu sau b) „popor" noţiune ce relevează continuitatea de limbă, de etnicitate, cultură, sau **c) „naţiune"** ce desemnează o comunitate contemporană ce exprimă fidel trăsăturile comunităţii umane pe un anumit teritoriu.

privilegiat. Astfel de consideraţii, relevă imaginea unei lumi în care umanitatea rămâne încă divizată prin rasă, religie şi bunăstare materială.

„Unitatea fizică" (spaţio-temporală) a globului, caracteristică a lumii multicentrice, nu va trebui confundată cu o „unitate morală" (ontologică). În plus, se pare că epoca prezentă este martora unei proliferări a statelor-naţiuni, iar nu a transcenderii acesteia. Cum se explică însă această tendinţă în contextul procesului globalizării? Globalizării politice[65] i se „opun", în conformitate cu dialectica internă universalism-particularism deja, alte forţe, care par să întărească poziţia statului-naţiune. Între acestea, cele mai influente par să fie existenţa, în potenţă, a naţionalismului, monopolul statului asupra puterii militare, precum şi cooperarea internaţională dintre state, care asigură acestora, într-o anumită măsură, suveranitatea.

Cu toate acestea, se pare că suveranitatea[66] statului-

---

[65] În funcţie de pârghiile la îndemâna statului, să amintim următoarele politici: bugetară şi fiscală; monetară; creditul; vamalitatea. Politica bugetară şi fiscală precum şi politica monetară reprezintă cele mai importante activităţi ale oricărui stat deoarece aceste politici se aplică la instrumentul principal care redistribuie veniturile bugetului de stat.

[66] **Suveranitatea puterii statale** (putere ce conduce prin constrângere, prin forţa coercitivă a statului, manifestată în răspundere juridică: disciplinară, administrativă, civilă sau penală) este un atribut exclusiv al puterii publice ce se exprimă în capacitatea puterii publice de a se organiza, exercita, a-şi stabili şi rezolva problemele interne, externe, liber conform voinţei sale fără nici o imixtiune din afară şi respectând suveranitatea altor state.

Suveranitatea se manifestă la nivelul statelor-naţiune în mod diferit, în funcţie de stadiul de dezvoltare a societăţii în care se impune şi în funcţie de circumstanţele interne şi internaţionale.

Suveranitatea implică două ipostaze fundamentale:

naţiune, principiu de bază al ordinii mondiale moderne, pare să fie, datorită procesului de globalizare politică, într-o situaţie delicată. Aceasta întrucât noua ordine globală pune sub semnul întrebării identitatea politică a statului-naţiune, ca entitate capabilă să-şi determine propriul viitor. Iar acest lucru se întâmplă deoarece economia mondială, organizaţiile internaţionale, instituţiile regionale şi globale, legile internaţionale şi alianţele militare operează tot mai clar în sensul de a ordona şi constrânge opţiunile statelor-naţiuni.

Ce se întâmplă însă cu principiul suveranităţii, odată cu avansarea forţelor globalizării? Doctrina suveranităţii este concepută ca având două aspecte diferite. Este vorba despre aspectul intern, care implică ideea că un anumit corp politic, instituit ca suveran, exercită puterea legală într-o societate particulară. Aspectul extern însă, sugerează că nu există nici o altă autoritate dincolo de aceea a statului-naţiune, şi că există multe situaţii în care suveranitatea statului-naţiune este inatacabilă.

Referitor la acest lucru, s-a făcut un studiu pentru a măsura globalizarea. Este vorba de noul index calculat de un institut elveţian, numit Think Tank KOF[67]. Studiul acesta ia in considerare aspectele politice, sociale si economice ale mondializării în 122 de ţări, pe o durată de timp de 35 de ani (1970-2005), analizând 24 de variabile. Indexul măsoară globalizarea având în vedere trei

---

1. Supremaţia puterii publice ce presupune: a) competenţa acesteia de a rezolva problemele interne (sociale, economice, politice) prin reguli obligatorii pentru populaţie; b) dreptul de a dispune de resursele naturale, de acel teritoriu circumscris statului, c) obligativitatea reglementării statutului juridic al cetăţenilor săi şi al altor persoane aflate pe teritoriul său.

2. Independenţa, ce înseamnă dreptul de a decide fără imixtiuni sau constrângeri exercitate de o altă putere statală.

[67]http://globalization.kof.ethz.ch

dimensiuni importante: economică, politică şi socială. În completarea acestor trei indici care măsoară aceste dimensiuni, un alt index al globalizării ce cuprinde alţi sub-indici, se referă la circulaţia actuală economică, restricţiile economice, date contact persoane, date asupra scurgerii de informaţii, date din proximitatea culturală. Conform indexului, ţara cea mai globalizată din lume ar fi Belgia, urmată de Austria, Suedia, Marea Britanie şi Olanda. Printre ţările cel mai puţin deschise la mondializare figurează Burundi, Myanmar (Birmania) şi Rwanda. Bineînţeles că au mai fost publicate şi alte indexuri cu alte dimensiuni şi alţi indici, şi bineînţeles alte rezultate. Orientativ însă ne putem face o imagine asupra acestui proces global, ce influenţează şi afectează individualismul şi coerenţa statelor-naţiune.

Revenind la ideea suveranităţii, pentru o mai bună înţelegere, trebuie spus că aceasta comportă mai multe sensuri. Putem vorbi despre *suveranitatea interdependentă*, ce reprezintă altceva decât suveranitatea statului-naţiune afectată de globalizare, atâta vreme cât statul nu mai poate controla emigraţia, exportul/importul bunurilor, poluanţii etc., dincolo de graniţele sale.

Un alt înţeles este cel al *suveranităţii interne*, parte a logicii controlului statului, în lipsa căreia nici un stat-naţiune nu poate exista. Această dimensiune rămâne intactă, întrucât dispariţia ei ar determina dispariţia statului-naţiune.

Un sens diferit este cel al *suveranităţii internaţionale legale*, care implică recunoaşterea unui stat-naţiune de către comunitatea internaţională, precum şi acceptarea sa ca entitate egală din punct de vedere legal. În mod formal, nici acest sens al suveranităţii nu a fost erodat de către procesul globalizării, deşi se poate considera că globalizarea pasivă este o expresie a reducerii importanţei acestui sens al suveranităţii. Ca o paralelă,

fiind organizată la nivel mondial, dar cu un centru pe doar 42 de hectare în Vatican[68], ne întrebăm cum este percepută Biserica Catolică de către organismele internaţionale şi cum este recunoscută juridic în interiorul statelor-naţiune. Este o temă care cu siguranţă ar putea fi aprofundată, dar nu în cadrul acestei teme care se referă la instituţia statală, laică.

Se poate observa că, din cele trei sensuri ale suveranităţii, doar două rămân valide, în contextul acestei înţelegeri a procesului globalizării: *suveranitatea internă*, ale cărei condiţii de afirmare sunt oferite de către statul-naţiune însuşi, din interior, şi *suveranitatea legală internaţională*, care, deşi depăşită în anumite privinţe, este menţinută graţie existenţei unor organizaţii internaţionale.

În afara suveranităţii interne, a apărut altă forţă internă, renăscută graţie fenomenelor globalizante, şi care se opune acestora; este vorba de naţionalism. Prezenţa evidentă a naţionalismului determină sub aspect funcţional, o anumită importanţă în structurarea politică a organizării sociale. Renaşterea naţionalismului este parte a logicii multicauzale a globalizării, o logică a unităţii şi fragmentării. Bisericile ortodoxe, religia islamică, ca și marile religii ale Extremului Orient se sprijină și promovează mult identitatea națională, rasială, spre diferentă de catolicism, protestantism și neoprotestantism care au o deschidere universală spre culturi, etnii cu totul diferite între ele.

7. Identitatea persoanei

De la aspectele internaţionale, naţionale, politice şi culturale, se cuvine să reflectăm asupra persoanei, care, în ordinea importanţei, este deasupra statului şi chiar a realităţilor internaţionale antrenate în procesul globalizării, sau mondializării, cum preferă francezii să numească acest

[68]Vezi site-ul oficial www.vatican.va

proces. Consideraţiile noastre devin acum mai mult de natură filosofică şi teologică, creştină. In humus-ul tradiţional în care a trăit de milenii, creştinul actual se confruntă cu invazia şi agresiunea chiar a unei realităţi care-i cuprinde întreaga viaţă, numită globalizare. Scara de valori tradiţională, atît teoretice, cât şi comportamentale, practice este pusă sub semnul întrebării, sau chiar ignorată sau combătută în multe din componentele sale. Ne gândim la faptul că religia creştină este izolată în sfera intimă a persoanei şi scoasă din ce în ce mai mult din spaţiul public, statal. In locul liantului comun al continentului european, numit creştinism, acum sunt propuse sau chiar impuse de către legislatori şi nu numai de ei, umanismul ateu, liberalismul, individualismul, consumismul şi materialismul, noutatea cu orice preţ şi sub orice formă, cu scopul de a crea o civilizaţie universală a cărei unitate însă este greu de imaginat. Criza actuală de valori şi principii profunde crează o ceaţă în faţa privirii, lasându-l pe om pradă propriilor incertitudini şi nelinişti. Paradoxal, în ţări foarte bogate precum Elveţia sau cele scandinave se constată cel mai mare consum de anxiolitice, pe când, de exemplu, la populaţia tribală Gabbra, din nordul Kenyei, care trăieşte într-o sărăcie materială totală, acestea sunt total necunoscute. Nesiguranţa şi temerile omului contemporan european nu sunt cele pur materiale, alimentare, ci incertitudinea anxioasă, efect al pierderii contactului cu rădăcinile propriului popor şi ale civilizaţiei şi culturii-mamă.

Valoarea şi importanţa diversităţii creştine deranjează, şi de aceea se încearcă a se crea un om nou, fără rădăcini, lipsit de transcendenţă, adaptat tehnologiilor actuale şi intereselor economice[69]. Din punct de vedere istoric şi cultural european, globalizarea actuală reprezintă ultima fază a secularizării gândirii şi vieţii ce s-a declanşat

[69]KARNOOUH, C., *Adio diferenţei. Eseu asupra modernităţii tîrzii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.

spre sfârşitul Evului Mediu. Procesul este îndelungat şi complex, şi nu poate fi definit prin propoziţii sau definiţii atotcuprinzătoare. Considerăm aşadar că globalizarea nu este un fenomen nou, ci etapa actuală a unui proces, a unei confruntări între sacru şi profan, între teologie şi ştiinţele exacte şi ale naturii, între instituţia numită Biserică şi statele europene, totul desfăşurându-se pe parcursul a multe secole. In tot acest proces, mai ales în faza actuală, constatăm că omul recent nu mai este privit în dimensiunea lui transcendentală. Deşi îi sunt respectate drepturile lui fundamentale, la viaţă, la îmbrăţişarea oricărei credinţe religioase, sau să nu aibă niciuna, omul este doar un cetăţean al cetăţii pământeşti ce trăieşte într-un spaţiu desacralizat, într-o spiritualitate imanentă, fără să mai aibă repere superioare, cultivând mereu noul, reconsiderând, reinventând mereu totul, inclusiv propria natură.

Revoluţia biotehnologică ignoră faptul că omul este creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, deoarece însăşi noţiunea de Dumnezeu este confuză, eclectică, rezultatul unui joc de traforaj în care copilul, omul îşi construieşte un Dumnezeu după propriile gânduri şi dorinţe. Iar de la denaturarea imaginii revelate a lui Dumnezeu pînă la denaturarea imaginii creaturii predilecte a lui Dumnezeu, adică omul, nu mai este decât un pas, pe care, liber de orice constrângere din afară, omul îl face cu uşurinţă şi fără scrupule. Natura umană nu se mai reflectă în natura divină a lui Dumnezeu, întrupat în Isus Cristos, ci omul însuşi prin biotehnologiile şi ingineriile genetice actuale îşi crează şi modifică propria fiinţă. Sunt create noi modele de existenţă, determinate nu de sacralitatea ei, ci de calitatea materială a vieţii.

Istoria modelului de om contemporan marcat de globalizare este orizontală, fără referire la transcendent, ce locuieşte în cetatea pe care el şi-a construit-o, satul global. In arborele său genealogic nu există nici un miracol, nici o intervenţie de sus, din ceruri. Chiar dacă acceptă botezul,

prin care, sacramental, devine fiu al lui Dumnezeu, în public adesea se jenează sau chiar refuză să se manifeste ca şi creştin, ca şi cetăţean nu numai al satului global, dar şi al unei împărăţii care nu este din această lume. Ne întrebăm însă dacă această reticenţă sau lipsă de dorinţă a omului globalizat de a se manifesta public, oficial ca şi creştin reprezintă o lipsă de credinţă în Dumnezeu sau mai mult o lipsă de convingere faţă de o anumită formă religioasă în care a crescut sau cu care s-a confruntat, şi faţă de o anumită structură a bisericii care îl convinge prea puţin. Sunt problematici acestea care pot fi aprofundate; aici doar le-am enunţat.

Pelerinul spre patria cerească rătăceşte acum prin satul său global ca un nomad, fără o ţintă, o destinaţie care să-l atragă cu convingere. Identitatea sa este fără un contur precis, iar drumul său este incert, nesigur şi într-o continuă schimbare, devenire, de unde provine fragmentarea în gândire şi decizii, schimbarea completă şi frecventă a atitudinii față de un semen sau altul, față de propriul partener de viață, care nu mai este pentru o viață, ci doar pentru o anumită perioadă de timp, dictată de un anumit context şi interes, înlocuit apoi de un altul.

Din nesiguranţa şi incertitudinile ce-l macină se nasc angoasele, fricile existenţiale. Paradoxal, cu cât devine mai bogat material, cu atât se descoperă mai fragil şi are mai multă nevoie de asigurări şi protecţii. Nici automobilul, nici casa, nici agenţiile şi casele de asigurări sociale şi de sănătate, nici spaţiile publice nu sunt suficient de sigure pentru omul ţărilor ultradezvoltate material. Slab sau lipsit de credinţă, de o ancorare în transcendent şi în propriul humus cultural, nesigur în spaţiile materiale, publice, omul globalizat se retrage adesea în spaţiul anonim, depersonalizat al comunicării cibernetice sau în faţa televizorului, petrecîndu-şi în acest spaţiu timpul său liber. O lectură atentă, dincolo de aparenţe, a lumii contemporane din ţările dezvoltate ne indică clar existenţa acestui mare pericol al depersonalizării, al pierderii

identităţii umane şi creştine, sau religioase în general[70].

Pe de altă parte, este înscrisă în adâncul fiinţei umane setea după adevăr şi fericire, iar dialogul intercultural, despre care se vorbeşte atât de mult astăzi, reprezintă un bun mijloc pentru realizarea aspiraţiilor omului. Deşi distanţele dintre cultura laică şi cea creştină au crescut, actuala criză de valori şi identitară constrânge persoanele din ambele tabere la un discurs în comun pe teme fundamentale: sensul vieţii şi al istoriei, raportul dintre raţiune şi credinţă, de ce există raul, suferinţa celui nevinovat, moartea, şi altele.

In căutarea unor răspunsuri la aceste probleme, interogative, se folosesc metode şi mijloace diferite şi se ajunge la răspunsuri diferite. Pentru cultura laică, raţiunea reprezintă singurul criteriu de cunoaştere şi evaluare a realităţii şi a fiinţei umane. Omul dă un sens vieţii proprii şi istoriei pe care o trăieşte, fiind singurul ei artizan şi constructor. Tot ceea ce transcende raţiunea şi imanenţa istoriei, este nesemnificativ. Nu există nicio realitate absolută, nici măcar omul, conştiinţa sa, însăşi viaţa lui, totul este relativ şi schimbător. Ca atare, libertatea înseamnă posibilitatea de a face tot ceea ce doreşti, cu o singură limită: respectarea libertăţii celuilalt.

Cultura creştină, în schimb, afirmă că raţiunea este capabilă de a-l cunoaşte pe Dumnezeu, de a fi luminată de El, de a descoperi un adevăr care o transcende, adevăr care eliberează dar devine şi normă etică, înrădăcinată în conştiinţa umană. In această lumină cerească, istoria capată sens şi valoare, destinaţie, dincolo de om şi de pământ, în ceruri şi în veşnicie. Iar în realizarea acestui scop, voinţa şi inteligenţa umană sunt chemate să colaboreze cu toate forţele, care sunt rezultate ale efortului uman, dar şi daruri ale cerului.

---

[70]SANNA, I., *L'identità aperta e la persona nell'era della globalizzazione*, în „Dialog teologic", 19, Sapientia, Iaşi, 2008, p 80-89.

O lectură imparțială a istoriei lumii creștine, mai ales de la sfârșitul Evului Mediu încoace, ne arată cum adesea clerul și structurile bisericești și-au apărat adesea mai mult propriile structuri și interese, s-au deschis prea puțin la dialog cu lumea și cultura laică. In plus, chiar în interiorul Bisericii, tensiunile, naționalismele religioase, rivalitățile de tot felul în sânul aceleiași creștinătăți au declanșat schisme și războaie religioase, intoleranță, impunând un status quo schismatic rămas neschimbat până în zilele noastre, la fel, cum neschimbată până astăzi rămâne harta religioasă a Orientului creștin în raport cu Occidentul.

Mai ales în perioada liberalismului secolului al XIX-lea, Biserica s-a opus libertății de conștiință, de gândire, de tipar, egalității tuturor confesiunilor religioase în fața Statului, cu teama de a nu pierde teren și aderenți, membri, sau de a nu contribui la relativizarea adevărului și la desacralizarea lumii și a gândirii[71]. Conflictele dintre știința laică și cea ecleziastică (Galliei si Darwin sunt doar două exemple din multe altele posibile) ne redau două poziții greșite din partea ambelor tabere. Noua cultură și noul model uman care se născuseră în perioada Umanismului acum încercau să își capete autonomie și dreptul la existență și dezvoltare liniștită într-o lume care în modul ei propriu afirma încă teocrația ca sursă și normă a existenței.

Cu siguranță că în acele vremuri, dialogul intercultural ar fi fost mai mult decât benefic pentru ambele părți. Trecutul poate deveni o bună și foarte utilă

---

[71]Vezi mai ales criza ”modernistă”: POULAT, E., *Storia, dogma e critica nella crisi modernista*, Morcelliana, Brescia 1967; aceași problemă într-o țară profund catolică: BOTTI, A., *La Spagna e la crisi modernista. Cultura, società civile e religiosa tra Otto e Novecento*, Morcelliana, Brescia 1987. Vezi două documente semnificative ale papalității: ”Quanta cura” si ”Syllabus” (1864) în care sunt condamnate erorile modernității de atunci.

lecție pentru prezent. Însă cum să se concilieze cele două tabere, atât timp cât cea laică susține cu îndâjire materialismul și raționalismul absolut, negând orice concepție transcendentală și spirituală a omului? Suntem convinși că recenta cădere a ideologiei comuniste trebuie să devină o lecție de viață pentru generațiile actuale, pentru societatea civilă și pentru biserici, în egală măsură. Ieșind dincolo de spațiul religios creștin, ne permitem să afirmăm că, indiferent de culoarea și apartenența confesională a cuiva, atât creștinismul cât și oricare altă religie trebuie să fie conștientă atât de rolul ei de mediatoare între om și unicul Dumnezeu (chiar dacă se numește și Allah), cât și de celălalt rol, de apărătoare inteligentă și fidelă a capodoperei creației, care este omul.

O citire a semnelor timpului ajută Biserica în raportul ei cu societatea civilă, făcând-o mai profetică și mai curajoasă. Papa Ioan Paul al II-lea vorbea despre ”structuri ale păcatului” ale lumii contemporane, promovate de o cultură modernă agresivă. Profeția culturală a Bisericii actuale ar fi aceea de a contribui la redresarea etică, structurală a lumii, propunând din interior și apoi în raport cu societatea și cultura laică valorile spiritului, frumusețea și demnitatea vieții, egalitatea și dreptul tuturor de acces la cultură și civilizație, libertatea sub toate formele ei de exprimare. Este adevărat apoi că orice cultură este purtătoare de valori, particulare și universale, iar cultura creștină trebuie să aibă curajul să se confrunte cu oricare altă cultură sau ideologie, pornind un dialog de la ceea ce au în comun, în reflecția asupra istoriei și în special a omului, a dimensiunii lui transcendentale, care ne trimite la cel mai mare mister al oricărei culturi: misterul lui Dumnezeu[72]. Multe elemente

[72]IOAN PAUL al II-lea, *Discurs la ONU, la 50 de ani de la înființare (05.10.1995)*, nr. 9, în Enchiridion Vaticanum, Vatican 1995, vol. XIV/3248.

ale adevărului se găsesc în alte religii şi culturi[73], iar confruntarea liberă dintre ele nu poate decât să fie utilă tuturor, ajutată de condiţiile pozitive pe care le oferă globalizarea.

8. Concluzie

In final, ne premitem o concluzie succintă. În procesul globalizării statele-naţiune au renunţat la unele drepturi şi libertăţi, dar şi-au extins altele. Mai mult, se poate considera că, din această perspectivă, statele-naţiuni, naţiunile şi naţionalismul permit, pe de o parte, conexiunile dintre contextul global şi diferitele sale niveluri şi, pe de altă parte, drept „contragreutăţi", reale sau imaginare, la însuşi procesul globalizării. In sfârşit, ceea ce se poate remarca este că atât tendinţele unificatoare, cât şi cele fragmentare existente în lumea contemporană trebuie înţelese în relaţie directă cu condiţia umană globală specifică postmodernităţii[74].

Momentele mai importante ale evoluţiei globalizării

1945 – Ia fiinţă O.N.U.

1945 – Hiroshima

1948 – Declaraţia Universală a Drepturilor Omului

---

[73]Constituţia pastorală despre Biserică în lumea contemporană, *Gaudium et Spes*, nr. 92, în Enchiridion Vaticanum, Vatican 1979, vol I, 1642, p. 963.

[74] Din vasta bibliografie de.spre globalizare, indicăm aici: LECRERC, G., *Mondializarea culturală: Civilizaţiile puse la încercare*, Stiinţa, Chişinău, 2003.

1965 – Publicarea lucrării “Statul mondial” de Marshall McLuhan

1965 – Criza din Cuba

1968 – Ia fiinţă Clubul de la Roma

1968 – Publicarea lucrării “Moştenirea noastră comună” de Arvid Pardo

1969 – Publicarea, de către Clubul de la Roma a lucrării “Limitele creşterii”

1972 – Conferinţa de la Stockholm cu privire la mediu

1973 – Prima criză a petrolului

1975 – Zborul spaţial Apollo

1978 – Publicarea cărţii “Al treilea val” de Alvin Toffler

1979 – Preşedintele Chinei, Deng Xiao-Ping iniţiază politica uşilor deschise

1980 – Începerea activităţii în Silicon Valley (expoziţia informaticii)

1985 – Glasnost şi Perestroika lui Gorbaciov

1986 – Publicarea lucrării “Viitorul nostru comun” de Gro Harlem Brundlandt

1986 – Cernobîl

1989 – Primul “Plan verde” de ocrotire a mediului înconjurător în Olanda

1989 – Sfârşitul Războiului Rece

1990 – Declaraţia de la Haga

1991 – Războiul din Kuweit – intervenţia militară "Furtună în deşert"

1992 – Conferinţa de la Rio de Janeiro – O.M.C.

1993 – Publicarea lucrării "Sfârşitul democraţiei" a francezului Jean-Marie Guéhenno

1994 – Publicarea lucrării "Sfârşitul istoriei" a lui Francis Fukuyama

1995 – Conferinţa asupra schimbării climei de la Kyoto

1996 – Publicarea lucrării "Ciocnirea civilizaţiilor" a lui Samuel Huntington

1997– Conferinţa de la Kyoto

1998 – Declaraţia de la Sienna

1999 – Summitul G7+1 Genova

2001 – Atentatul terorist din 11 septembrie de la World Trade Center

2002 – Sesiunea Noului Consiliu NATO -Rusia

2003 – Războiul din Iraq

2003 – Publicarea lucrării lui Igor Ivanov, "Politica externă a Rusiei în epoca globalizării"

2004 – Atentatul terorist de la 11 martie din Madrid -Spania

2005 – Atentatul de la 7 iulie din Londra -Anglia

2005 - Summitul G8 din Irlanda de Nord

V. MAJORITATE ŞI MAJORITĂŢI ÎN ROMÂNIA

Înainte de a intra în tratarea propriu zisă a acestei teme atât de importante într-un dialog intercultural, încercăm să dăm o definiţie conceptului de minoritate. Prin minoritate naţională se înţelege orice grup bine definit de persoane care au cetăţenia statului în care locuiesc, sunt în inferioritate numerică în raport cu populaţia care constituie majoritatea, întreţin legături vechi, trainice şi durabile cu acest stat, prezintă caracteristici etnice, culturale sau lingvistice distincte şi sunt animate de voinţa de a păstra identitatea comună a membrilor săi, cu deosebire cultura, tradiţiile şi limba. Precizăm apoi faptul că termenul de minoritate naţională nu este diferit în conţinut de cel de minoritate etnică, şi, ca atare, nu aducem alte precizări.

Scopul nostru nu este acela de a prezenta această temă sub aspectul ei juridic în dezbaterile ONU, sau ale UE, sau în interiorul României[75], ci dorim o iniţiere istorico-tematică în cadrul minorităţilor mai numeroase din ţara noastră, ce va fi utilă, credem, pentru ulterioare aprofundări în vederea promovării unui adevărat dialog intercultural.

---

[75]Principalele teme în cadrul dezbaterilor juridice despre minorităţi ar fi: Evoluţia normelor internaţionale în domeniul drepturilor persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale**;** definiţia minorităţii naţionale; drepturile lor şi criteriile, normele de promovare a minorităţilor, etc. Pentru România, vezi: Legea nr. LXXVII din 1993 privind drepturile minorităţilor naţionale şi etnice (Redactare completă, cuprinzând modificările survenite).

Fiind la răscruce de popoare, culturi, religii şi civilizaţii, autohtonii actualei Românii au trăit dintotdeauna împreună cu alte naţionalităţi, în contexte istorice, politice şi culturale diferite. Acest lucru explică faptul că şi în prezent între graniţele acestei ţări există o societate multiculturală, iar într-o astfel de societate, relaţiile dintre majoritate şi minorităţi pot genera şi tensiuni sociale. Tendinţa majorităţii, manifestată într-un mod conştient sau inconştient, este de omogenizare, de asimilare a minorităţilor, mergând până la impunerea unor modele culturale proprii. In acest proces, intră în joc ideologii, interese politice, strategice, religioase, economice şi mulţi alţi factori care complică mult situaţiile, raporturile dintre o majoritate, care se simte stăpână şi sigură de sine, şi minorităţi care încearcă să-şi apere identitatea şi interesele proprii.

In ochii unui contemporan, obişnuit cu un mod de gândire în care persoana sau grupul minoritar are propria identitate şi propriile drepturi, dar şi îndatoriri în societate, este mai uşor şi mai simplu ca drepturile minorităţilor să fie respectate, apreciate, promovate. Este ştiut însă că identitatea etnică, ca valoare în sine, prezentă în cadrul ştiinţelor ce se ocupă de societate, reprezintă oarecum o noutate, fiind prezentă abia în secolul al XX-lea. Conceptul de naţiune, ce are în comun originea etnică şi multe elemente culturale, locuind între anumite graniţe, este strâns legat de ideea de stat, ca identitate absolută şi suverană, şi care poate să considere minorităţile din interiorul său ca periculoase pentru unitatea şi siguranţa sa. Din partea lor, minorităţile se pot considera lezate şi nedreptăţite de către autoritatea statală centrală. Un echilibru democratic şi benefic între cele două identităţi este greu de realizat, iar istoria este plină de evenimente marcate de intoleranţă din partea majorităţii, a statului faţă de minorităţi.

Între structurile centrale româneşti, ca şi la nivel local, există instituţii care reprezintă şi promovează

minorităţile etnice[76]. La nivelul primăriilor, apoi, există comisii pentru problemele social-culturale, pentru învăţământ şi culte. Menţionăm apoi forumuri-le diferitelor naţionalităţi conlocuitoare, sau alte instituţii care au strânse legături cu naţiunile din rândul cărora provin, şi care aduc un plus de culoare în peisajul plurietnic românesc. Beneficiind şi de subvenţiile statale, minorităţile pot să se afirme mai bine, atât în interiorul lor, cât şi în dialog cu majoritatea.

În perioada comunistă, majoritatea se ancora în idealurile naţionale ale vitejiei şi virtuţilor înaintaşilor, întruchipate în figuri de domnitori sau mari oameni de cultură. Toată panoplia măreţiei trecutului se încarna în prezentul partidului unic comunist şi al conducătorului iubit, care conducea ţara spre epoca luminii, epoca de aur. Acestea au fost stereotipii care au funcţionat mai multe decenii, iar minorităţile ţării se estompau în faţa naţionalismului românesc atotstăpânitor. Cultura naţional socialistă şi apoi comunistă a lăsat urme adânci în prezent. Ne gândim, de exemplu, la pretenţia majorităţii româneşti în a se considera superioară minorităţilor, ceea ce se poate observa în luptele politice sau în raportul dintre majoritatea ortodoxă şi minorităţile de altă confesiune, de exemplu cea greco-catolică.

1. Consideraţii istorice

[76]Vezi Guvernul României, Departamentul pentru relaţii interetnice: http://www.dri.gov.ro/. Vezi şi Ministerul Culturii şi Cultelor: www.cultura.ro; un bun site depre intreculturalitate în România: http://calendarintercultural.ro/index.php; site-ul Institutului Intercultural din Timişoara: http://www.intercultural.ro/rom/index.html. Important este şi site-ul ”Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală”: http://www.edrc.ro/index.jsp

În perioada interbelică, minorităţile au fost destul de consistente numeric. Recensământul din anul 1930 ne spune că populaţia României mari număra peste 18 milioane de locuitori. Dintre aceştia, 71, 9 % erau români, rezultând deci un mare procent, aproape o treime, al minorităţilor. Progromul evreilor şi deportările minorităţilor din timpul războiului sau din perioada de după război, repatrierile, toate aceste tragedii au contribuit la scăderea numerică drastică a acestora. Recensământul din anul 2002 ne spune că din totalul populaţiei României (22 milioane, incluzându-i şi pe cei plecaţi peste graniţe după anul 1989), minorităţile reprezintă 12 %, adică o treime faţă de procentajul din recensământul anului 1930.

Actualmente, în România sunt recunoscute oficial 18 minorităţi: *maghiari, rromi, germani, ucraineni, ruşi lipoveni, evrei, turci, tătari, armeni, bulgari, sârbi şi croaţi, cehi şi slovaci, polonezi, greci, albanezi, italieni*. Cu excepţia maghiarilor, toate celelalte sunt reprezentate automat în Parlament. Diversitatea etnică, culturală, politică, religioasă reprezintă o bogăţie pentru toţi, iar dialogul între minorităţi, şi al acestora cu majoritatea este o condiţie indispensabilă a progresului din toate punctele de vedere[77].

[77] http://www.divers.ro/files/general.html

Structura etnică a populaţiei. Dinamica 1992-2002

Etnia	2002*		1992		S
	Număr	%	Număr	%	
Total	21698181	100,00	22810035	100,00	
Români	19409400	89,45	20408542	89,47	
Maghiari	1434377	6,61	1624959	7,12	
Rromi	535250	2,47	401087	1,76	
Ucraineni	61353	0,28	65764	0,29	
Germani	60088	0,28	119462	0,52	
Ruşi-Lipoveni	36397	0,17	38606	0,17	
Turci	32596	0,15	29632	0,13	
Tătari	24137	0,11	24596	0,11	
Sârbi	22518	0,10	29408	0,13	
Slovaci	17199	0,08	19594	0,09	
Bulgari	8092	0,04	9851	0,04	
Croaţi	6786	0,03	4085	0,02	
Greci	6513	0,03	3940	0,02	
Evrei	5870	0,03	8955	0,04	
Cehi	3938	0,02	5797	0,03	
Polonezi	3671	0,02	4232	0,02	
Italieni	3331	0,02	1356	0,01	
Armeni	1780	0,01	1957	0,01	
Alte entii	18950	0,09	7246	0,03	
Nedeclarată	5935	0,03	766	Sub 0,01	

*Recensământul 2002. Date preliminare. Institutul Naţional de Statistică. Comisia Centrală pentru Recensământul Populaţiei şi al Locuinţelor. Vezi şi Gheţău Vasile; Simion Maria; Berevoescu, Ionica, *Şocul milionului. Rezultatele preliminare ale Recensământului Populaţiei şi al Locuinţelor din 18 martie 2002* în: Populaţie şi Societate. Periodic al al Centrului de Cercetări Demografice Vladimir Trebici Anul V numărul 4 (34), iulie-august 2002

Total minorităţi etnice = 2.288.781 (10,53%)

Total Maghiari+Germani+Romi+Ucraineni = 2.091.068 (10,37%)
Alte minorităţi = 197713 (0,15%)

Recensământul din anul 2002: Structura populaţiei după religie

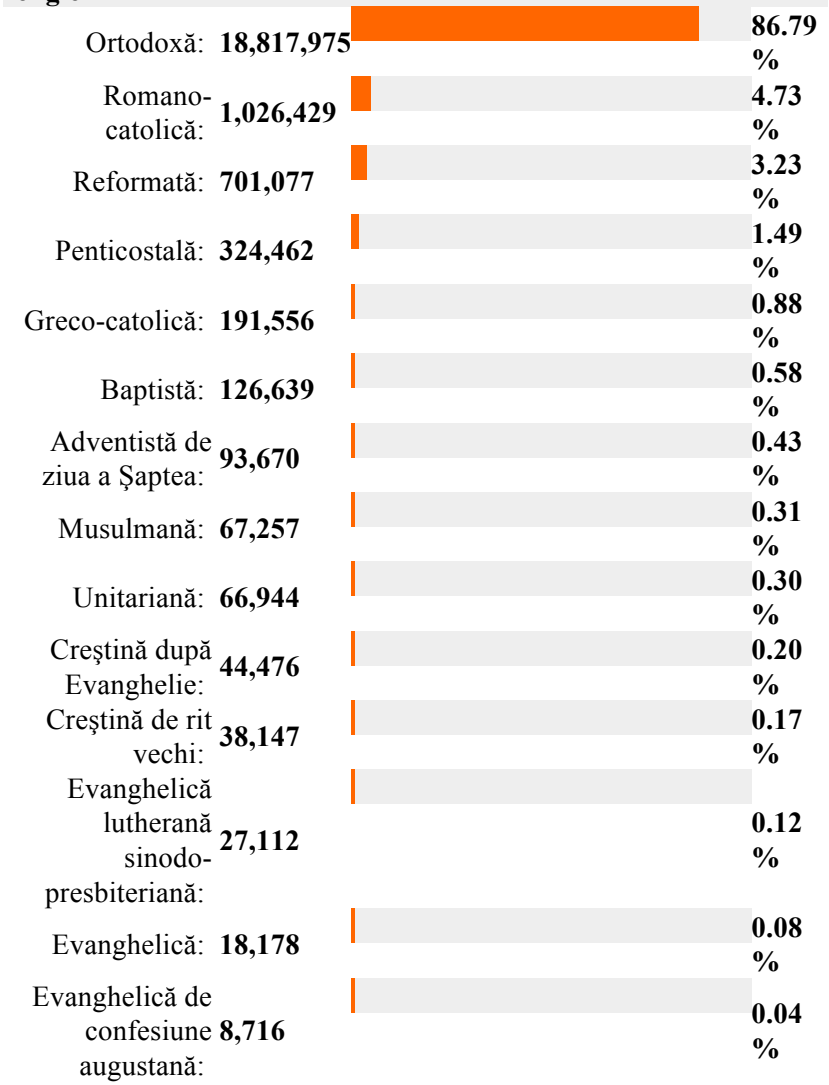

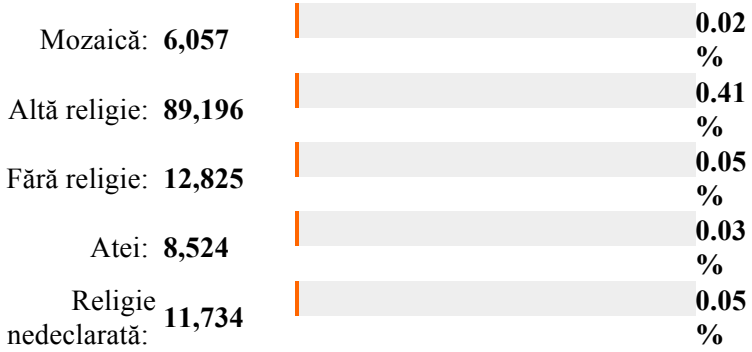

2. Maghiarii[78]

Numeric, maghiarii reprezintă cea mai importantă minoritate din România. Ei sunt o ramură a neamului fino-ugric, şi ajung în părţile noastre în secolele VIII-IX d. C. După înfrângerea lor de către germani, la Lech în anul 955, sunt încreştinaţi în anul 985, iar regele lor Wajk primeşte botezul din mâinile Sfântului Adalbert de Praga. În anul 1001, papa Silvestru al II-lea îi trimite corona, care a rămas şi astăzi simbol al naţiunii maghiare. Ştefan (Istvan, în limba maghiară) este cel care organizează regatul, din care va face parte şi Ardealul. Pe teritoriul Transilvaniei sunt înfiinţate trei episcopii: Cenad, Alba Iulia şi Oradea, care, după organizarea creştină greco-latină din Dobrogea antică, sunt primele organizări bisericeşti în istoria populaţiilor de pe teritoriul României. In secolele XI-XIII, stăpânirea maghiară se consolidează în Transilvania, în timpul dinastiei arpadiene. In istoria Ungariei trebuie menţionaţi ca şi conducători Iancu de Hunedoara şi fiul său Matei Corvin (1458-1490), în timpul cărora ţara se bucură de o perioadă de înflorire deosebită, ca şi Moldova lui Stefan cel Mare, de altfel. Victoriei de la Belgrad a ungurilor împotriva turcilor (1456), îi urmează

[78] *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968),* editor: Andreescu, A., Cluj, 2003.

înfrângerea ungurilor la Mohács în 1526. In anul 1541, Transilvania se constituie ca principat autonom, sub suveranitate turcească. În anul 1600, Mihai Viteazul reuşeşte pentru prima dată să unească cele trei provincii ale ţării, însă visul său de constituire a unei ţări a tuturor românilor va fi de scurtă durată, adevărata unire înfăptuindu-se abia în anul 1918.

In anul 1688 Imperiul Habsburgic catolic ocupă Transilvania, iar după pacea de la Karlowitz din 1699 o înglobează în imperiu. In anul 1765, aceasta câştigă titlul de Mare Principat. Alături de marile colonizări pe care imperiul le dezvoltă în multe din teritoriile anexate, şi care vor marca social şi cultural şi istoria Transilvaniei, aici trebuie să menţionăm marele fenomen cultural reprezentat de greco-catolici, români ortodocşi uniţi cu Roma la 1700, numit Şccoala Ardeleană.

Mişcările revoluţionare şi de unificare naţională de la mijlocul secolului al XIX-lea nu au dat rezultat, iar Dieta din Cluj din anul 1848 decide încorporarea Transilvaniei în regatul Ungariei, urmând apoi crearea statului dualist austro-ungar (1867), când Transilvania îşi pierde autonomía, ceea ce înseamnă o consolidare şi mai mare a puterii maghiare. In faţa acestei afirmări maghiare, forţele culturale româneşti înfiinţează în anul 1861 ”Asociaţiunea transilvană pentru literatură română şi cultura poporului român” (ASTRA), iar în anul 1890 ”Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” (Liga culturală).

După 1 decembrie 1918, când se formează statul naţional unitar român pe ruinele vechiului imperiu habsburgic, situaţia maghiarilor din Transilvania se schimbă. Tensiunile cultural-politice dintre minorităţile etnice şi majoritatea românească se vor simţi în toate planurile. Perioada interbelică este marcată însă şi de o înflorire culturală deosebită, promovată de minorităţile transilvane, în primul rând de cea mai numeroasă, adică de cea maghiară. Recensământul din anul 1930 indică în

Transilvania o populaţie de peste 6 milioane de locuitori, dintre care jumătate erau români, aproximativ 1, 5 milioane erau maghiari, mai bine de jumătate de milion de germani, aproximativ 150.000 de evrei, urmându-le alte naţionalităţi. Referitor la *maghiarii din Moldova*, adică aşa-zişii *ceangăi*[79], acelaşi recensământ ne spune că s-au declarat maghiari 23.886 de catolici, din totalul de 109.953 de romano-catolici ai diecezei catolice de Iaşi, adica 21.7 % din populaţia de confesiune catolică. Este interesant acest procentaj, dacă ne gândim că în majoritatea localităţilor catolice sau şi cu populaţie catolică din judeţul Bacău, în care se află aproape jumătate din numărul total al catolicilor din Moldova, populaţia a vorbit sau mai vorbeşte încă limba maghiară în graiul ceangăiesc[80]. Situaţia demografică a acestei minorităţi trebuie completată cu informaţii despre zecile de mii de catolici care în perioada comunistă au plecat în alte localităţi sau zone ale ţării, asimilându-se lingvistic, unii şi religios, locului de destinaţie.

Datele preliminare ale recensământului din 1992 au constatat că numărul total al credincioşilor din cadrul Bisericilor maghiare istorice din Transilvania se ridică la 1.733.083 (842.259 de romano-catolici, 794.632 de reformaţi, 75.846 de unitarieni, 20.346 de sinodo-presbiterieni). Biserica romano-catolică este mai multicoloră din punct de vedere naţional. Pe teritoriul episcopiei de Timişoara, catolici sunt şi germanii, croaţii,

---

[79]POZSONY, F., *Ceangăii din Moldova*, Cluj 2002; HORVATH, A., *Strămoşii catolicilor din Moldova. Documente istorice 1227-1702*, Sf. Gheorghe, 1994.

[80]Lipsa de promovare a identităţii etnice se poate constata şi în rândul secuilor din Transilvania. După 1867 secuii nu mai apar în recensăminte ca naţionalitate separată, ci sunt asimilaţi de maghiari, pe criteriul limbii vorbite. După 1918 şvabii din Banat şi Satu Mare şi saşii ardeleni, alături de ţipţerii din Maramureş, până atunci cu identităţi distincte, inclusiv prin dialectele vorbite, devin germani.

cehii, caraşovenii, în parte slovacii şi, într-un număr mic şi bulgarii. Tot catolici sunt şi germanii şi slovacii de pe teritoriul episcopiilor de Oradea şi Satu Mare. În cadrul episcopiei de Alba Iulia, există de asemenea câteva mii de catolici cu limba maternă germana.[81] Tot catolici sunt polonezii, şi chiar circa 5 mii de ucraineni. În toate diecezele, pot fi întîlniţi credincioşi catolici români proveniţi din căsătorii mixte, deşi, numeric, un factor mai important îl constituie mai ales catolicii de naţionalitate română proveniţi din judeţele din Moldova. În cazul lor, nu este exclusă nici cifra de mai multe zeci de mii.

Maghiarii din Transilvania reprezintă o parte din mozaicul multicolor entic, lingvistic, cultural şi confesional. Pe baza recensământului din 1992, redăm un tabel care indică tocmai acest mozaic care dă un farmec deosebit acestei provincii.

Naţionalitate şi confesiune în Transilvania în 1992

Confesiune	Naţionalitate						
	Total	Română	Maghiară	Ţigănească	Germană	Evreiască	Alt
	7.723.313	5.684.142	1.603.923	202.665	109.014	2.687	120
odoxă	5.360.102	5.109.835	24.952	150.082	5.900	116	69
mano-catolică	854.935	79.337	657.559	18.960	65.520	66	33
formată	796.682	14.917	761.109	17.582	2.556	26	

[81]György Jakubinyi, *A katolikus egyház újjászületése Romániában*, in *Távlatok* nr.4/5/1993, pp. 546-647. Textul original al interviului transmis la 1 mai 1993 de Radio Vatican şi publicat în mai multe locuri, pe baza numerelor din 28 mai al publicaţiei *L'Osservatore Romano*, respectiv din 18 iulie al publicaţiei *La Documentation Catholique*.

co-catolică	206.833	177.274	22.781	3.374	1.596	13	1
itariană	75.978	1.164	73.653	898	164	3	
nghelică augustană	36.264	2.202	6.977	208	26.214	9	
nghelică sinodo-presb.	20.184	1.040	12.769	28	2.627	2	3
ıelită	2.768	377	171	8	29	2.114	
ıticostală	158.970	142.600	4.274	6.037	481	53	5
ɔtistă	94.630	79.860	12.805	799	411	3	
ventistă	29.180	18.478	8.198	1.223	312	1	
ştină după evanghelie	12.372	7.709	2.277	237	1.893	7	
ele	50.806	33.531	11.856	916	1.013	101	3
i	3.649	2.802	550	98	55	70	
soane din afara ıfesiunilor	15.365	9.881	3.219	1.831	165	92	
soane care nu au declarat ce confesiune fac parte	4.595	3.135	773	384	78	11	

Potrivit recensământului din 2002, numărul celor care se declarau de etnie maghiară reprezintă 6,6% din totalul populaţiei ţării de aproape 22 milioane de locuitori. Prin comparaţie, la recensământul din 1992, ponderea acestora era de 7,12%. Dintre aceştia, cei mai mulţi trăiesc în judeţele Harghita, Mureş, Bihor, Covasna şi Cluj.

Uniunea Democrată Maghiară din România (U.D.M.R.), înfiinţată imediat după căderea regimului comunist în anul 1989, reprezintă interesele comunităţii maghiare din România, şi chiar dacă în interior membrii cu funcţii de conducere au aceleaşi calităţi sau lipsuri ca ale altor oameni politici din partidele din România, în raport cu populaţia maghiară sunt activi şi constanţi în a apăra şi promova dreptul minorităţii din care fac parte şi pe care o reprezintă.

3. Rromii

In Europa trăiesc între 7 şi 9 milioane de rromi, dintre care două treimi în ţările central şi est europene. După recensământul din ianuarie 1992 în România trăiesc 409.723 rromi[82], adică 1,8 % din populaţia României, ceea ce îi face pe rromi a doua minoritate a ţării. Federaţia Etnică a Rromilor din România considera că rromii ar fi în număr de 2.5 milioane, reprezentând 10 % din populaţia totală, iar după alţi observatori, numărul lor ar fi mai mic, cuprins între 1 şi 1.5 milioane.

*3.1. Etimologia cuvântului **ţigan***

Germanii îi numesc *zigeuner*, românii ***ţ**igani*, francezii *gitan/tsigane*, iar maghiarii *cygany*. Toate aceste cuvinte derivă din grecescul *atiganoi*, care înseamnă *de neatins*. Termenul circulă cu precădere în ţările Europei de Est şi de regulă este utilizat doar de către persoanele exterioare grupului etnic. Întrucât el este marcat adesea de conotaţii peiorative, de prin anul 2000, în România se preferă denumirea de rrom, care în limba romani înseamnă bărbat, bărbat însurat, iar într-un sens mai larg, persoană aparţinând grupului nostru.

Despre locul de origine al rromilor există mai multe teorii. Unii specialişti (rromanologi) consideră că aceştia

[82]Din bibliografia publicată în România pe tema rromilor, menţionăm titlurile: Emmanuelle Pons, *Tiganii din România – o minoritate în tranziţie*, Editura Compania, Bucureşti, 1999; Lucian Nastasă, Andrea Varga (editori), *Tiganii din România – mărturii documentare*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2001. Vezi si site-ul: http://romanothan.ro/romana/.

ar proveni din Egipt, în timp ce alţii avansează ipoteza nord-vestului Indiei, în provincia Punjab. Alţii afirmă că leagănul lor este Persia sau munţii Caucaz, şi apoi au avansat spre Europa, trecând prin Imperiul Bizantin. Intre secolele IX şi XI, se crede că a început migrarea lor spre Europa. Ca profesii, erau lucrători şi meşteşugari ai metalelor, muzicanţi, sau aveau alte profesii, mai ales manufacturiere, artizanale.

Situaţia rromilor nu poate fi înţeleasă fără o punere în perspectivă istorică a condiţiei lor de robi, care a durat pâna la mijlocul secolului al XIX-lea. Robia rromilor a lăsat într-adevăr urme vizibile şi azi, atât în structura şi localizarea diverselor grupuri de rromi, cât şi în relaţia lor cu societatea şi autorităţile. Originile înrobirii rromilor sunt obscure. Unii istorici afirmă că ei au devenit robi ai tătarilor, care i-ar fi adus în Europa în incursiunile lor din secolul al XIII-lea, rămânând aici până în prezent.

Politica Imperiului Otoman a fost de marginalizare a lor, sau de ignorare, ceea ce a făcut ca această populaţie să fie mereu în mişcare, în căutare de condiţii mai bune, exceptându-i pe cei care erau deja robi. Imperiul habsburgic, în schimb, a încercat să-i integreze social, ceea ce face ca rromii din fostele teritorii ale acestui imperiu să aibă şi astăzi un alt stil de viaţă mai sedentar, bucurându-se de o dezvoltare economică mai mare decât confraţii lor din partea central-estică a Europei. Însă oriunde s-ar fi aflat, ei reprezentau paria societăţii, ceea ce a favorizat şi a menţinut o stare de robie a lor pentru multe secole. În acest sens, îi putem asemăna cu negrii de pe teritoriile albilor din America.

Robia lor este menţionată în codurile româneşti de la începutul secolului al XIX-lea, dar drepturile stăpânilor sunt întrucâtva reduse.[83] Ei sunt sclavi sau robi ai

[83] „Toate mănăstirile au ţiganii lor, ale căror femei, babe bătrâne, fete mari, copile, umblă slobod prin mănăstire, coc pâine, fac bucate şi

domnitorilor, boierilor, bisericilor sau mănăstirilor, într-un cuvânt ai acelora care conduceau ţara. Puţin câte puţin, ideile liberale ale Occidentului îşi croiesc drum şi în anul 1837 Divanul Ţării Româneşti dezrobeşte rromii care aparţineau statului, colonizându-i în satele boiereşti. În 1844, în Moldova, domnitorul Sturza urmează exemplul domnitorului Ghica din Ţara Românească. Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor aflat în fruntea Principatelor Române (1859), se va strădui să şteargă şi ultimele urme ale robiei[84]. Deşi vor fi liberi, rromii trăiesc marginalizaţi la marginea localităţilor, sau asociindu-se în mici grupuri, migrând dintr-un loc într-altul.

---

mătură prin casă." Cfr. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii române*, 1908, I, p. 273.

[84]Redăm doar câteva cuvinte din Discursul lui Mihail Kogălniceanu, rostit la 1/13 aprilie 1891 în şedinţa solemnă a Academiei Române organizată cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondare, pentru dezrobirea rromilor: "Contemporanii mei îşi aduc aminte, şi aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol Calimach, îşi aduc aminte ce erau ţiganii, sunt acum 50 de ani, chiar atunci când razele civilizaţiunii moderne îmblânzise moravurile în toate societăţile Europei şi când sclavia nu mai avea domiciliu decât în Rusia şi din nenorocire şi în România. Legea ţării trata pe ţigani de lucru, vândut şi cumpărat ca lucru, deşi prin deriziune numărul sau individul se califica de suflet: am atâtea *suflete de ţigani*; în realitate, şi mai ales stăpânii care aveau puţini ţigani, îi tratau mai rău chiar decât prescripţiunile legii. Chiar pe uliţele oraşului Iaşi, în tinereţele mele am văzut fiinţe omeneşti purtând lanţuri în mâini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte şi legate prin coloane împrejurul gâtului. Bătăi crude, osândiri la foame şi la fum, închidere în închisori particulare, aruncaţi goi în zăpadă sau în râuri îngheţate, iată soarta nenorociţilor ţigani!". Vezi discursul în întregime: http://emildumea.wordpress.com/.

În perioada nazismului, rromii sunt supuşi unor legi descriminatorii, alături de evrei. Imediat după cel de-al doilea război mondial, majoritatea rromilor din România lucrau ca meşteşugari, rari fiind cei care practicau meserii agricole. Din acest motiv ei se numărau printre puţinii proletari ai satelor şi tot de aceea, vor fi primii care vor susţine pe plan local politica Partidului Comunist Român, înscriindu-se, alături de mulţi evrei, în rândurile acestui partid.

Spre deosebire de alte minorităţi naţionale din România, rromii nu erau percepuţi ca o etnie în adevăratul sens al cuvântului. Străduindu-se să niveleze diferenţele şi să încurajeze mobilitatea socială, politică, comunistă, regimul a ştirbit specificitatea etnică a anumitor grupuri şi în special a rromilor. Rromii nu sunt o populatie omogenă, se împart în circa 40 de grupuri, structurate în funcţie de legăturile familiale, de profesii, de dialecte, de modul de viaţă sedentar sau nomad. Printre aceste grupuri se află, de pildă: *ursarii* (dau spectacole cu urşii), *căldărarii* (repară vase de aramă), *fierarii* (potcovarii), *crăstarii* (vânzatorii de cai), *spoitorii* (vopsesc vase de bucătărie), *rudarii* (lucrători în lemn), *boldenii* (vânzători de flori), *argintarii* (bijutierii), *zlătarii* (extrag aurul din albiile râurilor) etc.

Regimul comunist nu le-a acordat niciodată statutul de minoritate naţională. Nici un program socio-cultural nu a fost prevăzut pentru ei. Înainte de 1990 limba rromani, istoria şi cultura rromilor, nu erau predate în şcolile româneşti.

Situaţia actuală a rromilor în România este una paradoxală. Schimbările de după 1989 le-au permis să dobândească statutul de minoritate naţională, iar eforturile depuse pe plan internaţional au dus la recunoaşterea specificităţii şi importanţei lor la nivel european. În acelaşi timp, rromii au devenit ţinta reacţiilor rasiste şi intolerante. Chiar dacă rromii nu revendică un teritoriu, problema conflictelor sociale se pune oricum în termeni etnici.

3.2. Persecutarea rromilor

Ideologia nazistă i-a supus pe rromi, alături de evrei, unui regim discriminatoriu de exterminare, pentru a se ajunge la soluţia finală, adică dispariţia lor ca entie. Statisticile ne spun că în toată Europa au fost ucişi în câmpurile de concentrare aproximativ jumătate de milion de rromi. Cele mai multe victime proveneau din Iugoslavia, România, Polonia, URSS sau Ungaria. In ţara noastră, în luna noiembrie 1940, Ministerul de Interne, la recomandarea Ministerului Sănătăţii, a interzis rromilor ”nomazi” deplasarea, pe motivul că transmit tifos. Anul următor, un recensământ secret recenza 208.700 de rromi, despre care se spunea că ar contamina ”rasa românească”.

Un decret regal din 1942 trasa liniile spolierii şi desemna criteriile de deportare pentru rromi. S-a început prin confiscarea bunurilor, prin Centrul naţional de rromanizare. Apoi s-au raţionalizat alimentele, iar rromii ”amorali” au fost expediaţi la munci publice în Transnistria. Rromii ”nomazi” au fost primii atinşi de persecuţii. Preşedintele Consiliului de Miniştri a ordonat deportarea lor în Transnistria, pe şatre. O altă categorie, ”semi-nomazii”, au fost şi ei selectaţi pentru deportare. Au urmat rromii ”sedentari”.

Evacuarea a început la 12 septembrie 1942. Un comandant însoţea fiecare tren, iar gărzile primiseră instrucţiuni să tragă în caz de nevoie. Nu s-a permis decât un bagaj rudimentar de mână. Ceea ce rămânea în urmă era confiscat. În opt zile, 30.176 de rromi sedentari au fost plasaţi în Transnistria. Alţi 18.260 de rromi ”mai puţin periculoşi”, recenzaţi pentru următorul transport, ar fi trebuit să sosească în primăvara anului 1943, dar, neaşteptata înaintare a frontului a zădărnicit acest plan. Sosirea ”sedentarilor” a amplificat dezastrul. La 25 noiembrie 1942, 309 rromi decedaseră. Decesul prin inaniţie nu era rar, distribuţia alimentară fiind insuficientă.

Tifosul a atins mii de deportaţi. În timpul iernii 1942 - 1943, aproximativ 4.000 de rromi au murit de tifos. Unii au murit de frig, de inaniţie, datorită bolilor, fiind îmbrăcaţi sumar, alţii, (aici datele sunt contradictorii), au fost împuşcaţi. Comisia română pentru victimele Holocaustului a estimat că cca 36.000 rromi ar fi murit în Transnistria, iar alte estimări propun o cifră cu mult mai mare.

3.3. Rromii astăzi

Perioada de tranziţie de după 1989 a adus minorităţilor etnice, deci şi rromilor, noi oportunităţi de exprimare a identităţii lor. Liberalizarea politică a permis însă şi formaţiunilor extremiste să se exprime atât contra rromilor, cât şi împotriva altor minoritari, iar aceste tendinţe se manifestă şi astăzi, dar în forme mult mai reduse. Deşi astăzi există o bază legislativă democratică, deteriorarea situaţiei economice şi sociale a rromilor a continuat. Acest lucru s-a datorat atât neglijării instituţionalizate cât şi, în unele situaţii, unei legislaţii discriminatorii (Legea Fondului Funciar, Legea Ajutorului Social, Legea Învăţământului etc.), sau intervenţionismului instituţiilor statului în procesul de cristalizare a mişcării rromilor. Diferitele comunităţi de rromi (circa 40 existente), au înfiinţat numeroase formaţiuni politice şi organizaţii civice.

Rromii au început să se organizeze şi la nivel internaţional, adoptându-se un steag, ca simbol al unităţii etnice. Steagul este format din două benzi longitudinale, verde şi albastru şi în centru o roată cu spiţe roşii. Verdele simbolizează pământul mamă, albastrul este cerul - tatăl şi Dumnezeu - iar roata, simbolul peregrinării milenare a acestui popor.

Din punct de vedere cultural, este destul de greu de definit caracteristicile culturii acestui popor, şi aceasta datorită diversităţii comunităţilor lor. Nu există o literatură

cultă a rromilor, dar există în schimb o literatură populară, obiect al unor cercetări ştiinţifice, concretizate în mai multe publicaţii, studii sau cărţi[85]. Varietatea foarte mare a comunităţilor lor se explică prin multitudinea situaţiilor concrete în care au trăit, în diferite ţări. Ceea ce se remarcă cu uşurinţă este faptul că se deosebesc esenţial de gazdele în mijlocul cărora trăiesc, şi de care depind economic.

Deosebindu-se fundamental în mentalităţi şi în modul de viaţă faţă de populaţiile majoritare, rromii au şi un mod al lor propriu de a participa la viaţa civilă şi de a se folosi de serviciile publice ale societăţii actuale. In timp ce rromii din Transilvania, de exemplu, s-au integrat destul de mult în ţesutul social, cei din celelalte provincii ale ţării au rămas mai închişi, mai izolaţi în propriile comunităţi. Mulţi rromi nu vor, de exemplu, să se integreze în sistemul scolastic de teamă să nu-şi piardă identitatea lor, şi nu atât ca un refuz al învăţământului în sine. Aceste atitudini şi mentalităţi menţin, din păcate, un climat de suspiciune şi neîncredere reciprocă, între rromi şi majoritatea românească. Există însă şi diviziuni în interiorul lor, cei mai bogaţi, de exemplu, desconsiderându-i pe cei mai săraci, sau cei care au rămas mai fideli tradiţiilor şi mentalităţilor lor, considerându-i trădători pe cei care au asimilat mai mult din cultura şi modul de viaţă al majorităţii.

Între 1999-2000, cu sprijinul Comisiei Europene şi pe baza parteneriatului structurilor guvernamentale cu organizaţiile rromilor, a fost elaborată o Strategie naţională de îmbunătăţire a vieţii sociale a rromilor, dar şi a situaţiei lor economice. Aceasta a fost adoptată în 2001, prin Hotărâre de Guvern[86].

---

[85]Vezi lucrările publicate de Editura Centrului rromilor pentru politici publice ”Aven Amentza”.

[86]HG 40/25 aprilie 2001, publicată în *Monitorul Oficial al României*, nr. 252/16 mai 2001.

Se intenționează formarea unui sistem care să combată discriminarea, să formeze o elită proprie care să contribuie la integrarea lor socială și la o reconstrucție identitară. In învățământ, se va introduce limba rromani ca disciplină opțională[87], iar în universități vor fi alocate locuri de la bugetul de stat pentru această populație.

În domeniul strict cultural, strategia românească urmărește reactualizarea valorilor și a tradițiilor proprii, inclusiv a meseriilor tradiționale și adaptarea lor la sistemul economic actual. Este nevoie apoi de muzee proprii[88], așa cum atâtea alte etnii sau științe posedă deja.

În societate, sunt inițiative stabile deja pentru o bună informare publică și de combatere a prejudecăților și discriminării, ca și pentru o educație interculturală a maselor, cu participarea activă a etnicilor rromi. În instituțiile de învățământ și cultură, sunt necesare proiecte culturale de studiere și reconstrucție identitară, care să creeze un climat de prietenie și colaborare între elevi și studenți de etnii diferite. Importantă este apoi și angajarea bisericilor, mai ales în zonele unde sunt mai mulți rromi, pentru a le reda demnitatea, respectul de sine și conștiința apartenenței la o lume creștină, cu biserici și un patrimoniu religios propriu. Este importantă apoi inițiativa Societății Biblice Interconfesionale din România care şi-a pus în plan traducerea Bibliei în limba rromani.

4. Germanii

Minoritatea germană din România se împarte în mai multe grupuri. In nord-vestul țării se află șvabii sătmăreni; în Ardeal sunt sașii; în nordul Transilvaniei

---

[87]Cu un număr de 7 milioane, această populație este singura pe continentul european care nu are o limbă scrisă, o gramatică, instrumente de bază, elementare absolut necesare pentru cultura lor. La fel, cum nu au un teritoriu al lor. Aceste două mari lipsuri ne redau, de fapt, condiția dramatică în care au trăit multe sute de ani.

[88]La Sibiu, există un muzeu al rromilor în Complexul Muzeal Astra.

sunt ţipţerii; landerii sunt în unele localităţi din zona Sibiului; sunt apoi şvabii bănăţeni şi germanii din Banatul montan, la care se adaugă germanii din Bucovina şi cei din Dobrogea, iar în cadrul României mari, trebuie adăugaţi germanii din Basarabia. Sunt apoi mici comunităţi în diferite oraşe din ţară: Bucureşti, Iaşi, Craiova, etc.

Diversitatea aceasta se explică prin venirea germanilor în perioade diferite ale istoriei şi din locuri diferite ale Europei. Unii au ajuns în aceste locuri în mod liber, voluntar, în dorinţa unei vieţi mai bune; alţii au ajuns, constrânşi de diferite situaţii sau de conducători, stăpâni ce i-au colonizat în mod forţat.

Evoluţia numerică a acestei minorităţi are o curbă descendentă, pornind din perioada dintre cele două războaie mondiale şi până astăzi:

1930 -- 745.421, reprezentând 4,1% din populaţia României, respectiv 23,7% din populaţia Banatului, 8,9% din populaţia Bucovinei şi 7,9% din populaţia Transilvaniei;
1948 -- 343.913, reprezentând 2,2% din populaţia României;
1956 -- 384.708, reprezentând 2,2% din populaţia României;
1977 -- 359.109;
1992 -- 111.301:
2002 -- 60.008, reprezentând 0,3 % din populaţia ţării.

Deoarece sunt foarte diferiţi între ei, îi vom prezenta pe regiuni.

Şvabii sătmăreni (în germană *Sathmarer Schwaben*) locuiesc în judeţele Satu Mare şi Maramureş. Fac parte dintr-un grup mai mare de şvabi şi se ocupă în general cu agricultura. In anul 1712 ajunge primul grup în Maramureş, la cererea contelui Alexander Károlyi care vroia să-şi repopuleze teritoriile devastate de războaie. Au format aproximativ 40 de localităţi, unele compact

şvăbeşti, iar altele mixte, şi trăiau într-un regim de iobăgie, neprimind pământ de la stăpânii lor. In acelaşi secol vine un al doilea val, al ţipţerilor[89], agricultori, mineri sau meşteşugari, urmaţi apoi de alţii, formând importante comunităţi. Fiind de confesiune catolică, în Ardeal aceşti germani au primit mult din limba şi cultura maghiară a bisericii catolice. In perioada de după război şi apoi după 1989, unii s-au reîntors în Germania.

Şvabii bănăţeni (în germană *Banater Schwaben*). Spre diferenţă de şvabii din nordul ţării, cei din Banat provin din zone mai largi ale lumii germane: Alsacia-Lorena, Luxemburg, Palatinat, Austria, Elveţia, malurile Rinului, etc. Mulţi dintre aceşti colonişti erau apoi îmbarcaţi la Ulm, sau în alte porturi germane, şi apoi, pe Dunăre ajungeau până la Belgrad, de unde îşi continuau drumul spre Banat în condiţii deloc uşoare.

După victoria repurtată de Austria asupra Imperiului Otoman în anul 1716, Imperiul Habsburgic demarează o puternică campanie de colonizare a acestei provincii, distrusă de războaie. Între anii 1718-1740 asistăm la primul val de colonizări (colonizarea carolină, după numele împăratului Carol al VI-lea), sosind aici până la 40.000 de coloniști. Mulţi au murit din cauza condiţiilor grele de viaţă, sau din cauza ciumei din anii 1738-1739. Ca şi cei din nord, şi aceştia erau săraci, însă avantajul lor a constat în faptul că în al doilea val de colonizări (colonizarea terezіană, 1744-1772, cu aproximativ 75.000 coloniști), împărăteasa Maria Tereza le-a acordat diferite scutiri şi ajutoare financiare, pentru a-i determina să se

[89] Termenul "zipser" derivă de la numele localităţii "Zips", un oraş care pe vremea colonizării lor făcea parte din Imperiul Habsburgic (Ungaria de Nord), actualmente oraşul Spis, Slovacia, locul originar al acestei etnii. Ei au fost colonizati la sfârşitul sec. XVIII (1773 la Vişeul de Sus, Maramureş). În Zips au ajuns în sec. XII, venind din Bavaria si Saxonia.

stabilească aici şi să-şi valorifice propriile talente şi aptitudini. Al treilea val de colonizări are loc în perioada 1782-1787 (colonizarea lui Iosif, după numele împăratului Iosif al II-lea). Acum au venit aproximativ 60.000 de coloniști. Este impresionant numărul mare al celor veniți, un proces asemănător, în contextul timpului, cu emigrările actuale ale românilor în vestul Europei. Satele lor au fost construite conform spiritului german, ordonate, cu biserica, primăria şi şcoala în centrul localității. De fapt, întregul proces al colonizării a fost urmărit si controlat în detalii de către puterea imperială austriacă.

Teritoriile în care au ajuns coloniștii nu erau prea sănătoase, fiind pline de mlaștini, ceea ce a cauzat multe epidemii și foamete. Este de admirat tenacitatea acestor noi veniți care nu au cedat în fața obstacolelor și pericolelor, mulți dintre ei plătind cu prețul vieții dorința de o viață mai bună pe aceste meleaguri. Datorită muncii lor statornice, în secolul al XIX-lea Banatul a devenit grânarul imperiului.

Căderea imperiului austro-ungar în anul 1918 și Tratatul de la Trianon din anul 1920, aduc cu sine declinul puterii maghiare, oferind astfel posibilitatea șvabilor bănățeni să se afirme pe toate planurile. După instaurarea dualismului austro-ungar, germanilor le fusese interzis să aibă școli proprii. Acum, situația se schimbă radical în bine; alături de școli și alte instituții de cultură, sociale, caritative, ei pot respira în deplină libertate noul climat al României mari și libere. Timișoara devine un important centru cultural și economic. Se înființează un teatru propriu și alte publicații, ziare și reviste, iar ca populație, șvabii reprezintă o treime din numărul total al locuitorilor, apreciați de toți pentru profundul lor spirit catolic și pentru profesionalismul în muncă de care dădeau dovadă.

Criza economică din anul 1930 determină pe mulți șvabi să plece în Statele Unite ale Americii, Brazilia sau Argentina, de unde nu s-au mai întors. Apoi, simpatia acestora pentru guvernul nazist al lui Hitler, după 1933, și

participarea lor în război alături de Germania, a făcut ca după anul 1944, să fie priviți cu ostilitate atât de armatele sovietice, cât și de către noul regim care se instaurează în România. Şi în Iugoslavia lui Iosif Broz Tito, șvabii sunt tratați cu ostilitate, persecutați și alungați din țară. In România, asistăm la deportarea multora în Uniunea Sovietică, sau în Bărăgan (1951), de unde însă mulți se reîntorc în localitățile lor după 1955. Însă după cinci ani, mulți sași transilvăneni sau șvabi bănățeni încep să emigreze în Germania, proces ce continuă sub regimul condus de Nicolae Ceaușescu. Se estimează că aproximativ 200.000 de germani din Transilvania au părăsit România în timpul regimului comunist, statul german plătind guvernului român o mare sumă de bani pentru răscumpărarea acestora.

După căderea regimului comunist la sfârșitul anului 1989, mulți șvabi părăsesc România, reîntorcându-se în țara mamă. Din populația de cca 750.000 de germani, au mai rămas aproximativ 60.000, în mare parte populație adultă sau în vârstă. La Timișoara există Teatrul German de Stat, ca și licee cu limba de predare germana. Din punct de vedere politic, sunt reprezentați de Demokratisches Forum der Deutschen in Rumänien – DFDR (Forul Democratic al Germanilor din România).

5. Minoritățile din Bucovina[90]

După anexarea Bucovinei la Imperiul Habsburgic în 1775 și dependența administrativă a acesteia de Galiția, mulți români de aici au început să emigreze spre Moldova, ceea ce a alarmat autoritățile austriece, determinându-le să

[90]DIACONU, V., *Vechi aşezări pe Suha Bucovineană*. Pagini monografice, Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza", 1989, Colecţia „Românii în istoria universală", IV/3, 320 + 32 p. Informațiile despre minoritățile din Bucovina reprezintă o prelucrare a unei părți din lucrarea menționată în această notă.

ia măsuri pentru a stopa acest femonem şi a-i determina pe cei plecaţi să se întoarcă acasă.

Înainte ca românii să-şi abandoneze casele, a sosit pe aceste locuri o populaţie nu prea numeroasă de **huţuli**, consideraţi, de cele mai multe ori greşit, ruteni. În 1774, într-o catagrafie întocmită de autorităţile militare ruseşti[91], din totalul de 82 de capi de familie, cât număra Stulpicaniul, zece sunt notaţi cu prenumele la care s-a adăugat apelativul *rus*. Evident, nu este vorba de o populaţie de origine rusă, ci de huţuli care vorbeau un dialect de origine slavă, mai exact un dialect al limbii ucrainene. La Frasin erau înregistrate un număr de zece familii, ale căror nume se termină în *–iuc,* cu multă probabilitate, tot de origine ucraineană. In documentele timpului, acum sunt menţionaţi şi primii polonezi veniţi aici, iar huţulii sunt prezenţi deja şi în alte localităţi, precum Ostra şi Gemenea. Huţulii au venit din Galiţia, mai exact din Pocuţia, din cauza lipsei de lucru şi a foametei.

La începutul secolului al XVII-lea ei s-au aşezat pe valea Ceremuşului până la Câmpulungul-Rusesc şi Răstoace. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-au extins spre sud, coborând cu o bifurcaţie la Cârlibaba, iar pe alta, pe cursul superior al Moldovei până la Breaza şi pe afluenţii Moldovei, Moldoviţa şi Suha, ocupând satele Argel, Moldoviţa, Valea Boului, Ostra şi Gemenea. La data ocupării Bucovinei, numărul familiilor huţăneşti aşezate pe braniştile mănăstirilor Suceviţa, Moldoviţa şi Voroneţ era neînsemnat. Actualmente, huţulii locuiesc în comunele Izvoarele Sucevei, Ulma, Brodina, Moldova-Suliţa, Breaza, Moldoviţa, Cîrlibaba şi Vatra Moldoviţei (în judeţul Suceava) şi comunele Poienile de sub Munte,

[91]La acea dată Moldova se găsea din nou sub administraţie rusă (27 septembrie 1769 — septembrie 1774). (O altă perioadă cu administraţie militară rusă fusese 3 septembrie 1739 — octombrie 1739).

Repedea, Bistra, Ruscova, Rona de Sus, Vişeu de Sus (jud. Maramureş).

La scurt timp după anexarea Bucovinei, s-a pus problema colonizării acestui teritoriu, care oferea condiţii excelente pentru o astfel de acţiune. La 25 martie 1782 i se propunea împăratului Iosif al II-lea să treacă la colonizarea Bucovinei, iar după vizita lui aici în anul următor, decide colonizarea acestei provincii cu **germani**. Primii colonişti germani în Bucovina au fost aduşi în 1784 din Zips de către societatea care exploata minele de la Iacobeni. Ulterior, Anton Manz von Mariensee a adus colonişti din Leutschau şi Käsmark pe care i-a stabilit tot la Iacobeni. Încetul cu încetul, au luat fiinţă coloniile de la Luisenthal (Fundul Moldovei), Ludwigsdorf (Cârlibaba Nouă), Mariensee (Cârlibaba Veche), Pojorâta; în 1807 ia fiinţă Eisenau (Prisaca Dornei), în 1809, Freudenthal (Valea Stânei) şi Russ pe Boul (Valea Boului), apoi Fürstenthal (Voivodeasa), Bori (Boureni), Buchenhain (Poiana Micului), Lichtenberg (Dealu Ederei), Bădeuţi, Satu Mare şi altele.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XlX-lea, vin colonişti din Boemia, care se stabilesc la Frasin (1804), Păltinoasa şi Capu Codrului. Aceştia erau tăietori de lemne. Începând cu 1809 ajung colonişti germani, muncitori şi specialişti, la Bucşoaia şi Stulpicani, ca urmare a apariţiei activităţii miniere. Aceştia constituiau o minoritate neglijabilă faţă de populaţia română din regiune. Abia după instalarea germanilor la Schwarzthal (1838) şi împrejurimi, s-a constituit şi la Stulpicani o colonie germană mai mare, iar pe valea Ostrei alte două colonii mărginaşe numai de germani din Boemia: Molid şi Gura Ostrei. La Gemenea şi Slătioara coloniştii nu formau o colonie compactă. Se ocupau cu tăiatul lemnelor şi cu agricultura. În Bucşoaia şi Frasin existau, în 1857, un număr de 296 de catolici germani.

Germanii din Stulpicani aveau ogoarele în vatra satului sau în imediata apropiere, dar roadele obţinute de

pe acestea nu ajungeau pentru întreţinerea familiei şi de aceea bărbaţii lucrau în pădure sau în fabricile de cherestea, iar femeile se ocupau cu munca câmpului.

Cea mai interesantă colonie rămâne Schwarzthal, lână Negrileasa. Istoria naşterii acestei colonii este captivantă. In jurul anului 1830, exista în principatul Schwarzenstein din Boemia o populație destul de numeroasă, ocupându-se cu agricultura și silvicultura, și care primește propunerea de emigrare cu făgăduinţa unor pământuri bune în Bucovina, între Solea şi Clit. Propunerea a fost acceptată și în aventura care începe li se alătură şi germani din Bavaria. Cu toţii erau foarte săraci. Tot bagajul şi copiii l-au transportat cu câte un cărucior tras de mână. Când se ajungea la urcuş erau înhămaţi câinii. După o călătorie de şase săptămâni au ajuns la Rădăuţi. De la Rădăuţi s-au deplasat spre Solea spre a-şi lua în primire pământul făgăduit, dar administratorul Koch nu i-a primit. Se reîntorc la Rădăuţi, unde îşi câştigă existenţa ca zilieri. La 4 aprilie 1837 nu se asigurase pământ pentru noii veniţi. Din cauza numărului mare de solicitări, problema colonizării nu era privită cu uşurinţă de autorităţi. La 9 martie 1837 autorităţile consideră că 100 de familii germane şi slovace ar putea fi colonizate în regiunile păduroase şi pustii din jurul Stulpicanilor şi din partea superioară a Văii Humorului.

Referindu-se la locuitorii satului Ostra, *Cronica* Parohiei Gemenea consemnează în 1891, că aici locuiesc 20 de familii de germani „numiţi *Deutsch Bohmen,* de către poporul nostru numiţi *Teucipini,* care germani au venit în aceste părţi, după dzisa unor bătrâni din popor, cu trăsuri trase de câini cam pe la al 3-lea, al 4-lea şi al 5-lea deceniu al secolului al 19-lea din ţara Bohemiei...” Printr-o muncă titanică, ei au tăiat pădurea seculară şi şi-au făcut cele necesare traiului, ajungând să prospere într-un timp relativ scurt. Intrucât valea devenea neîncăpătoare, încep să se extindă spre Negrileasa, cumpărând pământ şi păşuni bune „de multe ori pentru o sticlă de ţuică”.

În 1890 coloniştii din Schwarzthal erau în număr de 450 de persoane. Ei veniseră din Seewiesen, Eisenstein şi Rehberg. Pînă la repatrierea lor după al doilea război mondial, şi-au păstrat complet portul, obiceiurile, limba, modul de a locui, arhitectura. În 1910, un contemporan, J. Stark, ne spune că viitorul acestor colonişti este sumbru din cauza numărului mare de copii, în medie 8—10 copii de familie, dar şi unele cu câte 15 copii. Din Schwarzthal, o parte din ei a plecat, cu timpul, în alte localităţi: Stulpicani, Slătioara, Frasin, Ostra, Gura Humorului, Zăhăreşti, Dumbrava.

În 1886, coloniştii germani din Ilişeşti trimit un delegat în America „ca să se încredinţeze despre starea de acolo şi să le raporteze. Delegatul s-a întors. Raportul său a fost mulţumitor. Vreo douăzeci de familii germane îşi vând acuma pământurile şi-s gata de ducă în America". Şi din Schwarzthal pleacă, probabil mai târziu, în America, Canada şi Brazilia.

Cu timpul, în satele bazinului, în afară de huţuli şi germani, s-au stabilit evrei, slovaci, italieni. În 1890, la Gemenea, erau 5 familii de germani şi 5 familii de evrei. La Ostra în 1905, erau 24 familii de germani. Recensămintele din 31 decembrie 1910 şi din 29 decembrie 1930 înregistrează un număr mare de străini. Reuşita acţiunii guvernamentale de colonizare masivă a Bucovinei cu elemente aparţinând unor neamuri diferite s-a datorat mai întâi faptului că Austria a acordat pentru Bucovina o scutire de armată de 50 de ani. Pentru a se sustrage efectuării stagiului militar, un număr foarte mare de elemente străine se stabilesc pe pământul Bucovinei.

Populaţia de origine germană a convieţuit cu românii autohtoni circa 150 de ani, fără fricţiuni şi fără lupte şovine. În noiembrie 1919, germanii din Frasin scriau: „Noi am fost totdeauna prieteni sinceri şi oneşti ai poporului român, cu care am trăit deja 140 de ani în bună înţelegere...". În 1938, bunele relaţii dintre cele două naţionalităţi erau constatate şi la Bucşoaia. Românii de

aici afirmă că: „nemţii muncesc alături de tine, nu ca domnii care se plimbă şi ne cumpără munţii". Despre germanii de la Stulpicani şi Schwarzthal se scria în 1908 că întreţineau relaţii paşnice cu românii şi că meritul pe această linie revine conciliantului filoromân, preotul romano-catolic din Stulpicani, H. Schüttler".

După o convieţuire atât de lungă, germanii se văd nevoiţi să-şi părăsească casele şi să se repatrieze. Epopeea repatrierii germanilor din Bucovina de Nord începe în toamna anului 1940, după care urmează repatrierea celor din partea sudică. Dintre cei rămaşi aici, în anul următor unii sunt duşi la muncă în Uniunea Sovietică. Intorcându-se apoi în Bucovina, nu rămân aici, ci se repatriază în Austria sau Germania federală. **Germanii din Basarabia** au fost colonizati de Rusia care, după Pacea de la Bucureşti din 1812, preluase Basarabia de la turci. In anul 1919, in Basarabia locuiau circa 80.000 de germani. Dupa anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică, în vara anului 1940, majoritatea germanilor s-au repatriat, ca şi cei din Bucovina.

Din marea familie a germanilor prezenţi în ţara noastră, menţionăm şi minoritatea **landlerilor.** Aparţin grupului de saşi transilvăneni şi sunt prezenţi în câteva comunităţi din oraşul şi judeţul Sibiu. Ei sunt aduşi aici în secolul al XVIII-lea, din Austria. Fuseseră catolici, iar apoi au îmbrăţişat confesiunea luterană, pentru care motiv au fost expulzaţi în cadrul iniţiativelor de recatolicizare a celor ce abandonaseră credinţa catolică[92].

- [92]Puternicul background-cultural şi social al germanilor se constată şi prin numeroasele personalităţi născute pe teritoriul României: Nikolaus Lenau (1802-1850), poet; Stephan Bohn (1833-1903), industriaş; Adam Müller-Guttenbrunn (1852-1923), scriitor; Augustin Pacha (1870-1954), episcop catolic, închis şi condamnat de regimul communist; Ştefan Jäger (1877-1962), pictor; Peter Jung

6. Polonezii

Originile prezenței polone în nordul Moldovei trebuie căutate în Evul Mediu (secolele XIV-XV), când, datorită politicii de bună vecinătate cu regatul catolic se formează episcopiile catolice de Siret și Baia. Ulterior, la începutul secolului al XVII-lea, și episcopia catolică de Bacău este înființată tot datorită tratativelor cu Polonia, iar episcopii sunt tot polonezi[93]. După împărţirea Poloniei, în 1772, mulţi polonezi au venit în Moldova, stabilindu-se la Solca (1784), Cacica (1785) apoi şi la Slatina Mare, Slatioara, Trestioara, Pleşa etc. În 1792, după ce s-a inaugurat mina de sare de la *Cacica*, autorităţile austriece au adus aici 20 de familii de polonezi, mineri experimentaţi. Comunitatea crește, devenind o adevărată comunitate catolică majoritar poloneză, existând însă și familii de români, germani și ucrainieni. Biserica și școala au avut rolul decisiv în configurarea acestei comunități, astăzi loc de pelerinaj catolic la sanctuarul Sfintei Fecioare Maria. Ulterior, sosesc alți polonezi din Silezia sau Slovacia, formând comunități la Solonețul Nou, Poiana Micului și lână Suceava, la Moara[94].

(1887-1966), poet; Johnny Weissmüller (1904-1984), înotător și actor; Emerich Barzer, musician; Josef Brandeisz, musician; Richard Waldemar Oschanitzky (1939-1972), pianist, compozitor și dirijor; Herta Müller (* 1953), scriitoare; Iosif Gerstenengst (1920-2000), preot catolic, organist.

[93]Despre catolicismul moldovean, vezi studiul sintetic: DUMEA, E., *Istoria Bisericii Catolice din Moldova*, Sapientia, Iași, 2006, 286 p.

[94]Informații despre organizarea comunităților catolice de etnie germană sau polonă din Bucovina se pot găsi și pe site-ul oficial al Diecezei Romano-Catolice de Iași: www.ercis.ro.

7. Evreii[95]

Motivul pentru care prezentăm această minoritate, nu este cel al importanței ei numerice, dar cel istoric în trecutul țării noastre, ca și strânsa legătură religioasă pe care o au credincioșii Vechiului Testament cu toți cei care cred în Isus Cristos.

„*Există un popor, care este răspândit printre toate popoarele din toate provinciile regatului tău. Legile lor sunt diferite de legile altor naţiuni, şi nu respectă decretele regale; aşadar, nu se cade ca domnia ta, regele, să-i toleraţi*" (Estera 3, 8). Iată un text sacru care prefigurează destinele acestui popor în îndelungata și zbuciumata lui istorie, atât în raport cu pagânii, cât și cu creștinii.

Cu multă probabilitate, evreii au ajuns în Dacia odată cu instalarea puterii romane. La începutul erei creștine, majoritatea poporului evreu, adică câteva milioane XXXX, locuia în afara Israelului antic (dintre care, un mare număr pe teritoriul actualei Italii).

Prezența lor pe teritoriul actualei Românii este atestată încă de la începuturile formării statelor. Astfel, când domnitorul Roman I înființează oraşul care-i poartă numele, sunt prezenţi şi evreii, care primesc de la domnitor diferite scutiri datorită importanței lor comerciale. La fel, sunt şi în Bucureşti, ocupându-se cu negustoria, sau având alte profesii, moştenite din generaţie în generaţie. Locul lor de provenineță îl reprezintă Europa de vest (aşkenazi din lumea germanică sau central europeană și sefarzii din cea spaniolă). Persecutarea lor în Occident, sau mai târziu în Ucraina, în secolul al XVI-lea,

---

[95]IORGA, N., *Istoria evreilor în ţările noastre*, Bucureşti, 1913.
CARAMILLY-WINBERGER, M., *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944),* Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

îi determină să se refugieze în aceste locuri, unde domnitorii, interesaţi de aportul lor la dezvoltarea economiei, a comerţului în special, le acordă multe privilegii. In secolele XVIII şi XIX, situaţia lor se înrăutăţeşte în Galiţia, ceea ce provoacă un alt val de emigrări în Moldova şi Transilvania, unde sunt primiţi de autorităţile de aici, mult mai tolerante decât în alte părţi. În Transilvania, evreii ardeleni contând pe o dezvoltare puternică a afacerilor, au fost în curând decepţionaţi de unele restricţii: locaţia, unele restrângeri ale dreptului de a-şi extinde activităţile de import-export în ţări străine, etc.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, împăratul Iosif al II-lea acorda evreilor dreptul de a locui în toate oraşele libere regeşti şi de a-şi exercita liber activităţile comerciale. Se menţin însă destule restricţii privind modul de viaţă pe care evreii doreau să-l ducă pe firul tradiţiei lor străvechi. Evreii se adaptau cu uşurinţă civilizaţiei, negoţului, meseriilor şi capitalismului incipient din teritoriile româneşti. Conducătorii comunităţii, numiţi *hahambasa* sau *starosti*, erau confirmaţi de domnitori şi se bucurau de privilegii, fiind scutiţi de dări, taxe fiscale şi vamale, având prerogative de demnitar.

În general, evreii în diaspora lor au vegheat întotdeauna şi pretutindeni la menţinerea şi cultivarea tradiţiei. De aceea, drepturile acordate erau condiţionate de importanţa existenţială, atât pentru evreii sefarzi, cât şi pentru evreii aşchenazi, (numiţi astfel după locul provenienţei lor, primii din Imperiul Otoman şi Peninsula Iberică, ceilalţi din nordul, nord-vestul şi estul Europei). Conduita lor moral-juridică, viaţa tradiţional-religioasă, erau reglementate însă de aceeaşi învăţătură cuprinsă în *Thora* (Vechiul Testament) şi în *Talmud* (comentariile rabinice la Thora).

De aceste drepturi specifice pentru practicarea vieţii cultural-comunitare, evreii au beneficiat din plin în Ţările Române, viaţa lor comunitară având sprijin mai ales

din partea domnitorilor fanarioţi, însă aceştia au adoptat şi unele măsuri antievreieşti.

La începutul secolului al XIX-lea, o dată cu apariţia Codului Callimachi (1817) în Moldova, şi al lui Caragea (1818) în Ţara Românească, apar noi reglementări cu referire la străini în general, şi la evrei în special. În Regulamentul Organic (1831-1832) s-a formulat pentru prima dată principiul că necreştinii nu pot beneficia de drepturi civile şi politice. Corespunzător mentalităţilor acelor timpuri[96], Regulamentul Organic a avut o serie de prevederi restrictive şi discriminatorii pentru evreii din Ţările Române: orice evreu care nu-şi putea demonstra o sursă de existenţă, era considerat vagabond şi supus expulzării.

În ciuda unor măsuri restrictive adoptate împotriva evreilor, numărul lor creşte pe tot parcursul secolului al XIX-lea, în special după Pacea de la Adrianopol (1829), când în Ţările Române pătrunde capitalul apusean. Domnitorul Mihai Sturdza va duce o politică de atragere a evreilor în Moldova.

Dacă unii exponenţi ai antisemitismului considerau ca fiind o mare pierdere pentru naţiunea română integrarea evreilor în societatea românească, alţii au considerat rolul lor pentru progresul economic al ţării. Liderii paşoptişti, tocmai pe temeiul recunoaşterii rolului evreilor, cer în Dorinţele Partidei Naţionale din Moldova emanciparea treptată a acestora, iar în *Proclamaţia de la Islaz,* la punctul 21, ”Emanciparea israeliţilor şi drepturi politice pentru toţi compatrioţii de altă credinţă”. Chiar şi mulţi evrei de rang s-au alăturat Revoluţiei din 1848: pictorii Barbu Iscovescu şi Daniel Rosenthal, cel din urmă fiind autorul renumitului tablou „România revoluţionară”;

[96]De exemplu, puterea legislativă deţinută de Adunarea Obştească, era prezidată de mitropolit. Această instanţă însă, este de tranziţie între Divanul domnesc din periada tipic feudală şi Parlamentul de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

bancherii evrei, precum Hillel Manoach şi Davicion Bally au acordat importante sume de bani în sprijinul idealurilor revoluţionare.

Forţele conservatoare, ajutate de trupele ţariste şi otomane au înfrânt repede idealurile de emancipare socială, culturală şi economică ale revoluţionarilor, ceea ce a dăunat implicit şi evreilor. Totuşi, după revoluţie, ei au beneficiat de unele drepturi civile. După Unirea Principatelor (1859), domnitorul A. I. Cuza, care i-a numit pe evrei „români de cult mozaic", a depus toate eforturile pentru a grăbi emanciparea „românilor de rit israelit".

Prin înlăturarea lui A. I. Cuza de la domnie şi aducerea în ţară a prinţului Carol de Hohenzollern, a început pentru evrei un nou regim de vexaţiuni. Prima Constituţie modernă adoptată în 1866, în loc să fi consfinţit dreptul la cetăţenie pentru locuitorii evrei, i-a transformat prin articolul 7 în apatrizi. Iniţial, Ion Brătianu a promis acordarea cetăţeniei pentru evrei. Dar, în final, sub presiunea unor tulburări antisemite de stradă şi a protestelor din parlament, s-a introdus alineatul 2 la articolul 7, în următorii termeni: numai străinii de rituri creştine pot dobândi dreptul de a locui în România[97].

În anii războiului pentru cucerirea independenţei de stat a României, populaţia evreiască, ca şi celelalte etnii, a contribuit la efortul comun al tuturor locuitorilor ţării pentru dobândirea independenţei faţă de puterea otomană. În anul 1878, după Războiul de Independentă, sub presiunea Congresului de pace de la Berlin, s-a modificat articolul 7 al Constituţiei din 1866. Conform noului articol şi locuitorii necreştini sau de altă etnie decât cea românească, pot dobândi dobândi cetăţenia română.

---

[97]Pe un fundal de intoleranţă religioasă multiseculară, nici până în prezent, de exemplu, creştinii ortodocşi nu celebrează Paştele la aceeaşi dată cu evreii. La fel, cum în calcularea datei celebrării Paştelui, nu acceptă reforma calendarului propus de papa Grigore al XIII-lea, reformă acceptată pe plan civil de întreaga lume.

Ulterior, măsurile legislative discriminatorii rămân, cetățenie română putând dobândi doar acei străini care aveau domiciliu administrativ în România la 1918, după terminarea războiului. Conform datelor recensământului din 1930, totalul evreilor din România era de 756.930 persoane. In anul 1942 mareşalul Ion Anonescu se plângea că ”s-a jidovit ţara şi s-a compromis economia românească şi puritatea rasei noastre„. ”Soluţia finală” a lui Hitler se numea “curăţirea terenului” la Antonescu. Atât Mişcarea Legionară, cât şi guvernul antonescian se fac vinovate de uciderea sau fuga din ţară a circa un sfert de milion de evrei. Teribile au fost pogromul de la Dorohoi, pogromul de la București, pogromul de la Iași, trenurile morții, deportările în Transnistria, și altele. Menţionăm faptul că ierarhia ortodoxă, cea catolică, sau de altă confesiune, nu au manifestat public atitudini antisemite, menținându-se însă vechile neînțelegeri și intoleranțe religioase[98].

Antisemitismul românesc a avut motivații socio-economice, fiind prezent în instituțiile și persoanele publice, și mai puțin prezent în marea masă a populației. Acuza de deicid (evreii sunt vinovați pentru moartea lui Cristos) era un pretext, un simplu instrument de manipulare a maselor. Antisemitismul din România, în afara faptului că reflecta un anumit nivel al unei mentalități generale europene, sau mai mult est-europene, conform căreia majoritatea sau puterea dominantă, națională, religioasă sau politică avea prioritate asupra oricărei minorități, reprezintă și o reacție socio-economică care vrea să scoată din concurență, de pe piața economică sau financiară pe evrei, și pentru acest motiv, acestora le sunt negate posibilitățile de acces la cultură, în funcțiile publice, în exercitarea profesiei, etc. Atitudinile acestea, ce au vechi și adânci rădăcini în statele europene, se vor

[98]De exemplu, se cunoaşte faptul că episcopul catolic de Iaşi, Mihai Robu, a dispus eliberarea de certificate de botez evreilor, care astfel, dovedindu-se “creştini”, să poată fugi din România.

manifesta în curente ideologice şi politice de tip naţional-socialist sau fascist.

Regimul comunist instaurat în România după război, a garantat prin Constituţiile din 1948, 1952 şi 1965 emanciparea tuturor etniilor. Toate acestea sunt marcate însă de noua orientare ideologică şi politică marxist-leninistă şi apoi ceauşistă, care favorizează şi de fapt manipulează proletariatul, aşa-zisa clasa muncitoare. In noul context, sunt privite cu totală neîncredere ”elementele burghezo-moşiereşti”, adică toţi aceia care au avut un rol deosebit în economia perioadei anterioare; la fel, sunt considerate nesigure sau chiar periculoase persoanele cu ”origine nesănătoasă”, adică toţi cei care provin din familii cu rădăcini în alte etnii, sau care au relaţii peste hotare. In rândul evreilor exista deja mişcarea sionistă, de promovare a identităţii naţionale şi religioase, iar după 1948, când s-a format statul Israel, aceasta a încurajat emigrarea spre acest stat. In timpul conducerii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, şi datorită intervenţiilor din exterior, a început repatrierea evreilor, începând cu bătrânii, persoanele bolnave, cei fără studii superioare, urmaţi apoi de grupuri mici, indiferent de vârstă, condiţie socială, etc. După preluarea puterii de către Nicolae Ceauşescu, în 1965, emigrarea a continuat însă contra-cost, pentru fiecare persoană plătindu-se autorităţilor româneşti o sumă între 3 şi 9 mii de dolari americani. Se estimează că numărul celor plecaţi în Israel se ridică la 400.000. La sfârşitul secolului XX, în România numărul lor scăzuse sub 7.000 de persoane, în mare parte oameni

bătrâni; au devenit numeric un „rest sfânt” al unor timpuri apuse[99].

Ca şi în alte părţi ale Europei, plecarea lor din ţară a însemnat o pierdere pentru aceasta, din toate punctele de vedere, la fel cum o pierdere a însemnat şi plecarea germanilor sau a altor minorităţi. Factori activi în dinamica societăţii româneşti, în ciuda tuturor tensiunilor şi conflictelor interetnice, evreii s-au considerat evrei cetăţeni români. Ei şi-au asumat destinul istoric al poporului român, implicându-se şi participând activ la marile evenimente economice, politice, sociale şi culturale ale acestei ţări[100]. Actualmente, iniţiativele de promovare a evreilor sunt prezente în multe structuri statale sau private din România, ele demonstrându-ne, printre altele, vitalitatea acestui popor, care, în pofida tuturor vicisitudinilor timpului, îşi continuă existenţa, rămânând unit în jurul Thorei şi păstrându-şi identitatea sa naţională. Fidelitatea evreilor faţă de credinţa străbună şi pentru sângele lor, de urmaşi ai lui Avram, poate fi un bun exemplu pentru mulţi creştini pentru păstrarea identităţii lor religioase, şi un motiv de confruntare cultural-religioasă, benefică tuturor.

---

[99]Recensământul din 1930 atestă prezenţa în România a 756.400 evrei. După Holocaust au supravieţuit circa 425.000. Majoritatea supravieţuitorilor au emigrat în Israel. Recensământul din anul 2002 raportează în România 6.179 evrei.

[100]Vezi studiul lui Gyémánt Ladislau, *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*, III/1-2, (Coordonator în colab. cu Lya Benjamin), Bucureşti, Edit. Hasefer, 1999, pp. 610 – 608. Vezi şi: http://www.divers.ro/files/evreii.html.

8. Statul naţional și minoritățile

Problema minorităților în cadrul statului național unitar românesc de după 1918 se pune pe multiple planuri. A existat și există un învățământ în limba unor minorități, precum, de exemplu, cea maghiară sau germană, în Transilvania, la fel cum există astăzi atâtea școli, licee sau universități, fie statale, fie particulare, unde se predă în limbile minorităților, sau se învață limbi de largă circulație internațională.

Promovarea unei limbi sau a unei culturi într-o limbă sau alta reprezintă un vehicul de îmbogățire culturală și interculturală. Mai mult decât în alte părți ale țării, Transilvania rămâne un model, în primul rînd Banatul cu centrul său, orașul Timișoara, iar în centrul Ardealului, marele oraș Cluj. Interculturalitatea nu este un concept, o realitate nouă a timpurilor prezente. Dintotdeauna a existat curiozitatea sau interese variate ale majorităților de a cunoaște cultura minorităților. Luminatul pastor saș Stephan Ludwig Roth (1796-1849) avea o gândire largă, deschisă spre universalitate și considera că minoritățile reprezintă niște fragmente care formează o unitate, iar patrimoniul cultural al acestora este un bun nu doar al lor, ci al tuturor. In această optică, toate popoarele sunt ca niște ramuri ale unui unic copac ce crește și își alimentează viața din rădăcini profunde și variate. Si dacă există o varitate lingvistică, aceasta reprezintă un mare dar al cerului. Roth a fost unul dintre cei mai progresişti intelectuali ai Transilvaniei, influenţa sa exercitându-se deopotrivă atât în sectoarele culturale și religioase, cât şi în cele social-politice. Plecând de la realitatea multi-etnică a Transilvaniei, el a militat pentru respectarea drepturilor tuturor naţionalităţilor şi pentru crearea unui climat favorabil progresului în toate domeniile. Larga şi progresista lui viziune asupra identității și drepturilor minorităților s-a dovedit a se fi născut înainte de vreme, ea nefiind nici măcar astăzi

înțeleasă și aplicată în întregime, mai ales din cauza amestecului intereselor politice sau economice în problemele culturale și religioase ale minorităților.

Este bine de știut faptul că Transilvania, tocmai prin multitudinea de etnii și culturi, a fost terenul propice pentru promovarea diversității sub toate aspectele ei. Chiar dacă inegalitățile sociale persistau, încet se afirma frumusețea și importanța limbii și a culturii care sunt vehiculate de acest canal lingvistic, iar în promovarea culturală, bisericile și școlile erau și vor rămâne principalii promotori, fiindcă ele sunt cele care prin excelență se adresează minții și sufletului omului, adică izvoarelor din care izvorăște cultura sub toate formele ei de exprimare.

Este cunoscut rolul primordial al Şcolii Ardelene şi al Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) în formarea conștiinței latinității poporului român, a apartenenței sale la istoria și cultura occidentală creștină catolică, care a gravitat în jurul Romei și a papalității. În România de peste munți, Blajul a fost perceput ca Mica Romă de către intelectualitatea și marii patrioți români, locul de unde a răsărit soarele românilor. Tot acest oraș a fost și centrul unor mari manifestări populare ale românilor, pentru dreptate socială și libertate națională. Dacă unirea de la 1700 cu Roma a unei părți a românilor ortodocși din Transilvania ar fi fost împărtășită de majoritatea românilor, cu multă probabilitate, România ar fi fost astăzi în orbita culturală și civilizatoare a popoarelor occidentale, revenind la matca inițială în care o propulsase Imperiul roman și creștinismul greco-latin al antichității. Apartenența la ortodoxismul slavo-bizantin a fost însă mai puternică, iar în anul 1948 Biserica Ortodoxă Română, colaborând cu noul regim de la București dirijat de Moscova, și-a luat revanșa asupra ”rătăciților” greco-catolici, constrângându-i să revină în mare parte în rândul Bisericii de la care ”dezertaseră” cu două secole și

jumătate mai înainte[101]. Se stingea astfel o şansă istorică a românilor; contextul actual al globalizării şi intrării acestei ţări în UE redeschide însă perspectivele unei reveniri culturale a românilor în orbita popoarelor occidentale, chiar fără să renunţe la confesiunea ortodoxă. Ortodoxia credinţei apostolice trebuie păstrată cu orice preţ; ceea ce credem că este de dorit, necesar chiar, este munca pentru refacerea în diversitate a unităţii culturale şi religioase europene începută în cadrul Imperiului Roman, continuată în primul mileniu, atacată şi scindată apoi la începutul mileniului al doilea de schisma din anul 1054, iar la sfârşitul Evului Mediu de ereziile, schismele şi naţionalismele exagerate ale unor monarhi sau reformatori europeni.

Pentru celelalte provincii ale românilor, Ţara Românească şi Moldova, conştiinţa unităţii lor a fost mai mult politică, centrată în jurul domnitorilor, o unitate teritorială şi apoi naţională. Nu putem însă vorbi până în secolul al XIX-lea de o conştiinţă a acestor populaţii de apartenenţă la neamul latin, legat intrinsec de catolicism, ceea ce ortodoxismul refuza cu îndîrjire. Ca putere religioasă şi morală, Biserica Ortodoxă era pe prim plan, impunându-şi poziţia în numele lui Dumnezeu şi a prezenţei ei multiseculare pe teritoriile acestor ţări, din care în secolul al XIX-lea ocupa în Moldova aproape două treimi, iar în Tara Românească mai mult de o treime.

Situaţia politică şi culturală începe să se schimbe în timpul şi după domnia lui Alexandru Ioan Cuza, iar după Marea Unire din anul 1918, fermentul cultural ia accente profund naţionaliste, degenerând în legionarism, adică ură de rasă, mai ales împotriva maghiarilor şi evreilor. După al doilea război mondial, instaurarea comunismului a

[101]Ilustrativ pentru atitudinea Bisericii Ortodoxe Române faţă de Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) este si textul plăcii comemorative de la intrarea în catedrala încoronării şi reîntregirii religioase a neamului din Alba Iulia.

însemnat deportarea, expulzarea sau încurajarea să plece din țară a germanilor și evreilor. După bolșevismul primilor ani, urmează național-socialismul și apoi comunismul epocii lui Dej și al lui Ceaușescu, în care perioadă maghiarii sunt considerați aproape dușmani ai națiunii românești, iar rromii nu sunt recunoscuți ca etnie și minoritate națională, și ca atare, nu li se respectă dreptul la propria cultură. Antipatia culturală și ideologic-politică față de minorități, fie ele etnice sau religioase, este alimentată de gândirea politică laică, chiar atee, care fundamentându-se pe un naționalism searbăd românesc este mai mult sau mai puțin contra tuturor celor ce nu sunt de etnie românească, sau nu sunt ortodocși, deși nici ortodocșii nu au fost scutiți de măsurile represive comuniste.

După schimbările din anul 1989, revenirea la democrație a însemnat pentru minoritatea germană mai ales un nou exod, voluntar de această dată, spre țara mamă, Germania. Numeric, doar naționalitățile maghiară și rromă au o importanță mai mare, și, în contextul relațiilor dintre majoritatea românească și minorități, se naște în România și interesul pentru interculturalitate. Aici, legătura dintre etnie şi religie rămâne încă destul de puternică. Astfel, constatăm că există români ortodocşi majoritari, minoritatea germană luterană şi catolică, minoritatea maghiară calvină, catolică şi unitariană, minoritatea evreiască mozaică, minoritatea armeană ortodoxă şi catolică, minoritatea turcă musulmană, etc. Mai puțin s-a vorbit și se vorbește despre minoritatea rromilor, care sunt de confesiune ortodoxă. Conform recensământului din anul 2002, în Moldova, minoritatea catolică, mai ales din județul Bacău, se declară aproape în totalitate română, deși până spre mijlocul secolului al XX-lea, în majoritatea satelor populația vorbea curent limba maghiară în graiul ceangăiesc, iar limba română, atât cât o cunoșteau, o foloseau mai ales în relațiile cu românii ortodocși sau în relațiile oficiale, în general. Menționăm

apoi faptul că actualmente, spectrul confesional s-a lărgit, la fel cum este mai frecventă trecerea de la o confesiune religioasă la alta. Nu mai este atât de puternică nici ideea de a uni confesiunea religioasă cu apartenența etnică. După recensământul din anul 2011, informațiile privind etnia a fost disponibilă pentru 18.884.800 persoane (din totalul celor 20.121.600 persoane). S-au declarat români 16.792.900 persoane (88,9%). Populația de etnie maghiară înregistrată la recensământ a fost de 1.227.600 persoane (6,5%), iar numărul celor care s-au declarat romi a fost de 621.600 persoane (3,3%). Grupurile etnice pentru care s-a înregistrat un număr de persoane de peste 20.000 sunt: ucraineni (50.900), germani (36.000), turci (27.700), ruși - lipoveni (23.500) și tătari (20.300).

Minoritățile își cer multe drepturi, printre care unul repetat mereu, și anume dreptul la educație in limba maternă. O minoritate consistentă ca număr, dar inegală în multe privințe în raport cu alte minorități, este cea a rromilor. In raport cu majoritatea, ei sunt inferiori la nivel de integrare socială, educație, autoreprezentare în forurile de conducere și afirmare a propriei identități culturale.

Legislaţia românească protejează şi favorizează identitatea minorităților. Privind întreaga problematică a acestora, nu putem să nu remarcăm faptul că în perioada comunistă totul era supus ideologiei de partid, pentru consolidarea unui stat care să nu mai fie ciopârțit de nici o putere străină, așa cum se întâmplase prin Dictatul de la Viena din 1940[102], și nici de către persoane din interior,

[102]Un act internațional (”arbitraj”) impus de Germania nazistă și Italia fascistă, prin care România a fost silită să cedeze aproape jumătate (43.492 km² cu o populație de aprox. 3 milioane de locuitori, cea mai mare parte fiind maghiari și români) din nordul Transilvaniei în favoarea Ungariei horthyste. Atunci, maghiarii au salutat cu bucurie anexarea lor la Ungaria. Este semnificativ faptul că în timpul vizitei papei Ioan Paul al II-lea la București în perioada 7-9

care nu fac corp comun cu neamul românesc din punct de vedere etnic, cultural şi ideologic[103].

In actualul context, învăţământul se ghidează după legea publicată în anul 2011şi actualizată în anul 2014[104]. In secţiunea 12, articolele 45-47 ne prezintă învăţământul pentru minorităţi. Deoarece considerăm ca textul are o importanţă foarte mare, ne permitem să-l redăm integral: "Art. 45. – (1) Persoanele aparţinând minorităţilor naţionale au dreptul să studieze şi să se instruiască în limba maternă, la toate nivelurile, tipurile şi formele de învăţământ preuniversitar, în condiţiile legii.

(2) În funcţie de necesităţile locale, se organizează, la cererea părinţilor sau tutorilor legali şi în condiţiile legii, grupe, clase sau unităţi de învăţământ preuniversitar cu predare în limbile minorităţilor naţionale.

(3) La toate formele de învăţământ în limba română, în limbile minorităţilor naţionale sau în limbi de circulaţie internaţională, se poate înscrie şi pregăti orice cetăţean român sau cetăţean din ţările Uniunii Europene şi Confederaţia Elveţiană indiferent de limba sa maternă şi de limba în care a studiat anterior.

(4) În cadrul unităţilor sau secţiilor cu predare în limbile minorităţilor naţionale,

singulare în localitate, se pot organiza clase liceale şi profesionale cu grupe de elevi de diferite profiluri, în condiţiile legii.

---

mai 1999, minoritatea catolică maghiară din Transilvania a fost prezentă într-o măsură cu totul nesemnificativă la acest mare eveniment.

[103]HITCHINS, K., *România, 1886-1947*. Traducere din engleză de George G. Potra şi Delia Razdolescu, Humanitas, Bucureşti 1998. Acest autor, membru corespondent al Academiei Române, are studii dintre cele mai importante referitoare la istoria României în perioada monarhiei.

[104]http://www.edu.ro/index.php/legaldocs/14847

(5) Pe raza unei unităţi administrativ-teritoriale, cu mai multe unităţi de învăţământ cu predare în limbile minorităţilor naţionale, funcţionează cel puţin o unitate şcolară cu personalitate juridică, pentru fiecare limbă maternă, indiferent de efectivul de elevi.

(6) În cazul unităţilor de nivel gimnazial sau liceal cu predare în limbile minorităţilor naţionale, singulare în municipiu, oraş sau comună se acordă personalitate juridică, indiferent de efectivul de elevi.

(7) Elevii care, în localitatea de domiciliu, nu au posibilitatea de a învăţa în limba lor maternă, sunt sprijiniţi prin decontul transportului la cea mai apropiată şcoală cu predare în limba maternă, sau primesc cazare şi masă gratuite în internatul unităţii de învăţământ cu predare în limba maternă.

(8) Minorităţile naţionale au dreptul la reprezentare proporţională cu numărul de clase în organele de conducere ale unităţilor de învăţământ, ale inspectoratelor şcolare sau ale instituţiilor echivalente, cu respectarea criteriilor de competenţă profesională, potrivit legii.

(9) În unităţile şcolare cu predare şi în limbile minorităţilor naţionale, unul dintre directori va fi un cadru didactic din rândul minorităţilor respective, cu respectarea criteriilor de competenţă profesională.

(10) În unităţile conexe învăţământului preuniversitar din judeţele în care funcţionează forme de învăţământ în limbile minorităţilor naţionale, se asigură încadrarea cu specialişti şi din rândul minorităţilor naţionale, cu respectarea criteriilor de competenţă profesională.

(11) Cadrele didactice care predau la grupe sau clase cu predare integrală în limba minorităţilor naţionale, trebuie să facă dovada competenţei profesionale în limba minorităţii naţionale respective şi au dreptul la pregătire şi perfecţionare în limba de predare, în ţară sau în 15străinătate. Fac excepţie de la necesitatea de a face dovada competenţei profesionale în limba minorităţii naţionale respective cadrele didactice care predau limba şi literatura română.

(12) Ministerul Educaţiei, Cercetării, Tineretului şi Sportului asigură materiale didactice specifice disciplinelor predate în limba maternă.

(13) Pentru elevii aparţinând minorităţilor naţionale, Ministerul Educaţiei, Cercetării, Tineretului şi Sportului asigură manualele şcolare, care pot fi: manuale elaborate în limba de predare a minorităţilor naţionale şi manuale traduse din limba română sau manuale de import, avizate de Ministerul Educaţiei, Cercetării, Tineretului şi Sportului, pentru titlurile needitate din cauza tirajului redus.

(14) În învăţământul în limbile minorităţilor naţionale, în comunicarea internă şi în comunicarea cu părinţii elevilor şi ai preşcolarilor, se poate folosi şi limba de predare.

(15) În învăţământul primar cu predare în limbile minorităţilor naţionale, calificativele se comunică în scris şi oral şi în limba de predare.

(16) În cadrul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei din subordinea Ministerului Educaţiei, Cercetării, Tineretului şi Sportului va funcţiona şi o secţie de cercetare şi inovare pentru învăţământul cu predare în limbile minorităţilor naţionale.

(17) În finanţarea de bază a unităţii de învăţământ preuniversitar cu predare în limbile minorităţilor naţionale, costul standard per elev şi per preşcolar se calculează după un coeficient mărit pe baza factorilor de corecţie, luând în considerare predarea în limba minorităţii naţionale sau a limbii minorităţii naţionale. În cazul acestor unităţi se are în vedere izolarea lingvistică, geografică şi numărul redus de elevi şi preşcolari, precum şi elevii prevăzuţi la alin. (7). Acelaşi coeficient se aplică şi în cazul unităţilor şcolare cu predare în limba română, în condiţii similare.

Art. 46. – (1) În cadrul învăţământului preuniversitar cu predare în limbile minorităţilor naţionale, toate disciplinele se studiază în limba maternă, cu excepţia disciplinei Limba şi literatura română.

(2) Disciplina Limba şi literatura română se predă, pe tot parcursul învăţământului preuniversitar, după programe

şcolare şi manuale elaborate în mod special pentru minoritatea respectivă.

(3) Prin excepţie, în unităţile de învăţământ cu predare în limba unei minorităţi

naţionale, ca urmare a cererii părinţilor sau tutorilor legali, la solicitarea organizaţiei minorităţii naţionale, reprezentată în Parlamentul României sau, în cazul în care minoritatea respectivă nu are reprezentare parlamentară, la solicitarea grupului parlamentar al minorităţilor naţionale, predarea disciplinei Limba şi literatura română se face după manualele utilizate în unităţile de învăţământ cu predare în limba română.

(4) Testele la disciplina Limba şi literatura română se elaborează pe baza programei speciale.

(5) Testele de evaluare, subiectele de examen de orice tip din învăţământul

preuniversitar şi lucrările semestriale pentru elevii din învăţământul cu predare în limbile minorităţilor naţionale se elaborează pe baza cerinţelor didactico-metodologice stabilite de curriculumul naţional.

(6) În învăţământul preuniversitar, activitatea de predare şi de educare la Limba şi literatura maternă, la istoria şi tradiţiile minorităţilor naţionale respective şi la Educaţia muzicală se realizează pe baza programelor şi a metodologiilor specifice elaborate de colective de experţi cunoscători ai limbii şi ai culturii minorităţii naţionale respective şi aprobate, potrivit legii.

(7) Elevilor aparţinând minorităţilor naţionale, care frecventează unităţi de învăţământ cu predare în limba română sau în altă limbă decât cea maternă, li se asigură, la cerere, şi în condiţiile legii, ca disciplină de studiu, limba şi literatura maternă, precum şi istoria şi tradiţiile minorităţii naţionale respective, ca parte a trunchiului comun. Programele şi manualele disciplinei Istoria şi tradiţiile minorităţii naţionale sunt aprobate de Ministerul Educaţiei, Cercetării, Tineretului şi Sportului.

(8) În învăţământul primar, gimnazial şi liceal cu predare în limbile minorităţilor naţionale, disciplinele Istoria şi Geografia României se predau în aceste limbi, după programe şcolare şi manuale identice cu cele pentru clasele cu predare în limba română, cu obligaţia transcrierii şi a însuşirii toponimiei şi a numelor proprii româneşti şi în limba română.

(9) În învăţământul gimnazial cu predare în limbile minorităţilor naţionale se introduce, ca disciplină de studiu, Istoria şi tradiţiile minorităţilor naţionale respective, cu predare în limba maternă. Programele şcolare şi manualele la această disciplină sunt aprobate de Ministerul Educaţiei, Cercetării, Tineretului şi Sportului.

(10) În programele şi manualele de istorie se vor reflecta istoria şi tradiţiile minorităţilor naţionale din România.

(11) În învăţământul liceal şi postliceal, în care predarea se face în limba maternă pentru disciplinele, respectiv modulele de pregătire de specialitate, se realizează însuşirea terminologiei de specialitate şi în limba română.

(12) În învăţământul preuniversitar, probele de admitere şi probele examenelor de absolvire pot fi susţinute în limba în care au fost studiate disciplinele respective, în condiţiile legii.

Art. 47. – (1) Pe raza unei unităţi administrativ-teritoriale – comună, oraş, municipiu – unde funcţionează mai multe unităţi şcolare cu predare în limba română cel puţin una dintre acestea are personalitate juridică, indiferent de efectivul de elevi.

(2) Unităţile cu predare în limba română, de nivel gimnazial sau liceal, unice în
municipiu, în oraş sau în comună au personalitate juridică indiferent de efectivul de elevi." Inițiative și mici realizări în direcția promovării minorităților au fost și sunt în România. Institutul intercultural din Timișoara[105], Institutul de Studii Multiculturale și Interculturale din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj[106] sunt doar

[105]http://www.intercultural.ro/rom/index.html.
[106]http://ismi.ubbcluj.r.

două exemple. Menționăm şi cursurile ce se fac în universități sau în licee, în toată țara, și care promovează cunoașterea si dialogul intercultural.

9. Cultura și minoritățile în programul de guvernare 2004-2008

Din cele 27 de capitole ale programului de guvernare a Guvernului României pentru perioada 2004-2008[107], capitolul al treilea era dedicat integrării europene, al cincilea educației, capitolele 22 și 23 culturii și cultelor, iar capitolul 25 relațiilor interetnice. In capitolul privind politica în domeniul educației, se preciza:

- „dezvoltarea învăţământului în limba maternă conform nevoilor cetăţenilor, inclusiv elaborarea manualelor şcolare, conform dezideratelor comunităţilor, tradiţiilor democratice şi reperelor europene;
- crearea condiţiilor instituţionale prin elaborarea cadrului legal, privind înfiinţarea unor facultăţi de stat în limbile minorităţilor naţionale".

Capitolul 22, dedicat politicii culturale, dorea să valorifice potențialul culturii pentru coeziunea și incluziunea socială, protejând identitatea și diversitatea culturală sub toate formele ei de manifestare. Considerăm ca acest capitol era foarte generos referitor la promovarea culturală, a instituțiilor și programelor ei de dezvoltare.

Capitolul 25, dedicat relațiilor interetnice, afirma clar şi explicit intenția guvernului de a păstra și promova identitatea minorităților naționale, astfel încât acestea să se poată manifesta plenar sub aspect cultural, lingvistic, religios, educativ și în viața publică, "în conformitate cu angajamentele României în procesul de integrare în Uniunea Europeană, precum şi cu documentele europene şi internaţionale în materie". Era subliniată combaterea oricărei forme de discriminare și șovinism încurajându-se

[107] http://www.gov.ro/programul-de-guvernare__c12l1p1.html.

valorile diversităţii. Învăţământul în limba maternă trebuie promovat de la clasele elementare până la cel universitar, la fel cum în mass media minorităţile îşi au spaţiul lor adecvat, în raport cu numărul şi zona unde sunt prezente. Trebuie păstrat apoi şi patrimoniul confesional, respectându-se libertatea de conştiinţă şi cea religioasă. O atenţie deosebită este acordată rromilor: ”Problematica legată de comunitatea romilor reprezintă un domeniu aparte, care necesită atât eforturi pe plan intern, cât şi corelarea cu eforturile europene de eliminare a decalajelor din societate”. Guvernul se angajează pe toate planurile posibile pentru a-i scoate din starea de sărăcie economică, socială, educativă, culturală. Sunt de admirat toate aceste declaraţii şi angajamente, dar rămâne de văzut cât de serioase au fost toate aceste angajamente, acum în anul 2010.

Important de menţionat este *Proiectul de lege privind statutul minorităţilor naţionale din România*, elaborat de UDMR şi respins de Senat la sfârşitul anului 2005[108] şi care nu a fost legiferat . Această întârziere se datorează în primul rând luptelor dintre partide, dovedindu-se astfel că un proiect ce vizează tutelarea şi promovarea valorilor minorităţilor devine instrument de luptă politică, ceea ce contravine clar politicii programului de guvernare, care afirmă cu claritate faptul că intenţionează ”depolitizarea” învăţământului, de exemplu. Sunt câteva probleme ce trebuie neapărat reţinute în acest proiect. Cea mai delicată o reprezintă ”autonomia culturală”, prezentată în capitolul al V-lea. Articolul 55 defineşte astfel autonomia culturală: ”În sensul prezentei legi, autonomia culturală înseamnă dreptul unei comunităţi naţionale de a avea competenţe decizionale cu valoare normativă şi administrativă în problemele privind identitatea sa naţională, culturală, lingvistică şi religioasă,

[108]http://www.divers.ro/proiectul_legii_privind_statutul_minoritatilor_nationale_ro.

prin organe alese de către membrii săi". Această definiție iese însă dintr-un cadru posibil și aplicabil, întrucât în probleme privind identitatea religioasă, definiția contravine legii din anul 2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor[109]. Orice cetățean este liber să îmbrățișeze orice credință sau convingere religioasă, sau să nu profeseze niciuna, iar statul îi garantează acest drept, care însă este lezat prin acest articol. Identitatea religioasă se confundă aici cu cea culturală, și chiar dacă religia contribuie la crearea unei anumite culturi, tutelarea acesteia din urmă nu poate constrânge niciodată individul să aibă o anumită convingere religioasă. Articolul 56 detaliază competențele autonomiei culturale în domeniul învățământului, mass media, religie, iar în raport cu statul si autoritățile sale, relațiile și tratativele vor fi purtate de un Consiliu Național al Autonomiei Culturale.

Nu reprezintă o noutate expresia de minoritate națională: "Art. 3. (1) Prin minoritate naţională se înţelege orice comunitate de cetăţeni români, care trăieşte pe teritoriul României de cel puţin 100 de ani, numeric inferioară populaţiei majoritare, având propria identitate naţională, etnică, culturală, lingvistică şi religioasă specifică, pe care doreşte să o păstreze, să o exprime, şi să o dezvolte". Identitatea acesteia constituie o valoare fundamentală a statului român, recunoscută și protejată prin lege. În înţelesul prezentei legi elementele identităţii sunt: limba, cultura, patrimoniul cultural imobil şi mobil, tradiţiile şi religia. Art. 8. (1), (2). Art. 9. (1): "Statul recunoaşte şi garantează minorităţilor naţionale şi persoanelor aparţinând acestora dreptul la exprimarea liberă a identităţii naţionale în toate domeniile vieţii politice, sociale, ştiinţifice, culturale şi economice". In ținutul majoritar secuiesc al județelor Covasna și Harghita, UDMR încearcă prin acest proiect atât tutelarea și

[109]http://www.dreptonline.ro/legislatie/lege_libertate_religioasa_regimul_cultelor.php.

protejarea culturală, adaptarea la pluralismul european, dar și un interes de castă pe care autoritățile centrale de la București nu sunt deloc dispuse să-l legifereze, de unde și tergiversarea acestui proiect.

Politica față de minorități a **programului de guvernare 2009-2012**[110] este foarte asemănătoare cu cea a programului anterior. Interesantă este însă Convenţia cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale[111] pe care guvernul trebuie să o implementeze și prin care vom asista la o mai amplă dezvoltare și protejare a culturilor minoritare și la o mai largă afirmare la nivel local și internațional a acestora. Sunt multe alte legi la nivel european care tutelează, protejează drepturile minorităţilor şi care ne indică clar direcţia în care merge politica UE în acest sens[112].

10. Concluzii

Prin includerea României în UE, interculturalitatea se impune ca o necesitate a dialogului și conviețuirii umane. Contactul firesc cu alte popoare, culturi, religii și civilizații devine o realitate curentă la care are acces, ba chiar este introdus orice cetățean, mai ales prin instituțiile de învățământ, cercetare și mass media. Statul european, dacă ne putem permite să-l numim așa, presupune formarea unui cetățean a cărui identitate este încă în construcție. Construirea unei identități cetățenești europene în domeniul cultural revine în bună măsură în sarcina școlii, mai ales celei universitare. Acceptarea reformei ”Bologna” reprezintă un prim pas în această direcție, însă perspectiva interculturală necesită timp și

[110]http://www.gov.ro/programul-de-guvernare-2009-2012__c12l1p3.html.
[111]http://www.dri.gov.ro/conventia-cadru-pentru-protectia-minoritatilor-nationale/
[112]http://www.dri.gov.ro/sectiune/legislatie/legislatie-internationala/

condiţii de afirmare. Dacă pe căile cibernetice, comunicarea la nivel european şi planetar a devenit o realitate curentă, din păcate circulaţia persoanelor şi motivaţiile culturale ale acestora de a se deplasa dintr-un spaţiu într-altul este încă îngreunată de lipsa unor căi adecvate, precum autostrăzile sau trenurile rapide, de exemplu. In această privinţă, România este codaşă în UE. In zona strict interculturală, rezultate destul de modeste există în învăţământul în limba minorităţilor şi în iniţiative instituţionale bune, dar reduse ca arie de răspândire geografică. Este de admirat efortul minorităţilor în a-şi afirma identitatea şi de a o promova în rândul propriilor membri, însă atunci când discursul identitar ajunge în contact cu majoritatea românească, lucrurile se complică, interesul pentru o cunoaştere şi stimulare reciprocă fiind destul de scăzut. Ca preţ al susţinerii discursului minoritar de către majoritate, aceasta din urmă cere minorităţii o mai bună integrare în spaţiul cultural majoritar, iar minoritatea cere exact contrarul: o mai largă promovare atât în interiorul minorităţii, cât şi în întreaga ţară, a propriei identităţi. In relaţiile dintre UDMR şi majoritatea românească există încă puternice suspiciuni care împiedică un dialog fructuos şi o îmbogăţire culturală reciprocă. Cauza principală o reprezintă, credem, amestecul politicii în probleme culturale şi religioase. Acest amestec se combină cu setea de putere şi de înnavuţire şi toate împreună ţin sub obroc mari valori culturale ale minorităţilor.

Discursul intercultural devine şi mai greoi atunci când este vorba despre rromi. Deschiderea lor culturală este încă destul de redusă, iar dacă şcoala reprezintă un mediu şi un mijloc de dezvoltare culturală, nu trebuie ignorate efectele negative ale lipsei de interes pentru şcoală, de care dau dovadă atât de mulţi rromi care se limitează doar la frecventarea şcolii elementare, refuzând chiar şi pe cea gimnazială, ca să nu mai vorbim de liceu sau facultate.

În acest domeniu, ca şi în altele, legate de cultură în general, România duce lipsă gravă de motivaţii, metode şi mijloace inteligente pentru o promovare la nivel general a populaţiei atât în interiorul propriilor graniţe, cât şi în spaţiul cultural european. Din păcate, asistăm neputincioşi la un declin cultural, evident atât în şcoală cât şi în societate în general. Mobilitatea populaţiei în spaţiul european sau extraeuropean este prevalent pe motiv de muncă, de câştig material şi mai puţin pe plan academic sau cultural. Mobilităţile studenţeşti, de exemplu, antrenează un număr mult mai mic de persoane decât cele din piaţa muncii, şi aceasta în bună parte ”la negru”.

Criza generală de identitate umană antrenează şi cultura. Din moment ce spiritul şi convingerile religioase sunt în declin, este în declin şi gîndirea despre indentitatea persoanei umane, ca purtatoare de valori absolute. Negându-i-se originea transcendentă şi finalitatea sa, la fel transcendentă, omul este coborât în imanent, în materie sau într-un hăţiş al relativismului ideologic şi moral, etic. Nemaiavând repere absolute, nu mai are nici idealuri, aspiraţii spre absolut, iar această aplatizare morală şi intelectuală reprezintă una din cauzele principale ale declinului cultural, sub toate formele lui. Noul umanism, postmodern, absolutizează omul şi capacităţile sale creatoare, dar, fiindcă omul este atât de limitat în cunoaştere şi putere, ruperea lui de transcendent şi de valori absolute (pe care le propune religia) îl fac pe om sclav al propriilor neputinţe, al propriilor contradicţii interne, îl cufundă într-un nociv carpe diem al societăţii de consum, în care el consumă şi este consumat în acelaşi timp de propriile produse, de proprii idoli, precum banul, bunăstarea materială exagerată sau plăcerea (hedonismul). Cu siguranţă, aceste consideraţii deloc pozitive nu reprezintă întreaga existenţă umană, nici în lumea civilizată şi bogată material, nici în lumea săracă material şi care aspiră la standardele economice ale lumii bogate.

Dar, credem că este un cadru destul de realist ce cuprinde o bună felie a existenţei omului contemporan.

Interesele partidelor politice, rivalităţile economice, concurenţa neloială, divinizarea banului şi a progresului material, populismele de prost gust, interesele de castă ale bisericilor, sincretismele religioase şi toată confuzia în care trăieşte omul contemporan îl fac prea puţin sensibil pentru un discurs cultural sau intercultural profund, matur şi deschizător de noi perspective. Este de admirat interesul şi efortul Directoratului General pentru Educaţie şi Cultură din cadrul Comisiei Europene[113], al Ministerului Culturii şi Cultelor din România[114] şi al atâtor altor organisme şi instituţii care promovează cultura şi dialogul intercultural şi interreligios, însă considerăm că în ansamblul ei, societatea românească, după gustul amar al deziluziilor rezultate din perioada comunistă, nu a reuşit încă să guste o nouă hrană culturală sănătoasă şi convingătoare pentru timpurile în care trăim. Din punct de vedere religios, constatăm în prezent că sintagma român = ortodox fascinează pe foarte puţini, şi nici universalismul catolic sau ”personalismul” cultelor protestante nu sunt suficient de convingătoare pentru a coaliza masele în jurul unui crez religios comun. Dimpotrivă, tendinţa evidentă de a cantona religia în sfera privată şi intimă a individului ne face să credem că mulţi îşi închipuie o lume nouă în care ”homo religiosus” să reprezinte doar o notă privată, fără relevanţă publică, a cetăţeanului. Credem că din profundă convingere interioară, având o bază creştină comună, religiile şi bisericile ar trebui să colaboreze mult mai mult atât între ele, cât şi cu instituţiile civile, pentru a ”definiţie” a omului în concordanţă atât cu natura lui, cât şi cu timpurile în care trăim. Mai grea este situaţia bisericilor din Occident, victime ale atâtor secularizări sau laicizări, şi care se văd nedreptăţite la tratativele de la

[113] http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.html.
[114] http://www.cultura.ro/.

masa comună europeană. Alta este situaţia în lumea ortodoxă, în care, datorită unei strânse legături în trecut dintre tron şi altar, legătură atacată doar de reforma comunistă, acum şi-a putut reface legătura din perioada antebelică. Biserica ortodoxă şi-a consolidat bine structurile, râvnind chiar la o restituire integrală a ceea ce i-a fost confiscat (ne referim la dorinţa ei de a avea în proprietate codrii Bucovinei), însă ne permitem să ne întrebăm dacă nu cumva doreşte mai mult o înavuţire şi o consolidare a propriilor structuri, şi mai puţin un serviciu concret adus omului de azi, un dialog cu lumea contemporană.

Un alt criteriu de definire a omului concret îl reprezintă apartenenţa lui la o anumită cultură şi un anumit spaţiu cultural-geografic. Statul naţional se regăseşte în identitatea naţională, sub toate aspectele ei. În raport cu el, partidele politice, în afară de rolul de a promova o anumită ideologie şi un anume crez socio-politic şi economic, dacă îl au şi pe acesta, trebuie să colaboreze cu structurile statului pentru a promova identitatea naţională, valorile şi cultura propriilor cetăţeni, indiferent de apartenenţa lor etnică, sau de orientarea lor politică. Din nefericire, spectrul politic românesc este departe de acest crez, ideal. Simptomatic, rechinii noii puteri politice, l-au atacat pe marele om politic Corneliu Coposu (1914-1995), care a reprezentat un ideal etic, politic şi religios, iar acesta îl considerăm un exemplu sugestiv pentru lipsa de înţelepciune a partidelor politice româneşti actuale, atât în raport cu valorile trecutului, cât şi cu prezentul, în care oameni politici importanţi, de o înaltă ţinută morală si profesională reprezintă un deziderat şi nu o realitate.

Spaţiile în care se poate dezvolta mai bine dialogul despre cultură şi cel intercultural, sunt în general cele de confluenţă a unor culturi diferite, în ţara noastră, Transilvania în primul rând. Diversitatea, sub toate formele ei, nu reprezintă un handicap sau un motiv de discordie, ci un stimul pentru reflecţie, cunoaştere şi

îmbogățire reciprocă. Este adevărat faptul că o cultură superioară se impune în fața alteia, mai slabă și mai puțin reprezentativă. Dialogul intercultural are menirea de a promova orice formă culturală, iar identitatea omului contemporan credem că trebuie să se cristalizeze printr-o formare interculturală. In acest sens, este de dorit ca după apariția unor realități materiale, economice și comerciale diferite (tehnologii, industrie, bunuri de larg consum, etc.) să apară și să se dezvolte valori spirituale, culturale ale altor popoare, în satul global în care începem să trăim.

Interesul major doar pentru un câștig material este nociv tuturor, și celor care îl dobîndesc, și celor care nu-l au și-l doresc mai presus de orice altceva. Angajarea persoanelor cu toate energiile lor într-o muncă, ca sursă nu doar de existență, dar și de confort sau îmbogățire materială continuă, le face să uite că viața are și alte valențe, alte orizonturi, alte frumuseți mult mai importante decât strălucirea ademenitoare a eurodivinității. Pe de altă parte, cei rămași în urmă se vor simți complexați în fața celor avuți, se vor stima mai puțin, așa cum sunt rromii, sau vor fi considerați de majoritatea autohtonă ca niște paria ai societății, imposibil de integrat, sau simple instrumente de muncă. Simptomatic este, de exemplu, şi scăderea consideraţiei, stimei pentru dascăli, învăţători şi profesori din partea elevilor şi studenţilor, care este un bun barometru al slabei aprecieri a valorilor culturii şi a celor ce le propun şi le apără. Dascălii învăţământului românesc sunt umiliţi profund şi de salariul mizerabil pe care îl primesc, iar din acest motiv, al lipsei banilor, sunt constrânşi la multe activităţi suplimentare pentru a-şi asigura un trai onest, ceea ce nu le mai lasă timp pentru perfecţionare profesională, lectură, studiu individual, timp liber, etc.

Insăşi cultura, în sine, este percepută greşit nu doar ca o mare valoare în sine, ci ca o cale pentru a produce bani, iar ce nu produce bani, este aruncat la gunoi (vezi destinul tragic al disciplinelor lingvistice clasice greceşti

sau latine, de exemplu). In loc ca oamenii să se delecteze cu lectura lui Homer sau cu poezia lui Ovidiu, sau cu dramele lui Shakespeare, completează rebus-uri, citesc horoscoape sau privesc telenovele lacrimogene, toate surogate ale unei băltoace culturale urât mirositoare.

Pentru o vindecare a bolilor prezentului, se cere o bună cunoaștere și o diagnosticare a trecutului. Este foarte important de știut, de exemplu, că în trecutul nu prea îndepărtat existau în Transilvania mulți iobagi români sau secui, așa cum existau în Moldova mulți robi țigani. Această cunoaștere ne eliberează de balastul și fantomele trecutului și ne ajută să combatem mai bine orice formă de discriminare actuală, vindecând astfel trupul României și făcându-l plăcut și competitiv în raport cu cel al popoarelor europene. Toți oamenii sunt egali în fața legii și purtători de valori, iar această egalitate a tuturor ar trebui să se transpună în egalitatea de șanse a tuturor pentru un serviciu și un salariu onorabil. De la grădiniță și până în perioada post-universitară, toate structurile de învățământ și formare academică trebuie să dezvolte un sistem educațional care să favorizeze pe cât mai mulți în accesul la o carieră, un serviciu demn. Constatăm, însă, din păcate, o direcție inversă în care se merge: un număr mereu crescând al celor slabi pregătiți intelectual și o descreștere a celor bine pregătiți, competitivi pe piața muncii. La fel cum asistăm la o descreștere progresivă, continuă a numărului celor care cred în Biserică, oricare ar fi ea, ca mediatoare între Dumnezeu și om; și pe toți aceștia îi interesează mereu mai puțin riturile și practicile religioase, iar Dumnezeu reprezintă un fel de rezultat artizanal al unei practici de traforaj sau o anumită figură de plastilină, plasmată de fantezia proprie a fiecăruia. Ne întrebăm însă dacă nu cumva de această relativizare atât a omului, a identității sale, ca și a divinității în același timp, nu se fac responsabile și instituțiile și oamenii de cultură, ca și reprezentanții bisericilor. In ce măsură un om de cultură este coerent cu ceea ce spune elevilor și studenților

şi în ce măsură un preot sau pastor este coerent cu ceea ce predică credincioşilor? Si dacă în secolele anterioare, cetăţeanul şi creştinul erau cumva constrânşi să respecte o anumită ordine şi etică culturală şi religioasă, în libertatea de care se bucură (pe drept) omul contemporan, ceea ce-l poate atrage spre valori absolute pe cetăţean şi credincios sunt doar convingerile trăite ale celor ce-l învaţă de la catedră sau de la altar, şi mai puţin cuvintele şi tehnicile de comunicare. Dacă romantismul secolului al XIX-lea propunea o reîntoarcere la natură, la omul natural, din postmodernismul în care ne afundăm putem ieşi printr-o întoarcere la origini, la o reînviere a omului autentic, adamic răscumpărat de Cristos. Eroarea timpurilor noastre este prevalent una antropologică, iar remediul constă în remedierea acestei erori, printr-o bună, decisă şi adecvată vindecare a chipului omului ca şi homo sapiens şi homo redemptus (om răscumpărat de Cristos) în acelaşi timp. Iar calea spre Dumnezeul absolut şi nevăzut este calea pe care merge omul concret; calea spre transcendent trece prin calea în imanent. Considerăm aşadar funcţia religiei în dialogul cultural, intercultural ca una eliberatoare a omului de alienările identitare (adică false identităţi umane) ale prezentului şi de întoarcere a creaturii la Creatorul ei.

VI. PLURALISMUL CULTURAL ŞI RELIGIOS EUROPEAN[115]

1. Consideraţii generale

Lumea contemporană în marea ei parte este globalizată, în proporţii diferite în funcţie de localizarea geografică, sau mai bine zis geo-politică, de propria istorie şi tradiţiile pe care le are ca şi de propriile orientări ideologice şi economice. Prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, oamenii au acces rapid la o avalanşă de informaţii de pe toată planeta, iar în felul acesta ei se simt cumva participanţi, în mod direct, indirect sau doar cognitiv la evenimente pe care unii le trăiesc în mod direct, imediat, iar alţii în proporţii mai mici, sau doar iau act de acestea. Oricum, soluţiile pentru rezolvarea multiplelor probleme cu care se confruntă omenirea astăzi, îi ajută pe cetăţenii planetei să reflecteze mai mult asupra propriei identităţi şi, deci, şi asupra diversităţii care marchează viaţa atât a indivizilor, cât şi a comunităţilor umane, formate pe diferite criterii: naţionale, etnice, culturale, religioase, economice, politice, etc. Viaţa oamenilor nu mai este marcată doar de ceea ce se petrece în interiorul graniţelor statelor, nici doar în interiorul etniilor, al comunităţilor culturale sau religioase, ci asumă dimensiuni într-adevăr planetare. Simptomatic este faptul că literatura şi filmele SF proiectează omul dincolo de terra în spaţii intergalactice; aceasta este şi o expresie a minţii şi dorinţei omului de a depăşi propriile bariere, aşa cum la sfârşitul Evului Mediu, ajutat de un dispozitiv minuscul, busola, omul european a ieşit din spaţiul ce-l încorseta şi a început cucerirea globului, din păcate, subjugând oamenii şi distrugându-le cultura şi chiar decimând popoare întregi.

[115]Un site bun despre religii: http://www.pluralismoreligioso.it

Dialogând astăzi la scară planetară, din acestă perspectivă de ansamblu rezultă că omul contemporan trăieşte într-un context multietnic, multicultural şi plurireligios. Complexitatea şi interdependenţa sunt două note carecteristice al acestui proces de globalizare[116].

Reflectând puţin asupra Europei contemporane şi asupra categoriilor fundamentale ale antropologiei occidentale, aşa cum este propusă astăzi – totalitatea, alteritatea, diferenţa şi dialectica– constatăm multe dimensiuni ale acestor categorii, atunci când sunt folosite pentru a interpreta istoria şi realitatea umană, sensul existenţei şi posibilităţile de a merge pe calea sau căile care favorizează rămânerea pe sensul de mers al vieţii omului[117].

Interculturalitatea şi reciprocitatea sunt caracteristici necesare pentru a fi *în* lumea contemporană. În consecinţă, şi religiile sunt angrenate în această dinamică a persoanelor şi a popoarelor, trebuind să răspundă acestor noi provocări. Acestea sunt destul de angajante pentru un cler al bisericilor care în bună parte este îmbătrânit, iar mulţi dintre clericii tineri nu excelează în capacităţi intelectuale şi pastorale deosebite, profetice pentru timpurile contemporane. In plus, ca o altă notă negativă a bisericilor, numărul clericilor este în continuă scădere. Noua evanghelizare pe care o propune insistent

---

[116] Cf. FAVARO, G., *Il dialogo interreligioso*, Editrice Queriniana, Brescia 2002, p. 9.

[117] In Europa din prima jumătate a secolului al XX-lea, ideologiile nazistă şi comunistă au reprezentat un grav pericol la viaţa popoarelor şi la identitatea lor culturală şi religioasă. Ca o contracarare a acestui pericol, luptând în spaţiul mic al Cracoviei, în anul 1942, Karol Wojtyla, viitorul papă, a înfiinţat Teatrul Rapsodic, cu scopul de a promova cultura naţională poloneză şi viaţa spirituală a poporului său. Acest fapt este doar un simplu exemplu al intervenţiei omului în a favoriza păstrarea identităţii culturale şi religioase în contexte periculoase pentru om. In contextul actual, exemplul lui Wojtyla şi al colaboratorilor săi de odinioară poate să reprezinte un motiv de intervenţie în promovarea identităţii omului.

Biserica Catolică din Europa ţine cont de situaţia culturală şi socială contemporană în care trebuie să-şi desfăşoare activitatea ei evanghelizatoare, pastorală şi să-şi trăiască propria vocaţie. Insă, în afară de dificultăţile unei activităţi în schimbătorul şi deloc uşorul context european, Biserica trebuie să-şi rezolve şi propriile probleme interne generate, aşa cum am menţionat deja, de o mare categorie de cler îmbătrânit şi de mulţi dintre tinerii clerici slab pregătiţi în confruntarea cu lumea contemporană sau cu propriile lor probleme.

1. Pluralismul religios și identitatea creștină

O privire în paralel a societății europene dinainte de 1989 și de după ne indică cu ușurință faptul că popoarele acestui continent trăiesc mereu mai mult într-un context pluralist, sub toate dimensiunile existenței umane (politic, economic, cultural, religios). Acest pluralism este o expresie a globalizării în care identitatea persoanei și a grupurilor, pornind de la familie și până la națiuni intregi în interiorul statelor, este pusă la încercare și suferă deja multiple modificări.

In interiorul Curiei Romane, Consiliul Pontifical pentru Cultură[118] are rolul de a promova dialogul cu diferitele culturi ale lumii pentru ca civilizația umană să se deschidă tot mai mult Evangheliei lui Cristos și mântuirii care vine prin predicarea ei. Dacă rămânem în interiorul Europei, este evident faptul că aceasta este îmbătrânită în popoarele ei, ca și în cultura și religia creștină care a plasmat-o, alături de alți factori constitutivi fundamentali. Nu poate fi însă ignorat faptul că în același timp, Europa plurireligioasă, provocată și de islam, își pune mai insistent intrebări asupra identității și rolului religiilor în construcția UE și a întregii Europe în general. Confruntarea cu noile

[118]http://www.cultura.va/content/cultura/en.html

religii îi determină pe toți în măsură crescândă să aibă un dialog cu toți ceilalți, indiferent de apartenența religioasă, agnostică, sau atee, bazat pe deschidere, toleranță și dialog[119].

O notă de bază a societății europene actuale o reprezintă secularizarea, laicizarea ei, coborârea din transcendent în imanent, din sacru în profan, din spiritual în material, din spirit în materie. Este necesară, așadar, o definire cât mai bună a ceea ce este secularizarea sau laicismul acestei societăți. O primă definiție, succintă, ar fi aceea că laicismul înseamnă o autonomie a lui în raport cu religia. Iar în raport cu laicismul, dacă am putea să ne folosim de o asemănare, religia nu ar reprezenta în societatea actuală nici motorul care o mișcă și nici șoferul care conduce mașina, adică societatea. Rămânând tot în sfera alegoriei și a asemănării, religia ar reprezenta doar o înregistrare pe o bandă de magnetofon imaginar care umple orele libere, goale ale ascultătorilor. Putem să tolerăm religia, să o acceptăm chiar, dar doar ca un mijloc personal de consolare, mai ales în situații dificile, când mulți apelează la ea ca la o magie albă, bineînțeles contra cost, ca și la taraba improvizată a unui magician din piața unui oraș. Pentru a păstra climatul și imaginea mintală, consuetudinară, mai ales în spațiul oriental, cel care desfășoară autorizat funcțiile religioase trebuie să arate altfel, mai exotic, cel puțin cu barbă, după modelul oriental ancestral și nicidecum după cel a leader-ului nord-american de la tribună. Este și acesta un clișeu, o stereotipie care ne

[119]Despre Biserica Catolică din Europa, vezi exhortația apostolică a papei Ioan Paul al II-lea *Ecclesia in Europa*, care atât în limbaj cât și în idei poartă amprenta stilului dinamic, profetic al acestui papă: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20030628_ecclesia-in-europa_it.html

indică cum este percepută religia și oamenii ei oficiali, autorizați în mintea și în practica lumii comune.

Se pare că religia nu mai are o funcție publică, socială, ea devenind, așa cum am mai afirmat, o problemă personală a individului, cetățeanului. In consecință, trebuie să ne întrebăm dacă religia este în declin numeric și calitativ, dacă nu cumva este chiar pe cale de dispariție. Un exemplu asupra căruia putem reflecta il reprezintă cazul Germaniei de Est. Aici, înainte de căderea zidului Berlinului în toamna anului 1989, bisericile erau pline cu credincioși; după căderea zidului, în schimb, într-un climat de libertate, bisericile au început să se golească. In perioada comunistă, rolul bisericilor a fost și acela de a oferi cetățenilor și credincioșilor un sprijin moral, un motiv ideologic și spiritual de a lupta contra unei ideologii atee și antiumane. După ce partidul și statul care susțineau această ideologie neagreată de mulți cetățeni și de către biserici, cu siguranță, au căzut, au dispărut, a dispărut și interesul oamenilor pentru o instituție care acum și-a pierdut obiectul muncii, adică adversarul ideologic, politic comunist. Exemplul poate fi mutat și în Polonia celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, unde Biserica Catolică, Lech Walesa și Karol Wojtyla, au reprezentat simboluri ale luptei de emancipare a polonezilor pentru drepturi umane și progres economic. După căderea regimului comunist, interesul și entuziasmul polonezilor pentru biserică și religie a început să scadă, deoarece nu mai exista adversarul lor în invingerea căruia biserica și religia avuseseră un rol decisiv. Am putea purta discursul în partea extremă a planetei, în Japonia, de exemplu, unde japonezii au avut un mare interes, o mare atenție pentru biserica catolică de la sfârșitul secolului XIX și prima parte a secolului următor, când aceasta, prin diferitele ei inițiative sociale și educaționale a contribuit la bunăstarea și progresul poporului

japonez. Când însă japonezii au început să se dezvolte economic şi nu au mai avut nevoie de colaborarea bisericii în domeniul social sau educaţional, a început să scadă şi interesul lor pentru biserică şi religia creştină. Aceste exemple pot fi multiplicate la scară planetară şi ne arată aceeaşi realitate. Iar o anchetă recentă din Marea Britanie ne arată cum copii, elevi care au primit o bună educaţie în şcoli catolice, în vârsta adultă nu mai au nicio practică religioasă. Aceeaşi realitate o constatăm în România la multe persoane care în copilărie erau prezente cu regularitate în biserică şi la activităţile ei pastorale, iar apoi în tinereţe sau în virsta adultă se înstrăinează cu totul de biserică şi de practicile religioase.

Pe de altă parte, sunt şi situaţii care ne indică faptul că interesul pentru religie nu a dispărut, dar se manifestă în forme uneori neprevăzute de către mulţi. De exemplu, Catehismul Bisericii Catolice[120] din anul 1993 a trezit un mare interes în rândul populaţiei catolice. Iar din afara spaţiului oficial doctrinar, etic sau de organizare şi funcţionare a bisericilor tradiţionale şi a formelor religioase creştine pe care le reprezintă, se verifică astăzi un interes variat faţă de religii sau faţă de fenomenul religios în general. Pe rafturile librăriilor vedem multe cărţi ce prezintă spiritualităţi ale Orientului Indepărtat sau Mijlociu, opere ale ezoterismului sau ale Noii Ere, ceea ce ne indica faptul că religiosul este încă bun în comerţ şi nu numai. Sau, cu ocazia unor mari sărbători ale sfinţilor patroni ai catedralelor sau ai unor naţiuni, mulţimi imense se adună la aceste locuri sacre, pentru a venera moaştele, ca şi pentru alte motive mai puţin sau deloc

[120]Vezi versiunea în limba română:
http://www.catehism.ro/cc_catehismul_bisericii_catolice.htm
http://www.vatican.va/archive/compendium_ccc/documents/archive_2005_compendium-ccc_ro.html

religioase. Interesul religios al maselor se manifestă nu numai pentru sfinți consacrați, dar și pentru personalități care au cucerit mass media și simpatia oamenilor. Ne referim la ”fenomenul Diana” din Anglia anului 1997 și al anilor succesivi, când manifestările populare de doliu cu conotații nu doar de pură simpatie, ci și religioase pentru moartea tragică a prințesei au antrenat nenumărați englezi și mulți alții din afara Angliei.

In acest context, ar fi posibil să vorbim despre perioada actuală ca una a post-laicismului? Răspunsul este negativ, întrucât astăzi o bună parte a religiozității se desfășoară în sectorul privat. Iar această formă o putem considera ca o reacție post-modernă la laicizarea progresivă a spațiului public. In acest spațiu public al modernității, în perioada post-modernă în care suntem, miturile anterioare au început să fie spulberate. Visul multora despre progresul bazat pe descoperirile științifice a devenit o iluzie, datorită faptul că progresul nu i-a ajutat pe toți, ci, dimpotrivă, a adâncit distanțele dintre bogați și săraci, aceștia din urmă crescând mereu numeric. Progresul, apoi, a violat grav mediul vital al omului și a cauzat și nenumărate suferințe, conflicte armate și războaie. La nivel individual, libertățile și drepturile fundamentale ale persoanei umane, atât de solemn proclamate în nenumărate ocazii (semn al slăbiciunii și ineficienței legii, care trebuie mereu să fie reproclamată), sunt grav încălcate de o ordine socială, statală sau interstatală impersonală. Specializările unidirecționale, eficiente pe sectoare foarte înguste ale științei, îl privează pe student și cercetător de o viziune unificatoare și de ansamblu atât asupra științei, cât și a vieții în general. In felul acesta, nenumărați oameni văd doar copacul, dar nu-și mai dau seama de măreția, frumusețea și complexitatea pădurii (lumea și viața concretă) și se simt pierduți în ea. Din acest motiv,

divaghează în spațiile anonime ale lumii cibernetice sau în tehnici de comunicare neproductive și depersonalizante. Ca și efect negativ al acestor tehnici, rezultă o societate superficială, slabă, fără un crez și un ideal profund, angajant de lungă durată, ceea ce nu este deloc favorabil nici trăirii religioase, nici coeziunii și solidității sociale, pornind de la celula ei de bază, familia, și mergând până la ansamblele național-statale.

Tinând cont de aceste realități ale lumii post-moderne, noile mișcări religioase pot fi interpretate și înțelese ca un semn al unei căutări de sens satisfăcător al vieții, recunoscând valoarea personală a individului și de înțelegere unitară a vieții și a sensului ei. Paradoxul laicizării care exaltă libertatea, dar cauzează simultan standardizarea gândirii și vieții, trezește reacția adversă în pluralismul religios, ca o contrabalansare a unor dezechilibre create tocmai de laicizare.

Pluralismul sub toate formele lui este evident și nimeni nu îl neagă. El este prezent la scară planetară, iar în Europa este și mai evident decât pe alte continente. Și deși este atât de evident în multiple domenii, totuși există o constantă a tuturor care, deși trăiesc într-o mare diversitate culturală, socială, religioasă și de altă natură, au totuși în comun căutarea bunăstării materiale și a consumului dus mult dincolo de necesitățile normale ale persoanei. Nota comună este tendința și efortul constant spre a avea mereu mai mult și spre a consuma mereu mai mult. In aceleași persoane în care se verifică aceste tendințe există însă și neliniștea, insatisfacția interioară care genereză metode noi de concentrare, de autocunoaștere și de religiozitate. In fața tehnicilor și spiritului de îmbogățire materială care îl dezumanizează pe om, se naște, ca un antidot, reacția adversă a religiozității și căutării dimensiunii spirituale a vieții.

In documentul citat despre Biserica în Europa, la nr. 9, Ioan Paul al II-lea scrie: ”cultura europeană ne dă impresia unei apostazii tăcute” din partea oamenilor care trăiesc ca și cum Dumnezeu nu ar exista; oameni care trăiesc ”într-un agnosticism religios mereu mai răspândit”. La numărul 20 al aceluiași document se vorbește despre pluralismul etic și religios care din ce în ce mai mult caracterizează Europa. Alături de creștini, crește semnificativ numărul musulmanilor; sunt mulți budiști, șintoiști, sikh[121], mișcări religioase sincretiste, orientale sau unele inspirate din teoriile psihologiei moderne.

Comunitățile musulmane

Trebuie precizat faptul că deși musulmanii provin din diferite regiuni, sunt foarte uniți printr-o credință comună. Multe din moscheele lor sau centre islamiste, susținute și de Liga Musulmană Mondială, au un caracter supra-național; pe de altă parte, există și grupuri bine naționale de musulmani Maroc, Turcia, Pakistan sau din Bengali (una din cele mai populate regiuni ale planetei), de exemplu. Trebuie ținut cont apoi de faptul că aceste comunități au propria lor istorie de formare, consolidare în spațiul european, pe baza apartenenței la o anumită națiune. Identitatea lor în state europene precum Franța sau Germania este statuată în diferite documente precum Carta și care le fac inteligibile în fața autorităților țărilor gazdă. O altă caracteristică a musulmanilor o constitue apartenența lor religioasă la variantă sunită sau la cea șiită, aceștia din urmă venind în mare parte din Iran. In rândul șiiților există ramura ismaeliților, sau discipoli ai lui Agha Khan, care nu sunt prea atașați de ceilalți musulmani.

Nu ne interesează atât cum sunt împărțiți, ci numărul lor mereu crescând și faptul că sunt contra

[121] http://www.sikhs.org/

semnelor religioase creştine în instituţiile publice. Ei sunt contra lipsei de religiozitate a Occidentului şi mulţi dintre ei cred că Islamul are o misiune în Europa, anume aceea de a o salva de la decadenţă prin islamizarea ei. Musulmanii din Anglia (între 4 şi 6 % din populaţia ţării, în contextul în care peste 30% din cetăţeni nu şi-au declarat nicio apartenenţă religioasă) sunt mai uniţi între ei şi sunt decişi să îşi apere cu mai multă fermitate drepturile şi necesităţile lor. Nu sunt convinşi de importanţa învăţământului public din această ţară şi urmează aceste şcoli pentru că nu au altă alternativă. Doresc să aibă şcolile lor în această ţară, dar ele să fie susţinute de stat, ceea ce nu se întâmplă. Din acest fapt, şi pot fi aduse şi alte exemple, reiese cu claritate faptul că musulmanii nu sunt dispuşi să fie asimilaţi de modul de viaţă occidental. Sau, privind realitatea dintr-un alt unghi, manifestarea vizibilă şi socială a credinţei lor reprezintă, de fapt, o opoziţie faţă de spiritul laicist şi laicizant al lumii europene. Si este posibil ca atunci când vor avea pe deplin toate drepturile pe care şi le revendică în faţa autorităţilor europene să decadă şi în adeziunea lor faţa de islam şi de moschei; la fel cum s-a verificat cu popoare catolice ale Europei, precum polonezii, în complexul relaţiei lor tensionate cu autorităţile comuniste şi a sprijinului pe care l-au avut din partea Bisericii Catolice, de care însă s-au distanţat după ce a încetat lupta împotriva comunismului. Înţelegând astfel realitatea raportului omului cu instituţia religioasă, putem spune că acesta este ataşat de aceasta, ca şi de religia ei, atâta timp cât instituţia este solidară cu o cauză importantă a omului, cauză care nu este în primul rând una doctrinară, pur spirituală, ci mai mult una imanentă, aparţinând mai mult drepturilor fundamentale ale persoanei umane.

Comunităţile orientale

In Anglia, *hinduiştii* sunt mai puţin numeroşi decât musulmanii, dar reprezintă totuşi un număr semnificativ. Temple hinduiste au fost construite în multe localităţi iar conflictele sau tensiunile cu localnicii sau cu autorităţile sunt foarte rare. Ei sunt mai supli şi se adaptează mai uşor la uzanţele europene, iar hinduismul nu se poate compara cu islamul în conştiinţa de a aparţine la *umma*, adica ”familia credincioşilor”.

Comunităţile *sikh* îşi au şi ele locurile lor de cult şi de întâlnire a membrilor comunităţii. Pentru a-şi consolida poziţia în ţara de adopţie, îşi plasează proprii membri în posturi de conducere din societate, din administraţia publică, în lumea afacerilor şi a profesiilor liberale, etc. Ei sunt mult mai integraţi în societate decât alte etnii şi grupuri religioase, deşi există încă destule prejudicii rasiale în rândul populaţiei majoritare.

In ceea ce-i priveşte pe *budişti*, aceştia sunt mult mai puţin numeroşi decât alte grupuri religioase din afara Europei. Sunt deja multe temple budiste, dar nu se pot compara numeric cu moscheile. Aceştia sunt mai numeroşi în Franţa, datorită emigrărilor din Indochina, Vietnam, Laos si Cambogia. Muncitori harnici şi iubitori de pace, budiştii se integrează uşor în societate. Ei privesc religia mai mult ca pe o problemă familială care nu are nevoie de semne exterioare în societate, în viaţa cotidiană publică; din acest motiv, nu vin în conflict cu autorităţile publice şi cu societatea, în general.

O menţiune aparte merită budismul tibetan, nu atât pentru numărul credincioşilor, cât mai mult pentru influenţa pe care o are. Un lobby deosebit îl face liderul spiritual Dalai Lama (*1935)[122], care se consideră un simplu călugăr budist tibetan, dar care

[122]http://www.dalailama.com/

fascinează mulțimi nenumărate prin înțelepciunea și simplitatea discursurilor sale. Nu putem crede că doar simpla curiozitate atrage atâtea persoane în jurul lui. Sunt mai multe reviste și publicații budiste care răspândesc învățăturile aceste religii-filosofii de viață în rândul occidentalilor. Le menționăm pe cele mai importante: în Franța se publică ”Dharma” de către Institutul Karma-Ling, iar în Germania, ”Dharma-Nektar” de către asociația Karma-kagyü. Sunt mulți occidentali care se convertesc la budism și vor să devină noi ”lamas” (învățători, maeștri spirituali). Pentru a accede în această stare spirituală, aspiranții trebuie să se pregătească intens în singurătate, rugăciune, contemplație, studiu și asceză timp de trei ani, trei luni și trei zile, ceea ce ne indică seriozitatea și importanța cu care aceste persoane tratează intrarea în noua lor stare de viață spirituală. Acest fapt ne indică continuitatea religiozității, ca formă de exprimare a credinței, în Occident, chiar dacă este în modalități și forme noi pentru vechiul creștinism european.

Noi forme de religiozitate

Alături de religiile prezentate, menționăm altele noi dominate de o sete nestăvilită de a ajunge la bunăstare și fericire: penticostali, discipoli ai lui Sai Baba (guru și lider spiritual indian mort în anul 2011), Asociația Internațională a Conștiinței lui Krishna (Hare Krishna) (ISKON)[123], mișcările religioase de origine japoneză Mahikari și Soka Gakai, Biserica Scientologă[124], și multe altele.

Mai importantă decât acestea, credem că este curentul *New Age*[125]. Acesta poate fi asemănat cu o

[123]http://iskcon.org/

[124]http://www.scientology.org/

[125]O privire de ansamblu personalizată asupra istoriei, doctrinei și moralei bisericilor, religiilor si sectelor se poate vedea în: DUMEA, C., *Religii,*

caracatiță cu nenumărate tentacule sau ramificații, ceea ce îl face imposibil de cuprins într-o viziune sintetică. In sincretismul contemporan favorizat de globalizare, acesta se concretizează în căutarea noi forme de cult și religiozitate, dar și în domeniile cercetării științifice, dar și în muzică, medicină, literaratură, în produsele medicale și chiar și în cosmetică. Atracția exercitată de Noua Eră există nu numai între membrii ei declarați, dar în categorii mult mai largi de populație, fie creștină, fie necreștină.

Datorită răspândirii la scară planetară a acestui curent, se recere o reflecție mai aprofundată asupra cauzelor care l-au generat. O primă cauză o considerăm a fi însăși societatea modernă și post-modernă impersonală, în care persoana umană este privită mai mult ca un număr, decât ca o entitate ontologică. Noul curent scoate în evidență faptul că omul este un individ dotat cu energie divină, parte a cosmosului; este omul cel nou care anunță o Eră Nouă. In germen, asistăm la o nouă formă de umanism, diferit contextual de cel medieval, dar în esență același, divinizat nu de Dumnezeul revelat în Bibile sau Coran, ci de un Dumnezeu nou. Iar vis-a-vis de științele actuale care au fragmentat cunoașterea până la o aduce într-o fundătură fără nicio ieșire (ne referim la domeniile filosofice mai ales), noul curent propune abordarea științifică integrală, opusă divizării fără limite. Iar la nivel spiritual, ca o reacție la degradarea mediului și a resurselor naturale, este propusă spiritualitatea creației în ansamblul ei, sacralitatea ei,

---

biserici, secte privite din perspectivă catolică, Sapientia, Iași 2002. O privire creștină despre New Age ne-o oferă Consiliul Pontifical pentru Cultură și Dialog Interreligios în amplul document publicat pe site-ul Vaticanului:
http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/documents/rc_pc_interelg_doc_20030203_new-age_it.html

de unde putem deduce intangibilitatea, inviolabilitatea acesteia, respectul absolut față de tot ceea ce există.

Noul curent nu este o religie, chiar dacă se inspiră din religiile precreștine ale Orientului și Occidentului, iar adepții ei nu se numesc atât religioși, cât mai mult ”spirituali” și se distanțează din plecare de bisericile tradiționale și de credincioșii acestora. El nu este, așa cum se poate percepe destul de ușor, un curent organizat cu reguli clare, ci mai mult reprezintă o rețea de curente care coagulează gândirea și aspirațiile oamenilor spre o eră nouă, o umanitate nouă. La nivel mult mai larg, poate fi considerat o utopie a lumii contemporane în căutare de sens spiritual al existenței. Grija principală a acestui curent tentacular nu este atât de a găsi soluții concrete la problemele reale ale societății, cât mai mult de a ajunge la o schimbare globală, planetară prin transformarea personală a oamenilor în ființe mai spirituale decât sunt în prezent.

Bazarul comunităților

Dacă ar fi să acordăm credibilitate diferitelor statistici, la nivel mondial sunt circa 20.000 noi religii și peste 30.000 confesiuni de inspirație creștină. Scena religioasă a lumii prezente are dimensiuni noi care pun în criză însăși conceptul de laicism ca notă dominantă, fundamentală a societății, cel puțin a celor foarte dezvoltate economic, material. Secularizarea, laicizarea nu reprezintă un răspuns complet la întrebarea cum este societatea actuală. Pluralismul religios este evident, iar în fața acestei evidențe se pune întrebarea cum trebuie înțeles acesta și cum trebuie să acționeze sau să reacționeze societatea și bisericile tradiționale, care își proclamă supremația asupra religiosului în continentele majoritar creștine. Nu cunoaștem care este reacția lumii dominată de islam asupra acestui fenomen al pluralismului religios, la fel cum nu cunoaștem reacția lumii dominată de

budism, hinduism sau șintoism. Discursul nostru se limitează mai mult la spațiul european.

Considerăm că pluralismul religios nu este suficient de bine cunoscut și analizat. El are rădăcini și în contestațiile din secolul anterior ale atâtor persoane care își vedeau limitate sau negate drepturile funamentale civile (de exemplu, contestațiile negrilor contra albilor și contra unei organizări sociale care le limita drepturile lor fundamentale). Adăugăm opoziția față de anumite culturi naționale care au susținut fascismul și comunismul; contestațiile tinerilor contra unui conformism moral și a unei societăți închistate, de unde s-a ajuns în extrema opusă a liberalismului moral fără limite. Luând în considerație aceste aspecte ale societății secolului anterior, pluralismul religios poate fi înțeles ca un liberalism ajuns în spațiul public. Asistăm astfel la o fragmentare a societății și la pierderea unor valori comune, la o privatizare a binelui comun.

Personalismul și individualismul contemporan favorizează libertatea de alegere; individul poate să aleagă setul de valori proprii în care să creadă, pe care le poate apoi părăsi și accepta altele, sau să renunțe la toate. Poate să accepte sau să respingă normele morale, doar să nu dăuneze celorlalți. Omul însuși este izvor și criteriu al moralității și nu mai există un set de valori comune care să susțină binele și politica publică. Există doar principii comune, precum libertatea, egalitatea și solidaritatea. Orice tentativă de limitare a libertății atentează la stilul de viață actual și este percepută cu neîncredere sau chiar ostilitate. Această orientare marchează viața persoanelor încă din fragedă copilărie, în așa fel încât dacă un părinte consideră că este necesar să ia niște măsuri restrictive pentru copil pentru a-l feri de rău și a-i favoriza o creștere adecvată, acesta poate apela la foruri tutelare

care aduc părintele în instanța unei judecăți intransigente și chiar punitive pentru el.

Indivizii sunt încurajați să se considere ca și producători și consumatori de bunuri și valori, în competiție unii cu alții, iar în această competiție cel de lângă tine este perceput adesea ca adversarul tău, pe care trebuie neapărat să-l surclasezi sau chiar să-l scoți din competiție. Ca o ironie și un paradox al pluralismului este faptul că deși proclamă o toleranță fără limte, în practică dezvoltă noi forme de intoleranță. Cauza acestui paradox se află în faptul că pluralismul generează conflicte de nerezolvat, ignorând sau combătând toate principiile care ar putea să rezolve aceste conflicte. Pe de o parte, omul, fiind din natura sa un ”animal social”, adică unul care trăiește în societate, și orice societate pentru a putea funcționa, are nevoie de reguli valabile pentru toți membrii ei; iar pe de altă parte, pluralismul care lasă libertate absolută persoanei umane, fapt care face imposibilă coeziunea socială și inteligibilitatea unei societăți; din aceste două realități care nu găsesc un numitor comun rezultă haosul contemporan și toate dezechilibrele din societate și disoluția unei lumi creștine.

Fără a abandona investigarea socio-religioasă și a ne retrage descurajați de pe scena lumii, încercăm să găsim soluții pentru o lume nouă, mai pozitivă și mai coerentă cu un set de valori comune, laice și religioase. O soluție pe care o propun mulți este aceea a unei ”comunități a comunităților” (noi am numit-o un bazar al comunităților, deoarece considerăm că în prezent reprezintă mai mult un proiect artizanal, imatur și fără o legiferare clară). Ne aflăm mai mult într-un fel de ”curte a neamurilor” de pe toate meridianele și în care fiecare vine și-și arată proprii idoli, propriile aspirații sau propriile iluzii sau deziluzii.

In concret, asistăm la numeroase comunităţi ca expresie a unei culturi pluraliste. Asistăm la o scădere progresivă, continuă a culturilor naţionale, înclusiv în componenta lor religioasă, creştină. Aşa ne explicăm, de exemplu, scăderea progresivă a numărului celor care se spovedesc, spovada făcând parte dintr-un ethos religios încadrat într-un spaţiu naţional supus în ansamblul său globalizării şi implicit, laicizării. Si dacă o cultură naţională intră în declin, o alta, sau un surogat al acesteia vine să umple golul, ca într-un mecanism al vaselor comunicante.

Multitudinea comunităţilor ca urmare a fragmentării socio-religioase recere alte reflecţii vis-a-vis de ele, ca şi părţi componente ale noii societăţi. Credem că acestea trebuie să fie susţinute pentru a putea intermedia relaţia membrilor lor cu statul şi instituţiile publice. Intermedierea o considerăm necesară, întrucât sunt comunităţile care permit membrilor lor trăirea în spaţiul public a idealurilor ce le au. Aşa cum şi în spaţiul civil, deşi toţi cetăţenii se bucură de aceleaşi drepturi, exercitarea lor nu se face la nivel individual, ci prin instituţiile legal constituite. Orice cetăţean major are dreptul la vot, dar exerciţiul acestui drept se face în secţia de votare; la fel, cum orice cetăţean are dreptul la educaţie, însă aceasta se realizează în şcoli legal constituite.

Din partea lor, comunităţile, chiar dacă au drepturile lor, nu trebuie să neglijeze faptul că nu pot să se rupă de societate, de ceilalţi, ci, dimpotrivă, trebuie să intre într-o reţea de relaţii constructive pentru a-şi aduce partea de contribuţie la binele comun al tuturor. Orice comunitate pentru a fi utilă într-un angrenaj comun trebuie să vorbească simultan două limbi, cea proprie şi cea a majorităţii în mijlocul căreia trăieşte. Si dacă ar fi să ne gândim la o scară a valorilor, pe prima treaptă credem că trebuie pusă limba majorităţii cetăţenilor, iar limbile comunităţilor

vin pe locul al doilea. Există însă și alte coordonate ale acestei problematici deloc simple. Prima limbă cu care cineva se naște este cea pe care o învață în familie, de la părinți, care îi oferă copilului rădăcinile și cadrul de referință a valorilor; iar odată cu creșterea, confruntarea și inserarea în societate și în spațiul public, a doua limbă, cea oficială permite individului să comunice la o scară mult mai largă. Această a doua limbă, de largă audiență, trebuie să fie așa cum o exprimă și termenul, de largă acceptare a diversității, a recunoașterii drepturilor dar și a obligațiilor tuturor în angrenajul comun. Pentru aceasta este nevoie de un dialog continuu care să permită membrilor diferitelor comunități să respecte credința și istoria fiecărui grup, ca și funcționarea pașnică și benefică a societății în ansamblul ei. Referitor la comunitate sub aspectul ei religios, este necesar ca membrii ei să posede două capacități, una de a-și conserva propriile valori și tradiții și cealaltă de a le pune în slujba binelui comun.

Rolul creștinismului în pluralismul religios

O problemă deloc neglijabilă, chiar gravă în contextul actual european o considerăm a fi ignorarea voită a rădăcinilor creștine ale continentului în legislațiile UE, ca și în alte legi sau dispoziții la nivel național. Aceste rădăcini creștine le considerăm a fi absolut necesare în stabilirea eșafodajului unei limbi comune care să permită apoi tuturor celorlalte comunități propria lor afirmare ca și dialogul în agoraua europeană. Ignorând rădăcinile creștine comune ale continentului, de fapt se încearcă a construi un edificiu cu un fundament fragil, lipsit de vitalitate și consistență. Putem afirma că această orientare constituie și o gravă violare a istoriei, a tradițiilor care au format continentul și care i-au dat nota lui personală, identitară. Aici s-a afirmat creștinismul și chiar dacă islamul și ebraismul au fost combătute, trebuie afirmat și faptul că în confruntarea

dintre cele trei religii au urmat și rezultate pozitive, benefice pentru toți. In plus, dacă aceste trei mari religii au adus beneficii societății în general și membrilor lor, în special, nu înțelegem de ce în prezent nu ar trebui recunoscută istoria și rolul lor la construcția comună publică europeană.

Pentru a fi european, nu trebuie neapărat să fii creștin sau să aparții altei religii, dar trebuie să ții cont de acestea, să le cunoști istoria, valoarea și rolul lor în timp și spațiu. Creștinismul nu reprezintă un obiect de muzeu, ci este în continuare un organism viu, un partener al omului și societății. In mijlocul creștinilor și cetățenilor europeni au sosit și continuă să sosească noi emigranți, membri ai altor religii și biserici. Aceștia au venit cu propunerea clară, decisă de a rămâne și beneficia de civilizația și bunăstarea materială europeană. Atât față de membrii vechi ai bisericii, cât și față de noii veniți, Biserica Catolică (dacă limităm discursul doar la ea) trebuie să propună și să aplice ceea ce ea însăși a dezvoltat teoretic, și anume ”noua evanghelizare”. Aceasta înseamnă o reîntoarcere la carisma primară evanghelică, fără a ignora patrimoniul tradiției (mereu actualizat), ca și un angajament clar în dialogul interreligios în primul rând cu religiile monoteiste, ebraismul și islamul. Dacă actualmente mai ales bisericile tradiționale pledează pentru recunoașterea radăcinilor creștine ale continentului în noua construcție europeană, pe de altă parte nu poate fi ignorat faptul că aici, creștinismul a avut adesea forme de exprimare departe de a fi evanghelice, generând chiar războaie religioase și persecutări sângeroase ale necreștinilor. Biserica Catolică și-a asumat aceste erori ale trecutului, le-a recunoscut și și-a cerut iertare public pentru ele[126];

[126]COMISIA TEOLOGICA INTERNATIONALA, *Memorie și reconciliere. Biserica și greșelile din trecut*, Presa Buna, Iași 2000.

credem că a învățat suficient de bine din lecțiile trecutului, iar astăzi are un comportament adecvat față de toți, indiferent dacă este creștin sau nu, dacă este un simpatizant sau adversar al catolicismului.

Ne permitem o reflecție mai mult personală față de erorile din trecut ale bisericii catolice privite în paralel cu biserica soră ortodoxă. Dacă în Occidentul catolic au existat și războaie religioase între catolici și protestanți, în Orientul ortodox nu au existat astfel de tragedii, dar asta nu pentru că ortodocșii ar fi fost mai pașnici și mai credincioși, mai toleranți sau iubitori față de cine nu era ortodox, ci pentru faptul că fiind sub dominație otomană, Inalta Poartă interzicea cu fermitate orice conflict interreligios în teritoriile dominate de ea. Nu făcea aceasta din convingeri religioase sau din simpatii confesionale, ci din motive pur politice, din rațiuni pragmatice: nu dorea să aibă conflicte și nu permitea nimanui să încalce legile ei. In plus, semnase diferite acorduri cu marile puteri occidentale catolice prin care se angajase să respecte libera exercitare a cultului catolic sau protestant în teritoriile controlate de la Istanbul. Putem să concludem așadar că ortodocșii au fost toleranți cu catolicii pentru ca nu au putut fi altfel. De altfel, intreg Evul Mediu este marcat de intoleranță, declarată, activă sau doar în gândire, indiferent dacă ne aflăm în partea creștină occidentală sau orientală a Europei.

In construirea noului edificiu european, s-a scris deja mult și nu intenționăm să dezvoltăm aici principiile și legile fundamentale ale acestei construcții, pe care nici nu le cunoaștem în detalii, ci doar să enunțăm niște pricipii și idei generale încadrate în tema pluralismului religios. Acestea se inspiră din gândirea biblică, cea a creării omului de către Dumnezeu, a identității acestei creaturi și rolului pe care il are în construirea unei comunități a comunităților. Primul mare concept sau idee este cel al

demnității persoanei umane, creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, deci cu o identitate și valoare sacră. Omul nu este deloc un număr anonim într-o mulțime de alte numere, nici un simplu cetățean al unui stat supus acestuia în mod necondiționat. Demnitatea lui este absolută, inalienabilă și intangibilă și nu poate fi condiționată de rasă, religie, apartenență etnică sau culturală, sex sau poziție socială. De aici derivă respectul pentru diversitatea sub toate formele ei, iar această diversitate sau varietate într-o societate pluralistă constituie acel ingredient care face viața armonioasă și capabilă de progres.

Un al doilea concept este cel al *dezvoltării* care este strâns unit cu cel al *solidarității*. Biblia afirmă că întreg pământul a fost încredințat omului pentru a beneficia de roadele lui, printr-o muncă onestă. Bunăstarea materială este un drept al tuturor, în egală măsură. Accesul la orice formă de bunăstare și progres trebuie să fie pentru toți, iar inegalitățile sociale sau economice sunt contrare viziunii biblice și drepturilor fundamentale ale omului. Conform regulelor dreptății și inseparabil față de caritate, bunurile sunt ale tuturor. Constatăm așadar că viziunea biblică asupra bunurilor și a distribuirii lor este identică cu cea comunistă. De fapt, comunitatea creștină primară din Ierusalim poate fi considerată prima comunitate comunistă[127]. Această destinație universală a bunurilor se inspiră și din principiul apartenenței tuturor la aceeași umanitate, care are în comun nu doar natura umană, dar și toate

---

127 Vezi textul din Noul Testament: Faptele Apostolilor 4,33-35: ”Apostolii depuneau mărturie cu mare putere despre învierea Domnului Isus şi un mare har era peste ei toţi. [34] Căci nu era nimeni printre ei în nevoie, pentru că toţi cei care aveau în proprietatea lor ogoare sau case le vindeau, iar banii obţinuţi pe lucrurile vândute îi aduceau [35] şi-i puneau la picioarele apostolilor; apoi erau împărţiţi fiecăruia după cum avea nevoie”.

posibilitățile și resursele în serviciul omului, fără nicio discriminare, de nicio natură. Este un principiu revoluționar care aparține epocii moderne și contemporane a omenirii, contra căruia sunt însă destule forțe și interese, jocuri de putere, cu efecte negative, grave la adresa indivizilor sau comunităților. Credem că în acest punct, Biblia și bisericile au un rol mare pe scena omenirii, în apărarea omului, dincolo chiar de orice apartenență confesională.

Un pericol real îl reprezintă astăzi, în cadrul concurenței sălbatice economice sau politice, ca un grup să aibă o imagine exagerată asupra propriei identități, marginalizând sau excluzând chiar alte grupuri sociale, mai sărace, fie material, fie spiritual. Pentru grupurile puternice, o întreagă industrie de producție și consum este pusă deja în mișcare, favorizând o circulație mare de capital în favoarea lor. Sume imense sunt consumate de către persoane sau instituții bogate, pe când mase enorme de persoane trăiesc la limita subzistenței[128]. In limita legii, nimeni nu este obligat să ofere din banii sau resursele proprii nimic celor pentru care nu este obligat legal, conform principiului do un des (îți dau ca să-mi dai). Acesta este insuficient pentru o funcționare umană a societății. Este absolută nevoie de caritate, dragoste, altruism și generozitate față de cei care nu pot oferi în schimb nimic material. In slujirea caritabilă, dezinteresată a altora; pătrunzând în profunzime, iubind pe toți semenii, pentru că sunt egalii noștri; iubindu-i pentru că sunt frații noștri și fiii aceluiași Dumnezeu, creștinismul are un mare rol în umanizarea planetei și în ridicarea omului la un alt nivel de înțelegere și de trăire a vieții.

[128]O curea pentru pantaloni într-un magazin de pe Champs Elysée din Paris poate costa 4000 euro, iar cu aceeași sumă pot fi școlarizați în deșertul Chalbi din nordul Kenyei timp de un an scolastic 40 de elevi.

Un al patrulea principiu în construcția europeană și nu numai îl reprezintă cel al *subsidiarității,* element fundamental într-o construcție democratică și se opune oricărei forme de totalitarism. El este apoi o probă concludentă a încrederii pe care instituțiile centrale o au în celelalte structuri ale societății, respectându-le rolul și importanța lor în contruirea edificiului comun. La bază stă familia, monogamică, al cărei rol în transmiterea vieții, a valorilor fundamentale umane, laice și religioase este decisiv. Creștinismul consideră familia ca o oglindă și o reprezentare încarnată a iubirii totale a lui Dumnezeu față de oameni. Inspirația și fundamentarea religioasă a familiei contribuie în mare măsură la soliditatea societății și la frumusețea acesteia, ca reflex al frumuseții divine. Cunoașterea și respectarea am spune sacră a identității și misiunii familiei reprezintă una din marile datorii, fără excepții ale statelor și ale oricărei instituții. Alături de familie, în construcția comună un rol important revine celorlalte instituții, pornind de la baza comunităților (primării, școli, instituții administrative, sanitare, politice) și până la cele statale centrale, și mai departe în multinaționale, corporații, organisme internaționale. Fiecare în parte din aceste instituții au propriul rol și nicio altă instituție nu îi poate lua rolul propriu. Fiecăruia trebuie acordat ceea ce i se cuvine. Subsidiaritatea crează un mare angrenaj în care fiecare rotiță are o funcție a ei, proprie. Acest principiu favorizează construirea unei comunități a comunităților, o nouă formă de organizare socio-politică, economică, administrativă, culturală și religioasă a lumii actuale, o construcție care nu este nici pe departe definitivă, finalizată, ci în continuu proces de evoluție, o evoluție sinuoasă, cu pași înainte sau înapoi, care reprezintă momente de criză, dar, în principiu orice criză conține în germen forța renașterii și a progresului. Rolul instituțiilor, ne referim aici în

special la cele religioase, este alimentat de carisma, harul, fantezia și imaginația creatoare luminate de Cel de Sus. Considerăm așadar seva spirituală a Evangheliei nu doar ca un aliment al persoanei, pentru binele ei propriu, ci și un izvor de noi energii în serviciul comunităților, pentru ca acestea să-și poată îndeplini mai bine propriul rol. Europa și nu numai ea, ci și alte continente majoritar creștine, trebuie să-și redescopere rădăcinile și bogația sevei care încă circulă în ele, pentru a alimenta și a construi împreună cu toți oamenii, creștini sau necreștini, o lume nouă, bazată pe principii unanim acceptate. Utopiile sau visele mărețe unor inspirați ai lumii de ieri și de astăzi pot fi sprijinite de creștinism și de instituțiile religioase, în forme adecvate lumii prezente, pentru o construcție grandioasă mondială, în care să se reflecte cu mai multă splendoare chipul lui Dumnezeu cel nevăzut. Privind astfel lucrurile, religia nu reprezintă doar o problemă privată a omului, ci un element constitutiv al omului în drumul lui spre fericire, împlinire. In această privire sintetică și profetică în același timp a rolului religiei și instituțiilor religioase în construcția europeană și planetară în același timp, viziunile totalitare, ideologiile bazate pe supremația unei națiuni sau a unui curent de gindire unilateral, interesele marilor grupuri politice sau economice, trebuie să-și revizuiască orientarea, programele de acțiune și propriile interese, și să contribuie în contextul globalizării la marea construcție a lumii de mâine.

Călugărul din schitul izolat din munte sau deșert, parohul și pastorul din parohia lui, episcopul din reședința lui episcopală, mitropoliți, patriarhi și papi, să iasă mai des din ediciiile lor și să privească împreună nu doar spre propriile biserici sau mănăstiri și spre proprii enoriași, ci și spre o lume a miliardelor de oameni care trăiesc în sărăcie și situații grave de

nedreptate și încălcare a demnității lor de ființe ale unicului Dumnezeu. Dacă Dumnezeu este unul și egal pentru toți, atunci este absolut necesar ca și cei care cred în El sau îl predică, este în obligația și vocația lor esențială, să îl facă cunoscut și iubit pe acest Dumnezeu al iubirii și fraternității universale a omenirii creată după chipul și asemănarea Lui. Dialogul dintre știință și religie nu numai că nu este perimat și trebuie să se încheie și să lase laicismul să contruiască o lume complet laică sau chiar atee, ci el este necesar, esențial în construirea comunității comunităților. Componente ale culturii contemporane, inspirate de religii, pot face astfel parte din patrimoniul universal pus în serviciul oamenilor.

Coranul nu trebuie să combată Biblia și nici invers. În realitate, de-a lungul timpurilor, forța islamică a atacat continentul creștin european în repetate rânduri și și-a propus să-l cucerească, iar în locul bisericilor să fie ridicate moschei, așa cum creștinii au dărâmat templele păgâne și au ridicat biserici peste ele, fie în Europa, fie în continentele cucerite. Moștenirea trecutului își spune încă cuvântul, dar nu pe motive religioase, cât mai mult economice, financiare și politice. Ar fi însă grav dacă religiile ar fi și ele antrenate în acest conflict atât de dăunător omenirii. Dacă astăzi asistăm și la episoade de conflict al civilizațiilor și culturilor, religiile sunt chemate să medieze și să contribuie la dizolvarea acestor conflice.

In Biblie și în special în Evanghelii, creștinii găsesc argumente în favoarea lor și a tuturor oamenilor. Cartea Sfântă nu este contra omului. Inspirația creștină în construcția europeană este în favoarea comunităților politice, culturale și economice. Fundamentul comun creștin îi ajută pe cei care cred să se simtă o mare familie, deschisă spre primirea altor membri. Unitatea și forța comunităților din spațiul european poate fi în același timp exemplu și model pentru alte regiuni ale

planetei în organizarea și funcționarea lor proprie. Așa cum gândirea și forma de organizare republicană, democratică a statelor europene a servit de model pentru multe state ale lumii în secolele XIX și chiar XX, așa și în acest secol o Europă reînnoită cultural și religios, pluralistă în toate componentele sale poate servi ca model pentru alte state ale lumii care încă se mai zbat în sisteme și regimuri oligarhice, corupte, funcționând și după reguli mai puțin democratice.

VII. DIALOG ÎNTRE ȘTIINȚE ȘI TEOLOGIE[129]

Teologia și științele

Primordial în teologie este punctul ei de plecare de la Cristos, răscumpărator al omului. Acesta este adevărul fundamental pe care îl analizează teologia și îl propune în dialogul pe care îl are cu științele, cu filosofia în primul rând. Iar acest dialog este alimentat și tutelat de ceea ce tradiția vie a Bisericii a stabilit și continuă să învețe. Teologia este conștientă că are alături alți parteneri în procesul investigației științifice, iar aceștia sunt din ce în ce mai numeroși, variați și provocatori uneori. In special, științele umaniste, dar și cele reale și naturale se dezvoltă în același mers al minții omului de a cunoaște cât mai mult și de a stăpâni obiectul cunoașterii, folosindu-se apoi de el în propriul avantaj, sau făcându-și rău, atunci când nu respectă legile creației și ale eticii naturale.

In marele spectru al cercetărilor științifice, omul credincios este supus la un proces de confruntare a credinței proprii atât cu propria inteligență, cât și cu ceilalți, cu credința sau necredința lor. Realitatea științifică în care este antrenat omul de astăzi are dimensiunui prometeice, oamenii tinzând spre posedarea adevărului absolut și spre cucerirea a cât mai multe și mai mari spații din toate domeniile cunoașterii. Aceasta este o tendință generală, evidentă, care-i poate crea omului iluzia că este atotputernic prin forțele proprii și că poate controla și stăpâni materia, inclusiv omul, considerat un rezultat al

---

[129]Principii generale ale raportului teologie cultură și cum înțelege Biserica Catolică să creieze cultură și să promoveze orice formă de cultură se pot cunoaște pe scurt, sintetic în: Constituția pastorală despre Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, nr. 22, publicată în CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Editura Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 2000, p 403-409.

materiei în continuă evoluție, fără nicio legătură cu transcendentul, cu Dumnezeu și voința sa (vezi tehnicile și manipulările genetice în trupul uman). Alături de cercetarea și progresele științifice stau particularitățile culturale ale diferitelor regiuni ale globului; se află religiile, iar numărul lor crește, ca și numărul diferitelor forme de religiozitate; adăugăm apoi diferitele forme de gândire referitoare la om și la realitate în ansamblul ei. Din toate acestea rezultă un complex, un mozaic al cunoașterii greu de înțeles în tot ansamblul lui.

Teologia este inspirată de Duhul Sfânt, iar în mintea teologului credincios, această inspirație îl ajută să dialogheze cu o lume în continuă devenire și schimbare, ceea ce face însă greu dialogul pe principii clare și de comun acord acceptate de ambii parteneri. Dorința teologiei de a ajunge în colaborare cu științele la Unicul Adevăr, reprezintă astăzi mai mult un deziderat decât o împlinire. Partenerii de dialog sunt de o parte teologia care încearcă o înțelegere umană a teologiei, ca știință a credinței, bazată pe Sfânta Scriptură și Tradiția vie a Bisericii, iar de cealaltă parte se află istoria concretă a oamenilor, ca și întreaga creație, care sunt analizate și înțelese de către rațiune, o rațiune care pentru creștini trebuie să fie luminată de credință, iar pentru laici sau necredincioși este considerată suficientă în ea însăși și nu are niciodată nevoie de lumina credinței.

Neîncrederea în teologie, ignorarea ei din partea științelor profane are rădăcini profunde, multiple în istorie. Nu este intenția noastră de a analiza și prezenta acum această istorie, ci ne limităm la a afirma că astăzi este important ca lumea să recunoască Biserica ca artizan al istoriei, ca ferment al creșterii ei mai ales în umanitate, iar din partea ei, Biserica nu ignoră tot ceea ce a primit de la oameni și de la științele pe care ei le-au dezvoltat și aplicat realităților concrete, îmbunătățind astfel condițiile de viață ale oamenilor. Omul este capabil de progres și în evoluția lui științifică a deschis noi drumuri spre Adevăr, spre Cel

care este Adevărul absolut, Dumnezeu, iar de această contribuție a omului Biserica s-a servit din plin și se servește și în prezent. O simplă privire în istoria Bisericii ne arată cum aceasta încă de la început s-a servit de științe pentru a-și propune propriul mesaj religios, salvific. De exemplu, aceeași Evanghelie a fost predicată în limbile principale ale popoarelor din Imperiul Roman, iar mai târziu, aceeași învățătură religioasă a fost răspândită în majoritatea limbilor principale ale lumii. Alături de canalul de difuzare lingvistic, Biserica s-a folosit, și continuă să o facă, de gândirea filosofică, considerând filosofia ca și fiică a teologiei, rang al filosofiei pe care astăzi filosofii laici nu-l mai acceptă, propunând o emancipare completă a științelor gândirii. Importante în dialogul cu teologia sunt și științele naturii, pentru o cunoaștere comună a ceea ce reprezintă realitățile naturale, privite de către teologie ca o oglindă în care se reflectă Dumnezeu și puterea lui. Aprofundarea acestora poate contribui la înțelegerea creației, mai ales a omului, ca realități care pleacă de la Dumnezeu și intră în planul său de mântuire a omului, om a cărui identitate și scop sunt date, stabilite de Creator, iar omul este doar un partener al acestuia în drumul lui de răscumpărare a sufletului său. Acest drum, alăturat de drumul fiecărei persoane, este inspirat de Dumnezeu, sau ar trebui să fie, și formează așa-zisa istorie a mântuirii, fir roșu și cheie de interpretare a vieții în continuă evoluție.

Drumul spre adevăr al teologiei

Istoria și cultura oamenilor, experiențele lor religioase și umane își pun amprenta asupra modului de a înțelege adevărul, fie că este vorba de adevărul revelat, de credință, fie că este cel obținut pe calea rațiunii și a cercetării empirice. De cealaltă parte, teologia, în căutarea adevărului, căutare care este înculturată, are și ea (teologia) dificultățile ei în a concilia adevărul cu condiționarea acestuia de contextul istoric și cultural în care este căutat și definit.

Credinciosul în condiția lui religioasă riscă să confunde faptul de a fi în adevăr, adică este vorba de convingerea lui că trăiește în adevărul religios, cu a fi în harul care îl duce spre mântuirea lui veșnică. Adevărul religios care eliberează și mântuie pe cel care-l posedă reprezintă o convingere a tuturor credincioșilor, iar paradoxul il reprezintă faptul că adevărurile acestea variază de la o religie la alta, sau în interiorul aceleiași religii sunt curente diferite de gândire și înțelegere a adevărului și a rolului lui mântuitor prin cel care este Adevărul, Dumnezeu. Rolul teologului este acela de a ajunge la adevăr, cât mai mult necondiționat de istorie și cultură și să prezinte acest adevăr într-o formă inteligibilă oricărui om, indiferent de contextul cultural în care trăiește.

In relativismul contemporan, în gândirea multora a fost abandonat principiul adevărului absolut și posibilitatea de a ajunge la cunoașterea acestuia. Adevărul absolut este considerat intangibil și imposibil de captat de vreo experiență religioasă, de unde derivă faptul că nicio religiozitate nu poate să își aroge poziția de unică, singura cunoscătoare și depozitară a adevărului. Din acest motiv, astăzi se afirmă că principiul metafizic al adevărului este doar o expresie a unui model de gândire culturală europeană. Adevărul absolut nu poate fi perceput de gândirea umană, iar în istorie totul este relativ, iar pluralismul culturilor și religiilor nu fac altceva decât să confirme acest relativism absolut.

Acest fapt contrastează cu esența creștinismului care în pluralismul cultural și religios al lumii proclamă adevărul absolut al lui Dumnezeu întrupat în Isus din Nazaret, unicul în care oamenii primesc mântuirea[130]; deși

[130]Vezi poziția oficială a Bisericii Catolice referitoare la mântuirea omului prin Isus Cristos: "Bazat pe Scriptură și Tradiție, Conciliul afirmă învățătura de credință că această Biserică peregrină este necesară pentru mântuire. Într-adevăr, Cristos, care este singurul Mijlocitor și Calea mântuirii, este prezent

aceeași doctrină a Bisericii Catolice afirmă că germeni ai adevărului și posibilitatea ca oamenii să se mântuiască există în orice religie, atâta timp cât credinciosul își trăiește cu sinceritate propriul crez religios și caută mereu să ajungă la cunoașterea cât mai amplă a adevărului. Deci, conform doctrinei actuale a Bisericii Catolice, mântuirea adusă de Isus Cristos există și în afara granițelor acesteia, fiind oferită tuturor, într-un mod pe care doar Dumnezeu îl cunoaște[131].

Din gândirea și teologia ortodoxă, posibilitatea mântuirii pentru toți oamenii există încă din antichitate în scrierile părinților alexandrini, care afirmă că semințe ale mântuirii prin Isus Cristos există și în filosofie, în gândurile și aspirațiile înalte ale oamenilor care vor să devină fericiți și caută mereu calea spre fericire, mântuire. In perioada contemporană, marele teolog Dumitru Stăniloae, în scrierile lui dogmatice, afirmă că Isus Cristos, Pantocrator, este mântuitor al tuturor celor

---

pentru noi în Trupul Său, care este Biserica; El însuși, afirmând în mod explicit necesitatea credinței și a Botezului, a confirmat în același timp necesitatea Bisericii, în care oamenii intră, ca pe o poartă, prin Botez. Prin urmare, nu s-ar putea mântui aceia care, bine știind că Biserica Catolică a fost întemeiată de Dumnezeu ca necesară prin Cristos Isus, nu ar voi să intre în ea sau să rămână în ea" (*Catehismul Bisericii Catolice*, nr. 846, publicat de editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1993, p 194).

[131]"Intr-adevăr, de vreme ce Cristos a murit pentru toți iar chemarea ultimă a omului este în mod efectiv una, și anume divină, trebuie să susținem că Duhul Sfânt oferă tuturor posibilitatea ca, într-un mod cunoscut de Dumnezeu, să fie asociați acestui Mister pascal" (misterul morții și învierii Domnului și al răscumpărării omului, n.n.): Vezi Constituția pastorală despre Biserica în lumea contemporană *Gaudium et spes*, nr. 22, publicată în CONCILIUL ECUMENIC VATICAN II, Editura Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 2000, p 374-375. Afirmația conciliară este confirmată de catehismul oficial catolic la nr. 847: "Intr-adevăr, aceia care, necunoscând, fără vina lor, Evanghelia lui Cristos și Biserica lui, îl caută totuși pe Dumnezeu cu inimă sinceră și se străduiesc, sub impulsul harului, să împlinească în fapte voia lui cunoscută prin glasul conștiinței, pot dobândi mântuirea veșnică": *Catehismul Bisericii Catolice*, nr. 847, p 195.

botezaţi care îndeplinesc voinţa lui, dar în acelaşi timp El este centrul creaţiei şi al istoriei, şi razele luminii sale mântuitoare, eliberatoare din întunericul erorii pătrund întreaga creaţie. Bineînţeles că în teologia marelui autor şi nu numai a lui, credinţa şi faptele bune sunt condiţii esenţiale pentru a ajunge la mântuire[132]. Din cele afirmate sintetic despre teologia catolică şi ortodoxă referitoare la Adevăr şi la mântuirea omului în şi prin acest Adevăr pe care îl numim Isus Cristos, reiese faptul că teologia în ansamblul ei nu reprezintă o sumă de speculaţii spiritual-raţionale, ci înseamnă mult mai mult, şi anume o căutare şi o încercare de definire a Absolutului în care omul îşi găseşte sensul şi împlinirea.

Culturile laice şi ştiinţele în general, mai ales cele socio-umaniste ar trebui să cunoasca bine identitatea şi menirea teologiei, iar dialogul lor cu aceasta să pornească de la această clarificare a unui domeniu al cunoaşterii prin harul divin şi raţiune. Înţelegerea teologiei şi a menirii ei doar mai mult ca o componentă culturală alături de altele, înseamnă nu doar o restrângere a ceea ce înseamnă ea cu adevărat, dar şi o mutilare gravă care o poate scoate din orbita Bisericii şi plasa într-o zonă hibridă (denaturată) cultural. Teologia pentru a rămâne ceea ce este cu adevărat, trebuie să fie gândită, scrisă şi propusă de persoane competente, foarte bine pregătite atât în ştiinţele sacre, cât şi în cele care privesc omul în natura şi menirea lui, fiind în acelaşi timp persoane fidele lui Dumnezeu şi bisericii din care fac parte. Aceasta nu înseamnă că teologul poate fi constrâns în vreun fel să gândească sau să se exprime în modul în care cere oficial Biserica. Libertatea lui rămâne neatinsă şi doar liber poate să rămână sau să se retragă din spaţiul oficial al Bisericii.

---

[132]Vezi STANILOAE, D., *Teologia dogmatică ortodoxă*, Apologeticum, Bucureşti 2006, vol. 2, p 156-177. Interesante ar fi reflecţiile pe marginea gândirii teologice a bisericilor protestante referitoare la posibilitatea (sau nu) mântuirii pentru toţi oamenii de bunăvoinţă.

Dacă aceasta proclamă pentru toți oamenii dreptul lor fundamental, absolut la libertate, nu are de gând să restrângă acest drept pentru proprii membri, fie clerici, fie laici. Biserica este o instituție în care se intră în mod liber și se rămâne tot așa, ceea ce însă nu relativizează gândirea și existența creștină. Intrucât teologia se raportează la Absolut, orice relaxare sau relativizare în gândirea teologică și exprimarea acesteia verbal sau în scris poate aluneca în relativ și opțional, ceea ce înseamnă o denaturare a identității și scopului teologiei.

Situația inter-culturală actuală este marcată însă de indiferența religioasă și neîncrederea în capacitatea rațiunii de a ajunge la adevărul obiectiv și universal, iar în fața acestei realități este necesară o dezvoltare a unei ”științe a credinței” care să permită proclamarea Evangheliei neschimbătoare a lui Isus Cristos într-un mod credibil pentru aspirațiile gândirii umane care astăzi, mai mult decât în trecut, este marcată de aportul științelor. De aici derivă promovarea studiului și a cercetării teologice în așa fel încât credința să poată fi comunicată și înțeleasă de cei care încă nu-l cunosc pe Cristos sau care doresc să-l cunoască mai bine. O problemă concretă în acest sens o reprezintă găsirea unui limbaj, a unui vocabular cât mai accesibil generațiilor actuale, influențate de noile tehnici de comunicare și de limbajul acestora. Sau, mergând mai departe și pătrunzând în problemele concrete cu care se confruntă actualele generații, zonal sau la scară mai largă în interiorul granițelor statelor sau în afara lor, citind semnele timpurilor și interpretându-le semnificația, teologia trebuie să fie capabilă să dea răspunsuri concrete la probleme concrete ale omului. Fidelă adevărului revelat dar și iubitoare în același timp a omului concret, teologia trebuie să trebuie să-l conducă pe om spre Dumnezeu pe cărările pe care merge omul în cotidianul existenței sale.

Simțind impulsul interior de căutare a Adevărului absolut și de fidelitate față de acesta, teologia trebuie să devină comunicabilă, ajuntându-l pe om să-și deschidă

mintea şi inima spre acel Adevăr care nu este o idee, nici o realitate generică, dar o realitate încarnată în persoana lui Isus Cristos. In istorie, ea construieşte o cale a dialogului pentru a se întâlni cu oricine caută adevărul. Acesta este Cristos Răscumpărătorul, maestru căruia omul în libertate îi rămâne fidel[133]. Fidelă lui Cristos, dar şi omului concret, teologia se confruntă la nivel critic-ştiinţific cu problema unei armonizări şi a unei posibile sinteze între istorie, cultură şi credinţă. Departe de orice connotaţie islamistă a războiului sfânt sau de tendinţe inchizitoriale, teologia propune mântuirea adresată tuturor nu la suprafaţa realităţilor, ci încercând să pătrundă adânc în cultura şi istoria concretă a omului. In felul acesta Evanghelia se înculturează, iar chipul lui Dumnezeu sădit în om ia astfel coloraturi particulare, în funcţie de rasă, sex, condiţie economică, culturală şi socială, în funcţie de fiecare om în toată complexitatea existenţei sale.

Fides et Ratio

Gândirea ştiinţifică teologică intră în dialog în primul rând cu filosofia, aşa cum a afirmat deja cunoscuta enciclică *Fides et Ratio*[134]. Fiind foarte important în tratarea noastră, considerăm ca este utilă redarea integrală a nr. 69 al acestei enciclice: ”Probabil se poate obiecta că în

---

[133]Vezi declaraţia Dominus Iesus, a Congregaţiei pentru Doctrina Credinţei, referitoare la unicitatea şi universalitatea mântuirii lui Isus Cristos şi a Bisericii:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000806_dominus-iesus_en.html. Un text controversat din anul 2000, tradus şi publicat de Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti în acelaşi an.

[134]IOAN PAUL AL II-lea, *Fides et Ratio*, Presa Buna, Iaşi 1999.

situaţia actuală teologul, mai degrabă decât la filozofie, ar trebui să recurgă la ajutorul altor forme de ştiinţă umană, ale cărei recente extraordinare dezvoltări sunt admirate de toţi. Alţii apoi, ca urmare a unei crescute sensibilităţi în raport cu relaţia dintre credinţă şi culturi, susţin că teologia ar trebui să se adreseze, de preferinţă, unor înţelepciuni tradiţionale, mai curând decât unei filozofii de origine greacă şi eurocentrică. Alţii în continuare, pornind de la o concepţie greşită despre pluralismul culturilor, neagă pur şi simplu valoarea universală a patrimoniului filozofic acceptat de Biserică.

Aceste sublinieri, printre altele deja prezente în învăţătura conciliară, conţin o parte de adevăr. Referinţa la ştiinţe, utilă în multe cazuri pentru că îngăduie o cunoaştere mai completă a obiectului de studiu, nu trebuie totuşi să se uite de medierea necesară a unei reflecţii în mod specific filozofică, critică şi îndreptată spre universal, cerută din nou de altfel de un schimb rodnic între culturi. Ceea ce vreau să subliniez este datoria de a nu se opri doar la cazul singular şi concret, lăsând deoparte datoria primordială care este aceea de a arăta caracterul universal al conţinutului credinţei. În plus, nu trebuie să se uite că aportul special al gândirii filozofice permite să se deosebească, fie în diferitele concepţii despre viaţă, fie în culturi, "nu ceea ce gândesc oamenii, dar care este adevărul obiectiv". Nu diferitele opinii ale oamenilor, ci numai adevărul poate fi de ajutor teologiei."

Datorită importanţei deosebite pe care o are acest document catolic în dialogul dintre credinţă şi raţiune şi într-un cadru mai larg dintre teologie şi celelalte ştiinţe, încercăm o încadrare a conţinutului enciclicei în tratarea noastră. Cu capacitatea şi spiritul său militant în sensul cel mai bun al termenului, acum sfântul Ioan Paul al II-lea ia atitudine în faţa pesimismului contemporan care neagă raţiunii umane capacitatea de a cunoaşte adevărul. El preia tradiţia catolică despre puterea raţiunii umane, luminată de

harul divin care poate să răspundă la întrebări esențiale ale omului: cine sunt? De unde vin și încotro mă îndrept? De ce există răul? Ce urmează după această viață? In încercarea de a da un răspuns la întrebări, surprinde la acest papă o asemănare a credinței și rațiunii cu două aripi cu care spiritul uman se înalță spre cunoașterea adevărului, a lui Dumnezeu, și prin El omul să se cunoască pe sine însuși. Documentul pontifical exprimă optimism, dar și realism în fața prezentului: Lipsa de încredere a omului în propria capacitate de a cunoaște adevărul are consecințe grave pentru comportamentul în viața de zi cu zi. Fără adevărul obiectiv, fiecare rămâne în voia arbitrariului. Dată fiind slăbiciunea omului și forța pasiunilor sale, arbitrarul îl poate duce pe om în situații foarte dificile, iar scepticismul și relativismul generează iraționalitate, descurajare și abandon al propriilor responsabilități, pornind de la familie și până la marile comunități, naționale sau internaționale. Enciclica afirmă că trebuie neapărat îmbinată credința cu rațiunea. Absența oricăreia dintre acestea va diminua capacitatea omului de a se cunoaşte pe sine, lumea şi pe Dumnezeu. Raţiunea umană caută adevărul, însă adevărul suprem cu privire la sensul vieţii nu poate fi găsit doar prin raţiune.

Incercăm o prezentare sintetică a celor două aripi ale spiritului uman. Prima este *credința*. Aceasta este un dar al iubirii infinite a lui Dumnezeu față de om, căruia i s-a revelat prin Isus Cristos, Cale, Adevăr și Viață a omului. Aşadar, sensul autentic al vieţii este o persoană: Isus Cristos. Adevărul transmis de Cristos este sursa absolut validă a sensului vieții umane. Răspunsurile ultime la întrebările omului referitoare la durere, la suferința celor nevinovaţi şi la moarte, se găsesc în pătimirea, moartea și învierea lui Cristos. Acest adevăr al omului răscumpărat de Cristos este pentru orice om. Isus Cristos nu este doar Dumnezeu revelându-se omului, ci este şi omul revelându-

se sieşi. Prin misterul Cuvântului Întrupat, omul se poate înţelege pe sine. Cristos "îl revelează omului pe om şi îi descoperă măreţia chemării proprii, care este aceea de a participa la misterul vieţii trinitare a lui Dumnezeu" (nr. 13). Omul este părtaş la acest mister: pe pământ prin intermediul harului şi în cer prin contemplarea directă a lui Dumnezeu.

Credinţa este răspunsul din ascultare dat de om revelaţiei lui Dumnezeu. Prin credinţă, omul acceptă adevărul revelaţiei lui Cristos, care este garantat de Dumnezeu. Orice act de credinţă are o dimensiune morală, etică întrucât presupune a-ţi încredinţa propria persoană, în mod liber, lui Dumnezeu şi a consimţi, în mod liber, la ceea ce El te învaţă. Precedat de har şi ajutat de Duhul Sfânt, credinţa este aşadar un act al minţii şi, în acelaşi timp, al voinţei libere.

Cea de-a doua aripă este *raţiunea*. Omul poate junge la cunoaşterea lui Dumnezeu reflectând asupra a tot ceea ce el vede, aude, simte, percepe, înţelege. De la creaţie, omul poate ajunge la Creator, iar atunci când nu ajunge, adesea este din cauza voinţei lui orientată într-o direcţie greşită, sau din cauza propriei stări de păcătos. Capacitatea intelectuală a omului, faptul că poate să raţioneze şi să gândească în termeni abstracţi, este un mare dar. Omul poate astfel să ajungă la o cunoaştere autentică despre sine, despre Dumnezeu şi despre lume. El se naşte cu dorinţa de a cunoaşte adevărul despre sine însuşi. Este esenţial ca să cunoască adevărul, deoarece numai prin alegerea unor valori autentice pe baza cărora să trăiască va putea să fie credincios naturii sale şi să ajungă la fericire. Căutarea fericirii prin întrebări fundamentale asupra vieţii şi scopului ei, asupra propriului rost în această lume, fiecare om şi le pune, şi toate acestea fac parte şi

reprezintă identitatea naturii umane. De fapt, omul poate fi definit drept "cel care caută adevărul" (nr. 28).

Ca și sursă a cunoașterii, omul se bazează in bună parte pe alte persoane și pe ceea ce ele au gândit și elaborat deja. Lăsat singur sau dacă încearcă de unul singur, ignorând total contribuția înaintașilor sau a celor prezenți la cunoașterea adevărului și la modul de trăire în acest adevăr, omul constată cât de neputincios este, și aceasta recere o solidarizare a lui cu toți care au ceva să-i ofere sau de la care să învețe, atât la nivel uman, laic, cât și religios, spiritual. Așadar, nu doar în acumularea cunoștințelor și în cercetarea științifică, dar și în domeniul spiritual, credința presupune relații interpersonale, deoarece nu implică doar capacitatea de *a ști* ci și pe aceea de a *se încredința* altora. Cunoașterea prin credință, care se întemeiază pe încrederea dintre persoane, nu este lipsită de referința la adevăr; omul, crezând, se încredințează adevărului pe care altul i-l arată. Căutarea adevărului despre sensul vieții își atinge scopul doar când ajunge la absolut, deoarece lumea finită nu oferă un răspuns satisfăcător. Omul nu trebuie doar să își folosească propria rațiune, ci și să se încreadă în alte persoane care caută, la rândul lor, adevărul ultim. Omul nu simte doar o nevoie înnăscută de *adevăr*, ci și o nevoie înnăscută de o *persoană* căreia să se poată încredința pe drumul spre acesta. Isus Cristos este, în același timp, Adevărul pe care îl caută și Persoana căreia poate să i se încredințeze fără grijă spre a-l putea găsi. Unitatea adevărului, natural și revelat, își găsește expresia concretă, în mod viu și personal, în Cristos. Ceea ce rațiunea umană caută cu atâta ardoare poate fi găsit doar în Cristos. Prin har și prin aderența personală a omului la revelația divină, înțelepciunea umană, care cunoaște prin credință, este transformată de credința teologică. Așadar, cunoscându-l

şi iubindu-l pe Dumnezeu prin credinţă, omul ajunge la adevărul suprem despre sine însuşi.

Credința și rațiune în dialog

Filosofia înseamnă studiul adevărului ultim în lumina naturală a raţiunii. Teologia este studiul credinţei, având ca punct de plecare revelaţia. Scopul teologiei este să facă posibilă o mai mare înţelegere a credinţei în aşa fel încât oamenii să adere la ea cu o mai mare fermitate.

Interacțiunea dintre rațiune (filosofie) și credință (teologie) se realizează în mai multe modalități. Raţiunea pregăteşte calea credinţei, filosofia fiind considerată ca un "preambul" al credinţei. Logica filosofică ne arată cum credinţa nu este contrară raţiunii şi poate demonstra erorile din argumentele care se aduc împotriva credinţei. Raţiunea poate arăta că există un Dumnezeu şi poate demonstra atributele primare ale acestuia, cum ar fi puterea şi dumnezeirea lui din realităţile create. Raţiunea aşează temelia credinţei şi face revelaţia "credibilă". Raţiunea este astfel numitorul comun dintre cei care cred şi cei care nu cred.

Fără raţiune, credinţa se ofileşte şi devine mit sau superstiţie. Lipsită de raţiune, credinţa rămâne doar cu sentimentele şi experienţa personală şi îşi pierde universalitatea ei. Un alt aspect foarte important este şi un altul: filosofia oferă teologiei un limbaj. Conceptele şi modelele de gândire ale filosofiei permit teologiei să aibă o structură logică şi să fie o adevărată ştiinţă. De exemplu, deşi Prezenţa Reală a lui Cristos în Sf. Euharistie trebuie crezută ca un adevăr de credinţă, teologia încearcă să o facă mai uşor de înţeles, în termeni de substanţă şi accidenţi, materie şi formă, transsubstanţierea etc. Limbajul filosofic îi permite teologiei să vorbească despre

Dumnezeu, despre relaţiile personale din Preasfânta Treime, despre acţiunea creatoare a lui Dumnezeu în lume, despre relaţia omului cu Dumnezeu şi despre identitatea lui Cristos ca Dumnezeu adevărat şi om adevărat. In fond, niciun adevăr revelat nu poate fi comunicat şi înţeles de om în afara oricărei forme de limbaj şi comunicare.

Contra celor care absolutizează puterea raţiunii, enciclica le spune că raţiunea umană este inerent slabă şi înclinată spre eroare. Fără aportul revelaţiei, raţiunea se poate abate de la drumul cel drept, greşindu-şi destinaţia. Credinţa avertizează raţiunea cu privire la căile care ar putea să o inducă în eroare; pe scurt, credinţa luminează căile corecte ale raţiunii. Mai mult, credinţa provoacă raţiunea să exploreze căi pe care altfel aceasta nici nu ar fi bănuit că ar putea merge. De pildă, noţiunea liberului arbitru şi aceea a unui Dumnezeu personal care este Creatorul universului au fost cruciale pentru dezvoltarea unei filosofii a existenţei. Proclamarea, de către religia creştină, a demnităţii, egalităţii şi libertăţii oamenilor se reflectă în gândirea filosofică modernă, acesta reprezentând un mare pas înainte al umanităţii, asemănător în importanţă cu aselenizarea omului în anul 1969. Credinţa apoi, dă filosofului curajul de a aborda chestiuni dificile precum problema răului şi a suferinţei, natura personală a lui Dumnezeu şi întrebarea metafizică de ce există ceva? Credinţa şi viaţa spirituală îl apără pe filosof de orgoliul intelectual care i-ar fi un obstacol în căutarea adevărului. Credinţa, întărită de iubire, facilitează înţelegerea intelectuală a adevărului despre om şi adevăratele sale necesităţi.

Armonia dintre cunoaşterea credinţei şi cunoaşterea raţională este des repetată în acest document. Credinţa cere ca obiectul său să fie înţeles cu ajutorul raţiunii;

raţiunea, culmea cercetării sale, admite ca necesar ceea ce prezintă credinţa; întrucât lumina raţiunii şi lumina credinţei vin deopotrivă de la Dumnezeu, nu poate exista contradicţie între ele.

Privind în istorie, oată cu apariţia raţionalismului, credinţa şi raţiunea s-au separat, cu consecinţe grave. Rezultatul final este nihilismul pe care îl resimţim în prezent. Nihilismul nu cuprinde în sine nicio speranţă a vreunui sens şi nu admite existenţa vreunui adevăr obiectiv. Recunoaşte doar scopurile utilitariste ale puterii şi plăcerii şi nu rareori oamenii sunt trataţi ca obiecte de manipulat şi nu ca persoane demne de respect. Nihilismul se reflectă în cultura contemporană, de exemplu în artă, muzică, literatură şi divertisment. Ca rezultat al nihilismului crescând, o cultură a morţii înlocuieşte cultura vieţii, iar acest proces, această cultură trebuie neapărat stopată şi propusă o cultură a vieţii.

Optimist şi curajos, documentul papal oferă unele provocări pentru filosofi şi teologi. El afirmă că filosofia trebuie să îşi regăsească dimensiunea sapienţială, adică să caute din nou înţelepciunea şi sensul ultim al vieţii. Filosofia trebuie să depăşească nivelul datelor empirice şi să abordeze realităţi spirituale precum adevărul, frumosul, binele şi valorile morale universale. Din partea ei, teologia trebuie să slujească proclamării Evangheliei într-un limbaj inteligibil pentru omul modern. Considerăm că această enciclică, datorită profunzimii şi clarviziunii cu care abordează credinţa şi raţiunea şi rolul lor în biserică şi societate, în dialogul dintre Dumnezeu şi om, dintre

cultura religioasă şi cea laică, reprezintă un fel de piatră de hotar a culturii contemporane[135].

Stiinţele naturii şi teologia

In Biblie, Dumnezeu îi spune omului să stăpânească pământul şi să se bucure de roadele lui, iar în cultura antropocentrică modernă, omul, stăpân a toate, în deplină libertate a considerat că, într-adevăr, poate şi trebuie să stăpânească planeta şi tot ceea ce există pe ea. Folosindu-se de ştiinţă, de tehnică, omul a dominat şi domină planeta, exploatând-o chiar dincolo de limitele admise, creând astfel multe dezechilibre şi anomalii ambientale şi nu numai. Aceasta a accentuat poziţia culturală contrară cosmocentrică care priveşte cu nostalgie spre trecut care capătă mereu noi aderenţi. Aceştia se pot servi de o aşa zisă teologie a creaţiei şi să susţină forme culturale care să promoveze un anume cosmocentrism, iar de partea opusă să rămână adepţii antropocentrismului, ai lui homo faber, patron, stăpân a toate, îmbătat de propria putere asupra lumii, în care însuşi omul este măsurat în funcţie de cât de mult reuşeşte să se încadreze în planul de stăpânire, exploatare a planetei. Intre aceste două extreme, în lumea ştiinţifică se dezvoltă nu doar ştiinţele umaniste, dar şi cele ale naturii privite în prezent cu mai mult interes, chiar şi din partea teologilor. Acest interes crescând vine din convingerea că atât ei, teologii, cât şi orice om ar putea învăţa mai mult despre Dumnezeu dacă alături de Biblie ar citi şi Cartea naturii. Această nouă posibilitate de dialog s-a conturat în contextul crizei ecologice care a antrenat ambientul şi pe locuitorii acestuia, oamenii şi orice fiinţă vie. Din reflecţii şi analize a început să se formeze o spiritualitate în sintonie cu

[135]Semnificativ este un fapt local şi anume că pe medalia comemorativă a împlinirii a 150 de ani de existenţă a Universităţii Al.I.Cuza din Iaşi se află tocmai titlul acestei enciclici ”Fides et Ratio”, iar pe soclul unei statui care flanchează intrarea ei principală citim cuvintele ”Patria, labor, fides”.

creația, formându-se astfel un fel de relație strânsă între știință și înțelepciune. Omul a fost constrâns să reflecteze și să înțeleagă mai bine ce reprezintă pământul, aerul, apa, focul, vegetația și ce rol are el în tot ceea ce există; a început să fie înțelept.

Pentru teologie, legăturile cu natura reprezintă o nouă frontieră a acesteia în raport cu cercetarea științifică a multor elemente și realități naturale. Cercetarea științifică a naturii, inclusiv a omului ca și a habitatului său vital, alături de progresele mari obținute în favoarea omului și vieții tuturor ființelor vii, a declanșat și pervertiri ale naturii, contaminări și otrăviri ale aerului, apei, solului și plantelor, dezechilibre mari ecologice, modificări genetice, experimente degradante pe om, etc. Teologia și gândirea biblică își poate aduce aici aportul benefic promovând ceea ce revelația și învățătura oficială a Bisericii afirmă despre creație ca și operă a lui Dumnezeu, care trebuie cunoscută din ce în ce mai mult, pentru ca astfel omul se apropie mai mult de Creator. Pe de altă parte, cunoașterea și stăpânirea pământului nu se poate face arbitrar de către om, căci acesta, conform Bibliei, nu este stăpânul pământului (cu atât mai puțin al persoanelor), ci doar administratorul acestuia și frate cu ceilalți oameni și cu toții au drepturi egale în folosirea pământului și în beneficiile pe care le pot obține de la acesta.

O problemă importantă în cadrul științelor naturii o reprezintă originea lumii. In largă măsură, cei care cred în învățătura biblică, acceptă varianta creaționistă, prezentată în cartea Genezei sau Facerii. Creștinii mai fervenți dar și mai înclinați spre fundamentalism resping varianta evoluționismului, ceea ce în istoria recentă a creat multe conflicte nu doar cu caracter confesional religios. Cercetările științifice aduc argumente în favoarea evoluționismului, iar în aceste cazuri adepții creaționismului, din motive de fidelitate față de Biblie, pot să refuze din principiu orice analiză sau aprofundare,

probele ca și concluziile cercetării care ne spune lucruri foarte importante referitoare la originea comună, istoria geologică a pământului, formarea sistemului solar și originea universului.

De la argumentarea pro și contra asupra argumentului originii lumii se ajunge apoi la reflecții de natură teoretică, sau de principii: cum poate să se concilieze credința religioasă cu viziunea științifică a lumii? Creaționiștii "prea credincioși" susțin că știința și raționalismul empiric sunt incompatibile cu crezul religios, și ca atare trebuie refuzată știința. In extrema cealaltă, oameni de știință sau necredincioșii, ateii afirmă contrarul, adică refuzul credinței. Biserica Catolică afirmă că Biblia nu este o carte de știință, ci o carte a credinței, iar demonstrarea științifică a originii lumii, a universului este de domeniul științelor pe care Biserica le respectă și le încurajează în toate activitățile lor. Există și teoria unui plan înteligent în univers, care ne poate demonstra existența unei ființe creatoare. Totul în acest univers și în orice formă de viață este atât de complex încât recere acceptarea unui proces evoluționist ghidat de un creator inteligent.

Alături de domeniul științelor naturale, există cele ale medicinii umane, în cadrul cărora s-a născut de câteva decenii o știință cu un impact foarte mare asupra vieții, și anume *bioetica*. Ea reprezintă o punte între cultura științifică și cea umanistă (inclusiv teolgoică) și este în concret un studiu sistematic al științelor vieții și al grijii pentru sănătate, într-un context interdisciplinar cu connotații nu numai medicale, ci și etice, morale. Este și o știință etică întrucât cuprinde nu doar actul medical în sine, ci este strâns legată de fenomenele vieții organice, de trup, de procreiere, de dezvoltarea vieții, de vârsta adultă, de boală și de moarte. Ea este strâns legată de om, trup și suflet, spirit și materie, ființă capabilă de acțiuni semnificative și simbolice care trec dincolo de zona investigației biologice. Intrucât este strâns legată de ființa

principală a planetei, omul, bioetica a intrat din plin în atenția multor cercetători din numeroase domenii, reprezentând astfel un teren comun de lucru sub multiple planuri și care trebuie să unească mai mult oamenii în cunoașterea și promovarea în primul rând a lor, ca ființe înzestrate nu doar cu o viață naturală, dar și cu una supranaturală, iar principiile și normele etice ale acestei vieți reprezintă darul cel mai mare al omului, ființă vie care tocmai pentru că este viu redă gloria lui Dumnezeu sădită în chipul său[136].

Există opoziție între rațiunea metafizică și rațiunea științifică?

Stiințele naturale, în obiectul lor de interes și cercetare ca și în metodologia proprie sunt deschise spre valorile ultime ale existenței omului și a lumii? Este o întrebare care în fond reprezintă punctul de plecare pentru o analiză interdisciplinară a realității, în care teologia și partenerele sale laice de dialog sunt chemate să colaboreze. Suferind de o așa-zisă criză metafizică, anumiți teologi au fost cuceriți de mirajul gândirii științifice și au subscris și crizei gândirii filosofice, renunțând astfel la argumentarea speculativă și rațiunea metafizică, acceptând rațiunea științifică în sensul ei cel mai empiric posibil. De aici rezultă că întâlnirea dintre filosofie, teologie și științe are un caracter convențional, provizoriu, iar cunoașterea științifică se limitează la fenomene și la aspectele formale ale reprezentării lor. Iar de aici, pasul următor este ușor de făcut, acesta însemnând existența unui rațiuni științifice suficient de puternice pentru a discredita metafizica, dar și suficient de slabe încât să renunțe la orice concluzie definitivă. In concluzie, totul este provizoriu și reformabil din temelii, fie din partea metafizicii, fie din partea științelor.

---

[136]"Gloria Dei homo vivens, vita autem hominis visio Dei" – Gloria lui Dumnezeu este omul viu, însă viața omului este vederea lui Dumnezeu - Irineu din Lyon în *Adversus Haereses*, IV, xx, 7.

Această gândire slabă favorizează o teologie care părăsește caracterul axiomatic-dogmatic și se îndreaptă spre una ipotetică și problematică. Se trece de la teza credinței la ipoteza teologiei, iar dogmatica va fi înțeleasă ca o ermeneutică, adică un proces de traducere în care semnele credinței vor fi prezentate în întrebările lumii actuale. Acest parcurs și această metodă poate părea pentru unii ca un rezultat important din dialogul teologiei cu lumea științifică. Dar se pare că lucrurile nu stau chiar așa, deoarece procedând astfel, ambele modalități ale cunoașterii, teologice și științifice, pierd bazele unei adevărate întâlniri cu realitatea. Nimeni nu va mai ști care este obiectul precis al cercetării și dialogului, ci fiecare va povesti o simplă narațiune, o variantă, o ipoteză și nimic altceva. O întâlnire fructuoasă dintre teologie și științe trebuie să țină seama de fundamentele gnozeologice și de deschiderile antropologice care nu iau ca definitive variantele mecaniciste și materialiste ale cercetării. Gândirea metafizică are o valoare în sine care nu trebuie deloc neglijată, iar aceasta este o bună parteneră a teologiei; împreună (metafizica și teologia) trebuie să-și îmbogățească și actualizeze dialogul cu științele naturale.

Teologia, în măsura în care se deschide spre dialogul cu științele, contribuie nu doar la creșterea credinței, dar și la creșterea gândirii umane științifice, gândire care chiar dacă respectă propriile legi, are nevoie de ajutorul teologiei pentru a construi un spațiu mai demn pentru om. In felul acesta este respectat planul lui Dumnezeu în contruirea unei lumi care în istoria ei pune bazele unei noi alianțe între creatură și Creator, mai umană și mai divină în același timp decât cea a timpurilor trecute.

VIII. CULTURA CREȘTINĂ ȘI LUMEA ACTUALĂ – reflecții sintetice

Ambiente politice și intelectuale încearcă și chiar reușesc să scoată biserica și religia din instituțiile statale, din legislație, politică, educație și economie, adică din orice spațiu public. Această realitate este omniprezentă, cu accente mai pronunțate în anumite state, precum Franța, sau mai estompate, precum statele est-europene, unde datorită bisericilor ortodoxe și simfoniei lor cu puterea laică, se mai păstrează o legătură strânsă a bisericii cu statul și o prezență a acesteia în sectoarele vieții publice, mai accentuată decât în statele vestice.

Această distanțare a statului de biserici reprezintă un proces lent al societății care începe în perioada Renașterii, devine mai evident în Iluminism și culminează cu Revoluția Franceză, pentru a lua apoi alt aspect în perioada comunismului și ateismului de stat. Tot acest drum înseamnă un plan de laicizare totală a societății și omului, de absolutizare chiar a lui, ceea ce duce la o religie laică, dacă ne putem pronunța așa, care își are miturile ei (egalitatea tuturor, epoca de aur comunistă), divinitățile ei (Marx, Engels, Lenin, Stalin, Ceaușescu), riturile ei (manifestări grandioase de natură culturală, sportivă, politică, etc), doctrinele ei (materialismul dialectic și istoric, lupta de clasă, ”mari idei delargă audiență internațională în gândirea profund științifică a tov. Nicolae Ceaușescu”, pentru a cita titlul unui articol care se repeta adesea în paginile ziarelor românești).

Ne întrebăm care sunt cauzele care au provocat schimbări atât de profunde în civilizaţia şi cultura europeană şi nu numai a acestui continent. O cauză considerată legitimă de Conciliul Ecumenic Vatican II o consideră dorința oamenilor de nu compromite autonomia realităţilor pământeşti: „Mulţi contemporani ai noştri par a se teme totuşi ca nu cumva o legătură mai strânsă între

activitatea umană şi religie să împiedice autonomia oamenilor, sau a societăţilor, sau a ştiinţelor."[137] Spre surprinderea conservatorilor, conciliul interpretează pozitiv acest proces istoric şi îl şi explică, fundamentându-l pe voinţa lui Dumnezeu: „Dacă prin autonomia realităţilor pământeşti înţelegem că lucrurile create şi societăţile înseşi au legi şi valori proprii care trebuie, treptat, descoperite de om, folosite şi organizate, este vorba de o exigenţă absolut legitimă: acest lucru nu este numai cerut de oamenii vremurilor noastre, ci este şi conform cu voinţa Creatorului."[138]

Poziţia de avangardă a conciliului, atât de clară şi categorică chiar în faţa acelor nostalgici care priveau spre un trecut ideal, dar iluzoriu în acelaşi timp, stabileşte aşadar faptul că realităţile pământeşti îşi au propria autonomie şi propria valoare, independent de relaţia lor cu valorile spirituale, religioase. Teoretizând afirmaţia, putem deduce că bunurile şi toate realităţile materiale au o valoare şi un sens al lor şi nu sunt nişte simple mijloace pentru un scop spiritual, supranatural. In continuare, textul conciliar aprofundează ideea: „Căci din însăşi condiţia lor de creatură, toate lucrurile sunt înzestrate cu consistenţa, cu adevărul şi cu bunătatea lor proprie, cu propriile legi şi cu propria organizare, pe care omul trebuie să le respecte, recunoscând metodele specifice ale fiecărei ştiinţe sau arte. De aceea, cercetarea metodică în toate disciplinele, dacă este efectuată în mod cu adevărat ştiinţific şi conform normelor morale, nu va fi niciodată în adevărată opoziţie cu credinţa, pentru că realităţile profane şi realităţile de credinţă provin de la acelaşi Dumnezeu. Mai mult, cel care se străduieşte să cerceteze cu smerenie şi statornicie, tainele realităţii, chiar dacă nu-şi dă seama, este călăuzit de mâna lui Dumnezeu care, susţinând toate lucrurile, le

[137]GS, 36, 1.
[138]GS, 36, 2.

face să fie ceea ce sunt. Să ne fie îngăduit aici să deplângem anumite stări de spirit care au existat chiar şi la creştini, din cauza insuficientei perceperi a autonomiei legitime a ştiinţei, şi care, trezind tensiuni şi conflicte, i-au făcut pe mulţi să ajungă la convingerea că între ştiinţă şi credinţă există opoziţie. Dacă, însă, prin cuvintele "autonomia realităţilor pământeşti" se înţelege că lucrurile create nu depind de Dumnezeu şi că omul le poate folosi fără a le referi la Creator, oricine crede în Dumnezeu îşi dă seama cât sunt de false astfel de păreri. Într-adevăr, creatura fără Creator dispare. De altfel, toţi cei care cred, de orice religie ar fi, au perceput întotdeauna glasul şi manifestarea lui Dumnezeu în limbajul creaturilor. Mai mult, prin uitarea de Dumnezeu, creatura însăşi devine de neînţeles. "[139]

Doctrina bisericii exprimată în acest conciliu şi nu numai oferă, credem noi, o intepretare echilibrată, matura şi profundă, spirituală şi laică în acelaşi timp asupra realităţilor timpurilor moderne şi contemporane în ce priveşte relaţia biserică-stat, religie-ştiinţe laice, credincios-cetăţean, dar omul european şi nu numai el, nu s-a oprit la faza separării nete dar amiabile dintre stat şi biserică, ci a mers mai departe în procesul de laicizare, propunând o viziune imanentistă şi atee a gândirii şi societăţii, închisă în faţa transcendentului şi a valorilor care se bazează pe religie. Laicismul absolut şi combatant neagă orice raport al lui Dumnezeu cu lumea şi absolutizează realităţile pământeşti şi pe om, făcând din el un fel de idol laic. Omul se proclamă măsura tuturor lucrurilor, un criteriu absolut pentru a discerne binele de rău. In faţa omului laic, valorile religioase nu numai că nu sunt importante, dar sunt de-a dreptul periculoase ; un opiu al popoarelor ar spune K. Marx. Omul laic consideră că Dumnezeu nu există şi în ne-existenţa lui, omul îşi

[139]GS, 36, 3.

găseşte propria existenţă, căci conform gândirii lui J.P. Sartre, dacă Dumnezeu ar exista, omul ar fi neant. Evoluând astfel lucrurile, secularizarea în loc să construiască un raport matur, echilibrat al persoanei umane cu societatea şi cu instituţiile religioase, a degenerat într-o secularizare atee care atacă nu numai bazele civilizaţiei europene, dar însăşi umanitatea în adevărata ei identitate.

Originile laicismului

Deşi continentul european a fost cel mai creştin, tocmai din interiorul lui s-a născut laicismul în formele lui cele mai combative. In rândul popoarelor Africii sau ale Extremului Orient, în cadrul religiilor lor tradiţionale sau al islamului, nu există urmă de laicizare decât în cazurile în care aceasta ar proveni din Europa sau ar insemna o combatere a sistemului colonial strâns legat de puterile creştine europene. De aici se naşte întrebarea de ce tocmai din sânul civilizaţiei cea mai legată de creştinism, tocmai din ea s-a născut şi a crescut laicizarea, lupta ideologică, politică sau chiar violentă, distrugătoare de nenumărate vieţi umane.

Rădăcinile trebuie căutate în adâncimile spiritului şi gândirii europene, în raportul pe care aceasta îl stabileşte între Dumnezeu şi lume, raport care este substanţial diferit de cel prezent în alte religii. Creştinismul afirmă că lumea a fost creată de Dumnezeu din nimic, ceea ce le este străin vechilor greci, sau marilor religii ale Extremului Orient, budismul sau hinduismul, care cunosc doar ideea de *emanaţie*; aceasta nu aduce cu sine o diferenţă esenţială, ontologică între Dumnezeu şi om. Conform acestei gândiri, creatura nu este ontologic diferită de Creator, omul nu este complet independent de divinitate, ci doar un fel de prelungire a acesteia, a substanţei divine, o scânteie ruptă din focul divin, care străluceşte doar o clipă, pentru ca imediat să se piardă în focul din care a ţâşnit, acest fapt demonstrându-ne

scurtimea vieţii umane. Concepţia creştină a vieţii din nimic ne conduce spre absolut, spre realităţi cu totul noi, originale, unice, irepetibile, între care primează omul. Acesta nu reprezintă nicidecum o emanare din substanţa divină, dar o fiinţă personală cu o demnitate conferită de începutul lui total, absolut ca operă a lui Dumnezeu. Iar la sfârşitul vieţii lui pământeşti nu se va cufunda în marea divinităţii, pierzându-şi identitatea, ci va rămâne veşnic altul şi diferit de oricare altă fiinţă.

Conceptul creştin despre existenţă şi fiinţele create este impresionant: Dumnezeu îşi menţine legământul încheiat cu omul şi îl crează, iar apoi îl răscumpără din păcat prin moartea Fiului său unic, Cristos, care în acelaşi timp este Dumnezeu şi om, Isus din Nazaret. Omul ia act că este o fiinţă cu totul nouă şi are o relaţie directă şi personală cu Creatorul său în Isus Cristos. Acest fapt îl face optimist şi curajos, ştiindu-se iubit de Dumnezeu. In acelaşi timp, însă, are în el şi capacitatea de a se opune Creatorului, absolutizându-şi autonomia pe care a primit-o, şi în ultimă consecinţă, se opune lui Dumnezeu, combătându-l şi negându-i chiar existenţa. Aici găsim acel „păcat" al Europei pe care continuă să-l comită de la Iluminism şi până în prezent, deşi ne întrebăm dacă europenii combatanţi au înţeles cu adevărat cine este Dumnezeu, sau combat o idee falsă despre Dumnezeu; sau, dacă nu cumva combat mai mult instituţiile religioase pe care le consideră periculoase, dăunătoare pentru puterea lor sau pentru interesele lor ideologice, politice sau de organizare şi funcţionare laică a societăţii.

Nelinişti existenţiale

O cauză mai greu de înţeles a laicismului o reprezintă nemulţumirile şi neliniştile interioare ale lui homo faber, homo technicus, homo laicus. Acesta nu vrea să-şi recunoască şi să-şi accepte condiţia de creatură, ca expresie a voinţei lui Dumnezeu. In gândirea şi limbajul comun, cel mai adesea se vorbeşte de mama care a „făcut"

un copil (cu tatăl lui, se înţelege), pe când în timpurile anterioare perioada de sarcină şi însăşi naşterea erau înconjurate nu doar într-o aură de respect şi admiraţie, dar şi de tăcere contemplativă, noul născut fiind considerat ca un dar al cerului, pentru care părinţii aduceau mulţumiri lui Dumnezeu. Acum, din momentul conceperii şi chiar dinainte, omul este planificat cu minuţiozitate şi intră în proiectul de viitor al unui cuplu, alături de servici şi bunuri materiale, toate fiind gândite nu arareori fără nicio referire la Dumnezeu, autorul şi dătătorul vieţii. Fiind considerat doar ca o realitate de aici, de pe pământ, fiinţa umană poate fi înconjurată şi cu neliniştile şi chiar angoasele cu care oamenii privesc asupra viitorului instabil, nesigur. Noul născut vine astfel să mai adauge un element, un motiv de nelinişte la cele multe deja existente în viaţa părinţilor. A fi nu mai înseamnă un dar de sus, cât mai mult un motiv de nelinişte.

Omul spiritual, religios priveşte propria viaţă şi realităţile înconjurătoare dintr-un cu totul alt unghi şi cu o altă perspectivă, mult mai optimistă decât a laicului cufundat în imanenţă. Chiar dacă constată că este limitat, credinciosul ştie că este în legătură cu Cel care este infinit. De aici derivă apoi curajul lui în faţa vieţii, optimismul şi forţa cu care înfruntă şi depăşeşte nu doar lipsurile sau micile dificultăţi cotidiene, ci şi profunde crize interioare, situaţii conflictuale grele, ajungând până la oferirea propriei vieţi pentru o cauză a lui Dumnezeu sau a omului; de exemplu, pentru apărarea demnităţii şi drepturilor lui fundamentale. In esenţă, aici găsim explicaţia eroismului martirilor din toate timpurile, sau, în varianta laică, eroismul şi dăruirea fără limite pentru cauze nobile precum pacea,dreptatea, egalitatea tuturor[140], depăşirea propriilor limite în sport, elevarea artistică, etc.

---

[140]Vezi, de exemplu, idealul sublim al lui Mahatma Gandhi pentru libertatea, independenţa poporului său, sau al lui Martin Luther King pentru populaţia de culoare din SUA, ambii plătind cu viaţa idealul în care au

Când omul rupe raportul cu Dumnezeu, se naşte în el neliniştea care îl macină, deoarece nu-şi mai acceptă cu seninătate propriile limite şi începe să-l deranjeze fantasma lui Dumnezeu pe care l-a negat. Fiind cândva credincios, se culca liniştit pe prispa casei, în serile de vară, şi adormea privind bolta înstelată a cerului. Acum, fără Dumnezeu, adoarme cu telecomanda în mână în faţa televizorului după ce, eventual, a luat şi o pastilă pentru somn, protejat în propria-i casă de sistemele de siguranţă, ca şi de asigurările de sănătate, pentru cazuri de accidente, moarte, etc. Făuritor al unui progres tehnic, economic foarte mare, homo laicus simte o profundă satisfacţie pentru tot ce a realizat; de partea cealaltă, se simte o fiinţă limitată şi este conştient că într-o zi, cu moartea lui, totul se va termina. In felul acesta, în el extremele se ating şi formează o stare hibridă în care se confruntă fără posibilitate de rezolvare, de armonizare, atât supremaţia ontologică pe care crede că o are, cât şi teama de nimic, de neant, de absurd al existenţei.

Inţelegându-şi în manieră laică, atee propria existenţă, omul secularizat înţelege diferit şi timpul şi spaţiul. In timp ce omul religios trăieşte în două timpuri diferite, sacrul şi profanul, omul laic trăieşte doar în timpul profan. In spaţiul său sacru, omul religios găseşte un sens al vieţii sale şi pe parcursul existenţei are momentele şi punctele de referinţă sacre în care intră, retrăgându-se din profan şi din viaţa lui cotidiană. In felul acesta, îşi încarcă bateriile, primeşte noi energii pentru a putea merge mai departe cu optimism că Cel de Sus îl susţine şi îi luminează calea. Omul secularizat, laic, trăieşte doar într-o unică dimensiune în care nu există diferenţe calitative, într-un spaţiu care nu are puncte centrale, de referinţă, ferme. Sau pot să existe astfel de puncte, precum iubirea partenerului de viaţă, o casă, un

---

crezut şi care i-a animat până la jertfa supremă. Sau idealul Maicii Tereza pentru cei mai săraci dintre săraci.

servici, dar toate acestea pot să fie sau să nu fie, şi de aici dubiul şi neliniştea care îl cuprind. In fond, pentru omul laic unica siguranţă este nesiguranţa în care se zbate.

In scurgerea anilor, a timpului, pentru omul religios timpul sacru pătrunde timpul profan, iar prin diferite rituri şi practici religioase timpul şi activităţile profane sunt penetrate de sacru şi ancorate în divin. In felul acesta, omul se reînnoieşte şi se purifică. Iar aceasta reprezintă baza existenţială dintre leagăn şi mormânt. In extrema cealaltă se află omul laic, cu dorinţa lui de totală secularizare şi rupere de orice reminiscenţă religioasă. El este convins că îşi poate atinge scopul vieţii laicizându-se pe sine şi lumea din jur, refuzându-l pe Dumnezeu, pe care îl consideră ca duşmanul absolut care îi neagă existenţa. Norma morală este căutată în propria fiinţă; el reprezintă criteriul ultim pentru a defini ce este adevărul şi pentru a deosebi binele de rău. Astfel, se ajunge la ceea ce a afirmat şi Dostojevski în romanul Fraţii Karamazov: „Dacă Dumnezeu nu există, înseamnă că omul este stăpânul pământului, al întregului univers".

Laicizarea ca problemă socială

Se verifică în istorie ca acolo unde un grup preia puterea în societate şi nu întâmpină opoziţia intelectualilor sau a oamenilor religioşi, să impună un regim socio-politic în care sacrul şi practicile religioase să fie marginalizate sau chiar interzise. Sau în societăţi mai democratice, credinţa şi practicile religioase să fie împinse progresiv în sfera vieţii private, fără relevanţă publică. Se vrea o societate fără referinţe sacre iar valorile materiale sunt absolutizate şi considerate unice, singurele care au drept de cetăţenie în viaţa publică. Viaţa religioasă, religia în sine scad până la a deveni marginale şi total nesemnificative. Semnificative sunt doar valorile materiale, ceea ce generează o mentalitate materialistă şi consumistă, în care valori supreme devin banul, puterea şi

succesul cu orice preţ, plăcerea, toate acele faţete ale lui carpe diem în care omul laic încearcă să se simtă fericit.

Respectând autonomia realităţilor temporale, biserica catolică nu intenţionează să promoveze vreo formă de fanatism religios, impunându-l societăţii, şi nu vrea nici să fie sacralizată vreo instituţie laică. Ca exemplu, în istorie, creştinismul este prima religie care s-a opus sacralizării împăraţilor romani. Biserica, apoi, nu vrea să ocupe vreun post privilegiat în organizarea şi funcţionarea societăţii. In declaraţia asupra libertăţii religioase a Conciliului Ecumenic Vatican II, ea şi-a exprimat clar ceea ce crede despre aceasta şidespre libertatea religioasă a cetăţenilor: „…persoana umană are dreptul la libertatea religioasă. Această libertate constă în faptul că toţi oamenii trebuie să fie imuni de orice constrângere din partea indivizilor sau a grupurilor sociale şi a oricărei puteri omeneşti astfel încât, în materie religioasă, nimeni să nu fie constrâns să acţioneze împotriva conştiinţei sale şi nimeni să nu fie împiedicat să acţioneze conform conştiinţei sale, în particular şi în public, atât singur cât şi asociat cu alţii, între limitele cuvenite. El mai declară şi că dreptul la libertatea religioasă este realmente întemeiat pe însăşi demnitatea persoanei umane, aşa cum este cunoscută din cuvântul lui Dumnezeu revelat şi pe calea raţiunii. Acest drept al persoanei umane la libertatea religioasă trebuie în aşa fel recunoscut în organizarea juridică a societăţii, încât să devină un drept civil."[141] Din aceste afirmaţii putem înţelege cum biserica doreste o societate laică şi autonomă în laicismul ei, dar în care drepturile religioase ale cetăţenilor să-şi găsească camp deplin de afirmare.

Privind în istorie, constatăm existenţa a numeroase civilizaţii şi societăţi constituite pe principii religioase, iar prima civilizaţie care se vrea laică este cea a revoluţiei franceze, urmată apoi de altele. Cea care apoi s-a

[141]DH, 2.

fundamentat pe ateism, a dat greş. Acum este în curs de desfăşurare o a alta, liberală şi post-modernă, susţinută din plin de mass media. Aceasta se vrea laică sau chiar atee, separând total cultura de religie, iar acest separatism este considerat de un bun istoric contemporan al relaţiilor dintre cultură şi religie, Christopher Dawson, ca unul din cele mai mare rele ale perioadei contemporane. Oamenii prezentului s-au obişnuit deja cu această separare şi o consideră normală; la fel, şi biserica catolică afirmă dreptul la existenţă al statului laic, autonom în toate problemele lui temporare. In societatea actuală, principiile religioase au pierdut dreptul de cetăţenie, iar oamenii se conduc după legi emanate de persoane care nu profesează un crez religios. Criterii de referinţă pentru gândire şi acţiune sunt propuse de persoane care la rândul lor sunt dependente de mass media sau de alte persoane cu funcţii de decizie. Aceste criterii se schimbă aşadar în funcţie de cum se schimbă mijloacele de comunicare în masă, adică de cine depind într-un moment sau altul. Schimbările acestea fac în aşa fel încât normele etice şi principiile religioase să se relativizeze, fiecare devenindu-şi propria regulă etică. De aici se poate deduce cu uşurinţă că societatea va fi formată din indivizi care au propriile reguli de conduită, iar o voinţă comună pentru realizarea unor obiective ce recer o amplă colaborare a societăţii devine un fel de iluzie.

Angajarea creştină

Deja de la începuturile ei, religia creştină s-a confruntat şi a prins rădăcini în culturile şi religiozitatea popoarelor cu care a venit în contact, deşi monoteismul creştin şi radicalitatea iubirii universale au creat destule tensiuni cu modul de gândire şi organizare a societăţilor. De exemplu, creştinii au spus un nu hotărât cultului împăratului sau venerării altor divinităţi, propunând un cult mai mult spiritual decât încarnat în rituri şi manifestări externe. Dumnezeul poporului evreu devine al tuturor, iar creştinii îl predică pe acest dumnezeu care vrea

să formeze din toţi oamenii un singur popor, unit în iubirea Lui şi a semenilor. Angajamentul creştin este unul al iubirii totale, necondiţionate a unui dumnezeu numit el însuşi Iubire, care îl răscumpără pe om, creatura sa, din păcatele sale şi îl conduce la viaţa veşnică. Acest nucleu esenţial al creştinismului este ca o piatră unghiulară într-un edificiu spiritual în care sunt chemaţi toţi să participe la zidirea lui. In contextul politeismului antic şi al unei lumi împărţită pe clase sociale, pe inegalităţi fundamentale nu doar socio-economice, dar şi umane (stăpâni, oameni liberi şi sclavi; femeia este inferioară bărbatului), creştinismul face o breşă care înseamnă începutul unei noi umanităţi[142], care va fi preluată apoi de regatele creştine. Sclavii şi săracii lumii vedeau în noua religie eliberarea din sclavie şi egalitatea cu stăpânii lor. Viaţa lor începea să fie demnă şi ei înşişi, ca persoane, sunt iubiţi de Dumnezeu şi sunt chemaţi să facă parte din poporul său, să formeze o nouă împărăţie încă de aici de pe pământ. Chiar dacă în spaţiul public, civil, oamenii trăiau încă divizaţi, împărţiţi între săraci şi bogaţi, sclavi şi oameni liberi, în biserică toţi erau egali, iar încetul cu încetul egalitatea de la celebrările religioase a început să devină şi egalitate în spaţiul public, ceea ce reprezintă una din marile contribuţii pe care creştinismul le-a adus omenirii. Un alt sens profund pe care noua religie l-a adus în societate a fost cel legat de nedreptăţi şi suferinţe, de injustiţii şi încălcări ale drepturilor umane fundamentale. Un creştin ştia că în toate aceste situaţii, chiar dacă el suferă pe nedrept, totuşi suferinţa lui are o valoare şi un sens, fiind o participare la suferinţele răscumpărătoare ale lui Cristos pentru mântuirea proprie şi a întregii lumi. Omul devine solidar cu Dumnezeu în suferinţele sale

[142]Intre corifeii noii umanităţi trebuie menţionaţi sfântul Augustin, papa Leon cel Mare, Casiodor, Boetiu, sfinţii Isidor din Sevilla şi papa Grigore cel Mare. Sunt şi mulţi alţii, însă aceştia credem că sunt dintre cei mai importanţi în începuturile construcţiei creştine medievale europene.

mântuitoare. Armele lui în faţa nedreptăţilor şi injustiţiilor, ca şi a tuturor suferinţelor nu sunt revolta, combaterea violentă a adersarului, ci iertarea şi iubirea, chiar şi a duşmanului. Se instituie o nouă logică, aceea a iubirii totale faţă de Dumnezeu şi faţă de semeni, care va crea o lume mai bună.

Se formează o creştinătate medievală inspirată din evanghelii, dar purtând şi amprenta elementului uman contrastant cu esenţa creştinismului. Invăţătura creştină aşa cum reiese ea din Noul Testament nu a fost modificată în esenţa ei, însă creştinismul antic, misionar şi liber de puterea politică a devenit atât în Orient, cât şi în Occident un creştinism de stat, o religie a statelor. Iar din această cauză au apărut alte anomalii, precum inchiziţia, războaiele religioase, clerici cu atribuţii laice, statale şi laici cu atribuţii religioase, etc.

Această lume medievală creştină a intrat în criză profundă şi a început să fie decapitată de revoluţia franceză şi de altele ulterioare, mai puţin sângeroase, cu excepţia celei bolşevice, sovietice. De atunci şi până în prezent a funcţionat o lume bazată pe principii democratice care nu a fost privată însă de ideoligii şi sisteme politice dictatoriale, foarte dure. Si această lume este în disoluţie, iar astăzi suntem în perioada de început a unei lumi globalizate şi post-moderne. Incepe să dispară mirajul unei fericiri bazate pe progresul tehnologic şi pe supremaţia omului asupra materiei, şi tot mai mulţi cetăţeni ai planetei suferă de angoase cauzate de nesiguranţa prezentului, dar mai ales a viitorului. Pericolele care ameninţă mediul vital al omului sunt numeroase (puteri economice mondiale care anulează sau limitează drepturile şi paritatea cu puterile şi statele mici, armamentul nuclear, dezechilibrele ecologice, SIDA, confuziile antropologice, lipsa de sens a vieţii, nesiguranţa unui loc de muncă pentru tot mai mulţi oameni, mai ales tineri, lipsa unor idealuri puternice care să anime masele, supremaţia banului, etc). Din tot acest amalgam de

realităţi îngrijorătoare se nasc căutări ale binelui şi fericirii în direcţii străine bisericilor şi religiilor tradiţionale. Noi forme de gnosticism şi ezoterism, sacralităţi bazate pe sentimentul personal, absolutizarea, divinizarea sportului, muzicii şi altor forme de cultură sau divertisment, toate acestea ne indică şi faptul că omul, părăsind casa tradiţională, biserica şi religia în care au trăit înaintaşii săi, umblă astăzi pribeag în căutarea unui nou loc stabil în care să se simtă în siguranţă. Si fiindcă în realităţile concrete nu găseşte ceea ce doreşte, se îndreaptă spre spaţiile iluzorii ale lumii cibernetice şi ale relaţionării tot cibernetice cu semenii săi, ceea ce îl îndepărtează şi mai mult de el însuşi şi de Dumnezeu. De fapt, omul, fugind de sine, fuge de Dumnezeu care şi-a sădit chipul, imaginea în inima şi conştiinţa lui.

Ajunşi la acest punct cu reflecţia noastră, înclinăm să-i dăm dreptate lui Antoine de Saint Exupery atunci când a afirmat că secolul XXI sau va fi religios, sau nu va fi deloc. Dacă timpurile noastre sunt marcate de tehnică, materie, ban şi putere politică sau economică, iar principiile fundamentale de egalitate, libertate şi solidaritate nu au la bază şi argumente transcendentale, atunci credem că toată această nouă construcţie a lumii actuale este în esenţa ei bolnavă şi nu corespunde pe deplin naturii antropologice şi ordinii stabilite de Dumnezeu în universul pe care El l-a creat. In autonomia realităţilor create nu trebuie refuzat Creatorul şi orice tentativă a omului de a construi o lume bazată doar pe om mai degrabă sau mai târziu va eşua şi se va întoarce împotriva celui care a creat-o. In acest sens înţelegem afirmaţia marelui scriitor francez. In faţa noutăţii mesajului creştin, omul antic se entuziasma iar noua religie i se părea, într-adevăr, o noutate fundamentală capabilă să-i schimbe viaţa în mai bine. Astăzi, în schimb, în faţa predicării evanghelice oamenii rămân indiferenţi, fie pentru că au auzit deja această învăţătură şi nu-i mai interesează conţinutul ei, fie pentru că, în fond, nici cei

care o predică şi nici cei care o ascultă nu sunt diferiţi de cei care nu au auzit-o. In prezent, creştinismul nu mai reprezintă o mare noutate şi nu mai convinge. Este, numeric vorbind, una dintre religii în care, practic, puţini mai cred cu adevărat, conformându-şi viaţa după preceptele ei. Chiar dacă cei ce se declară creştini au trecut cu mult peste un miliard, numărul celor convinşi de crezul lor este mult mai mic şi încă în scădere.

Creştinul autentic este prin definiţie un entuziast şi curajos, întrucât este convins că Creatorul nu-şi abandonează creatura nici atunci când aceasta fuge de El sau îşi ridică glasul împotriva Lui. Iar cele mai inumane sisteme poartă în ele dacă nu germenul salvator, măcar avertismentul ca alţii să nu procedeze astfel. Istoria îl învaţă pe om chiar şi atunci când în locul învăţătorilor şi oamenilor buni apar şi se afirmă cele mai sumbre exemplare ale rasei umane. Stalin,Hitler şi Pol Pot nu sunt nicidecum de admirat sau urmat, dar învaţă lumea de astăzi ce să nu facă.

Credem că în contextul actual, pentru o revitalizare a creştinismului este necesară o actualizare a lui, radicală, la prezentul istoriei. Păstrându-i esenţa evanghelică, forma lui de propunere şi de trăire trebuie să corespundă contextului contemporan, iar prea mulţi creştini astăzi sunt străini de Dumnezeu şi evanghelia sa. Considerăm că omul actual este asaltat de materie, iar creştinul este esenţial un om al spiritului, al Duhului lui Dumnezeu. In momentul în care omul va începe să se elibereze de jugul materiei, va reîncepe şi să devină ceea ce este cu adevărat, un fiu al lui Dumnezeu în această lume pe care este chemat să o transfigureze, transfigurându-se în primul rând pe el însuşi.

Dumnezeul prezent şi absent

Papa Paul al VI-lea a afirmat că păcatul lumii contemporane este că trăieşte ca şi cum nu ar păcătui, că-i lipseşte acest simţ al păcatului, iar aceasta se întâmplă

pentru că oamenii trăiesc ca şi cum Dumnezeu nu ar exista. Debitori unei mentalităţi promovată şi de F. Nietzsche a morţii lui Dumnezeu, mai bine zis a inexistenţei sale, omul contemporan crede în ceea ce simţurile îi descoperă sau se îndreaptă spre orizonturile nesigure dar tentante ale parapsihologiei şi ale unor forme de spiritualitate sincretistă, ezoterică în general de provenienţă orientală. Mai grav este faptul că şi mulţi preoţi au pierdut puţin acest simţ şi în predicile şi învăţătura lor, tema păcatului este aproape absentă. Datorită progresului tehnic şi al tuturor ştiinţelor în general, oamenii se simt mult mai puternici şi stăpâni pe ceea ce există, iar această viziune pelagiană asupra omului şi a vieţii sale exclude păcatul ca şi componentă a naturii umane şi prezent apoi în faptele sale.

Sau, păcatul este gândit într-o formă laică, adică nu ca şi păcat, ofensă adusă lui Dumnezeu, ci doar ca o imperfecţiune sau greşeală care poate fi remediată. Societatea, laicizându-se, rolul preotului scade din ce în ce mai mult, iar psihologul nu-i vorbeşte clientului-pacient de păcat, ci de o problemă în gândirea şi simţurile acestuia, care, ca oricare alta, are un remediu natural. Lumea laică care îl domină pe om nu are în componentele sale nici harul şi nici păcatul, nici pe Dumnezeu şi nici pe diavol. Ea este desacralizată şi ca atare, nu există nici urmă de păcat. In plus, publicitatea propune modele ale perfecţiunii umane (prelucrate, adică trucate în photoshop), iar slăbiciunea, urâţenia şi orice formă care ar putea să atenteze la imaginea omului ridicat pe soclul preamăririi este ascunsă sau ignorată. Noua religiozitate laică nu are păcatul în componentele sale. Este şi aceasta o faţetă a societăţii supreficiale, de carton, fără profunzime a lumii contemporane. Si fiindcă extremele se ating, paradoxal, o cauză a acestui eşafodaj şubred al prezentului liberal o găsim în sistemele totalitare din secolul trecut care au construit o imagine de societate la fel de şubredă, de falsă ca şi cea de astăzi, doar că la bază, în locul concurenţei

fără limite era pusă planificarea statalizată, centralizată şi imaginea unui partid şi a unui conducător ajunşi la limitele perfecţiunii.

In acest context, ca şi în cel de ieri, este nevoie de oameni înţelepţi precum Einstein care, prima dată când a văzut oraşul New York, a afirmat că are doar două dimensiuni, lungime şi lăţime, lipsindu-i a treia, cea mai importantă, profunzimea. Construcţiile actuale sociale, politice, economice, culturale, religioase au nevoie de consistenţă, de profunzime. Iar aceasta se dobândeşte şi printr-un proces spiritual de convertire interioară de la păcat la har. Purificarea fiinţei umane înseamnă şi eliberarea ei de toxinele spirituale care o erodează încet, în forme adesea imperceptibile şi de lungă durată, dar sigure, letale chiar.

Ne putem întreba dacă în trecut când oamenii se spovedeau mai des sau îşi recunoşteau chiar public starea de păcătoşenie, societatea era mai dreaptă şi mai bună. Istoria dezminte acest lucru şi atunci ne întrebăm unde este eficacitatea creştinismului şi a harului în spaţiul public? Si cum este posibil ca un creştin să fie purificat în inima sa, la fel şi cel de lângă dânsul, iar societatea în care el trăieşte, formată tot din creştini, şi ei considerându-se pe calea dreaptă, să fie coruptă. Un posibil răspuns îl putem găsi în duplicitatea care îl caracterizează pe om şi lipsa lui de coerenţă cu propriul crez religios sau etic. In cultură, civilizaţie există o realitate constantă a măştilor pe care omul le poartă şi a unor clişee şi stereotipii în care îşi înregimentează viaţa, inclusiv cea religioasă. Convenienţele sociale, tradiţiile şi mentalităţile, principiile laice pe care se bazează societatea, toate împreună contribuie la formarea şi funcţionarea unui amalgam de societate şi de biserică prea puţin coerente cu legile şi principiile fundamentale pe care afirmă că se bazează şi le respectă. Statele democratice afirmă mereu că se bazează pe principiile unei democraţii de avangardă, dar de fapt, omul şi demnitatea lui sunt cel mai adesea neglijate;

bisericile afirmă că-l slujesc pe Dumnezeu şi pe oameni, dar, paradoxal, se slujesc adesea pe ele însele iar coerenţa cu ceea ce învaţă Isus Cristos este destul de slabă; de fapt, care este procentul creştinilor care au citit sau citesc Biblia cu regularitate? Am impresia că abecedarul credinţei lor lipseşte la cei mai mulţi. La fel a constatat Luther la timpul lui şi a tradus pentru prima dată întreaga Biblie în limba germană, propunând şi un principiu fundamental al Reformei, sola Scriptura (doar Biblia, fără tradiţia bisericii).

O altă cauză a crizei religioase contemporane o reprezintă noul context cultural al artelor vizuale sau auditive, al suprarealismului, al artei abstracte, doar pentru iniţiaţi, iar masele largi rămân la periferia culturii, neînţelegând mai nimic din aceste forme noi, iar din arta veche, din cultura secolelor anterioare nu ştiu aproape nimic. In arta întregii lumi medievale şi în bună parte modernă sacrul este prezent. In barocul emfatic, bombastic al muzicii şi arhitecturii descoperim entuziasmul unei lumi catolice care îşi manifestă entuziasmul pentru Dumnezeu şi pentru propria religie, contra pesimismului protestant, considerat un adversar care trebuie neapărat combătut. In arhitectura gotică a catedralelor medievale vedem nu doar setea de afirmare şi dominare a multora, clerici şi laici, dar şi avântul minţii şi inimii omului spre Dumnezeu a cărui lumină o filtrează prin vitraliile acestor bijuterii nemuritoare numite catedrale. Entuziasmul şi capacitatea pelerinilor de a parcurge mii de km pe jos, periclitându-şi chiar viaţa, pentru a ajunge la mormintele sfinţilor, reprezenta un miraj al omului credincios care a contribuit la formarea creştinătăţii europene,a unei largi reţele a locurilor de pelerinaj şi a unei culturi specifice care au consolidat creştinatatea continentului. La fel, salba nenumăratelor mănăstiri a înfrumuseţat trupul continentului.

Astăzi, ignorarea acestui humus cultural-spiritual îl lasă pe om fără rădăcini, într-un prezent nesigur şi fără perspective de lungă durată. Iar această fractură în trupul continentului şi plasare într-un prezent cu atâtea incertitudini constituie cauze grave ale crizei religioase, întrucât această religie deşi rămâne evanghelică, are şi o continuitate a ei, o istorie care nu s-a născut astăzi, ci acum două milenii. Si chiar dacă religia trebuie mereu să se reformeze în baza fidelităţii ei pentru Fondator şi faţă de omul prezent pe care îl sluje şte, a fi ancorat în istoria celor ce ne-au precedat reprezintă o condiţie esenţială a rămânerii în viaţă ca şi creştini ancoraţi în istorie. Biserica rămâne în legătură cu patrimoniul cultural al umanităţii şi cu forţele care conduc societatea, indiferent de viziunea pe care acestea o au despre lume.

Deschiderea ei spre universal, mai ales după Conciliul Ecumenic Vatican II este de acum o constantă a interesului ei pentru tot ceea ce oamenii au creat sau continuă să creieze bun şi frumos: „După cum este important pentru lume să recunoască Biserica drept realitate socială a istoriei şi ferment al ei, tot astfel Biserica nu ignoră cât a primit de la istoria şi de la evoluţia neamului omenesc.

Experienţa veacurilor trecute, progresul ştiinţelor, comorile ascunse în diversele forme ale culturii umane, prin care se manifestă mai deplin însăşi natura omului şi se deschid noi căi spre adevăr, toate acestea folosesc şi Bisericii. Într-adevăr, încă de la începutul istoriei sale, el a învăţat să exprime mesajul lui Cristos cu ajutorul conceptelor şi limbilor diferitelor popoare; mai mult, s-a străduit să-l ilustreze cu înţelepciunea filozofilor, şi aceasta pentru a adapta evanghelia, în limitele cuvenite, atât la înţelegerea tuturor cât şi la exigenţele înţelepţilor. Această propovăduire adaptată a cuvântului revelat trebuie să rămână legea oricărei evanghelizări. Fiindcă în acest fel se poate dezvolta la orice

popor capacitatea de a exprima într-un mod ce îi este propriu mesajul lui Cristos şi, în acelaşi timp, este promovat un schimb viu între Biserică şi diferitele culturi ale popoarelor. Pentru a spori un astfel de schimb, Biserica, mai ales în vremurile noastre când schimbările sunt atât de rapide şi modurile de a gândi atât de variate, are în mod deosebit nevoie de ajutorul unora care, trăind în lume, îi cunosc bine diferitele instituţii şi domenii de activitate şi le înţeleg adânc mentalitatea, fie că aceştia sunt credincioşi sau necredincioşi. Întregul popor al lui Dumnezeu, şi mai ales păstorii şi teologii, au datoria, cu ajutorul Duhului Sfânt, să asculte cu atenţie diferitele limbaje ale timpului nostru, să le discearnă, să le interpreteze şi să le aprecieze la lumina cuvântului divin, pentru ca adevărul revelat să poată fi perceput şi înţeles tot mai profund şi să poată fi prezentat într-o formă mai adecvată.

Având o structură socială vizibilă, care este tocmai semnul unităţii sale în Cristos, Biserica se poate îmbogăţi şi se îmbogăţeşte şi din evoluţia vieţii sociale, nu pentru că i-ar lipsi ceva în alcătuirea ce i-a fost dată de Cristos, ci pentru a o cunoaşte mai adânc, a o exprima mai bine şi a o adapta mai fericit la vremurile noastre. Ea însăşi îşi dă seama cu recunoştinţă că primeşte un ajutor variat din partea oamenilor de orice rang sau condiţie, ajutor de care beneficiază atât comunitatea cât şi fiecare dintre fiii ei. Într-adevăr, oricine contribuie la dezvoltarea comunităţii umane în sfera familiei, a culturii, a vieţii economice şi sociale precum şi politice, atât naţionale cât şi internaţionale, aduce un ajutor deloc neglijabil, conform planului lui Dumnezeu, şi comunităţii bisericeşti, în măsura în care aceasta depinde de lumea exterioară. Mai mult, Biserica mărturiseşte că mult ajutor i-a venit şi îi poate veni chiar din opoziţia acelora care i se împotrivesc sau o prigonesc“[143].

[143]GS, 44.

Spiritualitatea creştină

Cele mai numeroase cărţi sau publicaţii religioase care sunt astăzi în librării sunt cele legate de viaţa spirituală, în general în formele ei simple de trăire. O privire chiar grăbită asupra paletei de tematici şi interese ale acesteia ne indică un orizont larg în istoria creştină, ca şi o deschidere faţă de forme şi curente noi de căutare religioasă, rugăciune şi meditaţie, asceză şi mistică, etc.

Trăirea spirituală reprezintă un termometru care redă starea de sănătate a trupului unei biserici, a unei confesiuni, al vitalităţii ei. Aceasta, datorită faptul că din mănăstiri şi din trăirea spirituală în general se nasc acele energii, forţe, elanuri care aduc îmbunătăţiri în viaţa bisericilor şi implicit în societate. In Europa, un mare rol în spiritualitate dar şi în civilizaţia continentului l-a avut Sf. Benedict de Nursia (480-543), un patrician roman care părăseşte lumea laică şi se retrage în solitudine, începând un nou stil de viaţă, asceză şi rugăciune care vor fi determinante pentru tot Evul Mediu şi chiar mai târziu. Pornind din mănăstiri, el pune bazele civilizaţiei europene în contextul înfiinţării regatelor creştine, prin muncă în grup, în mod organizat, fiecare dezvoltându-şi propriile talente şi înclinaţii, construind clădiri, asanând mlaştini şi transformându-le în câmpuri fertile, promovând artele, muzica, literatura, pictura. Şi totul se desfăşoară într-un climat de fraternitate şi solidaritate, sub conducerea abatelui care îl reprezintă pe Cristos prin iubire şi slujire în folosul tuturor. Mănăstirea benedictină reprezintă un mic univers din care nu lipseşte nimic şi devine un model de inspiraţie pentru locuitori şi localităţile lor. Popoare barbare războinice, odată încreştinate învaţă de la călugării benedictini să se stabilească şi să-şi constuiască locuinţe solide, cu toate anexele necesare. Invaţă de la ei să se roage; să aducă un cult lui Dumnezeu cu toată solemnitatea şi devoţiunea care transpira dintre zidurile mănăstirilor şi să muncească cu simţ de răspundere pentru

familiile lor şi pentru binele comunităţii. Adesea mănăstirea benedictină devine centrul viitoarelor sate sau oraşe, sau, oricum, modelul de inspiraţie al vieţii civile şi religioase a locuitorilor[144].

Si alte ordine călugăreşti au un rol important în construcţia spirituală şi culturală europeană şi nu face obiectul interesului nostru acum prezentarea acestor contribuţii. Am dorit doar să menţionam, ilustrativ, o personalitate şi un ordin călugăresc căruia Europa îi datorează mult. Alături de benedictini, o contribuţie majoră în domeniul spiritual şi cultural îl au iezuiţii, cărora învăţământul şi educaţia le datorează mult,ca şi înculturarea Evangheliei în multe culturi şi civilizaţii ale lumii.

Biserica, prin natura ei este în societate semnul şi instrumentul unirii intime a lui Dumnezeu cu omul şi al unităţii întregului neam omenesc[145]. Ea a fost instituită de Cristos pentru a uni şi nu pentru a divide; de aceea în Crezul niceno-constantinopolitan este definită ca „una", întrucât unul este fondatorul ei şi una este învăţătura lui care este destinată tuturor, pentru ca toţi să formeze un singur popor având un singur Tată, cel din ceruri. In acest universalism creştin, Biserica este solidară cu omul concret pentru a-i indica drumul în viaţă, pentru a-i apăra drepturile şi demnitatea lui, pentru a răspândi adevărurile morale, pentru a răspunde la întrebările pe care acesta i le pune despre sensul vieţii şi despre destinul său final, despre Dumnezeu şi voinţa, planul lui cu oamenii. Misiunea ei este multiplă vis-a-vis de credincioşi şi societate, de natură eminamente spirituală, dar şi de promovare a binelui integral al persoanei umane. Prin învăţătura ei, cult, activităţi pastorale, culturale, sociale şi de altă natură, Biserica promovează o cultură a spiritului şi

[144]Pentru meritele lui în edificarea spirituală şi civilizatoare a Europei, papa Paul al VI-lea îl declară pe Benedict patron al Europei în anul 1964.
[145]Cf. LG, 1.

a solidarităţii umane, dincolo de orice barieră sau interes al vreunui grup. Incarnată în fiecare popor, în cultura şi istoria acestuia, ea îşi păstrează însă caracterul ei catolic, adică universal, pentru toţi oamenii. Ea este o biserică pentru popor, dar nu a poporului, ci a tuturor, având un centru de gravitaţie spiritual, Cristos, şi unul vizibil, în centrul Romei, dacă ne referim la Biserica Catolică. Dacă biserica ar deveni a poporului, ar începe pentru ea procesul de laicizare şi în felul acesta ar deveni un instrument uşor al politicii statale sau al intereselor populare, care se schimbă mereu[146]. Echilibrul între local şi universal, între spiritual şi temporar, între sacru şi profan, reprezintă o problemă şi o provocare continuă a bisericii, la fel cum fidelitatea faţă de Dumnezeu şi faţă de oameni, în contextul concret în care trăiesc, este la fel de angajantă şi de dificil de realizat.

[146]Mici „biserici naţionale“ s-au format în Franţa (vezi curentul galican), sau în Cehia şi China contemporană, sub presiunea forţelor comuniste.

IX. CONFLICTUL DINTRE CULTURI ÎN GÂNDIREA LUI JOSEPH RATZINGER

În următoarele rânduri nu intenţionăm să prezentăm într-un mod exhaustiv viziunea papei Benedict al XVI-lea asupra conflictului dintre culturi din societatea contemporană, nefiind posibilă într-un spaţiu restrâns o aprofundare adecvată a operei unuia dintre cei mai prolifici gânditori contemporani, ci dorim să expunem în mod succint unele din reflecţiile sale asupra acestui argument care au fost exprimate în cartea intitulată *L'Europa di Benedetto nelle crisi delle culture*[147] (*Europa lui Benedict în criza culturilor*).

În titlul acestei prezentări am folosit o expresie de ansamblu, „gândirea lui Joseph Ratzinger", deoarece preocuparea acestui pontif (2005-2012, acum papă emerit) faţă de problemele cu care se confruntă lumea întreagă în general, şi Europa în special, cu privire la conflictul dintre culturi, a constituit subiectul mai multor opere ale sale, încă din vremea când era prefectul Congregaţiei pentru Doctrina Credinţei (1981 – 2005), pe atunci cardinalul Joseph Ratzinger.

Nu putem să facem o listă completă cu toate intervenţiile lui Benedict al XVI-lea pe această tematică, deoarece papa îşi exprimă în mod constant prin diferite documente, mesaje, scrisori, şi în cadrul a numeroase audienţe, preocuparea faţă de această problematică pe care el o consideră o adevărată dramă, situându-se pe aceeaşi linie cu aceea a predecesorului său, papa Ioan Paul al II-lea.

Amintim doar trei opere de referinţă ale sale: *Svolta per l'Europa?* (*Schimbare pentru Europa?*), San Paolo,

[147]RATZINGER, J., *L'Europa di Benedetto nella crisi delle culture*, Cantagalli, Bologna 2005.

Cinisello Balsamo 1992, şi *Europa. I suoi fundamenti oggi e domani* (*Europa. Fundamentele sale astăzi şi mâine*), San Paolo, Cinisello Balsamo 2004, şi lucrarea menţionată mai sus, *Europa lui Benedict în criza culturilor*.

În paginile următoare vom prezenta o traducere a unei părţi din ultima carte, care ni se pare mai semnificativă pentru tema noastră. In aceste pagini sunt gândurile fostului papă exprimate în faţa studenţilor de la Şcoala de Cultură Catolică din S. Croce in Bassano. In discursul său, Ratzinger menţionează adesea Constituţia Europeană, document care nu a fost votat şi acceptat de statele membre UE, ceea ce nu înseamnă că ce spune fostul pontif nu mai este de actualitate. Intreaga problematică este de extremă actualitate, chiar fără existenţa acestui document, înlocuit de un tratat care propune acelaşi laicism total ca şi constituţia.

Criza culturilor[148]

I. Reflecţii asupra culturilor aflate în conflict în zilele noastre

Trăim un moment caracterizat de mari pericole şi de mari posbilităţi pentru persoana umană şi pentru lume, un moment de mare responsabilitate pentru noi toţi.

De-a lungul secolului trecut posibilităţile omului şi dominarea sa asupra materiei au crescut într-o măsură de neimaginat. Dar această putere a sa asupra lumii a făcut şi ca puterea sa de distrugere să ajungă la nişte dimensiuni care ne înspăimântă.

În acest sens ne vine în mod spontan să ne gândim la ameninţarea terorismului, acest nou război fără graniţe şi fără fronturi. Teama că acesta poate intra în viitorul apropiat în posesia armelor nucleare sau biologice nu este nefondată şi a determinat ca la nivelul statelor de drept să se recurgă la sisteme de securitate asemănătoare cu cele

[148]Vezi *L'Europa di Benedetto nella crisi delle culture*, p. 27-55.

care înainte existau doar în cadrul dictaturilor; rămâne însă senzaţia că toate aceste precauţii nu pot să fie suficiente niciodată, nefiind posibil, şi nici de dorit, un control global.

Mai puţin vizibile, dar nu mai puţin neliniştitoare, sunt şi posibilităţile de automanipulare pe care omul le poate întreprinde. El a cercetat diferite aspecte ale fiinţei umane, a descifrat componentele sale, şi acum crede că este capabil, pentru a spune aşa, să „construiască" singur omul, care astfel nu mai vine pe lume ca dar al lui Dumnezeu, ci ca un produs al acţiunii noastre, produs care, în consecinţă, poate fi selecţionat după criterii fixate de noi.

Astfel, asupra acestui om nu mai străluceşte acea lumină de a fi imaginea lui Dumnezeu, care îi conferă demnitate şi inviolabilitate, ci numai puterea capacităţilor umane. Un astfel de om nu mai este decât imaginea unui alt om … dar care om?

La aceasta se adaugă marile probleme planetare: inegalitate în repartiţia bunurilor în lume, sărăcia tot mai mare, exploatarea pământului şi a resurselor sale, foamea, bolile care ameninţă întreaga lume, conflictul dintre culturi. Toate acestea demonstrează că faţă de posibilităţile noastre tot mai mari nu corespunde o egală dezvoltare a energiei noastre morale.

Puterea morală nu a crescut împreună cu dezvoltarea ştiinţei, dimpotrivă, s-a diminuat, deoarece mentalitatea tehnică situează morala la nivelul subiectivului, pe când noi avem nevoie de o morală publică, o morală care să ştie să răspundă la ameninţările care gravitează asupra existenţei tuturor.

Adevăratul pericol, cel mai grav din acest moment este reprezentat de acest neechilibru dintre posibilităţile tehnice şi puterea morală. Siguranţa, de care avem nevoie ca o condiţie a libertăţii şi demnităţii noastre, nu poate să vină din partea unor sisteme tehnice de control, ci poate să izvorască doar din puterea morală a omului: acolo unde ea

lipseşte sau nu este suficientă, puterea pe care o are omul se va transforma tot mai mult într-o putere de distrugere.

Este adevărat că astăzi există un nou moralitate (sistem etic, n.tr.) ale cărui cuvinte cheie sunt adevărul, pacea, ocrotirea naturii, cuvinte care fac apel la valori morale esenţiale de care avem într-adevăr nevoie. Dar această moralitate rămâne vagă şi lunecă astfel, aproape în mod inevitabil, spre sfera politico-partinică. Ea este înainte de toate un pretext folosit faţă de alţii, şi prea puţin o îndatorire personală a vieţii noastre cotidiene.

Într-adevăr, ce înseamnă dreptatea? Cine anume o defineşte? Ce trebuie făcut pentru pace? În ultimele decenii am văzut deseori pe străzile şi în pieţele noastre cum pacifismul poate să devieze spre un anarhism distructiv şi spre terorism. Moralitatea politică a anilor ’70, care are rădăcini vii încă, a fost o moralitate care a reuşit să fascineze şi tineri plini de idealuri. Dar era o moralitate cu o orientare greşită deoarece era lipsită de o gîndire senină, şi pentru că punea utopia politică mai presus de demnitatea persoanei umane, demonstrând că poate să ajungă, în numele marilor obiective, să dispreţuiască omul. Moralitatea politică, aşa cum a fost experimentată şi cum se prezintă şi astăzi, nu numai că nu deschide calea spre o regenerare, ci o şi blochează.

Acelaşi lucru este valabil, în consecinţă, şi pentru un creştinism şi pentru o teologie care reduce esenţa mesajului lui Cristos, „Împărăţia lui Dumnezeu”, la „valorile Împărăţiei”, identificând aceste valori cu marile cuvinte de ordine din moralitatea politică, şi proclamându-le, în acelaşi timp, ca pe sinteză a religiilor. În acest mod, însă, se uită de Dumnezeu, chiar dacă El este subiectul şi cauza Împrăţiei lui Dumnezeu. În locul său rămân mari cuvinte (şi valori) care sunt folosite pentru a motiva orice fel de abuz.

Această privire sintetică asupra situaţiei din lume ne determină să reflectăm asupra situaţiei actuale a creştinismului, şi implicit asupra fundamentelor Europei;

acea Europă care odată, putem să afirmăm, a fost continentul creştin, dar care a fost şi punctul de plecare al acelui nou raţionalism ştiinţific care ne-a dăruit mari posibilităţi şi din cauza căruia am primit şi mari ameninţări.

Creştinismul nu a plecat din Europa, prin urmare nu poate fi considerat ca o religie de origine europeană care să aparţină de ambientul cultural european. Dar, în Europa a primit caracterul său cultural şi intelectual cel mai eficient din punct de vedere istoric, şi rămâne în strânsă legătură cu Europa. Pe de altă parte, este la fel de adevărat că această Europă, încă din epoca Renaşterii, şi într-o formă deplină în perioada iluministă, a dezvoltat acel raţionalism ştiinţific care nu doar în epoca descoperirilor geografice a dus la unitatea geografică a lumii, la întâlnirea continentelor şi a culturilor, ci care şi astăzi, într-un mod mult mai profund, datorită culturii tehnice fondată de ştiinţă, oferă o configuraţie proprie întregii lumi şi, mai mult, o uniformizează.

În conformitate cu această formă de raţionalism, Europa a dezvoltat o cultură care, într-un mod necunoscut până acum de omenire, îl exclude pe Dumnezeu din conştiinţa publică, fie că este negat în totalitate, fie că existenţa Sa este considerată nedemonstrabilă, incertă, şi în consecinţă aparţine de sfera alegerilor subiective, un ceva oricum irelevant pentru viaţa publică. Acest raţionalism funcţional a comportat o transformare a conştiinţei morale la fel de nouă pentru culturile deja existente, fiindcă susţine că este raţional doar ceea ce poate proba prin experimente.

Deoarece morala aparţine unei sfere total diferite, dispare ca şi categorie în sine, şi trebuie identificată într-un alt mod, deoarece se admite că totuşi morala, într-o măsură oarecare, este necesară.

Într-o lume bazată pe calcule, ceea ce determină ce este moral sau nu, este calcularea consecinţelor. Prin urmare, categoria binelui, aşa cum a fost evidenţiată de

Kant, dispare. Nimic nu mai este în sine bine sau rău, totul depinde de consecinţele pe care le lasă o acţiune. Dacă creştinismul, pe de o parte, a găsit forma sa cea mai eficientă în Europa, trebuie spus pe de altă parte că în Europa s-a dezvoltat o cultură care constituie contradicţia în absolut cea mai radicală nu numai a creştinismului, dar şi a altor tradiţii morale şi religioase ale umanităţii. Prin urmare, Europa experimentează o adevărată „probă de tragere" şi se înţelege cât de radicale sunt tensiunile la care continentul nostru trebuie să reziste.

La acest punct trebuie să ne oprim şi asupra responsabilităţilor pe care noi europenii trebuie să ni asumăm în acest moment istoric: în dezbaterea cu privire la definiţia Europei, la noua sa formă politică, nu se dă doar o bătălie „nostalgică de reîntoarcere" a istoriei, ci mai degrabă se decide o mare responsabilitate pentru umanitatea de astăzi.

Să îndreptăm o privire mai atentă asupra acestei opoziţii dintre cele două culturi care au marcat Europa. În dezbaterea asupra Preambulului Constituţiei europene, această opoziţie s-a evidenţiat în două puncte controversate: problema referirii la Dumnezeu şi problema menţionării rădăcinilor creştine a Europei. Aşa cum prevede articolul 52 al Constituţiei, sunt garantate drepturile instituţionale ale Bisericilor, şi ar trebui să fim liniştiţi, se afirmă. Dar acest lucru înseamnă că Bisericile îşi găsesc spaţiu în viaţa Europei doar la nivelul compromisului politic, pe când la nivelul fundamentelor Europei specificitatea conţinutului lor nu găseşte nici un spaţiu.

Argumentele folosite în dezbaterea politică pentru acest „nu" categoric sunt superficiale, şi este evident că mai mult decât să indice adevăratul motiv, îl ascund.

Afirmaţia că menţionarea rădăcinilor creştine ale Europei răneşte sentimentele persoanelor necreştine din Europa este puţin convingătoare, dacă ţinem cont că este vorba înainte de toate de un fapt istoric pe care nimeni nu-

l poate nega. Desigur, această menţionare ar conţine o referinţă şi la prezent, din moment ce, prin menţionarea rădăcinilor, se indică şi izvorele rămase ale orientării morale, adică un factor de identitate al acestei formaţiuni care este Europa. Cine s-ar simţi ofensat? Identitatea cui ar fi ameninţată?

Musulmanii, care în acest sens sunt de multe ori folosiţi ca argument, nu se simt ameninţaţi de fundamentele noastre morale creştine, ci de cinismul unei culturi secularizate care îşi neagă propriile fundamente. Nici concetăţenii noştri evrei nu sunt ofensaţi de referirea la rădăcinile creştine ale Europei, deoarece aceste rădăcini ajung până la muntele Sinai: poartă amprenta vocii care s-a auzit pe muntele Domnului şi ne unesc în marile orientări fundamentale pe care Decalogul le-a oferit umanităţii.

Acelaşi considerraţie este valabilă şi pentru referirea la Dumnezeu: nu menţionarea lui Dumnezeu este cea care ofensează membrii altor religii, ci mai degrabă tentativa de a construi o comunitate umană fără Dumnezeu.

Motivaţiile acestui dublu „nu” sunt mai profunde decât ceea ce afirmă argumentele folosite. Ele au la bază ideea că numai cultura iluministă radicală, care a ajuns la dezvoltarea sa maximă în timpurile noastre, ar putea să fie constitutivă pentru identitatea europeană. Pe lângă ea ar putea coexista aşadar diferite culturi religioase cu drepturile lor respective, cu condiţia şi în măsura în care respectă criteriile culturii iluministe, şi să se subordoneze acesteia.

Această cultură iluministă este definită în mod substanţial de drepturile de libertate; ea vede în libertate o valoare fundamentală care măsoară totul: libertatea alegerii religioase, care include neutralitatea statului; libertatea de exprimare a propriei opinii, cu condiţia să nu fie pusă în dubiu chiar acest principiu; ordinea democratică a statului, adică controlul parlamentar asupra

organismelor statale; libera formare de partide; independenţa magistraturii; ocrotirea drepturilor omului şi interzicerea discriminărilor. Cu privire la acest ultim punct se discută şi acum, deoarece sunt drepturi al omului problematice, aşa cum, de exemplu, este opoziţia dintre dorinţa de libertate a femeii şi dreptul la viaţă al copilului ce trebuie să se nască.

Conceptul de discriminare este tot mai mult amplificat, şi astfel interzicerea discriminării poate să se transforme în aceeaşi măsură într-o limitare a libertăţii de opinie şi a libertăţii religioase.

În curând nu se va mai putea afirma că homosexualitatea, aşa cum învaţă Biserica Catolică, constituie o dezordine obiectivă în structura existenţei umane.

Faptul că Biserica Catolică este convinsă că nu are dreptul să acorde sfinţirea preoţească femeilor este considerat de unii ca fiind inconciliabil cu constituţia Europei.

Este evident că această afirmare a valorilor de inspiraţie iluministă, încă nedefinită în totalitate, conţine şi valori importante pe care, noi creştinii, le preţuim; dar, este la fel de evident că această concepţie rău definită, sau deloc definită, a libertăţii, care stă la bazele acestei culturi, comportă în mod inevitabil unele contradicţii; datorită folosirii acestei concepţii despre libertate (o folosire ce pare să fie radicală) se aduc limitări chiar libertăţii pe care cu o generaţie în urmă nici măcar nu puteam să ne-o imaginăm.

O ideologie confuză a libertăţii conduce la un dogmatism care se demonstrază a fi tot mai ostil faţă de adevărata libertate.

Ar trebui să ne întoarcem asupra problematicii contradicţiilor interne ale formei actuale a culturii iluministe. Mai întâi vom încerca să o definim mai bine.

Face parte din natura sa, fiind o cultură a raţiunii care are o conştiinţă completă de sine, să aibă pretenţia de

a fi universală şi se autodefineşte ca fiind împlinită, fără să aibă nevoie de ajutorul altor completări prin intermediul factorilor culturali.

Aceste două caracteristici se văd în mod clar atunci când se pune problema cine poate să devină membru al Comunităţii Europene, şi mai ales în dezbaterea cu privire la intrarea Turciei în această comunitate. Este vorba despre un stat, sau mai bine zis de un ambient cultural care nu are rădăcini creştine, ci care a fost influenţat de cultura islamică. Atatürk a încercat să transforme Turcia într-un stat laic, prin implantarea laicismului maturizat în lumea creştină a Europei pe un teren musulman. Se naşte întrebarea dacă acest lucru este posibil: conform tezelor culturii iluministe şi laiciste ale Europei, doar normele şi conţinutul culturii iluministe vor putea să determine identitatea Europei şi, în consecinţă, orice stat care aderă la aceste criterii, va putea să intre în Europa. Nu contează, în final, pe care ramificaţie de rădăcini această cultură este plantată. Tocmai de aceea, se afirmă, că rădăcinile nu pot să intre în definiţia fundamentelor Europei, fiind vorba de rădăcini moarte care nu fac parte din identitatea actuală.

În consecinţă, această nouă identitate, determinată în mod exclusiv de cultura iluministă, comportă şi faptul că Dumnezeu nu are nici o legătură cu viaţa publică şi cu bazele statului.

Deoarece toate acestea sunt prezentate ca fiind logice, ele trebuie să fie şi plauzibile. Într-adevăr, ce am putea să ne dorim mai mult dacă nu faptul ca peste tot să fie respectate democraţia şi drepturile omului? Dar, la acest punct, trebuie să ne întrebăm dacă cultura laicist-iluministă este într-adevăr cultura, proclamată ca universală, unei gândiri comune a tuturor oamenilor; o cultură care ar trebui să aibă acces peste tot, chiar dacă este implantată pe un *humus* diferit din punct de vedere istoric şi cultural. Aceeaşi întrebare se ridică şi referitor la pretenţia sa de a fi completă în sine, astfel încât nu mai are nevoie de nici o rădăcină din afara sa.

II. Semnificaţia şi limitele actualei culturi raţionaliste

Va trebui să răspundem la aceste ultime două întrebări (cele formulate în încheierea capitolului anterior, *n.tr.*). Referitor la prima, adică la întrebarea dacă s-a ajuns la o filosofie universal valabilă şi în totalitate ştiinţifică, în care s-ar exprima gândirea comună a tuturor oamenilor, ar trebui să răspundem că fără îndoială s-au făcut progrese importante care pot să aibă o validitate generală: faptul că religia nu poate să fie impusă de stat, şi că poate fi acceptată doar în libertate; respectul faţă de drepturile fundamentale ale omului egale pentru toţi; separarea puterii şi controlul puterii. Nu se poate concepe, însă, că aceste valori fundamentale, recunoscute de noi ca fiind general valabile, pot fi realizate în acelaşi mod în orice context istoric.

Nu în toate societăţile sunt condiţiile sociologice pentru o democraţie bazată pe partide, aşa cum este în Occident; astfel, completa neutralitate religioasă a statului, în cea mai mare parte a contextelor istorice, trebuie să fie considerată o iluzie. Cu această consideraţie ne apropiem de problemele ridicate de cea de-a doua întrebare.

Înainte de a răspunde, să clarificăm chestiunea dacă modernele filosofii iluministe, considerate în mod general, pot să reprezinte ultimul cuvânt al gândirii comune a oamenilor. Aceste filosofii sunt caracterizate de faptul că sunt pozitiviste, prin urmare antimetafizice, astfel că, în final, Dumnezeu nu poate să aibă în ele nici un loc. Ele sunt bazate pe o autolimitare a raţiunii pozitive, care este adaptată la ambientul tehnic, dar care, acolo unde este generalizată, comportă o mutilare a omului. Conform acestei culturi omul nu mai trebuie să admită nici o instanţă morală din afara calculelor sale şi, aşa cum am văzut, şi conceptul de libertate, care la prima vedere ar

putea să pară că se poate extinde într-un mod nelimitat, în final duce la autodistrugerea libertăţii.

Este adevărat că filosofiile pozitiviste conţin importante elemente de adevăr. Acestea, însă, sunt bazate pe o autolimitare a gândirii tipică unei determinate situaţii culturale – aceea a Occidentului modern – neputând sub nici o formă să fie ultimul cuvânt al gândirii. Chiar dacă par să fie raţionale, nu sunt vocea gândirii, ci sunt şi ele condiţionate din punct de vedere cultural, adică condiţionate de Occidentul de astăzi.

Prin urmare, aceste filosofii pozitiviste nu reprezintă acea filosofie care ar trebui să fie validă într-o bună zi în întreaga lume. Trebuie să afirmăm mai ales că această filosofie iluministă şi respectiva sa cultură sunt incomplete. Ea îşi taie într-un mod conştient propriile rădăcini lipsindu-se de forţele originare din care s-a format, acea memorie fundamentală a umanităţii, ca să o numim aşa, fără de care gândirea îşi pierde orientarea.

Într-adevăr, astăzi este valabil principiul conform căruia capacitatea omului este măsura acţiunii sale. Ceea ce se ştie, se poate pune şi în practică. O ştiinţă separată de practică nu mai există, pentru că ar fi împotriva libertăţii, care este valoarea supremă în absolut. Dar omul ştie să facă multe, şi ştie să facă tot mai multe; dacă această ştiinţă de a face nu şi-a găsit o măsură într-o normă morală, poate deveni, aşa cum putem să vedem deja, putere de distrugere. Omul *ştie* să cloneze oameni, şi de aceea *face* acest lucru. Omul *ştie* să folosească oamenii ca „depozit” de organe pentru alţi oameni, şi de aceea *face* acest lucru; *face* pentru că i se pare că este o exigenţă a libertăţii sale. Omul ştie să construiască bombe atomice, şi îşi pune în practică ştiinţa, fiind, pe linie de principiu capabil şi să le folosească. Dacă ne gândim bine, şi terorismul procedează la fel, se bazează pe această modalitate de „auto-autorizare” a omului, şi nu pe învăţăturile Coranului.

Separarea radicală a filosofiei iluministe de rădăcinile sale devine, într-o ultimă analiză, o renunţare la ceea ce înseamnă persoana umană. Omul, în fond, nu are nici o libertate, ne spun reprezentanţii ştiinţelor naturale, în totală contradicţie cu punctul de plecare al problematicii. El nu trebuie să creadă că este ceva diferit faţă de alte fiinţe vii, şi de aceea ar trebui tratat ca şi ele, ne spun reprezentanţii cei mai avansaţi ai unei filosofii separate în mod total de rădăcinile memoriei istorice a umanităţii.

Ne-am pus două întrebări: dacă filosofia raţionalistă (pozitivistă) este cu adevărat raţională, şi în consecinţă universală, şi dacă este completă. Este suficientă sie înseşi? Poate, sau chiar trebuie, să considere propriile sale rădăcini istorice legate de domeniul trecutului, şi prin urmare de domeniul a ceea ce poate fi considerat valabil doar din punct de vedere subiectiv?

Trebuie să răspundem la cele două întrebări printr-un categoric „nu". Această filosofie nu exprimă deplina gândire a omului, ci numai o parte din ea, şi din cauza acestei mutilări nu poate fi considerată sub nici o formă ca fiind raţională. De aceea este şi incompletă, şi poate să se vindece doar prin restabilirea contactului cu rădăcinile sale. Un copac fără rădăcini se usucă…

Afimând acestea nu dorim să negăm tot ceea ce este pozitiv şi important în filosofia în cauză, ci dorim să afirmăm mai degrabă că are nevoie de completare, deoarece este în mod profund incompletă. Şi iată că ajungem din nou să vorbim despre cele două puncte controversate ale Preambulului Constituţiei europene. Lăsarea deoparte a rădăcinilor creştine nu se demonstrează a fi expresia unei toleranţe superioare care respectă toate culturile în acelaşi mod, nedorind să o privilegieze pe nici una, ci mai degrabă absolutizarea unei gândiri şi a unei trăiri care se opun în mod radical, printre altele, celorlalte culturi istorice ale umanităţii.

Adevărata opoziţie care caracterizează lumea de astăzi nu este aceea dintre diferitele culturi religioase, ci aceea dintre radicala despărţire a omului de Dumnezeu, de rădăcinile vieţii, pe de o parte, şi de marile culturi religioase, pe de altă parte.

Dacă se va ajunge la un conflict între culturi, acest lucru nu se va întâmpla datorită conflictului dintre religii – aflate dintotdeauna în contradicţie unele cu celelalte dar care, însă, au ştiut mereu să trăiască împreună – ci datorită conflictului dintre această radicală emancipare a omului şi marile culturi istorice.

Prin urmare, şi refuzarea referirii la Dumnezeu nu este o expresie a unei toleranţe care vrea să protejeze religiile non-teiste şi demnitatea ateilor sau a agnosticilor, ci mai degrabă este expresia unei conştiinţe care ar dori să-L vadă pe Dumnezeu şters definitiv din viaţa publică a umanităţii şi marginalizat la nivelul subiectiv de rămăşiţe ale trecutului.

Relativismul, care constituie punctul de plecare al acestei mentalităţi, devine astfel un dogmatism care se crede în posesia definitivei cunoaşteri a gândirii, şi că are dreptul să considere tot restul doar un stadiu de acum depăşit al umanităţii şi care poate să fie relativizat într-un mod adecvat.

În realitate acest lucru înseamnă că avem nevoie de rădăcini pentru a supravieţui şi că nu trebuie să-L pierdem din vedere pe Dumnezeu, dacă dorim ca demnitatea umană să nu dispară. […] Deoarece creştinii au misiunea să promoveze demnitatea omului şi respectul faţă de viaţă, vor fi probabil criticaţi şi urâţi, dar lumea nu ar putea să trăiască fără de ei.

„Multiculturalitatea, care este încontinuu şi cu pasiune încurajată, reprezintă deseori o formă de abandonare şi de renegare a ceea ce este specific, o fugă de rădăcinile proprii. Dar multiculturalitatea nu poate să subziste fără […] puncte de orientare care să plece de la valorile proprii. Fără îndoială, ea nu poate să dăinuie fără

respectul faţă de ceea ce este sacru. Din multiculturalitate trebuie să facă parte întâlnirea respectuoasă cu elementele sacre ale celuilat, dar acest lucru îl putem face numai dacă sacrul, Dumnezeu, nu ne este străin."[149]

Timidul în gesturi, cardinalul şi acum papa emerit Ratzinger, în gândirea lui este unul dintre cei mai profunzi şi mai incisivi teologi şi gânditori ai lumii contemporane. Discursurile şi scrierile lui pot fi considerate ca şi cap de afiş în panoplia celor care au de spus ceva important umanităţii, atât în ceea ce îl priveşte pe om, cât şi pe Cel care l-a creat, deşi acesta rămâne de necuprins nu doar de creierul unei persoane, ci de toate minţile omeneşti, căci toate reflectă doar ceva din Inţelepciunea şi Inteligenţa fără margini, ca atribut, notă a Divinităţii. Cu spirit de recunştinţă, ne-am permis transcrierea aici a câtorva pagini din imensa sa operă în care îşi exprimă în forme sintetice convingerile despre Europa, rădăcinile şi identitatea ei creştină, negate în actele fundamentale ale UE. Motivul? In radicalismul său, legiuitorul european vrea să se distanţeze total şi definitiv de Dumnezeu, de religie, considerate o rămăşiţă a istoriei care pot să stea de acum în muzeul figurilor de ceară. Ce cultură se naşte din această orientare radicală? O cultură a ignorării şi negării transcendentului, a oricărei norme absolute, a construirii unui eşafodaj nisipos pe care sunt posibile multe derapaje. Ce siguranţă oferă omului un astfel de teren alunecos? Cu adevărat, omul are nevoie de aşa ceva? Iluminismul european este cu adevărat universal şi autosuficient, ca bază a UE? In cultura actuală, toate aceste întrebări sunt prezente, dar răspunsuri convingătoare pentru mulţi încă nu au fost date. Oamenii se scaldă într-un continuu carpe diem, antrenaţi în mirajul unui câştig material cât mai mare, sau în neliniştea cauzată de nesiguranţa chiar a zilei de astăzi, nu numai a celei de mâine. Cu siguranţă, în

[149] J. RATZINGER, *Europa. I suoi fondamenti oggi e domani*, San Paolo, Cinisello Balsamo 2005, p. 28.

discursul intercultural şi interreligios, bisericile trebuie să fie mai prezente şi mai convingătoare în a oferi un plus de inimă şi inteligenţă, raţiune universală culturii sau culturilor contemporane.

X. REFLECTII PERSONALIZATE ASUPRA EUROPEI[150]

Este acceptat de toţi faptul că data de 9 noiembrie 1989, când cade Zidul Berlinului, simbol al împărţirii continentului în două sfere de influenţă politică, militară şi ideologică, pentru întreaga Europă începe o nouă etapă a istoriei ei. Acum cade cortina de fier care a împărţit continentul pentru patru decenii, instaurând în el un război rece cu efecte nefaste care se simt şi în prezent. Acel an a însemnat declanşarea ca într-un joc de domino căderii tuturor regimurilor dictatoriale din ţările centrale şi est europene şi trezirea speranţelor tuturor popoarelor care locuiesc în această parte a continentului pentru o viaţă liberă şi care să le permită integrarea în marea familie a popoarelor continentului. Atunci s-a deschis o poartă a libertăţii[151] prin care toţi pot să intre şi să formeze o nouă Europă. Sunt expresii simbolice se nasc în acel context, iar sfântul Ioan Paul al II-lea afirmă că acum trupul bătrânului şi în acelaşi timp al tânărului continent poate să respire din nou cu cei doi plămâni ai săi, de est şi de vest. Europa este bogată în diversitate, în tradiţii ale spiritului care au plasmat continentul creştin. Iar în noua comunitate europeană a spiritului, toate aceste tradiţii trebuie să-şi regăsească locul şi să se afirme. Doar în acest fel se construieşte o Europă durabilă, întrucât în ea se regăsesc toate popoarele ei, mulţumite de prezenţa pe scena publică comună a ceea ce le reprezintă cel mai bine.

In noua construcţie, de importanţă vitală sunt creşterea şi integrarea europeană, iar întrebarea pe care o pun bisericile şi multe instituţii de inspiraţie creştină este dacă această construcţie poate fi clădită fără a fi fideli

---

[150]Sunt conştient de caracterul parţial, personalizat al acestei abordări şi, ca atare, recunosc de la început limitele ei.

[151]In vizita pe care a făcut-o la Berlin în anul 1996, papa Ioan Paul al II-lea a numit această poartă, poartă a libertăţii.

moştenirii creştine care reprezintă rădăcinile ce au alimentat creşterea copacului european. Baza comună aproape bimilenară a continentului, valorile care l-au plasmat pot să reprezinte sursa de inspiraţie pe care cetăţenii o folosesc în alegerile lor publice, pentru binele comun şi pentru un progres real şi de durată al continentului nostru.

Lecţia recentă şi dură pe care nazismul a dat-o nu doar Europei, ci şi lumii întregi, ne arată cum pacea şi stabilitatea vieţii popoarelor pot exista doar dacă sunt respectate valorile umane şi creştine ale tuturor. Iar respectul pentru om, indiferent de apartenenţa lui etnică sau religioasă, este sacru şi inviolabil şi merge în strânsă legătură cu respectul faţă de Dumnezeu, creatorul omului. Pe baza acestui set fundamental de valori ale omului, va fi posibil şi pentru state şi partide politice să funcţioneze şi să interacţioneze într-un mod paşnic şi constructiv, chiar dacă au convingeri politice şi ideologice diferite. Dincolo de acestea se regăsesc pe o platformă comună alimentată de tradiţii culturale şi religioase creştine, deschise însă spre respectarea şi acceptarea valorilor altor culturi şi religii, şi spre integrarea lor în marea familie europeană.

Cele două mari tragedii ale secolului XX, nazismul şi comunismul, au cauzat moartea a aproape 100 milioane de oameni, cel mai mare masacru cunoscut în istoria planetei. Nazismul şi cel de-al doilea război mondial au cauzat moartea tragică a mai mult de 55 milioane de oameni şi la sfârşitul acestui masacru inutil i-a lăsat divizaţi şi pe învingători şi o Europă în ruine. In partea estică a continentului, mai ales în Uniunea Sovietică dominată de dictatorul Stalin, comunismul a ucis 40 de milioane de persoane, la care ar trebui adăugate multele milioane de victime ale acestui regim totalitar în toate ţările unde el s-a instaurat. Noua lume democratică care îşi are începuturile în revoluţia franceză sub semnul ghilotinei şi al profanării abominabile a mormintelor regilor Franţei din bazilica Saint Denis atinge apogeul în secolul care se

voia al unei epoci de aur, aşa cum proclamau ideologiile comuniste într-un limbaj de lemn. Insă nicăieri pe glob nu a curs atâta sânge nevinovat ca în bătrânul continent, iar acest fapt reprezintă un mister al întunericului cel mai profund care a cuprins raţiunea şi fiinţa umană; este rezultatul negativ în absolut al secolului luminilor şi al stelei roşii de la răsărit. Ambele surse de inspiraţie, atee, ale ideologiilor devenite raţiuni de stat, bazate doar pe raţiune şi pe strategii politice, militare şi economice antagonice au lacerat continentul din toate punctele de vedere, creând în el răni cicatrizate în prezent, dar care nu sunt vindecate în totalitate, în profunzime[152].

Dacă comparăm acest continent cu altele, Europa are o fizionomie aparte dată de istoria comună, cu rădăcini comune culturale, civilizatoare, religioase, dar şi cu multe lupte interne, chiar şi pentru motive religioase. In raport cu celelalte continente, ea a reprezentat mult pentru America, Africa, Australia şi Oceania şi mai puţin pentru Asia. A reprezentat centrul lumii, până în ultimul secol, când pe glob s-au emancipat alte mari puteri, cu care ea acum

[152]Ideologiile nazistă şi cea comunistă care s-au încleştat în al doilea război mondial, cât şi tragedia de lungă durată a comunismului au fost prezente în memoria, viaţa şi cuvintele părinţilor mei şi mi-au creat coşmaruri şi temeri de care m-am eliberat cu greu. Ororile războiului trăite de părinţi, colectivizarea forţată şi confiscarea brumei de avere pe care părinţii şi bunicii o aveau, au săpat răni adânci în inima părinţilor şi bunicilor. Iar copilăria şi tinereţea mi-au fost marcate de un sistem totalitar şi de o ideologie care au terorizat generaţia părinţilor mei şi au îmbolnăvit moral generaţia mea. Acestea sunt concluzii în puţine cuvinte a ceea ce a reprezentat trecutul recent al lumii în care m-am născut şi m-am maturizat. Singura instituţie în care am crezut în toate acele lungi decenii a fost biserica, căci toate celelalte instituţii le vedeam cum se conformează politicii de partid şi ideologiei socialiste şi comuniste atee. Din fericire, în toată această situaţie am avut un reper fix, punct de sprijin stabil simbolizat în crucea de pe turnul bisericii din satul natal. Faţă de ambele ideologii, nazistă şi comunistă, Biserica a avut o poziţie clară de denunţare a răului pe care acestea îl conţineau şi în acestă atitudine a ei am crescut, m-am format.

concurează, acesta fiind și unul din motivele existenței astăzi a UE. Privind în interior, în propria casă constatăm că după elanul anilor 1990, în prezent asistăm la dezvoltarea unui curent laicist care vrea să ducă în sfera privată orice formă de manifestare religioasă. Identitatea creștină europeană este atacată sistematic, ca într-o conjurație a unor personaje și forțe oculte, exponente ale unei mentalități și a unui plan de construcție nouă continentală complet laică pe bazele unui raționalism care în sine, nu poate fi suficient, indiferent cât de emancipat ar fi.

Avem impresia că mulți creștini, mai ales cei mai puțin pregătiți intelectual sau mai marginali în marea arenă publică, nu realizează suficient de bine că însăși identitatea lor este contestată, și tot ceea ce ei au construit de-a lungul secolelor este acum împins în zona moartă a muzeelor. In secolul trecut, comunismul a combătut vehement religia și bisericile și mulți oameni au plătit cu prețul sângelui și al vieții lor fidelitatea față de Dumnezeu și față de Biserică. Acum, în libertate, călăii de ieri nu și-au cerut iertare de toate relele lor victimelor și celorlalți pe care i-au făcut să sufere, iar societatea actuală conține în sânul ei, nereconciliați, persecutori și persecutați. Este o componentă a societăților actuale est-europene care este păstrată sub tăcere, iar acest rău în trupul Europei reprezintă o mare jignire la adresa dreptății și un obstacol pe drumul progresului spiritual și cultural. Adevărul dur al trecutului care, intenționat, nu este cunoscut îi menține pe mulți în sclavia unei ignoranțe păgubitoare pentru toți. Mă refer în special la România, unde cunosc mai bine această problemă. Un dialog fructuos între cultura românească și religie, fără o însănătoșire a memoriei trecutului recent nu poate exista, atâta timp cât o tragedie națională este voit ignorată. Nimic durabil nu se poate construi pe temelii nesănătoase moral și juridic.

In prezent, creștinii sunt antrenați în grele probleme materiale precum lipsa unui loc de muncă, sau în mirajul

după o bunăstare materială mereu mai mare, și nu-i mai interesează ce a fost în trecutul recent și nici problemele religioase așa cum le propun bisericile. Intrebarea care se pune este ce anume doresc creștinii astăzi, ca și creștini? Si ce rol mai acordă ei bisericilor în viața proprie și în cea a societății. Probabil au reflectat puțin asupra unui fapt important, și anume asupra necesității unei etici și pe fundamente transcendentale pentru o economie în care omul este gândit ca un simplu instrument de lucru și câștig, ca o rotiță într-un angrenaj, iar atunci când instrumentul sau rotița se uzează sau apare ceva mai performant, omul este scos din angrenaj, chiar cu cinism, pierzându-și astfel serviciul, adică sursa de subzistență pentru el și familie.

Raportarea la Dumnezeu, propusă de religii și biserici, este benefică în sfera publică, în cultură, economie și în politică. "Religia creștină și celelalte religii pot să-și ofere aportul lor la dezvoltare *numai dacă Dumnezeu găsește un loc și în sfera publică*, cu referință specifică la dimensiunile culturală, socială, economică și, îndeosebi, politică. Doctrina socială a Bisericii s-a născut pentru a revendica acest "statut de cetățenie" al religiei creștine. Negarea dreptului de a mărturisi în mod public propria religie și de a acționa pentru ca adevărurile credinței să inspire și viața publică are consecințe negative asupra adevăratei dezvoltări. Excluderea religiei din domeniul public, precum și fundamentalismul religios, pe de altă parte, împiedică întâlnirea dintre persoane și colaborarea lor pentru progresul omenirii. Viața publică se sărăcește în motivații și politica asumă un chip asupritor și agresiv. Drepturile umane riscă să nu fie respectate fie pentru că sunt private de fundamentul lor transcendent, fie pentru că nu este recunoscută libertatea personală. În laicism și în fundamentalism se pierde posibilitatea unui dialog fecund și a unei colaborări rodnice între rațiune și

credinţa religioasă. *Raţiunea are nevoie mereu să fie purificată de credinţă*, şi acest lucru este valabil şi pentru raţiunea politică, netrebuind să se creadă atotputernică. La rândul ei, *religia are nevoie mereu să fie purificată de raţiune*, pentru a arăta chipul său uman autentic. Ruperea acestui dialog are drept consecinţă un cost foarte mare pentru dezvoltarea omenirii."[153]

Din aceste cuvinte ale enciclicei "Caritas in veritate" a papei Benedict al XVI-lea se înţelege ce pondere mare acordă papa prezenţei active a credinţei şi a învăţăturii Evangheliei în sfera publică şi cât de mult trebuie să se angajeze creştinii în construirea unei civilizaţii pe baze creştine. Desigur, în istoria europeană tradiţiile sunt multiple şi ele formează împreună un mozaic în care părţile componente, chiar şi confruntându-se, formează o unitate marcată însă de o mare diversitate, legitimă şi care trebuie tutelată, protejată, pentru a se putea manifesta şi mai mult în forme şi mai rodnice. Creştinii nu vor să îi înlăture sau să-i alunge de pe continent pe cei de curând veniţi, sau de mai demult, indiferent de apartenenţa lor religioasă şi culturală. Toţi au drept de cetăţenie în casa comună, care nu trebuie să fie una confesională, ci laică, dar marcată de un laicism care să recunoască valorile trecutului în totalitatea lor şi rolul pozitiv pe care acestea îl au în prezent. Deja din antichitate, creştinii occidentali mai ales au decis să dea lui Cezar ce este al lui Cezar şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu. Ei au iniţiat în istorie procesul separării bisericii de stat, şi acelaşi lucru îl vor şi astăzi, credinţe şi biserici libere în state libere.

---

[153]BENEDICT AL XVI-LEA, Caritas in veritate, 36. Vezi textul complet: http://isichi.files.wordpress.com/2013/02/caritas-in-veritate-scrisoarea-enciclicc483-de-benedict-xvi6.pdf şi pe site-ul oficial al Vaticanului: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_en.html

In baza acestui principiu şi lege fundamentală a oricărei democraţii, libertatea, creştinii din ultimul secol au avut un rol covârşitor în marile schimbări de la sfîrşitul secolului. O mare importantă au avut-o catolicii polonezi, un popor punte între Orientul creştin şi Occident. Si tocmai pentru că au fost fideli credinţei lor şi bisericii, au fost capabili să contribuie, împreună cu sfântul Ioan Paul al II-lea, la dărâmarea ideologiilor şi sistemelor totalitare comuniste şi la naşterea unei lumi noi în ţara lor. Toate popoarele oprimate de comunism au văzut în polonezi un exemplu de urmat, ceea ce a declanşat forţele interioare, unele latente, altele mai vii, ale dorinţei de libertate a omului. Este una din marile lecţii pozitive ale istoriei, în care rolul şi importanţa religiei şi a bisericii în promovarea binelui omului sunt unanim recunoscute.

La 9 noiembrie 1982, din oraşul pelerinilor Santiago de Compostela, marele profet al secolului XX, Ioan Paul al II-lea, omul lui Dumnezeu şi al naţiunii sale, trimis de ceruri pentru a conduce Biserica şi pentru a-i sluji pe oameni, trimitea Europei un mesaj care ar trebui să fie săpat nu doar în stâncă, ci şi în inimile oamenilor. Era un timp în care comunismul domina o bună parte a continentului, iar în partea lui vestică semnele laicismlui militant şi distrugător de identitate erau evidente. In acest context, problematic pentru întregul continent, papa, cu stilul şi carisma lui specifice, se adresează întregii Europe: "Eu, Ioan Paul II, fiu al Naţiunii poloneze, Succesor al lui Petru în scaunul Romei, Episcop al Romei şi Păstor al Bisericii universale, de la Santiago strig cu iubire către tine, veche Europă: regăseşte-te pe tine însăţi. Fii tu însăţi. Redescoperă-ţi originile. Intăreşte rădăcinile tale. Intoarce-te ca să trăieşti din valorile autentice care au făcut glorioasă istoria ta şi benefică prezenţa ta în alte continente. Reconstruieşte unitatea ta spirituală într-un climat de respect deplin pentru alte religii şi pentru

libertățile adevărate... Nu te descuraja pentru perderea cantitativă a măreției tale în lume sau pentru crizele sociale și culturale care te străbat. Tu poti să mai fii un far de civilizație și stimul pentru progresul lumii". Combătând apoi indirect comunismul militant ateu din estul continentului, papa continuă cu aceeași forță și intensitate: "identitatea europeană este de neînțeles fără Creștinism și tocmai în el se găsesc acele rădăcini comune din care s-a maturizat civilizația vechiului continent, cultura lui, dinamismul, spiritul întreprinzător, capacitatea de extindere constructivă și pe alte continente; într-un cuvât, tot ceea ce constituie gloria lui".

Acest papă știa că Europa este bolnavă moral și pe cale de a-și uita rădăcinile, că este derutată din cauza lipsei unor principii umane și creștine sau religioase, în general, acceptate de toți. Încercarea de a da prioritate unei antropologii lipsită de Dumnezeu și de Cristos, de a considera omul drept ”centru absolut al realității, capabil să ocupe locul lui Dumnezeu, deschide un spațiu vast pentru dezvoltarea nihilismului în domeniul filozofic, a relativismului în domeniul gnoseologic și moral, a pragmatismului și chiar și a hedonismului cinic în viața de zi cu zi.” Într-un asemenea context speranța dispare încet. Foarte lucid, papa spune: ”Biserica nu se poate sustrage de la datoria de a da un diagnostic curajos care să permită stabilirea de terapii potrivite. Și pe *bătrânul* continent există zone sociale și culturale întinse unde s-a dovedit necesară o adevărată *missio ad gentes (misiune către păgâni)*.” De aceea el propune Bisericii, în totalitatea ei, să facă o nouă evanghelizare a vechiului continent și a lumii, care nu mai cunoaște, a uitat sau a trădat Cuvântul lui Dumnezeu[154]. În timpul pontificatului său s-au desfășurat două sinodale speciale pentru Europa, unul în

[154]http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1982/november/documents/hf_jp-ii_spe_19821109_atto-europeistico_it.html

1991 şi altul în 1999. Concluziile întrunirilor sinodale şi măsurile preconizate sunt expuse în exhortaţia apostolică postsinodală ”*Eclesia in Europa*”[155]. Privită în ansamblu, exhortaţia este un mesaj de speranţă pentru Europa, izvorul acestei speranţe fiind însuşi Isus Cristos, viu în Biserica Sa. Pentru a da glas şi viaţă acestei speranţe, atât persoanele care duc o viaţă consacrată, cât şi laicii trebuie să promoveze o nouă vestire a evangheliei, a unor forme noi de spiritualitate, adaptate actualului chip cultural şi social al Europei.

Pentru vestirea *Evangheliei Speranţei* este necesară o solidă fidelitate faţă de evanghelia însăşi. Europa cere evanghelizatori credibili, în a căror viaţă în comuniune cu crucea şi învierea lui Cristos să strălucească frumuseţea evangheliei. Aceşti evanghelizatori trebuie formaţi în mod adecvat, coerenţi în faptele lor cu crezul pe care îl profesează, căci ceea ce atrage şi converteşte la Dumnezeu este mai mult exemplul decât cuvântul, iar pentru o evanghelizare autentică sunt hotărâtoare prezenţa şi semnele sfinţeniei. Nu este de ajuns ca adevărul şi harul să fie oferite prin proclamarea cuvântului şi prin celebrarea sacramentelor; este necesar să fie primite şi trăite în orice circumstranţă concretă, în modul specific creştinilor şi comunităţilor ecleziale.

Papa insistă în secţiunea ”Evanghelizarea vieţii sociale” asupra necesităţii de evanghelizare a culturii şi de înculturare a evangheliei. Curajoasă, biserica trebuie să revină cu mesajul ei şi în domeniul ştiinţelor exacte, experimentale, tehnice, adică acolo unde acestea tocmai l-au izgonit pe Dumnezeu din universul experimentului şi al adevărului ştiinţific. In ultimul timp şi mai ales prin

[155]Ioan Paul al II-lea, *Eclesia in Europa*, Ed. Presa Bună, Iaşi 2003, Documente, 37.

enciclica Ratio et fides, se afirmă tot mai accentuat că știința nu are un dușman în credință. In plus, perioada actuală, tocmai din cauza crizelor profunde pe care le trăiește, are meritul de a învăța din ele și de a demonstra că măsura şi echilibrul ştiinţific raţional sau pur tehnic nu sunt, în orice caz nu mai sunt, măsura fiinţei umane, iar în stabilirea principiilor etice specifice domeniilor științelor trebuie să-și aducă aportul și valorile creștine. Exemplele derapajelor grave ale oamenilor de știință lipsiți de principii morale solide pot începe cu experimentele inacceptabile asupra embrionului uman și pot sfârși cu stăpânirea energiei, care îl poate distruge pe om.

In documentul citat, Ioan Paul al II-lea precizează locul și importanța școlilor și a universităților în educarea tinerilor în spiritul valorilor umane ale tradiției iudeo-creștine europene. De altfel, o cunoaștere bună, imparțială a istoriei europene ne atestă cu claritate faptul că recunoașterea valorii persoanei și a demnității sale inalienabile, caracterul sacru al vieții umane, importanța instruirii și a libertății de gândire, de exprimare a acesteia sub toate formele, libertatea religioasă, promovarea solidarității și a binelui comun, recunoașterea demnității muncii și alte valori morale s-au născut și au fost promovate în baza tradiției creștine europene, de la catedrele și de pe băncile școlilor și universităților. Bunurile culturale ale Bisericii au servit la construirea identității culturale europene și astăzi ele nu pot fi uitate sau negate.

In promovarea unei culturi adecvate prezentului, educarea tinerilor în credință ocupă un loc important. In această educație se construiește capacitatea de a-l descoperi pe celălalt și de a trăi împreună cu el, ieșind astfel din izolarea în care ne împing tehnicile de

comunicație. Comunicând cu semenii, omul își fortifică mintea și voința și crează condițiile în care setea de absolut se poate întâlni cu credința și harul supranatural. Procedând astfel, calea spre întâlnirea cu Dumnezeul nevăzut este mai ușoară și mai accesibilă pentru mulți. Rolul dascălului, al învățătorului și profesorului, ca și al cercetătorului științific sunt foarte mari în procesul de educație a noilor generații. Ei trebuie să aibă o pregătire științifică solidă și în același timp să poată demonstra cu viața lor principiile și etica științelor pe care le predau sau le investighează. Altfel, și pentru ei este valabil reprosul vechiului dicton ”doctore, vindecă-te pe tine însuți!” In viziunea documentului pontifical ca și a bisericii în general, legătura dintre actul educațional, de predare sau cercetare științifică și convingerile etice ale persoanei care are aceste activități este foarte strânsă, întrucât procedând altfel, disociind conținutul învățăturii de convingerile etice, s-ar crea o sciziune interioară atât în cel care predă, cât și în cel care este învățat, educat. Iar această sciziune generează apoi dezechilibre și la nivel public, în societate, punând în criză însăși bazele bunei conviețuiri.

Interacțiunea profesor-elev este bazată pe capacitatea și interesul de ascultare reciprocă. Trebuie să fim conștienți de pericolul pe care îl reprezintă astăzi tehnicile de comunicare, în care omul relaționează virtual, mecanic cu ceea ce vede și aude în și prin mijloacele tehnice. Acest tip de comunicare poate cauza relații umane superficiale, schimbătoare și fără un angajament reciproc profund și de durată. Cât de repede omul schimbă canalul tv care nu-l mai interesează sau îl deranjează, sau fereastra de dialog din yahoo messenger, tot la fel de repede învață să schimbe și relația reală interumană, sau să abandoneze partenerul când anumite lucruri nu-i mai convin. Pe cât de utile sunt în comunicare mijloacele și tehnicile noi, pe atât de periculoase pot deveni, dacă nu există o educație

profundă de folosire a lor și dacă lipsește conținutul etic în procesul de educare și învățare din orice instituție de învățământ.

Noul context tehnic, social, cultural antrenează pe toți, dar cei mai expuși sunt tinerii, iar dascălii lor trebuie să fie capabili de a înțelege realitatea sub multiplele ei fațete și să-i ajute pe tineri să înțeleagă și să accepte apoi în deplină libertate exigențele unei conduite și a unei vieți coerente cu crezul creștin pe care l-au învățat. Ca și niște soldați care se antrenează și devin puternici, tot astfel tinerii ”vor putea rezista tentațiilor unei culturi care adesea le propune doar valori efemere sau chiar contrare evangheliei, și vor putea deveni ei înșiși capabili să arate o mentalitate creștină în toate sectoarele vieții, inclusiv în cele de divertisment și de distracție.”

O privire de ansamblu asupra Europei contemporane ne confirmă afirmația documentului papal precum că o nouă evanghelizare este necesară. Dacă segmente importante ale populației nu cunosc elementele de bază ale învățăturii creștine și rolul acestei învățături în evoluția Europei, aceste segmente pot fi ușor manipulate și transformate în mulțimi ostile Bisericii. Prin absența unui minim de educație religioasă bine făcută poate fi explicată aderența la secte și la noile confesiuni religioase, anticlericalismul dirijat, ateismul și în general renunțarea la principiile morale creștine.

Este necesar însă ca evanghelizarea să îmbrace formele adecvate mijloacelor de comunicare actuale, iar mărturisitorii evangheliei să fie modele de viață creștină, diferiți de clișeele unei culturi anticlericale în care călugărul este gras și bețiv, mănăstirile sunt departe de

modelul sărăciei evanghelice, episcopul este un monden fără formare teologică profundă și dornic de putere, iar preotul de țară un incult și imoral. In plus, în ultimul timp propaganda anticatolică și-a fixat un obiectiv clar: pedofilia clerului. Din toate acestea, în cultura şi mai ales în mediile de comunicare constatăm o ostilitate deschisă față de biserică și învățătura ei. Efectele comunismului ateu, militant dur împotriva religiei şi instituțiilor religioase le constatăm și în prezent, chiar dacă legislația actuală este irenică, tolerantă față de orice convingere religioasă; dar, este evident faptul și că orientarea ei este radical raționalistă și cu accente în germen totalitare. Mijloacele de comunicare în mase, devenite o mare putere în stat, formează opinii conform propriilor interese și riscă să domine scena publică. Si cu cât persoanele vor fi mai puțin pregătite intelectual, cu aât vor putea deveni masă de manevră a acestora.

Din această manipulare a maselor, posibilă datorită slabei pregătiri intelectuale a persoanelor deducem *importanța cunoașterii*, ca element constitutiv al democrațiilor puternice și al unei lumi eliberate din neputințele ei de cunoaștere în toate domeniile[156]. Societatea actuală este antrenată în globalizare şi folosirea tehnologiilor informaţionale şi ale comunicaţiei. Aceste tehnologii sunt prezente din plin în cercetarea ştiinţifică, inovare, educaţie şi formare profesională şi conduc spre o Europă a cunoaşterii. Aceasta o înlocuieşte progresiv pe cea industrială, care a înlocuit-o, la rândul ei, pe cea agrară, ultimele două fiind axate pe producţia valorilor materiale. Societatea cunoaşterii este cea în care informaţia înseamnă puterea, în sensul cel mai general,

[156]Puterii eliberatoare a cunoașterii, creștinul îi adaugă eliberarea spirituală prin cunoașterea adevărului, adevăr suprem care este Dumnezeu: *Veți cunoaște adevărul și adevărul vă va face liberi* (In 8, 32).

politică, economică, financiară, iar obţinerea, stăpânirea şi valorificarea superioară a informaţiei devenind astfel cheia de boltă a acestei societăţi. Ea confirmă celebra maximă a lui Francis Bacon, "cunoaşterea înseamnă putere". Ea constituie apogeul dezvoltării societăţii omeneşti, în care cunoaşterea este ultima şi cea mai înaltă sursă fundamentală a puterii sociale și a democrațiilor, urmând altor surse care au marcat societățile trecutului, precum puterea politică sau militară, sau banul. Cunoaşterea înseamnă putere de înaltă calitate, întrucât este foarte versatilă și amplifică în măsură apreciabilă forţa şi bogăţia și face ca acestea două să depindă de ea. Societatea viitorului va fi axată aşadar pe cunoaştere și pe valorificarea în cea mai mare măsură a acesteia. In dialogul cu acest timp de societate, Biserica vine să-i ofere o inimă, o căldură proprie care izvorăsc din esența creștinismului care este iubirea. Creştinismul are de oferit acestei societăți inteligente, caracterul, căci o inteligență fără caracter generează cinism.

Promovarea unor principii morale bazate pe valorile creștine în rîndul cercetătorilor și oamenilor de știință care ajung în zona de vîrf a cercetării ar putea micșora pericolele uriașe pentru umanitate generate de lipsa de discernământ și măsură în aplicarea rezultatelor cercetării. Atât în trecut, cât și în prezent, Opus Dei și Societatea lui Isus își continuă misiunea lor evanghelizatoare în categoriile de persoane care au funcții mari de răspundere, tocmai pentru a le ajuta să facă mai mult bine oamenilor. Sunt doar două instituții ale Bisericii Catolice cu un rol deosebit în cultură, la care pot fi adăugate multe altele.

In noua evanghelizare ca și parte componentă a noii culturi, orice practică religioasă trebuie să evite pietismul

și practica formală, care va avea efectul de bumerang, adică se va răsfrînge împotriva bisericilor, prin neîncrederea pe care oamenii vor continua să o aibă față de acestea. Creștinismul nu este nicidecum o sumă de practici cultuale de duminici și sărbători și doar în incinta bisericilor. Stereotipiile religioase și clișeele care pot fi împrumutate din zona laică și aduse în practica religioasă nu vor face altceva decât să perpetueze laicismul. Religia nu va fi capabilă să ”încreştineze” laicismul, iar acesta va rămâne în continuare un aliat al unei religiozități pentru toți. Acest pericol este mai activ în sânul ortodoxismului, așa cum un raționalism și pragmatism exagerate sunt prezente în sânul protestantismului și chiar și al catolicismului. In fiecare zonă cultural-religioasă există provocări și pericole specifice pentru creștinism și pentru formele religioase care îl reprezintă. Iar dacă societățile europene, fie în trecut, dar mai ales în prezent au atâtea lipsuri, carențe etice și ideologice, acest fapt se datorează și slăbiciunilor interne ale bisericilor creștine și ale formelor în care ele propun învățătura aceluiași Dumnezeu întrupat în Cristos. In dialogul cultură-religie în spațiul european actual trebuie analizat și prezentat aportul religiilor necreștine și al celor care le profesează, dar pentru moment ne considerăm nepregătiți, incompetenți pentru a aborda acest mare capitol al culturii, religiozității și de ce nu, al civilizației europene actuale.

Pentru Europa actuală, așa cum am menționat în repetate rânduri, marea problemă o prezintă laicismul, care a pus în criză însăși identitatea europeană. UE reprezintă o comunitate a valorilor, dar întrebarea care se pune este dacă există sau nu valori universale. Inainte de a dubita asupra existenței lui Dumnezeu, în gândirea actuală este prezent dubiul asupra existenței unor valori și principii universale în baza cărora să fie cunoscută, recunoscută o identitate europeană. Alunecată deja în sfera

pragmatismului și a progresului material, binele comun european pare a deveni compromisul în toate, căci nimic nu mai are caracter absolut și care să nu fie pus în dubiu, modificat, contestat. Însăși omul este relativizat în înțelegerea identității sale, întrucât nu există nicio valoare universală, intangibilă. Fără a cădea în dogmatism sau fundamentalism, pe acest teren nisipos pe care se mișcă UE este necesar un punct de sprijin, fix, ca și cel al lui Arhimede, pentru ca pârghiile care antrenează întregul mecanism european să dobândească stabilitate și funcționalitate benefică tuturor. Iar acest punct de sprijin îl considerăm a fi contribuția creștină la definirea naturii omului, o contribuție pentru o antropologie sănătoasă pe baza căreia se poate construi și un drum către Dumnezeu.

Este păgubos pentru creștini să privească cu nostalgie spre un trecut iluzoriu de fapt, în care Statul ar fi avut o relație ideală cu Biserica. Un astfel de timp nu a existat. Dar este adevărat, totuși, că în trecut a existat în Europa o Creștinătate, iar astăzi se pun bazele unei Laicități, care tocmai datorită raționalismului absolut pe care vrea să se bazeze, este mereu în schimbare, într-o devenire care nu mai are capăt. Dovadă este faptul că însăși legea ei fundamentală, Constituția, nu a trecut de votul țărilor membre.

In această instabilitate, care este rolul creștinismului? Un element constitutiv al acestuia îl reprezintă curajul și forța de mărturisire a adevărului prin fapte în primul rând și apoi prin cuvinte. Un exemplu bun de la care ar putea să se inspire creștinii actuali sunt martirii din perioada comunistă, rămași fideli lui Dumnezeu și bisericii din care făceau parte. Au ascultat mai mult de Dumnezeu decât de oameni și acesta a fost punctul lor fix în societățile în care au trăit, nesigure deși

afirmau contrarul. Credem că actualele generații de creștini au nevoie de un plus de curaj în a-și mărturisi propriul crez și în slujirea semenilor lor. In fond, nu de legi duce lipsa societatea actuală, ci de persoane convinse, de caractere, de adevărate profiluri spirituale și culturale marcate de verticalitate, fără însă a deveni niciodată fanatice sau exclusiviste. Ordinea morală este mai importantă decât cea juridică, căci o lege care nu găsește un sol moral în care să fie aplicată, devine ineficientă și este moartă încă de la proclamarea ei. Societatea prezentă are un excedent de reglementări care au generat o birocrație fără capăt. Aceasta tocmai pentru că lipsește o convingere fermă, pe principii clare și unanim acceptate a importanței pârghiilor care conduc societatea: legalitatea, dreptatea, egalitatea, libertatea, etc. Nu legile lipsesc, ci cei care să creadă în ele și să își conducă viața conform acestora. Ordinea juridică trebuie să se bazeze pe o ordine morală, care la rândul ei să-și aibă propriile rădăcini în metafizica eternității. Aici considerăm că este, de fapt, cheia de boltă care ne poate ajuta să înțelegem lumea și modul ei corect de funcționare.

In noul context european al pluralismului cultural și religios poate să existe un limbaj comun, accesibil tuturor, prin care toți să se înțeleagă și să găsească căi de dialog și îmbogățire reciprocă? Baza și gramatica comună de înțelegere a tuturor o reprezintă *legea naturală* sădită de Dumnezeu în inima fiecărui om. Este fundamentală această platformă morală universală pe care se întâlnește întreg neamul omenesc și nu poate fi ignorată, ci, dimpotrivă luată ca punct de plecare pentru dialogul mai ales între persoane de orientări culturale și religioase diferite. Conținând în sine ceva din esențialul naturii umane, legea aceasta poate reprezenta în ea însăși o temă importantă de reflecții și aprofundări specifice din partea diferitelor religii sau culturi ale globului. Redăm în

continuare explicarea ei așa cum este prezentă în Catehismul Bisericii Catolice:

"Omul participă la înţelepciunea şi la bunătatea Creatorului, care îi conferă stăpânirea asupra propriilor acte şi capacitatea de a se îndrepta spre adevăr şi spre bine. Legea naturală exprimă simţul moral originar care îi îngăduie omului să discearnă prin raţiune ce sunt binele şi răul, adevărul şi minciuna: Legea naturală e scrisă şi gravată în sufletul tuturor şi al fiecărui om, pentru că ea este raţiunea umană care îi porunceşte să facă binele şi-i interzice să păcătuiască. (...) Dar această prescripţie a raţiunii omeneşti n-ar fi în stare să aibă putere de lege dacă n-ar fi vocea şi interpreta unei raţiuni mai înalte căreia mintea şi libertatea noastră trebuie să-i fie supuse.

Legea "divină şi naturală" îi arată omului calea pe care trebuie să o urmeze ca să înfăptuiască binele şi să-şi atingă scopul. Legea naturală enunţă preceptele esenţiale care guvernează viaţa morală. Ea are drept pivot aspiraţia şi supunerea faţă de Dumnezeu, izvorul şi judecătorul a tot binele, precum şi perceperea aproapelui ca egal cu tine însuţi. Este expusă, în principalele sale precepte, în Decalog. Această lege este numită naturală nu prin referire la natura fiinţelor iraţionale, ci pentru că raţiunea care o promulgă este proprie naturii umane: Oare unde sunt înscrise aceste reguli, dacă nu în cartea luminii pe care o numim Adevăr? Acolo e scrisă orice lege dreaptă, de acolo trece în inima omului care înfăptuieşte dreptatea, nu mutându-se în el, ci punându-şi în el amprenta, ca o pecete care, de pe un inel, se întipăreşte în ceară, dar fără a părăsi inelul. Legea naturală nu e nimic altceva decât lumina inteligenţei puse în noi de Dumnezeu; prin ea cunoaştem ce trebuie să facem şi ce trebuie să evităm. Această lumină sau această lege Dumnezeu a dăruit-o creaţiei.

Fiind prezentă în inima fiecărui om şi stabilită de raţiune, legea naturală este *universală* în preceptele ei şi autoritatea ei se extinde la toţi oamenii. Ea exprimă demnitatea persoanei şi determină baza drepturilor şi îndatoririlor ei fundamentale: Există, desigur, o lege adevărată - e dreapta raţiune; ea e conformă naturii, răspândită la toţi oamenii; e

neschimbătoare şi veşnică; poruncile ei cheamă la datorie, iar opreliştile ei îndepărtează de greşeală. (...) E o nelegiuire să o înlocuieşti cu o lege contrară. E oprit să-i nesocoteşti fie şi o singură prescripţie; şi nimeni nu are puterea de a o abroga în întregime.

Aplicarea legii naturale e foarte variată; ea poate pretinde o reflecţie adaptată la multiplicitatea condiţiilor de viaţă, în funcţie de locuri, epoci şi împrejurări. Totuşi, în diversitatea culturilor, legea naturală rămâne ca o regulă care îi leagă între ei pe oameni şi le impune, dincolo de diferenţele inevitabile, principii comune.

Legea naturală este *imuabilă* şi permanentă, de-a lungul variaţiilor istoriei; ea dăinuie sub fluxul ideilor şi al moravurilor şi le sprijină progresul. Regulile care o exprimă rămân substanţial valabile. Chiar dacă i se neagă până şi principiile, ea nu poate fi nimicită şi nici înlăturată din inima omului. Reapare mereu în viaţa indivizilor şi a societăţilor: Furtul este cu siguranţă pedepsit de legea ta, Doamne, şi de legea care este înscrisă în inima omului şi pe care nici fărădelegea nu o poate şterge.

Operă foarte bună a Creatorului, legea naturală oferă fundamentele solide pe care omul îşi poate construi edificiul regulilor morale care îi vor călăuzi alegerile. Ea aşează şi baza morală indispensabilă pentru edificarea comunităţii oamenilor. În sfârşit, ea oferă baza necesară legii civile care se leagă de ea printr-o reflecţie care trage concluziile principiilor ei, fie prin adăugiri de natură pozitivă şi juridică.

Preceptele legii naturale nu sunt percepute de toţi în mod limpede şi nemijlocit. În situaţia actuală, harul şi revelaţia sunt necesare omului păcătos pentru ca adevărurile religioase şi morale să poată fi cunoscute "de toţi, fără greutate, cu certitudine fermă şi fără amestec de eroare". Legea naturală oferă legii revelate şi harului o temelie pregătită de Dumnezeu

şi armonizată cu lucrarea Duhului."[157]

In enciclica Veritatis Splendor[158] din anul 1993, sfântul Ioan Paul al II-lea, la numărul 100, afirmă că există riscul unei înțelegeri între democrație și relativismul etic, ca și cum omul ar putea să fie izvor de moralitate pentru sine însuși. Insă, din fericire, nu lipsesc persoane culte și de bună voință care înțeleg că există o normă, lege morală angajantă pentru toți, iar aceste persoane sunt conștiente de faptul că de la relativism se poate aluneca ușor spre un utilitarism care consideră că este bun ceea ce este util, iar de aici drumul spre hedonism, spre ceea ce îți face viața mai plăcută este deja deschis. In contrast cu această logică și cu acest drum, Biserica urmează un altul, cel al legii naturale iluminată de legea divină pozitivă. A rămâne fideli acestei legi naturale reprezintă garanția rămânerii în adevărul care eliberează; reprezintă o garanție însăși a libertății. Fidelă și fermă pe propriile convingeri și poziții, Biserica Catolică a fost de zeci de ori combătută în dezbateri ale Parlamentului european din ultimele legislaturi tocmai pentru că a apărat principiile și exigențele legii naturale referitoare la om. Biserica nu atacă de dragul de a ataca și nici nu se retrage din cadrul dezbaterilor, nu abandonează lupta, ci își expune cu claritate învățătura oriunde se stabilesc regulele conviețuirii europene. Fie că este vorba de prezența ei în structuri UE, sau în O.S.C.E. (Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa) sau în Consiliul Europei, Biserica Catolică înțelege să fie membru sau partener activ în noua construcție europeană, convinsă fiind că are un rol și o misiune importantă de îndeplinit,

[157]http://www.vatican.va/archive/catechism_it/p3s1c3a1_it.htm
http://www.catehism.ro/CBC_065.htm#I
[158]http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor_it.html

aceea de a face în așa fel încât oamenii să-l cunoască pe Dumnezeu și să respecte, să tuteleze demnitatea creaturii lui predilecte care este omul, chemat și el să aducă glorie lui Dumnezeu și să construiască împreună cu toți semenii săi o lume în care toți să dea lui Cezar ceea ce este a lui Cezar, și lui Dumnezeu ceea ce este a lui Dumnezeu. Acționând în această direcție, cultura creștină, alături de toate celelalte culturi, se va îmbogăți, îl va reprezenta pe om și va fi în serviciul lui.

CUPRINS

Sigle şi abrevieri

Bibliografie

I. CULTURĂ, CULT ŞI INTERCULTURALITATE. REPERE ISTORICE ŞI IDEOLOGICE EUROPENE CONTEMPORANE

II. NOUA EUROPĂ. REFLECŢII CULTURAL-RELIGIOASE

III. ROMÂNIA ÎN NOUL CONTEXT POLITIC ŞI CULTURAL EUROPEAN

IV. GLOBALIZARE ŞI IDENTITATE

V. MAJORITATE ŞI MAJORITĂŢI ÎN ROMÂNIA

VI. PLURALISMUL CULTURAL ȘI RELIGIOS EUROPEAN

VII. DIALOG ÎNTRE ȘTIINȚE ȘI TEOLOGIE

VIII. CULTURA CREȘTINĂ ȘI LUMEA ACTUALĂ – reflecții sintetice

IX. CONFLICTUL DINTRE CULTURI ÎN GÂNDIREA LUI JOSEPH RATZINGER

X. REFLECTII PERSONALIZATE ASUPRA EUROPEI